

Ryszard Wróblewski

**BEZPIECZEŃSTWO
NARODOWE
ZINTEGROWANE I ZRÓWNOWAŻONE**

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, 2019

prof. dr hab. Ryszard Wróblewski
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Wydział Nauk Społecznych

Recenzenci:

prof. dr hab. Marian Cieślarczyk – Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie
prof. dr hab. Bogdan Szulc – Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

Wyniki badań, zrealizowane w ramach tematu nr 466/16/S, zostały sfinansowane z dotacji na naukę, przyznanej przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Zdjęcie na okładce z prywatnych zbiorów autora;
turysta schodzący Przełęczą Kozią w Tatarach

Komitet Wydawniczy:

Andrzej Barczak, Mikołaj Bieluga, Andrzej Borkowski, Grażyna Anna Ciepela,
Janina Florczykiewicz (przewodnicząca), Robert Gałązkowski, Jerzy Gieorgica, Arkadiusz
Indraszczyk, Beata Jakubik, Jarosław Kardas, Wojciech Kolanowski, Agnieszka Prusińska,
Zofia Rzymowska, Sławomir Sobieraj, Stanisław Socha, Maria Starnawska,
Grzegorz Wierzbicki, Waldemar Wysocki

© Copyright by Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Siedlce 2019

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgody posiadacza praw autorskich.

ISBN 978-83-7051-952-0

Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach
www.wydawnictwo-naukowe.uph.edu.pl
08-110 Siedlce, ul. Żytnia 17/19, tel. 25 643 15 20
Ark. wyd. 16,5. Ark. druk. 23.7.

Druk i oprawa: EXDRUK Spółka Cywilna, Włocławek

*Bezpieczeństwo zarezerwowane dla niewielu nie będzie służyć wielu
i prawdopodobnie zawiedzie wszystkich*

Rethinking security...

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	9
------------	---

CZĘŚĆ I

POJĘCIE, PODEJŚCIA, POZIOM I WYMIARY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

1. ROZSZERZANIE I POGŁĘBIANIE ZAKRESU PRZEDMIOTOWEGO BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO.....	17
1.1. Uwagi wstępne.....	17
1.2. Geneza i definiowanie terminu <i>bezpieczeństwo narodowe</i> w kontekście zmian w środowisku bezpieczeństwa państw.....	19
2. PODEJŚCIA DO BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO.....	29
2.1. Uwagi wstępne.....	29
2.2. Podejścia tradycyjne.....	29
2.2.1. Podejście behawioralne.....	29
2.2.2. Podejście psychologiczne.....	32
2.2.3. Podejście filozoficzne.....	34
2.2.4. Podejście historyczne.....	38
2.2.5. Podejście nauk społecznych.....	41
2.2.6. Podejście mitologiczne.....	46
2.2.7. Podejście konstytucyjne.....	48
2.2.8. Podejście planistyczne.....	49
2.2.9. Podejście systemowe.....	52
2.2.10. Podejście militarne (wojskowe).....	53
2.3. Podejścia proponowane.....	55
2.3.1. Podejście podmiotowo-przedmiotowe.....	55
2.3.1.1. Uwagi wstępne.....	55
2.3.1.2. Jednostka (człowiek, obywatel).....	56
2.3.1.3. Społeczeństwo.....	58
2.3.1.4. Państwo w węższym znaczeniu – aparat państwowy.....	60

2.3.2. Podejście aksjologiczne – wartości chronione	
bezpieczeństwa narodowego.....	61
2.3.2.1. Uwagi wstępne.....	61
2.3.2.2. Chronione wartości jednostki.....	63
2.3.2.3. Chronione wartości społeczeństwa.....	65
2.3.2.4. Chronione wartości państwa (aparatu państwowego).....	72
3. WYMIARY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO.....	77
3.1. Uwagi wstępne.....	77
3.2. Bezpieczeństwo fizyczne.....	79
3.3. Bezpieczeństwo polityczne.....	82
3.4. Bezpieczeństwo militarne.....	86
3.5. Bezpieczeństwo ekonomiczne.....	98
3.6. Bezpieczeństwo zasobowe.....	100
3.7. Bezpieczeństwo granic.....	101
3.8. Bezpieczeństwo demograficzne.....	102
3.9. Bezpieczeństwo w obliczu katastrof.....	104
3.10. Bezpieczeństwo energetyczne.....	106
3.11. Bezpieczeństwo geostrategiczne.....	108
3.12. Bezpieczeństwo informacyjne.....	109
3.13. Bezpieczeństwo żywnościowe.....	115
3.14. Bezpieczeństwo zdrowotne.....	119
3.15. Bezpieczeństwo środowiskowe (ekologiczne).....	124
3.16. Bezpieczeństwo genetyczne.....	130
3.17. Bezpieczeństwo dziedzictwa kulturowego.....	132
4. ŚRODOWISKO BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO.....	135
4.1. Uwagi wstępne.....	135
4.2. Elementy opisu.....	138
4.2.1. Położenie geograficzne.....	138
4.2.2. Ludność.....	140
4.2.3. Forma państwa.....	144
4.2.4. Polityka zagraniczna.....	148
4.2.5. Porządek konstytucyjny i praworządność.....	151
4.2.6. System obrony państwa.....	154
4.2.7. Siły zbrojne.....	158
4.2.8. Gospodarka.....	173
4.2.9. Nauka i technologie.....	179
4.2.10. Opieka zdrowotna i ubezpieczenia społeczne.....	179
4.2.11. Środki masowego przekazu.....	182

5. POZIOM BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO.....	186
5.1. Pojęcie.....	186
5.2. Potęga i siła narodowa.....	187
5.2.1. Pojęcia potęgi i siły narodowej.....	187
5.2.2. Tradycyjne podejścia do pomiaru potęgi narodowej.....	195
5.2.3. Pomiar potęgi narodowej w ujęciu <i>RAND Corporation</i>	198
5.2.4. Indeks bezpieczeństwa narodowego Chin.....	206
5.2.5. Indeks bezpieczeństwa narodowego Indii.....	221
5.2.6. Indeks bezpieczeństwa narodowego Izraela.....	228
5.2.7. Koncepcja rangowania potęgi narodowej.....	231
5.3. Potencjał zagrożeń bezpieczeństwa narodowego.....	241
5.4. Ryzyko bezpieczeństwa narodowego.....	249
5.4.1. Pojęcie.....	249
5.4.2. Szacowanie ryzyka oceny potęgi narodowej.....	252

CZĘŚĆ II

STRATEGIE I KONCEPCJE

6. STRATEGIE (POLITYKI) BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO WYBRANYCH PAŃSTW.....	257
6.1. Uwagi wstępne.....	257
6.2. Ogólna charakterystyka wybranych państw oraz najważniejszych cech ich strategii bezpieczeństwa narodowego.....	257
6.2.1. Uwagi wstępne.....	257
6.2.2. Stany Zjednoczone Ameryki.....	258
6.2.3. Chińska Republika Ludowa.....	260
6.2.4. Federacja Rosyjska (Rosja).....	263
6.2.5. Republika Federalna Niemiec (Niemcy).....	266
6.2.5. Rzeczpospolita Polska (Polska).....	270
6.2.7. Królestwo Szwecji (Szwecja).....	272
6.2.8. Republika Czeska (Czechy).....	275
6.3. Analiza strategii (polityki) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw.....	276
6.4. Wnioski.....	306
7. KONCEPCJE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO.....	309
7.1. Uwagi wstępne.....	309
7.2. Koncepcja tradycyjna.....	311

7.3. Koncepcja zintegrowanego i zrównoważonego bezpieczeństwa narodowego.....	312
7.3.1. Uwagi wstępne.....	312
7.3.2. Integracja bezpieczeństwa narodowego.....	324
7.3.3. Równoważenie chronionych wartości przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego.....	327
ZAKOŃCZENIE.....	330
ZAŁĄCZNIK	
Fragment z Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego.....	332
BIBLIOGRAFIA.....	337
Pozycje zwarte.....	337
Artykuły i źródła internetowe.....	343
Akty prawne i dokumenty normatywne.....	349
INDEKS SKRÓTÓW.....	352
INDEKS NAZWISK.....	355
INDEKS RZECZOWY.....	359
WYKAZ ILUSTRACJI.....	368
Rysunki.....	368
Tabele.....	368
Ramki.....	369
Mapa.....	369
SUMMARY.....	371
РЕЗЮМЕ.....	372
TABLE OF CONTENTS.....	373
СОДЕРЖАНИЕ.....	377

WSTĘP

Niniejsza monografia jest kontynuacją rozważań podjętych przez autora w książce *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie* (Wyd. UPH, Siedlce 2017) i ukazuje nową perspektywę bezpieczeństwa narodowego. Wynika ona z potrzeby dalszego rozszerzenia i pogłębienia zakresu przedmiotowego tego terminu oraz całościowego (zintegrowanego i zrównoważonego) zwiększania poziomu bezpieczeństwa wszystkim przedmiotom referencyjnym. Koncepcja ta determinowana jest przede wszystkim wzbogaceniem się rzeczywistości społecznej o nowe fakty, co ma wiele konsekwencji zarówno w obszarze poznawczym, jak i praktycznym.

Jedną z konsekwencji poznawczych jest nieadekwatność dotychczasowego systemu pojęciowego do opisu, a następnie i wyjaśniania dzisiejszej rzeczywistości, formującej się w obliczu skutków globalizacji i rewolucji informacyjnej, a także w obliczu zmian środowiska naturalnego. Globalizacja i rewolucja informacyjna kształtują nierównomierny rozwój cywilizacyjny społeczeństw poszczególnych państw, a przy nałożeniu na te procesy zmian środowiskowych komplikuje się urzeczywistnianie przez nie bezpieczeństwa narodowego. Skutkiem tych procesów jest systematyczne pogarszanie się poziomu bezpieczeństwa narodowego w wielu państwach lub brak znaczącej poprawy w innych.

Istotnymi obecnie problemami dla państw stają się kwestie przetrwania w obszarach suwerenności i tożsamości narodowej, a także definiowania interesów narodowych w warunkach kształtowanych przez procesy globalizacyjne, m.in. takie jak: demokratyzacja, ekonomizacja, informatyzacja, standaryzacja kulturowa i uniwersalizacja wartości. Narastające rozpiętości w jakości życia obywateli w poszczególnych państwa generują zwątpienie w demokrację oraz ich podatność na rozmaite demagogie, w tym obecnie modny populizm.

Coraz większe uznanie w skali światowej ma pogląd, że centralne miejsce wśród przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego przynależy jednostce, a nie aparatowi państwowemu. Dla potwierdzenia tej tezy przywołałyśmy wiele argumentów.

Drugą konsekwencją w sferze poznawczej jest powołanie w Polsce w 2011 r. oddzielnej dyscypliny – nauki o bezpieczeństwie, wymagającej przewartościowania dotychczasowych badań nad bezpieczeństwem narodowym w odniesieniu do przedmiotowego (ontologicznego), epistemologicznego, metodologicznego oraz prakseologicznego ujęcia ich treści. Nauka ta powinna holistycznie i systemowo ujmować kwestie bezpieczeństwa przedmiotów społecznych, zarówno od strony podmiotu, jak i przedmiotów referencyjnych, gdyż są one nierozłączne. W tej pracy także konsekwentnie bronimy tezy, że nauki o bezpieczeństwie to nauki o bezpieczeństwie narodowym.

Konsekwencje natury praktycznej, o których mowa wyżej, związane są z wykorzystaniem wiedzy naukowej w życiu społecznym. Stopień jej wykorzystania jest uwarunkowany zarówno przez stan tej wiedzy oraz gotowość praktyki społecznej do jej zastosowania. Ze względu na fakt, iż nauki o bezpieczeństwie są dyscypliną *in statu nascendi* – nauką niedojrzałą w sensie koncepcji nauki Thomasa Kuhna, uczeni wciąż poszukują sposobów jej uprawiania, a praktycy mają trudności ze zrozumieniem jej istoty i możliwości poznawczego ugruntowania podejmowanych przez siebie działań w obszarze bezpieczeństwa narodowego. W tej sytuacji trudno jest obecnie mówić o znaczącym wsparciu praktyki społecznej ze strony tej dyscypliny.

Monografia jest też próbą uporządkowania problematyki w obszarze bezpieczeństwa narodowego w kontekście współczesnych wyzwań i oczekiwań społeczeństw oraz pojedynczych obywateli.

Punktem wyjścia do rozważań jest pytanie o zakres przedmiotowy terminu bezpieczeństwo narodowe. Wiąże się z nim kwestia społecznej koncepcji bezpieczeństwa narodowego. Pojawia się bowiem pytanie, czy realizowana powszechnie przez państwa koncepcja bezpieczeństwa narodowego jest adekwatna do rzeczywistości, to znaczy czy realizuje na akceptowalnym poziomie potrzeby wszystkich przedmiotów referencyj-

nych bezpieczeństwa. Odpowiedź na to pytanie wymaga zbadania sposobu urzeczywistniania poszczególne państwa – jako podmioty bezpieczeństwa – ochrony wartości przedmiotów referencyjnych. Aby rozstrzygnąć ten problem, trzeba dokonać analizy treści strategii (także Białych ksiąg) bezpieczeństwa narodowego poszczególnych państw, gdyż zawierają one doktrynalny, a więc oficjalnie przyjęty w danym państwie pogląd na treść założeń strategicznych w sferze bezpieczeństwa oraz sposoby ich realizacji.

Można przeto sformułować następujące pytania:

1. Jak obecnie definiować bezpieczeństwo narodowe?
2. Jakie zastosować podejścia do jego badania?
3. Jakie są jego współczesne wymiary?
4. Jaki jest zakres przedmiotowy bezpieczeństwa narodowego w strategiach (politykach) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw?
5. W jakim zakresie i stopniu strategii (*Białe księgi*) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw uwzględniają chronione wartości przedmiotów referencyjnych?
6. W jakim zakresie i stopniu wybrane państwa – jako podmioty bezpieczeństwa – urzeczywistniają te wartości?
7. Na jakich założeniach powinna opierać się nowa koncepcja bezpieczeństwa narodowego państw?

W celu uzyskania odpowiedzi na pierwsze trzy pytania należy prześledzić proces rozszerzania i pogłębiania zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego w kontekście zmian w środowisku bezpieczeństwa w skali światowej i regionalnej. W odniesieniu do tych pytań stawiamy tezę: Współczesne środowisko bezpieczeństwa w skali globalnej i regionalnej determinuje konieczność rozszerzania i pogłębiania zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego państw o nowe wymiary, a także wymaga zastosowania nowych podejść do jego badania.

Uzyskanie odpowiedzi na kolejne pytania wymaga analizy strategii bezpieczeństwa narodowego wybranych państw w kontekście ich środowiska bezpieczeństwa. W odniesieniu do ostatnich pytań stawiamy tezę: Strategie bezpieczeństwa narodowego wybranych państw maksy-

malizują chronione wartości aparatu państwa odnoszone do chronionych wartości państwa, a znacznie w mniejszym stopniu i zakresie uwzględniają chronione wartości społeczeństwa i obywateli.

Niezbędne jest zatem przyjęcie nowej koncepcji bezpieczeństwa narodowego, opartej na zintegrowanym i zrównoważonym bezpieczeństwie przedmiotów referencyjnych; koncepcji uwzględniającej urzeczywistnianie chronionych wartości przedmiotów referencyjnych w sposób zintegrowany i zrównoważony względem siebie.

Prezentowana w tej książce koncepcja zintegrowanego i zrównoważonego bezpieczeństwa narodowego zakłada, że zapewnione są realnie (a nie tylko deklaratywnie) następujące warunki dla funkcjonowania przedmiotów referencyjnych (ujmowane łącznie):

- swoboda korzystania przez obywateli z praw i wolności człowieka bez szkody dla bezpieczeństwa społeczeństwa (innych osób) i bezpieczeństwa aparatu państwowego,
- swoboda korzystania przez społeczeństwo z chronionych wartości bez szkody dla bezpieczeństwa obywateli i aparatu państwowego,
- skuteczne urzeczywistnianie chronionych wartości aparatu państwowego bez nieuzasadnionych ograniczeń dla swobody korzystania z praw i wolności człowieka oraz wartości chronionych społeczeństwa.

Monografia składa się z dwóch części zawierających siedem rozdziałów.

Część pierwsza podejmuje w pięciu rozdziałach zagadnienie ewolucji definiowania bezpieczeństwa narodowego na tle procesu rozszerzania i pogłębiania jego zakresu przedmiotowego. Ponadto charakteryzuje podejścia i wymiary bezpieczeństwa narodowego, a także rozwija kwestie określania jego poziomu. Rozdział pierwszy omawia proces rozszerzania i pogłębiania zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego w kontekście zmieniającego się środowiska bezpieczeństwa państw. Podejmuje też kwestię jego definiowania w kontekście zmian środowiska bezpieczeństwa narodowego państw. Rozdział drugi charakteryzuje tra-

dycyjne i proponowane przez autora monografii podejścia do bezpieczeństwa narodowego. Zwracamy szczególną uwagę na dwa ostatnie, ponieważ to one w zasadniczy sposób określają współczesne pojmowanie bezpieczeństwa narodowego. Istotne dla rozważań są również podejścia tradycyjne, bowiem stanowią uzupełnienie koncepcyjne pojmowanie bezpieczeństwa narodowego. Rozdział trzeci omawia wymiary bezpieczeństwa narodowego, tradycyjne i proponowane. Wielość wymiarów bezpieczeństwa narodowego pokazuje całą jego złożoność jako przedmiotu badań. Rozdział czwarty opisuje elementy środowiska bezpieczeństwa narodowego państw jako wyznaczniki jego poziomu oraz kategorie ich oceny. Na tej podstawie opracowywane są indeksy bezpieczeństwa narodowego. Jest to jedno z kluczowych zadań nauk o bezpieczeństwie narodowym, bowiem dotyczy badania jego poziomu. Rozdział piąty zawiera propozycję metodyki pomiaru bezpieczeństwa narodowego. Oprócz definiowania siły i potęgi państwa prezentuje metody obliczania tej potęgi w kilku państwach świata, a także propozycję metody obliczania indeksu zagrożeń bezpieczeństwa narodowego oraz kwestię ryzyka.

Część druga monografii zawiera dwa rozdziały i prezentuje strategie bezpieczeństwa wybranych państw, ich analizę oraz proponuje nową koncepcję strategii – zintegrowanego i zrównoważonego bezpieczeństwa narodowego. Rozdział szósty ma charakter analityczny i przedstawia podstawowe tezy strategii: identyfikację wyzwań i zagrożeń, cele strategiczne wybranych państw i ich sposoby osiągnięcia bezpieczeństwa w kontekście chronionych wartości przedmiotów referencyjnych. Rozdział siódmy zawiera nową koncepcję strategii bezpieczeństwa narodowego. Omawia przesłanki tej koncepcji, potrzeby w zakresie integrowania wymiarów bezpieczeństwa narodowego oraz zrównoważenia chronionych wartości przedmiotów referencyjnych.

Książkę uzupełniają zakończenie, bibliografia, indeksy skrótów, nazwisk i rzeczowy, a także wykaz ilustracji i załącznik.

CZEŚĆ I

**POJĘCIE, PODEJŚCIA, POZIOM I WYMIARY
BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO**

ROZSZERZANIE I POGŁĘBIANIE ZAKRESU PRZEDMIOTOWEGO BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

1.1. Uwagi wstępne

Termin bezpieczeństwo narodowe jest nierozzerwalnie związany z państwem narodowym. Jednakże pojęcie państwa narodowego nie jest jednoznaczne. W świetle postulowanego przez Organizację Narodów Zjednoczonych (ONZ) prawa narodów do samostanowienia zawartego w art. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych [Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167] mowa jest o państwie, którego prawie wszyscy mieszkańcy stanowią jeden naród i zdecydowana większość członków tego narodu zamieszkuje to właśnie państwo. Jeżeli dokonamy przeglądu składu narodowościowego państwa świata, to okaże się, że współcześnie państwa narodowe, rozumiane w sensie etnicznym, praktycznie nie istnieją. Stąd proponuje się polityczną definicję narodu, nazywając narodem obywateli danego państwa. Zgodnie z tą definicją każde państwo jest państwem narodowym.

W niniejszej książce zakładamy, że bezpieczeństwo narodowe przynależy każdemu państwu.

Centralne miejsce w rozważaniach nad bezpieczeństwem narodowym stanowi bezpieczeństwo jednostki, jako jego składowa. Jak słusznie zauważa Adam Daniel Rotfeld, współcześnie jednostka ludzka stała się podmiotem, co jest rozwiązaniem nowym nie tylko na gruncie polityki i moralności, ale także na gruncie prawa. Zdaniem tegoż autora:

...bezpieczeństwo państw, które w dotychczasowej kulturze prawnej było wartością nadrzędną, znajduje się coraz częściej w kolizji z poszanowaniem praw osoby ludzkiej – prawami obywateli do poszanowania ich prywatności, godności i wolności [Rotfeld 2018, s. 46].

Bezpieczeństwo, pojmowane jako naturalna potrzeba człowieka, było znane od zarania ludzkości, bowiem jest ono przeciwstawne pojęciu zagrożenie, a to ostatnie towarzyszyło ludzkości zawsze. Troska o bezpieczeństwo personalne ma u ludzi podłoże instynktowne i świadomościowe, jest pierwszorzędnym zadaniem jednostek, grup społecznych i narodów, bowiem warunkuje trwanie i umożliwia ich rozwój. Dlatego też słusznie zauważa Józef Kukułka, że należy ono do kategorii antropocentrycznych [Kukułka 1982, s. 29; za: Stańczyk 1996, s. 15].

Historia rozważań, zwłaszcza filozoficznych, nad bezpieczeństwem jednostki w kontekście instytucji państwa sięga głębokiej starożytności. Zgodzić się trzeba ze Stanisławem Sulowskim, że analizę działań podejmowanych przez rządzących i rządzonych w odniesieniu do bezpieczeństwa należałoby rozpocząć od myśli Konfucjusza i klasycznej filozofii greckiej [Sulowski 2015, s. 20].

W tej pracy nie będziemy zajmować się historią badań nad bezpieczeństwem w powyższym znaczeniu, ale kategorią *bezpieczeństwo narodowe*. Zanim jednak ją zdefiniujemy, wyjaśnimy wpierw, czym jest bezpieczeństwo dowolnego przedmiotu, a następnie bezpieczeństwo przedmiotu społecznego. Zajmiemy się tą kwestią niżej.

Wprawdzie

...współczesne koncepcje bezpieczeństwa narodowego powstały w XVII wieku podczas wojny trzydziestoletniej w Europie i wojny domowej w Anglii. W 1648 r. pokój westfalski ustanowił ideę, że państwo narodowe ma suwerenną kontrolę nie tylko nad sprawami wewnętrznymi, takimi jak religia, ale także nad bezpieczeństwem zewnętrznym [Holmes 2015, s. 17],

ale wówczas nie posługiwano się terminem *bezpieczeństwo narodowe*.

1.2. Geneza i definiowanie terminu *bezpieczeństwo narodowe* w kontekście zmian w środowisku bezpieczeństwa państw

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że pojęcie bezpieczeństwa narodowe jest niejednoznaczne i podlega ewolucji semantycznej. Nie wiadomo, komu można przypisać pierwsze użycie zbitki słownej bezpieczeństwo narodowe. Jednakże, jak podaje Joseph J. Romm [1993, s. 2], już w 1790 r. na Uniwersytecie Yale w USA studenci dyskutowali na temat: Czy bezpieczeństwo narodowe zależy od wspierania krajowych gałęzi przemysłu? Do drugiej wojny światowej termin ten nie był szeroko stosowany, a poza USA – wcale.

Karen Mingst pisze, że przed I wojną światową bezpieczeństwo narodowe, mimo że nie używano tej nazwy, „...zakładało obronę narodu i jego terytorium przed atakiem z zewnątrz lub przewrotem wewnętrznym” [Mingst 2008, s. 240-241].

Z uwagi na warunki międzynarodowe, w jakich ewaluowało pojęcie bezpieczeństwa narodowe (okres drugiej wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu), jego treść dotyczyła kwestii militarnych. Nic przeto dziwnego, skoro w tamtych czasach rozróżniano jedynie możliwe dwa okresy funkcjonowania państwa – pokój i wojna, przy czym pokój traktowano jako przygotowanie się do ewentualnej wojny. Przykładem takiego pojmowania bezpieczeństwa narodowego jest teza Waltera Lippmana: „Naród ma poczucie bezpieczeństwa, kiedy nie musi poświęcać swoich uzasadnionych interesów, aby uniknąć wojny i jest w stanie, jeśli jest to kwestionowane, utrzymać je na wojnie” [1943; za: Romm 1993, s. 5].

Po II wojnie światowej definicja bezpieczeństwa narodowego była

...ciągle poszerzana tak, aby objąć bezpieczeństwo czystego, nieskażonego środowiska, bezpieczeństwo praw politycznych i obywatelskich, a także społecznych i ekonomicznych. Bezpieczeństwo człowieka jest jednak dobrem największym [Mingst 2008, s. 241].

Joseph Romm, wskazując na współczesną etymologię terminu bezpieczeństwo narodowe, przywołuje fragmenty debaty, jaka miała miejsce

w amerykańskim Senacie w sierpniu 1945 r. Przesłuchiwany sekretarz James Forrestal powiedział: „Nasze bezpieczeństwo narodowe można zapewnić tylko na bardzo szerokim i wszechstronnym froncie”. I dalej: „Używam słowa bezpieczeństwo tutaj konsekwentnie i nieprzerwanie zamiast obrony”.

Sekretarzowi Marynarki Wojennej odpowiedział senator Edwin Johnson: „Lubię twoje słowa bezpieczeństwo narodowe”. Zdaniem Romma, Forrestal miał na myśli szerszą konstrukcję frazy niż jego sugestię, ponieważ na tym samym przesłuchaniu powiedział jeszcze:

Kwestia bezpieczeństwa narodowego nie jest kwestią armii i marynarki wojennej. To cały nasz potencjał do wojny, naszych kopalń, przemysłu, siły roboczej, badań i wszystkich działań, które wiodą do normalnego życia cywilnego [Romm 1993, s. 2-3].

Z powyższego wynika, że w 1945 r. termin bezpieczeństwo narodowe był używany, jednak nie został zdefiniowany.

Ważnym wydarzeniem w ewolucji terminu *bezpieczeństwo narodowe* było przyjęcie ustawy o bezpieczeństwie narodowym [National Security Act of 1947], która:

...ustanawiała m.in. Radę Bezpieczeństwa Narodowego [NSC], ale nie zadała sobie trudu, by zdefiniować ten termin, choć była otwarta na szeroką interpretację (tj. nie wyłącznie wojskową), stwierdzając, że funkcją Rady będzie doradzanie Przewodniczącemu w zakresie integracji krajowych, zagranicznych i wojskowych polityk związanych z bezpieczeństwem narodowym... [Romm 1993, s. 3].

Po II wojnie światowej problemem definiowania terminu *bezpieczeństwo narodowe* zajęli się naukowcy. I tak politolog Harold Lasswell już w 1950 r. zauważył, że:

wszystkie środki proponowane w imię narodowej tożsamości niekoniecznie przyczyniają się do jednoznacznego końca... Naszym największym bezpieczeństwem jest najlepsza równowaga całej polityki zagranicznej, a więc skoordynowane postępowanie z bronią, dyplomacją, informacją

i ekonomią oraz we właściwej korelacji wszystkich środków polityki zagranicznej i wewnętrznej [Romm 1993, s. 3].

Inny wybitny politolog amerykański, Arnold Wolfers, w 1960 r. ujmował bezpieczeństwo narodowe od strony obiektywnej i subiektywnej: „Bezpieczeństwo narodowe obiektywnie oznacza brak zagrożeń dla nabytych wartości i subiektywnie, brak obawy, że wartości te zostaną zaatakowane” [Paleri 2008, s. 45]. Natomiast w eseju *Bezpieczeństwo narodowe jako dwuznaczny symbol* (1962) Wolfers użył dwóch zwrotów – *bezpieczeństwo narodowe* i *interesy narodowe*, wyraźnie zaznaczając, że

...Nie mogą one oznaczać tego samego dla różnych ludzi. Tak więc, choć wydaje się, że dostarczają wskazówek i podstawę szerokiego konsensusu, mogą pozwolić wszystkim na etykietowanie jakiegokolwiek polityki, którą preferują, z atrakcyjną i nieprawdopodobnie złudną nazwą [Romm 1993, s. 3].

Zdaniem Romma ta niejednoznaczność po części wynikała z nieodłącznej subiektywności w określaniu zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego.

Warto jeszcze w tym miejscu przytoczyć wypowiedź Franka Mossa, przewodniczącego podkomisji Izby Senatu USA, która rozważała pierwotną ustawę o wolności informacji z 1967 r. Moss skarżył się w 1973 r., że:

... Bezpieczeństwo narodowe jest tak źle sformułowaną frazą, że nikt nie może podać wam definicji (...). Przez 16 lat przewodniczenia komisji (...) nigdy nie mogłem znaleźć nikogo, kto mógłby podać mi definicję [Romm 1993, s. 5].

Podkreślając trudności z definiowaniem terminu *bezpieczeństwo narodowe*, Joseph J. Romm przytacza także wypowiedź Williama Blaira, zastępcy asystenta sekretarza stanu do spraw publicznych, który w 1972 r. powiedział w Kongresie: „Nasze bezpieczeństwo narodowe dzisiaj zależy od rzeczy takich jak bilans płatniczy, gospodarki, pomocy zagranicznej...”, a także zdanie z „Przeglądu Prawniczego”, wydawanego przez

Uniwersytet Yale, z 1976 r., w którym napisano: „Bezpieczeństwo narodowe od dawna uznawane jest przez sądy (...) jako notorycznie niejednoznaczne i źle określone zdanie” [Romm 1993, s. 5].

Sekretarz obrony USA za administracji prezydenta Jimmy Cartera, Harold Brown, (1981) określił bezpieczeństwo narodowe jako

... zdolność zachowania i terytorium narodu, utrzymywanie stosunków gospodarczych z resztą świata na rozsądnych warunkach, zachowanie jego natury, instytucji i zarządzania od zakłóceń z zewnątrz oraz kontrolowanie jego granic [Brown 1883; cyt. za Watson 2008, s. 281].

W opinii politologa Richarda Ullmana bezpieczeństwo narodowe USA od początku zimnej wojny było określone w zbyt wąskich i nadmiernie wojskowych uwarunkowaniach. Dawało przeto fałszywy obraz rzeczywistości. Politycy uznali, że łatwiej jest skupić uwagę społeczeństwa na zagrożeniach militarnych niż niemilitarnych. Szkodliwość tego obrazu jest zdaniem Ullmana podwójna:

- państwa koncentrują się na zagrożeniach militarnych, ignorując inne,
- powodują wszechobecną militaryzację stosunków międzynarodowych [Ullman 1983, s. 129].

Przedstawiciel tzw. szkoły kopenhaskiej, Barry Buzan, w 1983 r. postulował pięć wymiarów bezpieczeństwa: wojskowy (militarny – R.W.), polityczny, ekonomiczny, społeczny i środowiskowy [Williams 2012, s. 4]. Propozycja się przyjęła i w ten sposób nastąpiło rozszerzenie zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego na nowe wymiary. Odtąd liczba wymiarów bezpieczeństwa narodowego wciąż rośnie [patrz: rozdział III].

Interesującą definicję bezpieczeństwa narodowego podał w 1990 r. Charles Maier. Jego zdaniem termin ten

...najlepiej opisać jako zdolność do kontrolowania tych wewnętrznych i zagranicznych warunków, które zdaniem opinii publicznej danej społeczności są niezbędne, aby cieszyć się własnym samostanowieniem lub autonomią i dobrobytem [za: Romm 1993, s. 5].

Maier podkreślił w niej istotną rolę opinii publicznej w kształtowaniu warunków bezpieczeństwa narodowego dla pomyślnego funkcjonowania państwa i dobrobytu jego obywateli.

Po 1990 r. w analizie środowiska bezpieczeństwa narodowego państw kluczowe znaczenie miały takie czynniki jak: zakończenie zimnej wojny, przyspieszone procesy globalizacji, rewolucja informacyjna oraz globalne zmiany klimatyczne. Jednocześnie problematyka bezpieczeństwa narodowego została pogłębiona, dzięki zwróceniu uwagi na bezpieczeństwo jednostki. Włączenie bezpieczeństwa jednostki, jako przedmiotu referencyjnego, do zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego zainspirowane zostało debatami i badaniami tego problemu w stosunkach międzynarodowych, przy znaczącej roli ONZ.

Według Barry'ego Buzana kompleksowe bezpieczeństwo ma zupełnie inne znaczenie. Należy je rozumieć nie tylko jako bezpieczeństwo wojskowe i państwowe, ale także w aspekcie innych czynników społeczno-ekonomicznych i zintegrowanego, subiektywnego odczucia bezpieczeństwa lub niepewności jednostek w określonym społeczeństwie. Jego zdaniem:

Za bezpieczeństwo uważa się dążenie do wolności od zagrożenia, państwa i społeczeństwa, aby utrzymać swoją niezależną tożsamość i swoją funkcjonalną integralność przeciwko siłom zmiany, które jednostki uważają za wrogie. Dolna linia bezpieczeństwa to przetrwanie [Buzan 1991, s. 432].

W 1993 r. Joseph J. Romm jako niemilitarne elementy bezpieczeństwa narodowego wymienił następujące wymiary: bezpieczeństwo przed kartelami narkotykowymi, bezpieczeństwo ekonomiczne, bezpieczeństwo środowiskowe i bezpieczeństwo energetyczne [Romm 1993, s. 1-8].

Zwracając uwagę na problemy bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego związane ze zmianami środowiskowymi, czołowy przedstawiciel szkoły krytycznej, Ken Booth w 1995 r. stwierdził, że „...wrogiem jesteśmy my, zachodnia demokracja konsumeryzmu (...) jest problem (...) badania bezpieczeństwa pod koniec XX wieku wydają się zdezagregowane” [za: Brauch 2011].

W 1998 r. przedstawiciele szkoły kopehaskiej: Barry Buzan, Ole Wævers, Jaap de Wilde rozszerzyli pojęcie bezpieczeństwa skoncentrowanego dotąd na państwie, twierdząc, że dotyczy ono różnych przedmiotów i wymiarów [Buzan, Wævers, de Wilde 1998].

W tym okresie w krajach zachodnich rozwijały się dynamicznie międzynarodowe studia bezpieczeństwa. Objęły swym zasięgiem wielodyscyplinarną przestrzeń badawczą, poczynawszy od filozoficznych rozważań nad naturą rzeczywistości do szczegółowych recept politycznych [por. Croft 2012, s. 504]. Składały się na nie liczne sfery badań, różne stanowiska teoretyczne i metodologiczne. Ze względu na różnorodność podmiotów i przedmiotów referencyjnych, często nieuprzedmiotowionych (społeczeństwo globalne, środowisko przyrodnicze), nie mogły tworzyć spójnej teorii przedmiotu badań w sensie dyscypliny [szerzej na ten temat: Williams 2012].

Rozwijane na Zachodzie międzynarodowe studia bezpieczeństwa, a zwłaszcza procesy rozszerzania i pogłębiania zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego, mają wpływ na jego dalsze definiowanie.

Hinduski badacz Prabhakaran Peleri zdefiniował bezpieczeństwo narodowe jako:

Mierzalny stan zdolności narodu do przewyciężenia wielowymiarowych zagrożeń dla pozornego dobrobytu jego mieszkańców i przetrwania jako państwa narodowego w dowolnym momencie, dzięki zrównoważeniu wszystkich instrumentów polityki państwa i zarządzania, które mogą być indeksowane przez obliczenia, empirycznie lub w inny sposób, i można je rozszerzyć na bezpieczeństwo globalne przez zmienne zewnętrzne [Peleri 2008, s. 57].

Interesujące podejście do bezpieczeństwa narodowego przedstawia autor artykułu *Определение понятия национальная безопасность...* Jego zdaniem „...Bezpieczeństwo narodowe to ochrona żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa w różnych dziedzinach życia przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, zapewniając zrównoważony rozwój kraju”. I dalej:

Głównym przedmiotem bezpieczeństwa narodowego są ustanowieni prawem: jednostka – jej prawa i wolności, społeczeństwo – wartości materialne i duchowe i państwo – jego konstytucyjny ustroj, suwerenność i całość terytorialna. Głównym podmiotem zapewnienia bezpieczeństwa narodowego jest państwo, urzeczywistniające funkcje w tej dziedzinie poprzez organy władzy prawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej [*Определение понятия национальной безопасности...*].

Jest to pogląd nieco zbliżony do naszego, zwłaszcza jeśli idzie o tzw. triadę bezpieczeństwa narodowego, ale w zasadniczym ujęciu – to pogląd oficjalny, państwowy, o czym przekonamy się niżej.

Zacytuujemy jeszcze definicję bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej, zawartą w oficjalnej strategii bezpieczeństwa tego państwa [*Стратегия национальной безопасности...*]:

Bezpieczeństwo narodowe Federacji Rosyjskiej (dalej – bezpieczeństwo narodowe) – stan ochrony jednostki, społeczeństwa i państwa od wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń, w którym zabezpiecza się realizację konstytucyjnych praw i swobód obywateli (dalej – obywatele), godną jakość i poziom ich życia, suwerenność, stały rozwój społeczno-ekonomiczny Federacji Rosyjskiej”.

Ponadto dodaje się, iż:

Bezpieczeństwo narodowe obejmuje obronę państwa i wszystkie rodzaje bezpieczeństwa, przewidziane w Konstytucji Federacji Rosyjskiej i prawodawstwie Federacji Rosyjskiej, przede wszystkim bezpieczeństwa: państwowe, społeczne, informacyjne, ekologiczne, ekonomiczne, transportowe, energetyczne i jednostki [tamże].

Zanim zaproponuję własną definicję bezpieczeństwa narodowego, poczynimy kilka uwag o charakterze ogólnym. Należy przede wszystkim pamiętać, o czym bezpieczeństwie mówimy, na co zwrócił uwagę Paul D. Williams [2012, s. 7]. Jest to punkt wyjściowy jakichkolwiek rozważań na temat bezpieczeństwa kogokolwiek lub czegokolwiek. Terminy takie jak *bezpieczeństwo państwa* lub *bezpieczeństwo państwowe* budzą wątpliwości interpretacyjne ze względu na szersze i węższe pojęcie państwa. Poprawniej zatem czynimy, jeśli zamiast *bezpieczeństwo państwa* posługu-

jemy się terminami: *bezpieczeństwo jednostki, bezpieczeństwo społeczeństwa i bezpieczeństwo aparatu państwowego* albo łącząc je w umowną całość – *bezpieczeństwo narodowe*.

W celu zdefiniowania, czym jest bezpieczeństwo czegokolwiek lub kogokolwiek, posłużymy się pojęciem *bezpieczeństwo dowolnego przedmiotu*, chociaż w dalszych rozważaniach będziemy zajmować się wyłącznie bezpieczeństwem przedmiotów społecznych, gdyż jest to obszar badany przez nauki o bezpieczeństwie.

Bezpieczeństwo dowolnego przedmiotu jest jedną z jego cech (własnością) i może być opisane jako ogół jego czynników realizacji i determinacji. Korzystam tutaj z pojęcia bytu (bowiem jest nim każdy dowolny przedmiot) za Andrzejem Chmielewskim [Chmielewski 2005].

Czynniki realizacji określają to, co jest potrzebne, aby dana cecha zaistniała. W tym wypadku są to wartości trwania i rozwoju przedmiotu. Do istnienia przedmiotu niezbędny jest określony poziom ochrony powyższych wartości. Z kolei czynniki determinacji określają, od czego zależą atrybuty i sposób zachowania się przedmiotu, a w odniesieniu do bezpieczeństwa przedmiotu dotyczą one relacji pomiędzy oczekiwanym poziomem chronionych wartości a ogółem czynników przyrodniczych, społecznych i kulturowych nań oddziałujących. Relacje te określają warunki trwania i rozwoju przedmiotu. Są one wypadkową zagrożeń i zdolności przedmiotu do przeciwstawienia się im.

Poczynione rozważania wykazują, że bezpieczeństwo przedmiotu społecznego jest jego cechą własną (własnością), odnoszącą się do wartości – trwania i rozwoju, ujmowanych w kontekście celu, jaki przedmiot ten realizuje. Z powyższego wynikają następujące konsekwencje:

- bezpieczeństwo przedmiotu społecznego nie jest bytem samodzielnym. Istnieje jako jego cecha. Musi mieć nosiciela. Jest nim konkretny przedmiot społeczny;
- ponieważ tylko ludzie (jednostki i zbiorowości) mogą określać cele swego działania, przeto kategoria bezpieczeństwa przedmiotu społecznego odnosi się jedynie do nich;

- przedmiot społeczny można ujmować w kategoriach opisowych, stwierdzających jego własności, oraz eksplanacyjnych: czy istnieje, dlaczego jest taki, a nie inny?
- bezpieczeństwo każdego przedmiotu społecznego dotyczy stopnia osiągnięcia jego fundamentalnego celu – trwania i rozwoju. Stąd istnieje kontinuum bezpieczeństwa przedmiotu społecznego: pewność warunków do osiągnięcia celu – bezpieczeństwo; brak tych warunków – brak bezpieczeństwa [por. Wróblewski 2015, s. 15].

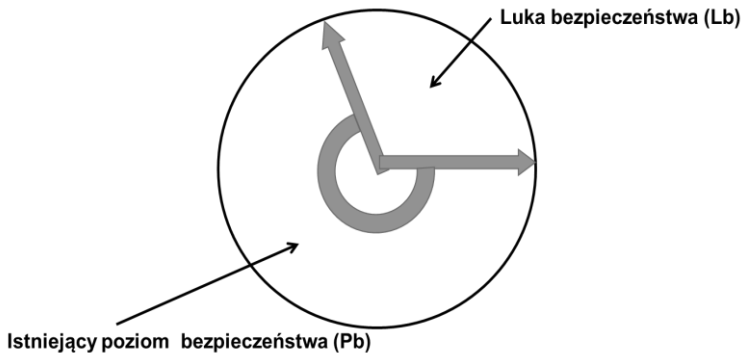
Z powyższych wywodów m.in. wynika, że bezpieczeństwo przedmiotu społecznego oznacza pewność warunków niezbędnych do osiągnięcia jego celu (trwanie i rozwój). Jednakże taki stan rzeczy jest stanem nierealistycznym. W rzeczywistości mamy bowiem do czynienia z określonym poziomem bezpieczeństwa przedmiotu społecznego. Jest on negatywnym odstępstwem od pewności. Wynika to z faktu, że stan bezpieczeństwa przedmiotu społecznego jest determinowany dynamicznymi oddziaływaniami materialnymi, energetycznymi i informacyjnymi, mającymi także charakter zagrożeń dla urzeczywistniania chronionych wartości, których w całości niepodobna uwzględnić, i dlatego zawsze istnieje luka bezpieczeństwa, wykazująca niedostatek potencjału przedmiotu, który może on przeciwstawić zagrożeniom.

W tym miejscu podamy własną definicję bezpieczeństwa narodowego. Posłuży ona do przedstawienia propozycji nowego podejścia do tego zagadnienia:

Bezpieczeństwo narodowe – pewność co do zdolności państwa jako podmiotu bezpieczeństwa do urzeczywistniania wartości chronionych przedmiotów referencyjnych: jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego w warunkach istniejących oraz przyszłych zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych. Tak ujmowane bezpieczeństwo narodowe powinno być postrzegane procesowo, ponieważ jest stanem zmiennym w czasie.

Powyższa definicja bezpieczeństwa narodowego nie jest realistyczna, bowiem nigdy nie ma pewności co do zdolności państwa w zakresie pełnej obrony lub ochrony wartości chronionych przedmiotów referencyj-

nych. Dlatego też w praktyce posługujemy się terminem **poziom bezpieczeństwo narodowe**, który definiujemy jako pewność warunków, w których państwo – jako podmiot bezpieczeństwa – jest potencjalnie zdolne do urzeczywistniania wartości chronionych przedmiotów referencyjnych: jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego w warunkach istniejących oraz przyszłych zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych, pomniejszona o lukę bezpieczeństwa (rys. 1).

Rys. 1. Rozumienie poziomu bezpieczeństwa narodowego

Źródło: [Wróblewski 2017, s. 88].

Stan zdolności, o którym mowa wyżej, może być obliczony (indeksowany) na dany moment czasowy. Tu zgadzamy się m.in. z propozycją Paleri'ego, mając na uwadze konstruowanie tzw. Indeksu Bezpieczeństwa Narodowego (ang. *National Security Index – NCI*), czyli indeksu potęgi państwa.

PODEJŚCIA DO BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

2.1. Uwagi wstępne

Do opisu, wyjaśniania oraz tworzenia racjonalnych podstaw do poszukiwania możliwości skutecznego działania w celu urzeczywistnienia bezpieczeństwa narodowego wykorzystuje się rozmaite podejścia do rozumienia tego pojęcia. Mają one charakter komplementarny, bowiem wzajemnie się uzupełniają. Wspomniany w poprzednim rozdziale hinduski badacz bezpieczeństwa narodowego Prabhakaran Paleri wymienia dziewięć podejść: behawioralne, psychologiczne, filozoficzne, historyczne, nauk politycznych, mitologiczne, konstytucyjne, planistyczne, wojskowe (militarne) [Paleri 2008, s. 17-29]. Powyższe podejścia będziemy w tej pracy nazywać podejściami tradycyjnymi.

Do podanej listy podejść zaproponujemy jeszcze trzy: systemowe, podmiotowo-przedmiotowe i aksjologiczne. Mają one – naszym zdaniem – kluczowe znaczenie dla współczesnego rozumienia bezpieczeństwa narodowego.

2.2. Podejścia tradycyjne

2.2.1. Podejście behawioralne

Behawioryzm jest doktryną stosowaną w różnych naukach (filozofii, psychologii, socjologii, psychiatrii, nauce o polityce) do wyjaśniania zachowania człowieka. Behawioryści postrzegają człowieka jako istotę, której zachowanie w decydującej mierze zdeterminowane jest przez śro-

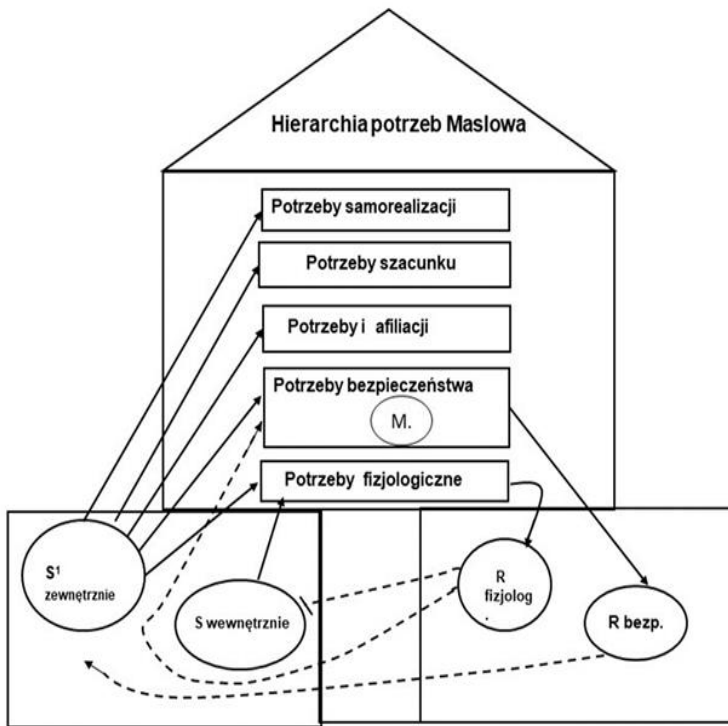
dowisko. Podejście behawioralne dotyczy jednostki ludzkiej i zajmuje się badaniem jej zachowania powodowanego poczuciem bezpieczeństwa osobistego lub jego braku (niebezpieczeństwo). Odczuwanie bezpieczeństwa lub niebezpieczeństwa przez człowieka ma wymiar instynktowny i jest odbiciem wrodzonych potrzeb egzystencjalnych, determinujących trwanie i rozwój jednostki. Potrzeby te omówimy na podstawie dorobku amerykańskiego psychologa Abrahama Maslowa (1908-1970), a zwłaszcza jego systemu potrzeb, znanego szerzej jako *piramida Maslowa*.

Powyższa klasyfikacja potrzeb zawarta jest w pracy Maslowa pt. *Motivation and Personality* (1954). W celu jej omówienia wykorzystamy znakomitą pracę duńskiego psychologa i naukowca Kristena Benta Madsena [Madsen 1980], będącą naukowczą analizą porównawczą teorii motywacji. Według Maslowa *jakości natury ludzkiej* są zdeterminowane biologicznie, co oznacza, że społeczeństwo i kultura mają jedynie ilościowy wpływ na rozwój osobowości ludzi. W teorii motywacji Maslowa najważniejszą hipotezą jest *hipoteza o hierarchii*, która stwierdza, że istoty ludzkie są motywowane przez hierarchiczny system podstawowych, *instynktoidalnych* potrzeb. Wspomniana wyżej hierarchia obejmuje potrzeby: fizjologiczne, bezpieczeństwa, afiliacji, szacunku i samorealizacji (te ostatnie to potrzeby twórczości, wiedzy i rozumienia oraz potrzeby estetyczne).

Hierarchię potrzeb i model teorii motywacji Maslowa przedstawia rys. 2. Teoria ta zakłada, że system potrzeb jest aktywowany przez bodźce (S) zewnętrzne i wewnętrzne, ale w danej chwili zachowanie jednostki determinowane jest przez dominującą potrzebę.

Dominacja zdeterminowana jest przez:

- 1) ustaloną hierarchię, w której największą względną przewagę mają potrzeby fizjologiczne, a najmniejszą potrzeby samorealizacji;
- 2) stan zaspokojenia, po osiągnięciu którego może chwilowo dominować i motywować zachowanie potrzeba o mniejszej względnej przewadze, jeżeli potrzeby o większej względnej przewadze są zaspokojone [Madsen 1980, s. 131].

Rys. 2. Model teorii motywacji Maslowa

Źródło: [Madsen 1980, s. 131].

Zachowanie jednostki – w świetle teorii motywacji Maslowa – składa się z dwóch komponentów: ekspresyjnego i instrumentalnego. Determinują je *impulsy do działania*, które z kolei zdeterminowane są łącznie przez *system potrzeb*, *procesy poznawcze* oraz *syndromy osobowości i zdolności*. Przebieg procesów poznawczych jest zdeterminowany przez bodźce zewnętrzne, podczas gdy system potrzeb jest aktywowany zarówno przez bodźce zewnętrzne, jak i wewnętrzne.

Potrzeby bezpieczeństwa w ujęciu Masłowa obejmują potrzebę: pewności, zależności, opieki, wolności od strachu, od lęku i chaosu, struktury, porządku, prawa, ograniczeń silnego opiekuna itp. [Maslow 1954; za: Madsen 1980, s. 433].

Cały system potrzeb w teorii Masłowa, ujęty w *piramidę*, jest przez jej autora nazywany potrzebami podstawowymi. W opinii Madsena teoria

motywacji Maslowa jest skrajnie empiryczna i stanowi jedną z najbardziej oryginalnych teorii wyjaśniających powstałych po II wojnie światowej [Madsen 1980, s. 450-451].

We współczesnym ujęciu bezpieczeństwa jednostki (personalnego) powszechnie przyjmuje się pogląd, że dotyczy ono zaspokajania całego systemu potrzeb, zgodnie z ich hierarchią opisaną przez Maslowa. Należy podkreślić, iż Maslow był psychologiem humanistycznym i sam traktował tak uprawianą psychologię jako uzupełnienie behawioryzmu, a nie jako sprzeczną alternatywę [tamże, s. 420].

Ze względu na fakt, iż teoria Maslowa ma szersze niż psychologiczne ujęcie, dotyczy bowiem filozofii człowieka i odnosi się do rdzenia natury ludzkiej [tamże, s. 418], przeto nie została włączona do podejścia psychologicznego, które omówiono niżej.

2.2.2. Podejście psychologiczne

Podejście psychologiczne związane jest z zagadnieniem percepcji bezpieczeństwa przez jednostkę. Istotne znaczenie mają w tym względzie badania Alfreda Adlera (1870-1937), Ericha Fromma (1900-1980), Karen Horney (1885-1952), psychologów zajmujących się problematyką osobowości. W szczególności Adler był ojcem psychologii indywidualnej.

Adler wyróżniał trzy stany percepcji bezpieczeństwa:

- *bezpieczeństwo zerowe* – jako stan niepożądany,
- *bezpieczeństwo pozorne* – jako stan pożądanym,
- *bezpieczeństwo postrzegane* – jako stan zbyt ambitny [Paleri 2008, s. 18].

Między tymi stanami postrzegania bezpieczeństwa przez jednostkę istnieje konflikt. Według Adlera dzieci uczą się zapewniać sobie bezpieczeństwo, żądając marginesu bezpieczeństwa wykraczającego poza to, co jest rzeczywiście niezbędne do zaspokojenia ich podstawowych potrzeb. Okazuje się, że potrzeba bezpieczeństwa jest silniejsza niż to byłoby konieczne do spokojnego życia jednostki. Bezpieczeństwo postrzegane jest wyższe niż pozorne bezpieczeństwo. Strach przed brakiem bezpieczeństwa jest stały.

Najważniejszym jest, że bezpieczeństwo jest problemem dla tych, którzy mają coś do stracenia. Jak stwierdza Paleri, badania bezpieczeń-

stwa narodowego przesuwają się wzdłuż percepcji, że każdy ma coś do stracenia. Autor ten konkluduje, że działania podejmowane przez jednostkę, w tym czynności poznawcze, mogą prowadzić do jej szczęścia, podczas gdy bezpieczeństwo wynika z realizacji potrzeb egzystencjalnych.

Erich Fromm w badaniach nad osobowością koncentrował się na zagadnieniu wolności i wyobcowania jednostki. Dowodził, że „...w miarę jak ludzie z upływem stuleci uzyskiwali więcej wolności, czuli się także coraz bardziej osamotnieni. Wolność jest stanem negatywnym, od którego starają się uciec” [Hall, Lindzey 2002, s. 162]. Zdaniem Fromma ten dylemat może być rozwiązany dwojako:

... albo człowiek może zjednoczyć się z innymi ludźmi w duchu miłości i wspólnej pracy, albo znaleźć bezpieczeństwo przez uległość wobec władzy i podporządkowanie się społeczeństwu. W pierwszym wypadku ludzie korzystają ze swej wolności w celu ukształtowania lepszego społeczeństwa, w drugim nakładają na siebie nowe więzy [tamże].

W pracy *Escape from Freedom* (1941) – wyd. pol. *Ucieczka od wolności* (1970) – Fromm wyjaśnia, że w hitlerowskich Niemczech „forma totalitaryzmu była atrakcyjna dla ludzi, ponieważ oferowała im znów poczucie bezpieczeństwa” [tamże].

Karen Horney w szczególności zajmowała się nerwicami, a podstawowym pojęciem w jej koncepcji jest tzw. lęk podstawowy. Jej książka *The Neurotic of Our Time* (1968), wyd. pol. *Neurotyczna osobowość naszych czasów* (1968), należy do klasyki myśli psychologicznej. Lęk podstawowy – według Horney – jest wywoływany przez wszystko to, co zakłóca poczucie bezpieczeństwa dziecka w stosunku do rodziców [Hall, Lindzey 2002, s. 169]. Zdaniem Horney przyczyną kształtowania się nerwicy charakteru jest frustracja potrzeby bezpieczeństwa, będąca skutkiem nieprzyjających warunków w środowisku domowym np.: niekonsekwencja rodziców; faworyzowanie któregoś z rodzeństwa; brak prawdziwych uczuć, szczerych i otwartych; nadopiekuńczość rodziców; zbyt mała opiekuńczość. Skutkiem tej frustracji jest pojawienie się lęku i wrogości.

2.2.3. Podejście filozoficzne

Bezpieczeństwo jednostek i grup społecznych, a także bezpieczeństwo państwa (ściślej – aparatu państwowego) było i jest przedmiotem zainteresowania filozofów.

Podejście filozoficzne wiąże się z podejmowaniem kwestii wyjaśniania istoty bezpieczeństwa jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego oraz czynników je determinujących. Ponieważ bezpieczeństwo przedmiotów społecznych pojmowano zazwyczaj wąsko, tzn. w kontekście zagrożeń wojennych, rozważania filozoficzne przede wszystkim koncentrowały się na zagadnieniach wojny i pokoju. Dopiero w XX wieku rozważania filozoficzne zaczęły szerzej obejmować pozamilitarne aspekty bezpieczeństwa narodowego.

Możemy przyjąć, że w społeczeństwach pierwotnych jednostki i grupy ludzkie reagowały wpieryw instynktownie na pojawiające się wciąż zagrożenia dla ich zdrowia i życia, czy to pochodzące ze środowiska przyrodniczego, czy też ze strony innych grup. Członkowie żyjących do dzisiaj wędrownych plemion myśliwych i zbieraczy zabijają się najczęściej z przyczyn osobistych. Tak też prawdopodobnie czynili nasi przodkowie. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym społeczeństw ludzkich pojawiły się refleksje dotyczące zapewniania bezpieczeństwa osobistego i bezpieczeństwa grupy plemiennej w obliczu zagrożeń ze strony otaczającej przyrody i innych grup ludzkich. Wraz z pojawieniem się organizacji państwowych narodził się problem bezpieczeństwa państwa (aparatu państwowego).

Zainteresowania filozofów, począwszy od starożytności aż po współczesność, obejmowały najpierw dwa wielkie nurty: rozważania nad wojną i rozważania nad pokojem, aby w XX wieku przejść do rozważań nad bezpieczeństwem przedmiotów społecznych. Należy zaznaczyć, że istnieją dość znaczne różnice w interpretacji problemów bezpieczeństwa między filozofią zachodnią i wschodnią, zwłaszcza grecką i chińską. Charakterystyczną cechą Greków było umiłowanie wolności i indywidualności i przekonanie o osobistej sprawczości, zaś Chińczyków – harmonia międzyludzka i sprawczość zbiorowa [Nisbett 2015, s. 19-20].

Platon (427 p.n.e. - 347 p.n.e.) stworzył idealistyczną teorię państwa skonstruowanego wedle idei dobra i sprawiedliwości. I tak, państwo najlepsze:

- winno: dążyć do zalet najwyższych i właściwym ideom: powszechności (ogólne zasady) i stałości;
- ma jeden cel obowiązujący wszystkich: nie jest dopuszczalne, aby każdy obywatel dążył na swoją rękę do własnego dobra. Każdy ma *robić swoje*, czego wymaga wspólny cel wszystkich;
- musi być oparte na wiedzy. Na tronie powinni znaleźć się filozofowie;
- do państwa należeć powinni tylko ci, którzy są dlań potrzebni: filozofowie, strażnicy państwa (wojsko) oraz rzemieślnicy. Harmonijny ustroj państwa jest wtedy, gdy funkcja władców jest wyższa od funkcji strażników, a strażników od rzemieślników;
- winno być ascetyczne, wymaga wyrzeczenia się dóbr doczesnych [Tatarkiewicz 2004, t. 1, s. 100-101].

Protagoras (ok. 480 p.n.e. - 410 p.n.e.) głosił hasło: *Wszystkich rzeczy miarą jest człowiek*. Ta antropologiczna zasada ma dziś istotne znaczenie w rozważaniach o bezpieczeństwie narodowym. Kwestie wojny i pokoju podejmowali również filozofowie chrześcijańscy. Św. Augustyn (354-430), reprezentant radykalizmu chrześcijańskiego, był przeciwnikiem pacyfistycznego odrzucania wojny. Jego zdaniem pobożni chrześcijanie musieli walczyć w słusznej sprawie tylko dla zachowania pokoju, skromni, bez złości czy pożądania [Walzer 2006, s. 17]. Św. Tomasz z Akwinu (1225-1274) i średniowieczni scholastycy odrzucali krucjatę z pobudek religijnych. Scholastyk Francisco de Vitoria (1483/1486 -1546) wypowiadał się na temat wojny sprawiedliwej. Jego zdaniem różnice religijne nie mogą być przyczyną wojny sprawiedliwej oraz tylko i wyłącznie usprawiedliwioną przyczyną prowadzenia wojny jest wyrządzona krzywda.

Znaczący wkład do rozważań o bezpieczeństwie jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego wnieśli myśliciele epoki Odrodzenia i Oświecenia. Andrzej Frycz Modrzewski (1503-1572) domagał się dla „...wszystkich wolności wobec prawa, odpowiedzialności rządu i monarchii wobec narodu, a także opieki społecznej dla słabych i upośledzo-

nych” [Tatarkiewicz 2004, t. 2, s. 38]. Hugo Grocjusz (1583-1654) stworzył podstawy prawa międzynarodowego. Prawo cywilne powinno o opierać na dotrzymywaniu umów i zobowiązań. Thomas Hobbes (1588-1679) był zwolennikiem biologicznej teorii wojny, dowodząc tezy, że naturalne skłonności człowieka do agresji są przyczyną konfliktów zbrojnych. Jego zdaniem człowiek wyszedł z hipotetycznego stanu natury, który był stanem wojny każdego z każdym. Stąd naturalne skłonności człowieka do agresji. Hobbes uważał, że monarcha jest warunkiem prawidłowego funkcjonowania państwa, a normy życia zależą od jego woli i rozkazu. John Locke (1632-1704) głosił w teorii państwa zasadę wolności i indywidualnego rozwoju [Tatarkiewicz 2004, t. 2, s. 103]. Wolter (1694-1778) twierdził, że celem ludzkiego działania jest naprawa zła i cierpienia w świecie. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) filozofii społecznej stawiał zadania normatywne: ustalenie ustroju idealnego, zbliżającego społeczeństwo do natury. Ideał ten był republikański i demokratyczny, i dążył do państwa równości i wolności [Tatarkiewicz 2004, t. 2, s. 153]. Immanuel Kant (1724-1804) zajmował się m.in. prawami wojny i przyczynami jej wybuchu. Dostrzegając okropieństwa wojen dla ludzi i państw, postulował ideę wiecznego pokoju oraz zasady pokoju. Friedrich Hegel (1770-1831) proponował etyczną teorię wojny, dostrzegając w niej pozytywne skutki dla przyszłego rozwoju społeczeństwa. Jego zdaniem bez wojen rozwój społeczeństw byłby niemożliwy. Thomas Malthus (1766-1834) rozwijał zapoczątkowaną przez Heraklita z Efezu (ok. 540-480 r. p.n.e.) demograficzną teorię wojny, dowodząc, że presja populacyjna i bieda prowadzą do wojen. Leopold von Ranke (1795-1886) zapoczątkował teorię przemocy. Jej rozwinięciem zajmował się Carl Schmitt (1888-1985), dokonując podziału społeczeństwa w kategoriach *wróg – przyjaciel*. Istnieniem wroga uzasadniał przygotowania wojenne. Stworzył też teorię państwa stanu wyjątkowego.

Paradygmat filozoficzny w wojskowości, cechujący się wnoszeniem do badań strategicznych ogólnej wiedzy o społeczeństwie, zapoczątkował Carl von Clausewitz (1780-1831). Jak pisał w dziele *O wojnie*, usiłował definiować wojnę przez „dążenie do zbadania istoty zjawisk wojennych i do wykazania ich związku z naturą ich składników” [1995, s. XXIV].

Głównym zadaniem filozofii wojny i pokoju jest przede wszystkim wskazywanie sposobów ograniczania wojen i działań prowadzących do pokoju.

Do podstawowych pytań filozofii wojny i pokoju należą:

- jaka jest natura i jakie są przyczyny wojen?
- dlaczego ludzie prowadzą wojny?
- dlaczego państwa prowadzą wojny?
- czy istnieją wojny sprawiedliwe?

Zdaniem Michaela Walzera:

Władcy tego świata korzystali z teorii wojny sprawiedliwej i nie toczyli (ich zdaniem - R.W.) ani jednej wojny, której sami lub za pomocą najemnych intelektualistów nie określiliby mianem wojny o pokój i sprawiedliwość [Walzer 2006, s. 18].

Rezultatem dociekań filozoficznych nad bezpieczeństwem przedmiotów społecznych jest znaczący dorobek tzw. filozofii bezpieczeństwa, w szczególności w obszarze filozofii wojny i pokoju. Jak ocenia Janusz Świniarski:

Koncepcja filozofii bezpieczeństwa jako filozofii szczegółowej zrodziła się z prób przewycięzania polemologii (filozofii wojny) i irenologii (filozofii pokoju), wobec wyzwań, jakie pojawiły się w dwóch ostatnich dekadach XX w. Jej przedmiotem jest bezpieczeństwo identyfikowane z formą istnienia, będące dla każdego człowieka dobrem. Co więcej, dla ludzi współczesnych pełni ono rolę swoistego „substytutu szczęścia”. Filozofia bezpieczeństwa ma być najogólniejszą wiedzą o bezpieczeństwie, budowaną w konwencji koniunktywnej i holistycznej [za: Domeradzi 2010].

Na polskim gruncie znaczący wkład do badań nad filozofią wojny i pokoju wnieśli tacy badacze jak: Józef Borgosz (1927-1997) i jego uczniowie, m.in.: Ryszard Rosa, Janusz Świniarski, Mariusz Kubiak, obok przedstawicieli katolickiej nauki społecznej – nauczania Kościoła katolickiego w kwestiach odnoszących się do zbiorowych problemów społecz-

ności lub też całej ludzkości w osobach: Joachima Kondzieli, Stanisława C. Napiórkowskiego i Henryka Skworowskiego.

2.2.4. Podejście historyczne

Podejście historyczne polega na badaniu przeszłości działań i wytworów ludzkich oraz ich wpływu na pojmowanie bezpieczeństwa przez jednostki, społeczeństwa i aparat państwowy. Opiera się na źródłach pisanych i innych świadectwach kultury materialnej i duchowej zachowanych z przeszłości, umożliwiającym odtworzenie faktów i ich interpretację.

Nasza wiedza o przeszłości, zanim pojawiły się świadectwa pisane, pochodzi z badań archeologicznych. Od 7 milionów lat temu trwało rozprzestrzenianie się człowieka z jego kolebki – Afryki na pozostałe kontynenty, a proces ten był ściśle powiązany ze zmianami klimatycznymi. Natomiast w pełni współczesne istoty ludzkie pojawiły się ok. 40 000 lat temu. Grupy łowiecko-zbierackie przetrwały jedynie w tych obszarach świata, gdzie warunki środowiskowe nie umożliwiały osiadłego, rolniczego życia. Jeśli jednak na danym obszarze wyczerpano naturalne zasoby, ludzie zmuszeni byli do wędrówek w inne, zasobniejsze rejony. Opanowanie ognia i wytwarzanie narzędzi umożliwiało wędrówki tych grup.

Okolo 8000-5000 lat temu dokonala się rewolucja rolna, polegająca na opanowaniu przez grupy łowiecko-zbierackie upraw rolnych i hodowli zwierząt, co umożliwiło przejście na osiadły tryb życia. W tym czasie ludzie nauczyli się produkować ubrania, opanowali hodowlę zwierząt i uprawę roli oraz budowali stałe siedziby. Powstały sprzyjające warunki do tworzenia się pierwszych wielkich imperiów w dolinach wielkich rzek Afryki i Azji. W następstwie tego pojawiły się cywilizacje w szerokich dolinach rzek: Tygrysu i Eufratu w Mezopotamii, Nilu w Egipcie, Indusu oraz Huang-ho w Chinach.

Historia pisana liczy już ok. 8000 lat, licząc od pojawienia się prymitywnego pisma klinowego Sumerów, i najpierw służyło celom obrachunkowym. Wynalezienie pisma było powodowane potrzebą rozwoju cywilizacyjnego, tworzenia się państw, a zwłaszcza imperiów, bowiem umożliwiało sprawne zarządzanie nimi. Jednakże znaczną część inwencji ludzkiej zajmowało „...wynajdywanie nowych sposobów zabijania i tor-

turowania innych ludzi, groźba zadawania bólu lub śmierci została uznana za najlepszą, a często też jedyną metodę sprawowania rządów nad ludzkimi masami” [Doren 1997, s. 31-32].

Jednakże, jak stwierdza Henry Kissinger, „Nigdy nie było żadnego prawdziwie globalnego *porządku światowego*” [Kissinger 2017, s. 10]. I dalej: „Historia większości cywilizacji jest opowieścią o rozkwicie i upadku imperiów. Porządek ustanawiany był przez ich wewnętrzne zasady ustrojowe, a nie dzięki równowadze pomiędzy państwami” [tamże, s. 19].

Imperiami rządziły strach i przemoc. Siła militarna była wykorzystywana nie tylko dla obrony granic przed atakami zewnętrznymi, ale także przeciwko własnemu społeczeństwu, by utrzymać posłuszeństwo dla władzy. Wszystkie niemal religie społeczności rolniczych praktykowały składanie bogom ofiar ludzkich, a były to osoby młode i urodziwe, bowiem „bogowie pragnęli najlepszych” [Doren 1997, s. 43].

Historiografia została zapoczątkowana przez Herodota (484 p.n.e. – ok. 420 p.n.e.), który „...rozpoczął spisywanie dziejów od pojawienia się Medesa i następnie Persów, którzy przybywszy z rozproszonych po pustyni ludów, stworzyli – jego zdaniem – największe na świecie imperium. Następnie Herodot spisywał historię starożytnego Egiptu” [Doren 1997, s. 88]. Słynne jego zdanie powinno być przestrogą dla militarystów: „W czasach pokoju synowie grzebią ojców, w czasie wojny – ojcowie grzebią synów” [za: Bournier, Pottier 2010, s. 12].

Dzieło Herodota kontynuował Ateńczyk Tukidydes (ok. 485-425 p.n.e.), w *Historii wojny peloponeskiej* wyjaśnił jej przyczyny i skutki. Rywalizacja o przywództwo między greckimi państwami-miastami, będąca zasadniczą przyczyną tej wojny, uzyskała nazwę *pułapki Tukidydesa* i współcześnie stanowi ważny przedmiot rozważań nad kwestiami bezpieczeństwa globalnego w obliczu konkurujących ze sobą supermocarstw.

Dokonując przeglądu dziejów wielkich mocarstw wewnątrz systemu międzynarodowego od 1500 r., Paul Kennedy dochodzi do smutnej konstatacji:

...rywalizacja między narodami ma charakter archaiczny i odbywa się na zasadzie konkurencji, historia spraw międzynarodowych w ciągu ubiegłych pięćuset lat była aż nazbyt często historią wojen lub co najmniej przygotowań do wojny – w obu przypadkach pochłaniało to zasoby, które społeczeństwo mogłoby wykorzystać na jakieś inne cele: czy to publiczne, czy to prywatne [Kennedy 1994, s. 516].

Dla jednostek najbardziej cenioną wartością w ujęciu historycznym był pokój. Jak piszą autorzy *Wielkiej encyklopedii pokoju*:

Już od starożytności, mimo że nieustannie wybuchały wojny, zawsze było słycać głosy ludzi, którzy snuli plany zaprowadzenia światowego pokoju. Byli to filozofowie, którym marzyła się powszechna zgoda, politycy głoszący ideę ponadpaństwowej organizacji pokojowej, ale też zwykli humaniści – wszyscy oni mają swój wkład w dziele refleksji nad światowym pokojem. Jesteśmy ich spadkobiercami [Bournier, Pottier 2010, s. 7].

Po I wojnie światowej z inicjatywy prezydenta Stanów Zjednoczonych powstała Liga Narodów (1919 r.). Przede wszystkim realizowała cele poszanowania prawa międzynarodowego i rozwiązywania konfliktów poprzez arbitraż. Nie zapobiegła jednak wybuchowi II wojny światowej.

W czerwcu 1945 r., po zakończeniu II wojny światowej w Europie ponad 50 krajów podpisało Kartę Narodów Zjednoczonych, która stanowiła podstawę powołania ONZ. W sierpniu 1945 r. na japońskie miasta Hiroszimę i Nagasaki zostały zrzucone bomby atomowe. Wydarzenia te nie tylko zakończyły II wojnę światową (działania wojenne z Japonią), ale rozpoczęły erę zagrożeń nuklearnych dla całej cywilizacji światowej.

W latach 1947-1989 świat stał się areną zimnej wojny, wyścigu zbrojeń i dwubiegunowego systemu bezpieczeństwa. Obawa przed użyciem broni jądrowej w konfliktach zbrojnych wpłynęła na zawieranie układów: *Traktatu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej* (ang. *Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* – 1968) oraz *Traktatu o ograniczeniu broni strategicznych* (ang. *Strategic Arms limitation Talks* – SALT I i SALT II – 1972, 1979).

Istotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego państw, głównie europejskich, miało zjednoczenie Niemiec (1990), rozpad Związku Radzieckiego i Układu Warszawskiego (1991). Wiele państw, należących wcześniej do tzw. bloku wschodniego, odzyskało pełną suwerenność i znalazło się *próżni strategicznej* oraz mogło na nowo definiować własną politykę bezpieczeństwa. Tym samym nabrał tempa proces dalszej integracji europejskiej – rozszerzania NATO i UE.

2.2.5. Podejście nauk społecznych

Podejście nauk społecznych dotyczy problematyki bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych, głównie w ujęciu nauk: o bezpieczeństwie, ekonomicznych, socjologicznych, prawnych, o polityce i administracji.

Nauki o bezpieczeństwie są w Polsce traktowane jako dyscyplina naukowa w dziedzinie nauk społecznych, w zakresie której nadaje się stopnie naukowe. Zajmuje się problemami ochrony i obrony chronionych wartości przedmiotów referencyjnych: jednostki, społeczeństwa i aparatu państwa w kontekście otoczenia przyrodniczego, społecznego i kulturowego. Jest to podstawowa nauka zajmująca się badaniem problematyki bezpieczeństwa narodowego w jego uwarunkowaniach krajowych i międzynarodowych.

W krajach zachodnich uprawiane są studia bezpieczeństwa, które nie są uznawane za dyscyplinę naukową, ale jako obszar badań wielodyscyplinarnych, obejmujący multidyscyplinarną przestrzeń badawczą, począwszy od filozoficznych rozważań nad naturą rzeczywistości do szczegółowych recept politycznych [por. Croft 2012, s. 504]. Ze względu na liczne sfery badań, różne stanowiska teoretyczne i metodologiczne, a także różnorodność podmiotów i przedmiotów referencyjnych, często nieuprzedmiotowionych (społeczeństwo globalne, środowisko przyrodnicze), studia bezpieczeństwa nie mogą tworzyć spójnej teorii przedmiotu badań w sensie dyscypliny naukowej.

Nauka o stosunkach międzynarodowych, stanowiąca obecnie subdyscyplinę nauk o polityce i administracji, zajmuje się m.in. badaniem wojen i innych konfliktów zbrojnych. Poszukuje wyjaśnień ich przyczyn na poziomie jednostki, państwa i systemu międzynarodowego.

Przyczyny wojen w ujęciu Karen Mingst przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Przyczyny wojen z perspektywy poziomów analizy

Poziom	Przyczyna
Jednostka	Agresywne cechy przywódcy Mylne postrzeganie rzeczywistości przez przywódcę Atrybuty mas (zachowania wrodzone albo zły charakter) Niezdolność komunikowania się
Państwo/ społeczeństwo	Według radykałów – liberalne państwa kapitalistyczne Według liberałów – nieliberalne i niedemokratyczne państwa Polityka wewnętrzna, strategia <i>kozła ofiarnego</i> Rywalizacja między grupami o zasoby gospodarcze Rzucanie wyzwania o charakterze etnonarodowościowym
System międzynarodowy	Anarchia Brak arbitra Uwydatnianie się długich cykli wojny i pokoju Przemiany sił Agresywność międzynarodowej klasy kapitalistycznej

Źródło: [Mingst 2008, s. 213].

Przyczyna wojny może być rozumiana jako warunek konieczny albo warunek wystarczający do wystąpienia skutku. Warunek konieczny rozumiany jest jako zjawisko *A*, które stale poprzedza zajście zjawiska *W* jako skutku. Bez warunku koniecznego skutek nie może wystąpić, choćby inne warunki były spełnione. Warunkiem koniecznym wojny jest zawsze nienawiść – wrogość wobec innych państw czy podmiotów politycznych.

Jednakże warunek konieczny nie zawsze jest wystarczający. Oznacza on zjawisko *A*, po którym stale występuje zjawisko *W*. Wojna zawsze występuje po wystąpieniu warunku wystarczającego. Warunek wystarczający *W* = *decyzja o wojnie*.

W powyższym kontekście rozważań znamienny jest fragment tekstu z książki Roberta S. Robinsa i Jerrolda M. Posta:

Ktoś mógłby pomyśleć, że błogosławieństwem byłoby rozwiązanie poważnych konfliktów międzynarodowych. Ale wrogowie są nam potrzebni. Dostarczają wiarygodnego wyjaśnienia tego, co jest złe w nas samych. Gdy ich tracimy, znika zewnętrzne umiejscowienie naszych trudności. Utrata wrogów przyczyniła się po zakończeniu zimnej wojny do nasilenia napięć etnicznych, wewnętrznych zamieszek i terroryzmu. Na jaw wyszły długo tłumione wrogości, podsycane przez paranoicznych przywódców, obłąkańcze doktryny, przez złowrogich terapeutów oferujących obolałym społeczeństwom łudzaco logiczne recepty nienawiści [Robins, Post 1999, s. 378].

Wojna jest skutkiem decyzji politycznej, podbudowanej nienawiścią i wrogością wobec innych podmiotów politycznych. Zapobieganie wojnie powinno polegać na:

- eliminacji nienawiści i wrogości wobec innych podmiotów oraz
- istnieniu mechanizmów blokujących podejmowanie decyzji o wojnie (mających odniesienie do każdego podmiotu politycznego).

Ponieważ spełnienie obydwu warunków zapobiegania wojnie w obecnej strukturze systemu międzynarodowego nie jest możliwe, polityka nie może obejść się bez wojny. Pomimo tej pesymistycznej tezy zapobieganie wojnie jest priorytetowym zadaniem ludzkości. Zadanie to wynika z fundamentalnej prawdy doświadczenia ludzkiego, że współpraca jest zawsze korzystniejsza niż walka.

Nauki polityczne podejmują w szczególności zagadnienie radzenia sobie przez państwa z poczuciem braku bezpieczeństwa. Jak stwierdza Mingst, w sytuacji, gdy faktem jest istnienie różnic w potencjale siłowym między państwami, w obliczu niemożności poznania zamiarów innych państw i poszczególnych jednostek, a także braku nadrzędnej władzy międzynarodowej, pojawia się problem braku poczucia bezpieczeństwa (tab. 2).

Tab. 2. Podejścia państw do radzenia sobie z brakiem poczucia bezpieczeństwa

Stanowiska	
Liberalne	Realistyczne
Instytucje międzynarodowe koordynują działania zmierzające do poskramiania mocarstw 1. Bezpieczeństwo zbiorowe 2. Kontrola zbrojeń i rozbrojenie	Poleganie na sile albo groźbie jej użycia w celu poskramiania mocarstw 1. Równowaga sił 2. Odstraszenie

Źródło: [Mingst 2008, s. 229].

Nauki o polityce zajmują się także definiowaniem wojny i badaniem ich charakteru. Zwykle piszący o definiowaniu wojny powołują się na pracę pruskiego generała Carla von Clausewitza *O wojnie*, wyd. pol. 1995. Jednakże, wbrew poglądom niektórych autorów, Clausewitz nie podał – *de facto* – precyzyjnej definicji wojny, ale prawidłowo określił jej związek z polityką, a także naturę wojny. Rekonstrukcja schematu dedukcyjnego stosunku polityki i wojny Clausewitza zawarta jest w ramce 1.

Twórcą terminu *polemologia* jest francuski badacz, socjolog i ekonomista Gaston Bouthoul, który w 1970 r. wydał pracę pt. *Traite de polemologie. Sociologie des guerres*. Jego zdaniem nauka ta dzieli się na trzy składowe: ogólna socjologia wojny, etiologia wojen i prospekcja [Roman 2017].

Ramka 1. Clausewitza schemat dedukcyjny definiowania wojny. Rekonstrukcja

Przesłanki:

- P.1. Wojna jest niczym innym jak rozszerzonym pojedynkiem.
- P.2. Wojna jest tedy aktem przemocy, mającym na celu zmuszenie przeciwnika do spełnienia naszej woli.
- P.3. Każdą wojnę można uważać za działania polityczne.
- P.4. Wojna (...) stanowi dziwną trójcę, złożoną z pierwotnej gwałtowności żywiołu, nienawiści i wrogości (ślepy popęd naturalny), (...) gry prawdopodobieństwa i przypadku (...) właściwości podrzędnej – narzędzia politycznego (...).

Wniosek: Wojna jest dalszym ciągiem polityki prowadzonej innymi środkami

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście polemologii interesujące są rozważania nad opozycją: idealizm (pacyfizm) a realizm (militaryzm) poczynione przez Krzysztofa Drabika [Drabik 2012, s. 88].

Ważnym obszarem badań politologicznych i prawnych jest problematyka tzw. *wojen sprawiedliwych*. Hugo Grocjusz i Samuel von Pufendorf włączyli teorię wojen sprawiedliwych do prawa międzynarodowego. Zasada *suwerenności* państwa przyjęta w prawie międzynarodowym wprowadziła *ius ad bellum* (łac. *prawo do wojny*). Oznaczało ono, że prowadzenie wojny było dopuszczalnym przez prawo środkiem rozwiązania sporu międzynarodowego.

Obecnie jako warunki wojny sprawiedliwej wymienia się następujące:

- jest to wojna obronna, która stanowi odpowiedź na bezprawną agresję;
- istnieje realna szansa na jej wygranie;
- celem ataku nie jest ludność cywilna;
- przemoc stosuje się tylko w przypadkach uzasadnionych.

Należy zaznaczyć, iż zasady wojny sprawiedliwej łamane są w każdym konflikcie zbrojnym.

Definicję wojny w ujęciu nauk społecznych podał m.in. Quincy Wright w pracy *Study of War* [wyd. 1951]. Zdaniem autora „(...) wojna jest stanem prawnym pozwalającym dwom lub większej liczbie wrogich grup rozwiązywać konflikt przez użycie siły zbrojnej”. Następnie Wright dokonuje rozszerzenia definicji:

Analiza militarnych, psychologicznych, prawnych i socjologicznych przejawów wojny nasuwa myśl, że wszystkie one mogą być traktowane jako zmienne uzyskujące pewien stopień intensywności w rzeczywistej wojnie. Wojnę można więc ujmować z punktu widzenia każdej z walczących stron jako skrajne zintensyfikowanie aktywności militarnej, napięcia psychologicznego, władzy prawnej i integracji społecznej, które nie ma wielkich szans pojawienia się, jeśli przeciwnik nie dysponuje w przybliżeniu równorzędną siłą materialną. Z punktu widzenia każdej z walczących stron wojnę można rozpatrywać jako równoczesny konflikt sił zbrojnych, nastrojów ludności, zasad prawnych i kultur narodowych w takim stopniu

niemal równych, że konflikt między nimi prowadzi do intensyfikacji każdego z tych czynników po obu stronach [Wright 1951, s. 698; cytata za Wiatr 1964, s. 50].

Można zatem przyjąć, że:

wojna jest konfliktem makrospołecznym, w którym przynajmniej jedna ze stron angażuje całość lub gros zasobów wojennych, jakimi dysponuje. Wojną nie jest konflikt społeczny, którego składową nie jest konflikt zbrojny. Wojną nie jest konflikt zbrojny, realizowany przez daną stronę w skali poniżej określonego progu (intensywności zbrojnej). Wojny prowadzą podmioty polityczne, nie tylko państwa [Wróblewski 2018, s. 15-28].

Należy postawić pytanie: W jakim stopniu i zakresie wojny wpływają na poziom bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych: ludzi, społeczeństwa i aparatu państwowego? Odpowiedź na nie jest ambiwalentna: negatywnie i pozytywnie. Wojna bowiem jest czynnikiem destrukcyjnym, radykalnie obniża poziom bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych. Z drugiej jednak strony wojna jest katalizatorem rozwoju społeczeństwa. Jednakże, jak ocenia Paul D. Williams [2012, s. 149], cierpienia ludzkie i zniszczenia infrastruktury materialnej i społecznej nie równoważą przyszłych ewentualnych pozytywnych skutków wojny.

Zawsze trzeba pamiętać, że paranoja polityczna szerzy się w każdym społeczeństwie, towarzyszy zwłaszcza okresom gwałtownych przemian. Według Robinsa i Posta:

Spółeczeństwa wielonarodowe są szczególnie narażone, bo w warunkach społecznych i ekonomicznych trudności albo znacznego osłabienia autorytetu prawomocnej władzy siewcy nienawiści, rozgłaszający paranoiczne przesłanie, mogą wykorzystać ukryte napięcia, co prowadzi do przemocy i tragedii [Robins, Post 1999, s. 379].

2.2.6. Podejście mitologiczne

Potrzeba bezpieczeństwa ma podłoże instynktowne, jest przynależna wszystkim gatunkom zwierzęcym i stanowi ważny element ewolucji gatunkowej. Towarzyszy także gatunkowi homo sapiens od początku

jego istnienia na naszej planecie. Człowiek, jako jedyna ziemską istotą obdarzona jest wolną wolą i umiejętnością modyfikowania środowiska dla swoich potrzeb. Jednocześnie od zarania dziejów zmagają się z niszczącymi siłami natury, a także negatywnym oddziaływaniem ze strony innych ludzi. Ponieważ opanowanie niszczących żywiołów jest trudne, a czasem wręcz niemożliwe, ludzie uciekają się do pomocy sił nadprzyrodzonych. Służą temu religie, magie, mity i legendy.

Podejście mitologiczne wykorzystuje do wyjaśniania i rozwiązywania zagadnień bezpieczeństwa przedmiotów społecznych religie, magię, mity i legendy. Religie i mity są dla ludzi jednym ze sposobów myślowego uporządkowania świata, w sposób alegoryczny wyjaśniają jego złożone procesy naturalne, jego losy i losy jednostek oraz budowę wszechświata. Odwołując się do boga (bogów), posiadających moc interwencji w indywidualne losy jednostek i całych społeczeństw, ludzie za pomocą religii usiłują wyjaśnić, a dzięki modlitwom także odmienić swój niepewny los. Z kolei mity i legendy, pielęgnując pamięć o zwycięstwach, wielkich wodzach, wojnach i porażkach, umacniają więzi międzyludzkie i spajają naród [*Starożytni Grecy* 2007, s. 11].

Według Bronisława Malinowskiego:

Zarówno magia, jak i religia wyrastają i działają w sytuacjach uczuciowego napięcia, w przełomowych momentach życia, w trudnościach, w ważnych przedsięwzięciach, w obliczu śmierci, we wtajemniczeniu, w misteriach plemiennych, nieszczęśliwej miłości i nienasyconej nienawiści. Zarówno magia, jak i religia pozwalają wybrnąć z takich sytuacji i impasów, z których nie istnieje wyjście drogą empiryczną, lecz jedynie za pośrednictwem rytuału i wierzenia, z pomocą nadprzyrodzonego [Malinowski 1958, s. 462].

We wszystkich kulturach świata istnieją religie, mity i legendy mające bezpośrednie odniesienie do zagrożeń dla życia i zdrowia ludzi, ale także do tradycyjnie pojmowanego bezpieczeństwa narodowego. Przykładem wpływu religii na losy narodu jest judaizm. Według Leona Rotha: „Judaizm jest na początku. Nie jest produktem, ale programem, a Żydzi są narzędziami jego wypełniania” [Johnson 1994, s. 621]. Jednakże tenże autor dalej pisze:

Historia biblijna – która zarówno dla chrześcijan i żydów, jak i dla ateistów wiąże się z wierzeniami i przecuciami sięgającymi najgłębszych korzeni naszego bytu – stanowi obszar, na którym osiągnięcie obiektywizmu jest szczególnie trudne, jeśli nie wręcz niemożliwe [tamże, s. 9].

Przykładem legend związanych z problematyką bezpieczeństwa narodowego Polski jest znana na Skalnym Podhalu legenda o śpiącym wojsku. Posiada ona wiele wariantów. Jeden z nich sugeruje sam kształt Giewontu (1894 m n.p.m.) oglądanego z Zakopanego, a żywo przypominający śpiącego rycerza, który w obliczu śmiertelnego zagrożenia powstanie, by ratować Polskę. W innych wariantach tej legendy w masywie Giewontu (a czasem w innych miejscach – Pisana Skała, Ornak) ma się znajdować jaskinia, w której śpią rycerze, a zbudzą się wtedy, gdy Polska znajdzie się w potrzebie [Bedecker *Tatrzański* 2000, s. 162].

2.2.7. Podejście konstytucyjne

Podejście konstytucyjne odwołuje się do przepisów ustawy zasadniczej, zawierającej zasady funkcjonowania państwa jako podmiotu bezpieczeństwa narodowego oraz usytuowanie prawne jednostki (obywatela) i społeczeństwa (obywateli) w organizacji państwowej. Podejście konstytucyjne do bezpieczeństwa narodowego ma charakter normatywny. Inną kwestią jest zagadnienie przestrzegania konstytucji w praktyce przez aparat państwowy.

Konstytucja państwa jest przede wszystkim gwarantem ładu politycznego, umożliwiającego realizację powinności aparatu państwowego jako podmiotu bezpieczeństwa narodowego. Zawiera zasady ustrojowe, dotyczące chronionych wartości przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego, takich jak:

- demokratycznego państwa prawnego,
- państwa jako dobra wspólnego,
- subsydiarności,
- suwerenności,
- niepodległości,
- wolności, praw człowieka i obywatela.

Ponadto konstytucja reguluje stosunki państwo – obywatel, rozstrzyga kwestie stanów nadzwyczajnych, wojny i pokoju, a także funkcjonowania sił zbrojnych i służb specjalnych. Ustanawia zasady utrzymywania w państwie ładu i porządku publicznego, reguluje działania organów ścigania oraz sądownictwa.

2.2.8. Podejście planistyczne

Podejście planistyczne do bezpieczeństwa narodowego dotyczy aparatu państwowego jako podmiotu bezpieczeństwa i wiąże się z opracowywaniem strategii bezpieczeństwa narodowego, umożliwiającej urzeczywistnienie, dzięki jej implementacji, odpowiednich planów i programów.

Pojęcie *strategia* zostało ukute w starożytnej Grecji (od słowa gr. *strategos*, będącego zbitką dwóch słów: *stratos* – wojsko i *agein* – prowadzę). Pierwotnie więc strategia oznaczała dowodzenie wojskami, zwłaszcza z pozycji naczelnego wodza. Powstały dwa i pół tysiąca lat temu termin *strategia* do dziś jest jedną z centralnych kategorii wojskowości, a w wyniku dokonanej w II połowie XX wieku ewolucji semantycznej stanowi kategorię o szerokim zastosowaniu i obecnie powszechnie używany jest w wielu dziedzinach nauki i praktyki.

Długofalowa działalność państwa ukierunkowana jest przez strategię bezpieczeństwa narodowego, ponieważ jest ona narzędziem urzeczywistnienia podstawowego celu polityki państwa – bezpieczeństwa narodowego.

Strategia bezpieczeństwa narodowego – to koncepcja długofalowego działania państwa na rzecz zapewnienia warunków dla przetrwania i rozwoju społeczeństwa; koncepcja rozwoju zdolności państwa w sferze przeciwdziałania zagrożeniom jego żywotnych interesów w wyznaczonym horyzoncie czasowym, wraz z nakreśleniem zasadniczych kierunków działań dla wsparcia polityki wewnętrznej i zagranicznej. Musi być dzisiaj rozumiana jako strategia narodowa, wyznaczająca cele i kierunki działania dla pozostałych strategii państwowych. Taka rola tej strategii wynika z faktu, iż przedmiotem jej zainteresowania są cele narodowe i sposoby ich osiągnięcia [Wróblewski 2017, s. 157].

Strategia bezpieczeństwa narodowego jest – w sensie treściowym – układem tez dotyczących:

- diagnozy alternatywnych przyszłości otoczenia i bezpieczeństwa narodowego w wyznaczonym horyzoncie czasowym oraz wynikających z nich wyzwań i wizji rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego,
- celów narodowych i kierunków interwencji dla kształtowania niezbędnych warunków ich implementacji,
- sposobów realizacji strategii, wskazujących podmioty wykonawcze, dokumenty wdrożeniowe strategii oraz sposoby monitorowania i oceny wdrażania.

Głównym problemem strategii bezpieczeństwa narodowego każdego państwa jest znalezienie odpowiedzi na dwa pytania:

1. Jakie konsekwencje dla państwa wynikają z alternatywnych przyszłości otoczenia i bezpieczeństwa narodowego dla transformacji istniejącego systemu w kontekście interesów narodowych (i sojusznicznych)?
2. W jaki sposób zapewnić bezpieczeństwo narodowe w tych warunkach?

Odpowiedzi na powyższe pytania mogą być udzielone w wyniku sformułowania wizji i misji państwa w perspektywie horyzontu czasowego strategii, który powinien być dłuższy od założonego horyzontu czasowego przyjętego dla strategii rozwojowych oraz celów i zadań strategicznych, a także uwzględnieniu koniecznych ograniczeń finansowych.

Proces tworzenia strategii danego podmiotu nazywa się planowaniem strategicznym. Obejmuje on systematyczne, ciągle działania, podczas których planiści przewidują i planują przyszłość, formułują cele strategiczne i określają odpowiednie etapy działania i środki realizacji tych działań dla osiągnięcia misji podmiotu strategii.

W skład planowania strategicznego wchodzi następujące etapy:

- opracowanie wizji,
- analiza strategiczna,
- sprecyzowanie misji,

- formułowanie strategii: opracowanie planu strategicznego i programów strategicznych oraz operacyjnych,
- implementacja strategii,
- ocena i kontrola strategiczna [Wróblewski 2017, s. 161].

Niektóre państwa nie posiadają strategii bezpieczeństwa narodowego jako jednego dokumentu, np. Chiny. Treści ich strategii bezpieczeństwa narodowego znajdują się w kilku dokumentach, zwłaszcza w *Białej księdze* oraz strategii wojskowej. W Australii priorytety rządu w dziedzinie bezpieczeństwa i dobrobytu państwa oraz utrzymania zdolności sił zbrojnych Australii do sprostania wyzwaniom bezpieczeństwa narodowego definiują *Biała księga* i Strategia Bezpieczeństwa Narodowego. Jeszcze inaczej jest w Republice Federalnej Niemiec. W przedmowie do *Białej księgi* kanclerz Niemiec Angela Merkel stwierdziła, że

zawiera ona podstawy polityki bezpieczeństwa i ramy, w których jest urzeczywistniana. Określa obszary niemieckiej polityki bezpieczeństwa dla całego rządu federalnego. Stanowi podstawę dla przyszłości Bundeswehry, jako jednego z instrumentów polityki bezpieczeństwa Niemiec [Weissbuch 2016].

Typowy układ treści strategii bezpieczeństwa narodowego zawiera następujące elementy:

- projekcja środowiska bezpieczeństwa państwa: wyzwania, szanse, zagrożenia;
- interesy narodowe i cele strategiczne polityki bezpieczeństwa narodowego;
- sposoby osiągania celów strategicznych i zadania dla wykonawców;
- implementacja strategii.

Oczywiście forma zapisu tez w dokumentach poszczególnych państw jest zróżnicowana, ale zawsze odnoszą się one do wyżej podanych kwestii.

2.2.9. Podejście systemowe

Podejście systemowe do bezpieczeństwa przedmiotów społecznych polega na tworzeniu i doskonaleniu z założenia sprawnie funkcjonującego systemu bezpieczeństwa narodowego (SBN), rozumianego jako platforma urzeczywistniania bezpieczeństwa narodowego. Istotę systemu stanowi integracja wszystkich wymiarów bezpieczeństwa narodowego oraz:

całość podmiotów, środków działania i zasobów przeznaczonych przez państwo do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa, mająca na celu maksymalizowanie – w sensie probabilistycznym – poziomu bezpieczeństwa narodowego. Jest bytem konceptualnym, chociaż jego elementy istnieją realnie. To system społeczno-techniczny i zarazem zadaniowy [Wróblewski 2017, s. 218].

Organizację bezpieczeństwa narodowego w RP pod kątem aspektów ustrojowych, prawno-administracyjnych i systemowych szeroko omówił Waldemar Kitler [Kitler 2018].

Szerokie podejście do bezpieczeństwa narodowego stawia przed zarządzaniem nim wymóg ścisłego powiązania jego aspektów militarnych i niemilitarnych w jednolity system działania, w ramach którego wykorzystanie efektów wszystkich środków polityki umożliwi osiągnięcie efektu synergicznego. Dotyczy to przede wszystkim systemowego powiązania dwóch wielkich podsystemów funkcjonalnych:

- obrony narodowej,
- zarządzania kryzysowego.

Zasadniczą formą organizacji i działania systemu bezpieczeństwa narodowego pozostaje system obronny państwa (SOP) utrzymywany w celu zapewnienia ochrony żywotnych interesów narodowych, a w szczególności:

- suwerenności i niepodległości narodu,
- jego prawa do integralności terytorialnej i nienaruszalności granic.

Głównym przeznaczeniem SOP pozostaje zapewnienie bezpieczeństwa wojskowego (militarnego) i zachowanie potencjału państwa gwa-

rantującego zdolność do efektywnego reagowania na zewnętrzne kryzysy polityczno-militarne, a w razie wojny – zdolność do szybkiego odparcia agresji.

Procesami integrującymi funkcjonowanie wszystkich elementów SBN jest planowanie obronne i cywilne, które umożliwiają wytyczanie i osiąganie celów w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego.

Planowanie obronne obejmuje planowanie operacyjne i programowanie obronne. Planowanie operacyjne obejmuje przygotowanie i działanie organów administracji rządowej i organów samorządu terytorialnego w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny. Jego wyniki ujęte są w formie zestawów zadań operacyjnych, zawierających siły i środki niezbędne do ich wykonania. Z kolei programowanie obronne ma na celu ustalić zadania obronne realizowane w czasie pokoju, ujęte w formie przedsięwzięć rzeczowo-finansowych dla utrzymania i rozwoju potencjału obronnego państwa oraz przygotowania sił zbrojnych, organów administracji rządowej i organów samorządu terytorialnego do działania w warunkach zewnętrznego zagrożenia bezpieczeństwa państwa i w czasie wojny, a także projektowanie środków budżetowych przeznaczonych na ten cel.

Planowanie cywilne obejmuje całokształt przedsięwzięć organizacyjnych mających na celu przygotowanie administracji publicznej do zarządzania kryzysowego, w tym planowanie wykorzystania sił zbrojnych do realizacji zadań z zakresu zarządzania kryzysowego, a także wspieranie sił zbrojnych w razie ich użycia w zarządzaniu kryzysowym.

Zakłada się, że systemowe ujęcie problematyki bezpieczeństwa narodowego pozwoli na zintegrowanie wszystkich podmiotów, środków działania i zasobów przeznaczonych przez państwo do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa, mające na celu maksymalizowanie – w sensie probabilistycznym – poziomu bezpieczeństwa narodowego.

2.2.10. Podejście militarne (wojskowe)

Podejście militarne do bezpieczeństwa narodowego wiązało się dawniej z uznaniem przewodniej roli sił zbrojnych w jego urzeczywistnianiu, zaś obecnie – sposobami tworzenia i wykorzystania sił zbrojnych

jako instrumentu polityki bezpieczeństwa państwa oraz jego zintegrowaniu z innymi instrumentami tej polityki.

Od czasów najdawniejszych społeczeństwa dostrzegały związek siły zbrojnej z własnym bezpieczeństwem. Według francuskiego politologa i socjologa Raymonda Arona:

Wojna obecna była we wszystkich epokach historycznych i we wszystkich cywilizacjach. Czy to na topory, czy to za pomocą chemicznych środków wybuchowych, czy też atomowych reakcji łańcuchowych, z bliska i daleka, przypadkowo czy metodycznie ludzie zabijali się wzajemnie, używając do tego narzędzi dostarczanych im przez obyczaj i zbiorową wiedzę [Aron 1962; wyd. pol. 1995, s. 197].

W nauce wojskowo-historycznej przyjmuje się, że wojna i wojsko (siły zbrojne) powstały mniej więcej w tym samym czasie – w okresie wspólnoty pierwotnej, zanim pojawiły się pierwsze cywilizacje, zaś sztuka wojenna powstała znacznie później już jako produkt doświadczenia społeczeństw [Miśkiewicz 1991, s. 29-53].

Siła militarna była i nadal pozostaje jedną z sił państwa decydujących o jego istnieniu. We wszystkich epokach historycznych odgrywała pierwszoplanową rolę w wojnach, które zawsze decydowały o rozwoju społecznym. Zasadniczym zadaniem sił zbrojnych było prowadzenie bitew z przeciwnikiem zewnętrznym lub wewnętrznym (siłom zagrażającym władzy). Często wykorzystywano je również w charakterze sił porządkowych i aparatu przymusu administracyjnego.

Polityczne funkcje siły militarnej zależą od:

- celów polityki państwa,
- jej wielkości (w kategoriach ilościowych i jakościowych),
- charakteru (dysponowanie środkami walki konwencjonalnymi i jądrowymi),
- wielkości siły państwa w innych wymiarach.

—Rozwój i wykorzystanie siły militarnej zawsze opierało się na wielu czynnikach tkwiących w strukturze społeczeństwa. Rozpiętość technologiczną systemów uzbrojenia stosowanego we współczesnych konfliktach zbrojnych reprezentują z jednej strony maczety, używane w wojnach ple-

miennych, z drugiej zaś - wykorzystywane są przez mocarstwa wyrafinowane systemy: cybernetyczne, rakiety samosterujące o zasięgu globalnym, systemy łączności i rażenia zainstalowane na satelitach, w kosmosie itp.

Ewolucja w sferze militarnej nieuchronnie zmierza ku pozyskaniu narzędzi umożliwiających rozgrywanie konfliktów zbrojnych w cyberprzestrzeni, z wykorzystaniem zdobyczy nie tylko elektroniki, ale również biotechnologii.

Współczesny rozwój cywilizacji ogranicza sferę bezpośredniego wykorzystania siły militarnej dzięki rozszerzeniu skali zastosowania metod politycznych. Jednakże we współczesnych strategiach bezpieczeństwa narodowego państw zakłada się kluczową rolę sił zbrojnych wśród innych narzędzi polityki bezpieczeństwa. Siły zbrojne mają bowiem gwarantować suwerenność państwa i niepodległość narodu, a także utrzymanie całości terytorialnej. Ponadto siły zbrojne wspierają systemy zarządzania kryzysowego, uczestnicząc w likwidacji skutków katastrof naturalnych i awarii technicznych, niosących zagrożenie dla życia i zdrowia obywateli, a także ich mienia prywatnego i publicznego.

2.3. Podejścia proponowane

2.3.1. Podejście podmiotowo-przedmiotowe

2.3.1.1. Uwagi wstępne

Drugim kluczowym pytaniem – obok pytania: O czym bezpieczeństwie mówimy? – jest kwestia kto i komu zapewnia bezpieczeństwo. Idzie tu o wskazanie podmiotu i przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego. Podmiotem bezpieczeństwa jest ten, kto zapewnia bezpieczeństwo innym – przedmiotom referencyjnym.

Podstawowym zadaniem podmiotu bezpieczeństwa jest ustalenie pożądanego poziomu bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych, ujmowanego w kategorii procesu (zmienności stanów), a następnie podejmowanie działań dla jego urzeczywistnienia.

Ze względu na istnienie kontinuum bezpieczeństwa przedmiotu społecznego, zawsze musimy uwzględniać ryzyko, jakie mu towarzyszy. Przyjmujemy, że na bezpieczeństwo narodowe składa się podmiot bezpieczeństwa oraz trzy przedmioty referencyjne: obywatele (jednostki), społeczeństwo i państwo, rozumiane tu w węższym znaczeniu – jako aparat państwowy.

W odniesieniu do bezpieczeństwa narodowego podmiotem bezpieczeństwa jest państwo, rozumiane jako aparat państwowy. Powyższe założenia mają określone konsekwencje. Bezpieczeństwo narodowe odnosimy bowiem jedynie do społeczeństwa państwowego, tj. społeczeństwa posiadającego aparat państwowy. Jeżeli dane społeczeństwo nie posiada własnego państwa, wówczas nie istnieje podmiot bezpieczeństwa, który mógłby zapewniać bezpieczeństwo jednostkom i społeczeństwu. Wówczas mówimy o bezpieczeństwie danej grupy narodowej, etnicznej.

Spółeczeństwo państwowe składa się z jednostek (pojedynczych ludzi), którzy tworzą naród (zwykle dominująca zbiorowość) oraz inne narodowości, w tym mniejszości narodowe.

Państwo ujmowane w powyższym sensie jest jednocześnie podmiotem i przedmiotem referencyjnym. Jego powinnością jest zatem zapewnienie bezpieczeństwa wszystkim wymienionym wyżej przedmiotom referencyjnym (w tym i samemu sobie).

Niżej dokonamy krótkiej charakterystyki przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego.

2.3.1.2. Jednostka (człowiek, obywatel)

Jednostka (człowiek, obywatel) jest atrybutowym elementem wszystkich struktur społecznych. Obywatelstwo jest z jednej strony statusem, z drugiej zaś stosunkiem do społeczeństwa. Jednostka ludzka staje się obywatelem w majestacie prawa, określającego kryteria przyznawania tego statusu. Jednostka jako obywatel posiada prawa i obowiązki. Obywatelstwo nie istnieje bez demokracji (tj. suwerenności ludu), bez wolności i równości wobec prawa [Brémond, Couet, Davie 2007, s. 142].

Struktury społeczne są rezultatem integracji społecznej obywateli. Ta ostatnia oznacza fakt przynależności do społeczeństwa, zakładający podzielenie pewnych wartości i norm, wpisanych w sieć relacji społecznych [tamże, s. 143 i 207].

Jednostka jest kluczowym beneficjentem bezpieczeństwa narodowego. Już w starożytności (Protagoras) pojawiła się idea, że człowiek znajduje się w centrum zainteresowania. Jednakże dopiero w renesansie nastąpił do niej powrót. Idea ta stała się stopniowo „najważniejszym powodem odchodzenia od państwa teokratycznego i budowania państwa świeckiego i społeczeństwa, za które (ludzie świeccy – R.W.) mogli brać całą odpowiedzialność” [Doren 1997, s. 217].

Jednostka jest przedmiotem badań wielu nauk, w tym antropologii filozoficznej. Raport [*Human Development Report 1994: UNDP*] definiuje bezpieczeństwo jednostki, odnosząc się do jego dwóch kluczowych aspektów:

Po pierwsze, oznacza to bezpieczeństwo przed takimi przewlekłymi zagrożeniami jak głód, choroby i represje. Po drugie, oznacza ochronę przed nagłymi i szkodliwymi zakłóceniami w codziennym życiu – w domach, w pracy lub w społecznościach [UNDP 1994, s. 23].

Dalej w raporcie wymienia się wymiary bezpieczeństwa jednostki:

Bezpieczeństwo jednostki składa się z:

- (1) bezpieczeństwa ekonomicznego,
- (2) bezpieczeństwa żywnościowego,
- (3) bezpieczeństwa zdrowotnego,
- (4) bezpieczeństwa środowiskowego,
- (5) bezpieczeństwa osobistego,
- (6) bezpieczeństwa społeczności i
- (7) bezpieczeństwa politycznego” [UNDP 1994, s. 24-25].

Przyjęta w raporcie UNDP koncepcja bezpieczeństwa jednostki skupia się na czterech jego cechach:

- bezpieczeństwo jednostki jest problemem uniwersalnym, bowiem dotyczy ludzi na całym świecie, w bogatych narodach i biednych.

Istnieje wiele zagrożeń, które są wspólne dla wszystkich ludzi, takich jak bezrobocie, narkotyki, przestępczość, zanieczyszczenie środowiska i naruszenia praw człowieka. Ich intensywność może się różnić w poszczególnych częściach świata, ale wszystkie te zagrożenia dla bezpieczeństwa ludzi są realne i rosnące;

- składniki bezpieczeństwa jednostki są współzależne. Kiedy bezpieczeństwo ludzi jest zagrożone w dowolnym miejscu na świecie, wszystkie narody mogą się zaangażować. Głód, choroby, zanieczyszczenie środowiska, handel narkotykami, terroryzm, spory etniczne i dezintegracja społeczna nie są już odosobnionymi wydarzeniami, ograniczonymi do granic państwowych. Ich konsekwencje „podróżują” po całym świecie,
- bezpieczeństwo jednostki jest łatwiejsze dzięki wczesnej profilaktyce niż późniejszej interwencji. Sprostanie tym zagrożeniom jest mniej kosztowne niż w przypadku niższego szczebla(...);
- bezpieczeństwo jednostki koncentruje się na ludziach (...) [UNDP 1994, s. 22- 23].

Konkludując, w *Raporcie...* stwierdza się:

W ostatecznym rozrachunku bezpieczeństwo jednostki to dziecko, które nie umarło; choroba, która nie rozprzestrzeniła się; praca, która nie została wypowiedziana; napięcie etniczne, które nie wybuchło w przemocy; dyssydent, który nie został uciszony [tamże, s. 22].

W naukach o bezpieczeństwie jednostka zajmuje centralne miejsce, bowiem wokół niej ogniskują się wszystkie kwestie związane z bezpieczeństwem narodowym.

2.3.1.3. Społeczeństwo

Społeczeństwo - to sieć międzyosobniczych i międzygrupowych relacji (stosunków i oddziaływań) materialnych, energetycznych i informacyjnych, koniecznych i wystarczających do trwania i rozwoju należących doń grup i jednostek [por. Cackowski 1990, s. 205].

Relacje, o których mowa wyżej, dotyczą związków wzajemnych zależności mających charakter funkcjonalny, wykazujących miejsce i rolę jednostek i grup w społeczeństwie oraz związków wzajemnego oddziaływania, mających charakter przyczynowy.

Według Anthony'ego Giddensa „Społeczeństwo to system ustrukturyzowanych relacji społecznych, które łączą ludzi w ramach jednej kultury” [Giddens 2004, s. 734]. Inaczej definiuje społeczeństwo Piotr Sztompka. Jego zdaniem „społeczeństwo jest swoistym rodzajem rzeczywistości, która manifestuje się w najrozmaitszy sposób w zbiorowościach najrozmaitszej skali” [Sztompka 2002, s. 29].

W niniejszej pracy będziemy zajmowali się m.in. takimi odmianami społeczeństwa, jak społeczeństwo państwowe i społeczeństwo obywatelskie.

Społeczeństwo państwowe – jako ogół obywateli państwa, składa się z narodu (podstawowej grupy etniczno-językowej) oraz innych grup etniczno-językowych (w tym mniejszości narodowych, czyli grup narodowych posiadających państwo, ale zamieszkujących poza jego granicami). Obywatele państwa są złączeni wspólnotą praw i obowiązków oraz świadomości swojej wspólnej historii politycznej [Zieliński 2006, s. 60].

Społeczeństwo obywatelskie charakteryzuje się aktywnością działania niezależnie od instytucji państwowych, tj. zdolnością do samoorganizacji, określania i osiągania wyznaczonych celów.

Naród – to zbiorowość (wspólnota ludzi) zorganizowana politycznie. Zdaniem Eugeniusza Zielińskiego o formowaniu się poszczególnych wspólnot narodowych decydowały różne uwarunkowania, ponieważ nie istnieje określony zespół elementów bezwzględnie koniecznych dla ukształtowania narodu, a także nietrafny jest pogląd przypisujący jednemu czynnikowi rolę dominującą w procesie tworzenia narodu [tamże, s. 57]. To kształtowane i utrwalane na przestrzeni dziejów poczucie wspólnoty celów, ideałów, wartości i zachowań rozstrzyga o tożsamości i żywotności narodu, nawet w niesprzyjających warunkach zewnętrznych [tamże].

Rola państwa w kształtowaniu narodu przejawia się w tym, że:

- 1) tworzyło ono ramy zewnętrzne, w których dokonywały się procesy integracji kulturalnej, językowej, ekonomicznej;
- 2) powodowało powstawanie wspólnoty losów historycznych, w szczególności w stosunkach z obcymi;
- 3) tworzyło wspólną dla całego tworzącego się narodu ideologię państwową, odwołującą się stopniowo coraz bardziej do treści narodowych;
- 4) popierało działalność kulturalną, funkcjonalną wobec procesu tworzenia się narodu (np. w postaci narodowej literatury, narodowego szkolnictwa);
- 5) w wielu wypadkach było promotorem powstawania religii narodowej (np. kościół anglikański) [tamże, s. 58].

Państwo może obejmować ludzi na określonym terytorium przynależnych do danego narodu, ale w państwie mogą również żyć członkowie wielu narodów i może być ono wspólnotą wielonarodową [tamże, s. 59].

Pojęcie *narodowość* odnosi się do zbiorowości etniczno-językowej, a także do prawnej przynależności jednostki do państwa. Naród ma prawo do jedności i odrębności kulturalnej, społecznej, gospodarczej i politycznej. Jedność tę zapewniają: struktura terytorialna kraju, jednolita struktura organizacyjna władzy publicznej i zadania wyznaczone dla organów państwowych [tamże, s. 61].

2.3.1.4. Państwo w węższym znaczeniu – aparat państwowy

Państwo jest kategorią wielodyscyplinarną, rozmaicie definiowaną w różnych naukach. W tej pracy będziemy się posługiwać głównie definicjami państwa w ujęciu nauk politologicznych i prawnych.

Powszechnie przyjmuje się, że państwo jest wspólnotą ludzi powstałą wcześniej niż inna wspólnota ludzi – naród. Odgrywa ono decydującą rolę w procesie kształtowania się narodu. Według Marka Walenberga wśród cech wspólnoty narodowej wyróżniają się: język, terytorium, wspólnota pochodzenia, wspólny sposób życia, religia, tradycja, obyczaje, wspólnota losów historycznych i politycznych [za: Zieliński 2006, s. 57].

Współcześnie państwo jest polityczną organizacją społeczeństwa danego kraju. Nazwa *państwo* została ujednoczona po długim procesie historycznym dopiero w czasach nowożytnych, bowiem wcześniej używano różnych określeń. Wymienia się m.in. takie określenia, jak: *polis, civitas, status, regno, Reich, land, res publica, Staat, rzeczypospolita, gosudarstwo* [tamże, s. 9-11].

Składnikami konstytutywnymi państwa są: ludność, terytorium i władza publiczna. Karen Mingst zalicza do nich także czwarty – oficjalne uznanie przez inne państwa [Mingst 2008, s. 103].

Według *Słownika socjologii...* [2005, s. 224] państwo to „odrębny układ instytucji, posiadający władzę tworzenia reguł, które rządzą społeczeństwem (państwowym - R.W.)”. W tym sensie możemy mówić o państwie w węższym znaczeniu, redukując to pojęcie do aparatu państwowego. Jest to ujęcie Weberowskie. Tak rozumiany termin państwo obejmuje swoim zasięgiem kluczowe jego instytucje: siły zbrojne, biurokrację państwową, parlament i sądownictwo. Jednakże państwo nie jest tworem jednolitym, coraz trudniej jest bowiem określić jego granice w społeczeństwie, ponieważ organizacje społeczne często stanowią część jego aparatu ideologicznego, a także biorą udział w kształtowaniu polityki publicznej. Stąd niejasna jest kwestia tożsamości takich uwikłanych w politykę państwa organizacji, zwłaszcza zaliczanych do składowych społeczeństwa obywatelskiego [por. tamże].

Koncepcje państwa mają ścisły związek z jego stosunkami ze społeczeństwem i jednostkami (obywatelami). Zależą one przede wszystkim od formy i typu państwa.

2.3.2. Podejście aksjologiczne

- wartości chronione bezpieczeństwa narodowego

2.3.2.1. Uwagi wstępne

Trwanie i rozwój – to fundamentalne wartości determinujące egzystencję przedmiotu referencyjnego. Ze względu na otoczenie przyrodnicze i społeczne, generujące określone warunki tej egzystencji, które nazywamy wyzwaniem, szansami i zagrożeniami, powyższe wartości

muszą być chronione. Determinują one poziom bezpieczeństwa przedmiotu referencyjnego.

Badając poziom bezpieczeństwa przedmiotu referencyjnego trzeba ustalić skalę zagrożenia dla jego chronionych wartości.

Wartości – trwanie i rozwój przedmiotu referencyjnego – mają wymiar ogólny. Należy je wyspecyfikować w odniesieniu do każdego przedmiotu referencyjnego. Są one przedstawione w tab. 3.

Tab. 3. Chronione wartości bezpieczeństwa narodowego

Przedmiot referencyjny	Chronione wartości
jednostka	<ul style="list-style-type: none"> - wolności, prawa człowieka i obywatela - jakość życia
społeczeństwo	<ul style="list-style-type: none"> - zwierzchnictwo narodu - podział i równowaga władz - pluralizm polityczny - państwo prawne - demokracja - sprawiedliwość
aparatus państwowy	<ul style="list-style-type: none"> - suwerenność - całość terytorialna - tożsamość narodowa - ład i porządek publiczny - interesy zagraniczne

Źródło: opracowanie własne.

Wolności, prawa człowieka i obywatela zawarte są w dokumentach ONZ (Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych), Rady Europy (Europejska Konwencja Praw Człowieka) i prawodawstwie krajowym.

Niżej omówione zostaną poszczególne wartości chronione przedmiotów referencyjnych.

2.3.2.2. Chronione wartości jednostki

W Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. wolnościom, prawom i obowiązkom człowieka i obywatela poświęcono rozdział drugi. Stwierdzono w nim m.in., że wolność człowieka podlega ochronie prawnej (art. 31 ust. 1).

Przekonująco wykazuje Bertrand de Jouvenel: „wolność to w gruncie rzeczy jedynie drugorzędna potrzeba; potrzebą pierwszą jest bezpieczeństwo” [Jouvenel 2013, s. 375]. I dalej:

Poczucie braku bezpieczeństwa można zatem przedstawić jako funkcję, która ma różne natężenie dla każdego członka danej wspólnoty w określonym czasie w zależności od tego, ilu rzeczy się on boi, matematycznego prawdopodobieństwa, narastania ich i skłonności każdego do przeceniania lub niedoceniaiania tego prawdopodobieństwa. Im silniejsze poczucie braku bezpieczeństwa i im silniejsza jest u człowieka chęć ochrony, tym wyższa cena, jaką będzie skłonny zapłacić za tę ochronę. (...) Poczucie bezpieczeństwa jest... przeciwieństwem tego uczucia, którego natężenie jest z zasady mierzalne. W tym przypadku również natężenie bezpieczeństwa będzie mierzalne, a im silniej będzie się je odczuwać, tym silniejsza będzie wola wolności [tamże, s. 376].

Wolności dotyczą: słowa, zgromadzeń, wyznań religijnych i działalności gospodarczej.

Prawa człowieka – to koncepcja, według której każdemu człowiekowi przysługują pewne prawa, których źródłem obowiązywania jest przyrodzona godność ludzka. Prawa te mają charakter:

- powszechny – obowiązują na całym świecie i przysługują każdemu człowiekowi,
- przyrodzony – przysługują każdemu od chwili urodzenia,
- niezbywalny – nie można się ich zrzec,
- nienaruszalny – istnieją niezależnie od władzy i nie mogą być przez nią dowolnie regulowane,
- naturalny – obowiązują niezależnie od ich potwierdzenia przez władzę państwową,
- niepodzielny – wszystkie stanowią integralną i współzależną całość.

Zdaniem Wiktora Osiatyńskiego fundamentalny, przyrodzony i uprzywilejowany charakter praw człowieka polega na tym, że nie wymagają one uzasadnień; uzasadnień wymagają odstępstwa od tych praw [Osiatyński 1999].

Po raz pierwszy znalazły one zastosowanie w Deklaracji o praw człowieka i obywatela – dokumencie programowym rewolucji francuskiej w 1789 r. Jej treść wywodziła się z filozoficznych i politycznych nurtów oświecenia (Jean-Jacques Rousseau, Monteskiusz, Denis Diderot, John Locke). Nie dotyczyła ona jednak kobiet.

Obecnie przyjmuje się, że przyrodzona i niezbywalna godność człowieka stanowi źródło wolności praw człowieka i obywatela [Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, art. 30]. Ustawa zasadnicza przyjmuje przedmiotową klasyfikację praw i wolności jednostki, nawiązując tym przede wszystkim do systematyki ONZ-owskich Paktów Praw Człowieka. W ramach rozdziału II Konstytucji wyróżniono kolejno: wolności i prawa osobiste, wolności i prawa polityczne, wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne.

Według Rocco Buttiglione istnieją trzy interpretacje praw człowieka:

- metafizyczne – zgodnie z nim możliwe jest poznanie istoty człowieka i praw od tej istoty zależnych;
- odnoszone do doświadczeń ogólnoludzkich, czemu wyraz daje np. wiele międzynarodowych deklaracji praw człowieka;
- fenomenologiczne – bazujące na zasadniczej teorii istnienia [Buttiglione].

Artykuł tego autora zawiera interesującą, godną polecenia dyskusję na temat interpretacji praw człowieka.

Zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich (RPO) nieprzestrzeganie konstytucyjnej zasady dialogu społecznego i współdziałania władz, ograniczanie praw i wolności o charakterze osobistym i politycznym oraz wzrost przestępstw motywowanych uprzedzeniami lub nienawiścią stanowią zagrożenia dla wolności i praw człowieka w Polsce [RPO wskazuje...].

Jakość życia jest bezpośrednio związana z warunkami bytowymi człowieka i poziomem zaspokajania jego podstawowych (egzystencjal-

nych) potrzeb. Jest to jednak tradycyjne podejście do jakości życia jednostki. Współczesne podejście obejmuje także prawa człowieka i obywatela.

Przyjmujemy, że poziom bezpieczeństwa jednostki jest determinowany poziomem ochrony zdrowia i życia przed wszelkimi jego zagrożeniami oraz poziomem jakości życia. Mając na uwadze zagrożenia dla zdrowia i życia jednostki, uwzględniamy wszelkie sytuacje w środowisku przyrodniczym i społecznym powodujące śmierć lub obniżenie stanu zdrowotnego jednostki. Spektrum tych sytuacji jest bardzo rozległe, począwszy od chorób poprzez katastrofy naturalne i techniczne, katastrofy ekologiczne, przestępczość, terroryzm, konflikty zbrojne, handel narkotykami, niedostateczną opiekę zdrowotną itp.

Z kolei poziom jakości życia (włącznie z prawami człowieka i obywatela) poddaje się badaniom statystycznym i może być indeksowany za pomocą odpowiednich wskaźników, np. wskaźnika jakości życia.

Opracowany przez brytyjski tygodnik „The Economist” wskaźnik jakości życia (ang. *Where-to-be-born Index*), odzwierciedla poziom życia i satysfakcji życiowej w poszczególnych krajach w sposób bardziej adekwatny, niż przy użyciu tradycyjnych metod (np. wskaźnik wzrostu PKB lub wartości PKB per capita). Wskaźnik ten łączy wyniki subiektywnych badań satysfakcji życiowej (jak są szczęśliwi ludzie) z obiektywnymi wyznacznikami jakości życia w różnych krajach.

W sumie indeks uwzględnia 11 istotnych statystycznie wskaźników. Są mieszaniną czynników – niektóre są czynnikami stałymi, takimi jak geografia, inne zmieniają się bardzo powoli z czasem (demografia, wiele cech społecznych i kulturowych), a niektóre czynniki zależą od polityki i stanu światowej gospodarki [*The lottery of life*].

2.3.2.3. Chronione wartości społeczeństwa

Do chronionych wartości społeczeństwa zaliczamy: zwierzchnictwo narodu, podział i równowagę władz, pluralizm polityczny, państwo prawne, demokrację i sprawiedliwość.

Bezpieczeństwo społeczeństwa państwowego wymaga urzeczywistnienia bezpieczeństwa jednostki, a ponadto ochrony dodatkowych war-

tości. Pojawia się zatem problem związany z ich identyfikacją. Naszym zdaniem muszą to być wartości gwarantujące upodmiotowienie społeczeństwa, kontrolę nad aparatem państwa, równe szanse rozwojowe dla wszystkich obywateli, tolerancję na odmienności kulturowe różnych grup obywateli. Badania z zakresu zachowań politycznych potwierdzają tezę, że dobrobyt i bezpieczeństwo jednostki są sprzyjające tolerancji wobec różnorodności w ogóle i demokracji w szczególności [Inglehart 2010, s. 292]. Dlatego też chronionymi wartościami społeczeństwa państwowego – naszym zdaniem – powinny być: zwierzchnictwo narodu, trójpodział władzy, pluralizm polityczny, państwo prawne, demokracja i sprawiedliwość społeczna.

Spółeczeństwo posiadające organizację państwową (aparatus państwowu) powinno sprawować nad nim kontrolę. Dlatego pierwszą chronioną wartością społeczeństwa jest **zwierzchnictwo narodu**. Jej istotą jest to, że naród jest źródłem władzy (pochodzi ona od narodu) i należy do narodu. W aspekcie zewnętrznym zwierzchnictwo narodu oznacza jego prawo do suwerenności państwowej jako jednostki politycznej. W aspekcie wewnętrznym dotyczy sprawowania władzy państwowej względem społeczeństwa.

Zwierzchnictwo narodu znajduje swoje istnienie w zasadzie konstytucyjnej: naród – suweren sprawuje władzę przez swoich przedstawicieli lub bezpośrednio. Przejawem sprawowania władzy przez suwerena za pośrednictwem swoich przedstawicieli są wolne wybory prezydenckie, parlamentarne i samorządowe, a sprawowania władzy bezpośrednio: inicjatywa konstytucyjna i ustawodawcza, weto ludowe, zgromadzenie ludowe, konsultacje ludowe i referendum.

Jednakże w praktyce okazuje się, że realizacja tej zasady często odbiega od jej istoty, bowiem jakość sprawowania władzy państwowej nie zadowala znacznych grup obywateli. Prawa stanowione w państwie powinny wyrażać wolę i interesy całej ludności, a w przypadku braku jednomyślnej zgody narodu – wolę większości. Zasada ta zobowiązuje ludzi wchodzących w skład aparatus państwowego do działania dla dobra i w interesie ogółu.

Zasadnicze znaczenie dla urzeczywistniania tej wartości ma kolejna wartość chroniona społeczeństwa – **podział i równowaga władz**: ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Jako zasada konstytucyjna podział i równowaga władz ma na celu ochronę praw człowieka przez uniemożliwienie nadużywania władzy przez którykolwiek ze sprawujących ją organów. Urzeczywistnianie tej wartości polega na tym, że poszczególne władze są rozdzielone, istnieje ich równowaga oraz współpracują one ze sobą. Ochrona tej wartości wymaga istnienia instytucji, która sprawowałaby nadzór nad ewentualnym łamaniem tej zasady konstytucyjnej, wyposażonej w skuteczne mechanizmy wymuszania zmiany działań władz niezgodnych z jej istotą. Instytucja, o której mowa wyżej, nie może być zależna od żadnej z władz i przez nie kształtowana. Powinna być bezpartyjnym organem konstytucyjnym państwa, wybieranym w powszechnych wyborach spośród sędziów cieszących się autorytetem w państwie, mającym podwójną rolę: trybunału konstytucyjnego, badającego zgodność stanowionego prawa z ustawą zasadniczą, i jednocześnie urzędu ochrony konstytucji, dysponującego skutecznymi mechanizmami wymuszania zmiany działań innych władz. Funkcjonowanie tego organu winno odbywać się nie na podstawie zwykłej ustawy, lecz bezpośrednio na przepisach zawartych w konstytucji.

Pluralizm polityczny zakłada funkcjonowanie wielu ciał politycznych, zdolnych do reprezentowania woli politycznej poszczególnych grup społecznych. Rozkwit nowych ruchów i partii politycznych następuje zgodnie z hipotezą Ingleharta o zmianie wartości związanych z przetrwaniem do wartości związanych z autoekspresją [Inglehart 2010, s. 292-300].

Spółeczeństwo charakteryzuje się istnieniem rozmaitych grup społecznych, o sprzecznych interesach i zróżnicowanym wpływie na funkcjonowanie państwa. W szczególności grupy społeczne tworzą partie polityczne, z definicji nastawione na zdobycie i utrzymanie władzy. Nie zajmują się one poszczególnymi sprawami obywateli, lecz proponują ogólne programy polityczne, które po dojściu danej partii (koalicji) do władzy, często nie są realizowane. Praktyka dowodzi, że gdy danym państwie działa wiele małych partii, poglądy obywateli są lepiej repre-

zentowane, jednakże dla efektywnej pracy rządu korzystne jest istnienie dwóch, najwyżej trzech partii [*Słownik socjologii...*; hasło: *demokracja*, s. 50].

Systemy jednopartyjne względnie zdominowane przez jedną partię nie zapewniają warunku koniecznego dla demokracji – wyboru między kandydatami i programami.

Z istnieniem partii politycznych, sprawujących rządy, wiążą się kwestie partyjności i partyjniactwa. W pierwszym wypadku mamy do czynienia z postawami zaangażowania politycznego zwolenników danej partii w ucieleśnianiu jej ideologii, doktryny, programu, symboliki, tradycji oraz obrony jej wartości w społeczeństwie; interpretacji zachowań politycznych z punktu widzenia wartości, zasad i celów partii oraz związaną z nimi stronniczością ocen zjawisk politycznych [*Leksykon pojęć politycznych* 2013, s. 219].

Partyjniactwo jest przejawem skrajnej tendencyjności własnych poglądów i dążeń, nepotyzmu, demagogii, utożsamiania interesu partyjnego z interesem państwa, lekceważenia innych środowisk, czerpania osobistych korzyści z pełnionych funkcji (przywileje) oraz fałszywej solidarności partyjnej jako metody obrony współtowarzyszy partyjnych w sprawach nadużyć i przestępstw przez nich popełnianych [szerzej: tamże, s. 218].

Państwo prawne jest gwarantem bezpieczeństwa prawnego wówczas, gdy swoje działania opiera na systemie prawa zgodnym z ukształtowaną historycznie koncepcją *państwa prawa*, obejmującą następujące elementy:

- państwo konstytucyjne: stosunki między obywatelami a organami państwa są wyznaczone przez stabilne normy prawne sformułowane w konstytucji. Organy państwa sprawują władzę na podstawie upoważnień udzielanych przez konstytucję, w granicach przyznanych uprawnień i nie naruszając obowiązujących norm prawnych;
- zasada prymatu ustawy: inne akty prawne mają podstawę ustawową i są z nią zgodne;
- sądowa kontrola administracji: legalność decyzji administracyjnych podlega kontroli sprawowanej przez niezawisłe sądy;

- nieprzekraczalną granicę władzy ustawodawczej stanowią prawa człowieka: wszelkie ograniczenia tych praw mogą być wprowadzone tylko ustawą, z możliwością zaskarżenia sądowego tych norm przez każdego, kto uważa je za naruszenie swoich praw. Organy państwa nie są upoważnione do wkraczania w sferę wolności i praw jednostki;
- zasada zaufania obywatela do prawa: władza ustawodawcza nie jest legitymowana, by dokonywać arbitralnych zmian prawa, zwłaszcza związanych z pogorszeniem sytuacji prawnej obywatela;
- normy prawne nie mogą wyznaczać ściśle rozstrzygnięć podejmowanych przez organy prawodawcze. Poza wyznaczaniem granic, których nie wolno przekraczać prawodawcy, normy prawne mogą formułować pewne standardy co do rozstrzygnięć uważanych za poprawne w typowych sytuacjach. Odstępstwa od tych standardów podczas tworzenia prawa są dopuszczalne tylko wtedy, gdy można je usprawiedliwić nadzwyczajnymi okolicznościami, których prawodawca nie mógł przewidzieć [*Kompendium wiedzy...*, s. 109-110].

W państwie prawnym jego system prawny posiada następujące cechy, uwzględniane łącznie: stabilność i przejrzystość norm prawnych, zaufanie obywateli do prawa, normy prawne niedziałające wstecz, szanowanie praw słusznie nabytych [*Kompendium wiedzy...*, s. 107-109].

Demokracja jest pojęciem rozmaicie interpretowanym i w praktyce przejawiającym się w wielu postaciach. W tej pracy termin ten oznacza system polityczny będący przeciwieństwem systemów autokratycznego i autorytarnego. Jacob L. Talmon dowodzi, że demokracja liberalna i totalitarna narodziły się w XVIII wieku. Według tegoż autora podejście liberalne:

zakłada, że polityka to metoda prób i błędów; traktuje ono systemy polityczne jako pragmatyczne wynalazki ludzkiej pomysłowości i spontaniczności. Dostrzega ponadto różnorodność poziomów jednostkowych i zbiorowych dążeń pozostających całkowicie poza sferą polityki [Talmon 2015, s. 9].

Natomiast demokracja totalitarna:

zakłada istnienie w polityce jednej, wyłącznej prawdy. Można ją nazwać mesjanizmem politycznym (...), postuluje ona ustalony z góry, harmonijny i doskonały układ spraw, do którego ludzie nieodparcie zmierzają i do którego z pewnością dotrą [tamże, s. 9 -10].

W tej pracy zajmiemy się demokracją liberalną.

Demokracja przejawia się na dwóch poziomach: na poziomie indywidualnych obywateli i na poziomie reżimu, który nimi rządzi. Na poziomie obywateli jest efektem transformacji – przejścia od autorytaryzmu do poparcia demokratycznej zmiany. Natomiast na poziomie reżimu „...demokracja odnosi się do stopnia, w jaki autorytarne struktury i procedury przemieniają się w demokratyczne i w tym procesie stają się wrażliwe na preferencje rzeczy obywateli i rozliczalne przed nimi” [Shin 2010, s. 305].

Z reguły uważa się, że demokracja zapewnia: większą równość polityczną, ochronę wolności i swobód obywatelskich, troskę o wspólne dobro, dbałość o potrzeby obywateli, warunki dla ich moralnego samorozwoju i podejmowania skutecznych decyzji uwzględniających wszystkich [Held 1996; za: Giddens 2004, s. 445-446].

Pojawia się pytanie, dlaczego w wielu krajach demokracja jest krucha? Odpowiedzią na to pytanie może być konstatacja fakt, że nie należy utożsamiać demokracji jedynie z wolnymi wyborami oraz istnieniem innych instytucji demokratycznych. Stanowią one tylko – używając analogii do systemów komputerowych – *osprzęt* demokracji. Do obsługi tego *osprzętu* potrzebne jest jeszcze odpowiednie „oprogramowanie” [Rose, Mishler, Haerpfer 1998; za: Shin 2010, s. 302]. Właśnie brak odpowiedniego *oprogramowania* dla istniejących instytucji demokratycznych powoduje niedostatek demokracji i w konsekwencji – rozczarowanie nią wielu obywateli. *Oprogramowanie*, o którym mowa wyżej, powinno przede wszystkim dotyczyć zasady rzeczywistego wyboru przedstawicieli, sprawnych mechanizmów ich odwoływania ze stanowisk, powoływanie niezależnych od władzy wykonawczej organów prawo to wykonujących

oraz rzeczywiście demokratyczna, a nie partyjna kontrola działalności tych organów.

Od początku XXI wieku w świecie obserwuje się deficyt demokracji. Zdaniem Roberta Putnama (1995) demokracja jest zagrożona, ponieważ ludzie są coraz mniej skłonni do podejmowania działań obywatelskich. Również Inglehart (1999) stwierdza, że modernizacja, a w szczególności takie procesy z nią związane jak indywidualizacja, sekularyzacja i globalizacja, dokonały transformacji orientacji i priorytetów odnoszących się do wartości w sferze politycznej. W rezultacie tych procesów

zindywidualizowani ludzie są głównie zainteresowani swoimi lukratywnymi karierami i poświęcaniem życia ostentacyjnej konsumpcji, natychmiastowej gratyfikacji, osobistemu szczęściu, sukcesowi i osiągnięciom. Tacy ludzie zaniedbują zainteresowania publiczne, a obywatelskie przywiązanie do wspólnego dobra ulega erozji [Halman 2010, s. 377-378].

Według badań historyczne procesy, takie jak globalizacja, upadek komunizmu, rosnące tempo migracji i rozszerzanie UE, stanowiły okazję do rozbudzania nastrojów nacjonalistycznych, wzrostu dyskryminacji rasowej i uprzedzeń etnicznych. Stąd też problemami, z którymi się obecnie należy zmierzyć, są takie zjawiska negatywne, jak: wsparcie dla ekstremalnie prawicowych partii politycznych, rosnąca popularność ruchów rasistowskich i nazistowskich wśród młodzieży w wielu krajach europejskich oraz wrogość i ataki na imigrantów [Halman 2010, s. 376].

Powyższe zjawiska stanowią poważne zagrożenia dla demokracji, a tym samym dla bezpieczeństwa narodowego państw.

Z zagadnieniem demokracji i państwa opiekuńczego wiąże się pojęcie **sprawiedliwości społecznej**. W literaturze przedmiotu wymienia się dwie formuły (proste) sprawiedliwości: wyrównawczą i rozdzielczą (dystrybucyjną). Przykładem stosowania formuły wyrównawczej jest stosowanie zależności typu: nakład pracy – cena towaru czy też zło za zło. Przykładem stosowania sprawiedliwości rozdzielczej są demagogiczne w swej istocie hasła: *Każdemu równo* lub *Każdemu według jego potrzeb*, ale także hasło: *Każdemu według jego wysiłku*. Dwa pierwsze hasła mają charakter egalitarystyczny, bowiem nie uwzględniają zróżnicowanego wkła-

du danej jednostki do dobra wspólnego. Natomiast trzecie – merytarne, nakazujące brać pod uwagę nakład pracy dla dobra społecznego.

Sprawiedliwość społeczna jako pojęcie nie jest dotąd precyzyjnie zdefiniowane, jednakże uznawana jest jako formuła złożona, zawierająca elementy formuł egalitarystycznych i merytarnych [*Kompendium wiedzy...*, s. 47]. W języku potocznym sprawiedliwość społeczna oznacza przyznanie człowiekowi tego, co z tytułu jego wkładu pracy lub zasług słuszenie mu się należy, zaś w klasycznym ujęciu prawnym – przyznanie każdej jednostce należnych jej praw wynikających z zasad demokracji.

Sprawiedliwość społeczna ma ważne znaczenie w odniesieniu do kwestii zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego obywateli, w szczególności: osobom starszym, chorym, niepełnosprawnym, bezrobotnym, a także imigrantom.

2.3.2.4. Chronione wartości państwa (aparatu państwowego)

Do chronionych wartości aparatu państwa zaliczamy: suwerenność państwa, całość terytorialną, tożsamość narodową, ład prawny i porządek publiczny oraz interesy zagraniczne.

Suwerenność państwa oznacza jego zdolność do samodzielnego, niezależnego od innych podmiotów sprawowania władzy politycznej na określonym terytorium. Ma wymiar zewnętrzny i wewnętrzny.

Wymiar zewnętrzny suwerenności państwa ma odniesienie do stosunków międzynarodowych. Państwo suwerenne jest podmiotem prawa międzynarodowego, a władze państwowe mogą podejmować działania, jakie uznają za najkorzystniejsze dla interesów danego państwa. Jednakże granicą wykonywania władzy suwerennej jest poszanowanie suwerenności pozostałych podmiotów prawa międzynarodowego oraz norm, które przyjęły na siebie w wyniku podpisywania różnego typu zobowiązań prawnomiędzynarodowych.

Suwerenność państwa w wymiarze wewnętrznym oznacza jego wyłączność sprawowania władzy państwowej na terenie swego państwa.

Państwo narodowe może samodzielnie – np. na podstawie Konstytucji – zdecydować o przekazaniu organizacji międzynarodowej wyko-

nywania części swoich suwerennych kompetencji. Przykładem tego jest postanowienie art. 90 ust. 1 Konstytucji RP [*Suwerenność*].

Suwerenność państwa nie jest stałym dobrem narodowym, może być osłabiona lub odebrana. Państwo może być uzależnione od innych państw pod względem:

- politycznym,
- ekonomicznym,
- energetycznym,
- surowcowym,
- żywnościowym,
- zadłużenia zagranicznego
- technologicznym,
- obronnym
- i wieloma innymi.

Państwo może utracić suwerenność w wyniku przegranej wojny bądź pod groźbą użycia siły. Suwerenność państwa ma kluczowe znaczenie dla sprawowania przez nie roli podmiotu bezpieczeństwa dla wszystkich przedmiotów referencyjnych.

Całość terytorialna (integralność terytorialna) oznacza w prawie międzynarodowym nienaruszalność całości terytorium państwa. Wyraża się w posiadaniu przez nie suwerennego terytorium, na którym realizuje ono władztwo nad społeczeństwem. Pojmowana w sensie fizycznym, narodowościowym i państwowym stanowi jeden z warunków bezpieczeństwa państwowego. Stąd państwo winno nie dopuścić do utraty części, a tym bardziej całości terytorium.

Tożsamość narodowa przejawia się jako poczucie odrębności w stosunku do innych narodów, kształtowane przez czynniki narodotwórcze, takie jak symbole narodowe, język, barwy narodowe, świadomość pochodzenia, historia narodu, świadomość narodowa, więzy krwi, stosunek do dziedzictwa narodowego, kultura, terytorium, charakter narodowy. Pozytywnym przejawem tożsamości narodowej jest patriotyzm, wyrażający się w gotowości do poniesienia nawet ofiary życia dla obrony przed utratą niepodległości państwa. Kształtowanie tożsamości narodowej – patriotyzmu ma istotne znaczenie dla istnienia państwa.

Ład prawny i porządek publiczny w państwie wpływają bezpośrednio na poczucie bezpieczeństwa jednostki i społeczeństwa.

Ład prawny oznacza istnienie w systemie prawa spójnych wewnętrznie norm prawnych (prawa powszechnie obowiązującego i prawa miejscowego). Przypadki łamania tych norm, w zależności od stopnia szkodliwości społecznej, znajdują swoje odbicie w odpowiedzialności karnej, dyscyplinarnej, a także w dezaprobach społecznej dla ich sprawców, zgodnie z zasadą równości wobec prawa.

Porządek publiczny oznacza przestrzeganie przez obywateli, społeczeństwo i aparat państwowy ładu prawnego oraz zasad współżycia społecznego (poszanowanie przyjętych kulturowo zwyczajów, obrządków religijnych i innych zachowań tych podmiotów w przestrzeni publicznej, które nie naruszają wolności i praw człowieka i obywatela, a także dobrego imienia osób prawnych).

Interesy zagraniczne (aparatu państwa i obywateli) mają istotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego. Są one reprezentowane przez organy zewnętrzne państwa. Należą do nich:

- stałe misje dyplomatyczne,
- stałe misje i przedstawiciele państw przy organizacjach międzynarodowych,
- urzędy konsularne,
- przedstawicielstwa handlowe,
- misje specjalne, zwane misjami ad-hoc,
- ośrodki kulturalno-informacyjne,
- misje wojskowe,
- oddziały wojskowe uczestniczące w doraźnych siłach zbrojnych ONZ,
- przedstawiciele państwa w komisjach międzynarodowych.

Podstawy prawne funkcjonowania stałych misji dyplomatycznych regulowane są zarówno przez konwencje międzynarodowe, jak i ustawodawstwa krajowe. W wymiarze międzynarodowym mamy na uwadze:

- Regulamin wiedeński z 1815 r. – Regulamin o rangach przedstawicieli dyplomatycznych z 19 marca 1815 r. oraz

- Konwencję wiedeńską o stosunkach dyplomatycznych z 18 kwietnia 1961 r. (Dz.U. z 1965 r., nr 37, poz. 232 i 233).

Prawodawstwo krajowe opiera się na Ustawie o służbie zagranicznej z dnia 27 lipca 2001r. (Dz.U. z 2001 r. nr 128, poz. 1403) [Szos 2010].

Organy zewnętrzne państwa realizują m.in. następujące zadania wobec obywateli danego kraju za granicą:

- ochrona obywateli przebywających za granicą – pomoc i opieka w sensie fizycznym i prawnym,
- udzielanie informacji handlowej, gospodarczej, kulturalnej i naukowej,
- załatwianie spraw paszportowych i wizowych,
- pełnienie funkcji notarialnych i urzędnika stanu cywilnego,
- załatwianie spraw sądowych,
- opieka i kuratela nad nieletnimi i osobami pozbawionymi osobowości prawnej [*Konwencja wiedeńska...*].

Omówione w tym rozdziale chronione wartości przedmiotów powinny naszym zdaniem być zintegrowane i zrównoważone. Zajmiemy się tą kwestią w rozdziale 6.

Kończąc omawianie podejść do bezpieczeństwa narodowego, warto zwrócić uwagę na perspektywę wprowadzenia do literatury przedmiotu podejścia kulturowego, w tym antropologicznego. Czynniki kulturowe mają istotny wpływ na poziom bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych: jednostki, społeczeństwa i aparatu państwowego. Są to zagadnienia tzw. kultury bezpieczeństwa. W Polsce badania nad kulturą bezpieczeństwa rozwijane są m.in. przez Mariana Cieślarczyka i jego współpracowników z Transdyscyplinarnego Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa w UPH w Siedlcach: Agnieszkę Filipek, Joannę Ważniewską, Marylę Faldowską i Darię Krzewniak. Opracowano kilka tomów publikacji z serii: *Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, zawierających artykuły autorów z różnych ośrodków naukowych.

Równoległe do badań nad kulturą bezpieczeństwa rozwijane jest przez Stanisława Jarmoszkę podejście antropologiczne. Autor ten opubli-

kował kilka prac z tego zakresu, m.in. monografię [2015]. Skupia się ona na wpływie aspektów kulturowych na poziom bezpieczeństwa jednostek (antropologia bezpieczeństwa).

Ugruntowanie problematyki wpływu czynników kulturowych na pojmowanie bezpieczeństwa narodowego w dalszych badaniach (kultura bezpieczeństwa, antropologia bezpieczeństwa) z pewnością zaowocuje przyznaniem jej oficjalnego statusu podejścia kulturowego.

WYMIARY BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

3.1. Uwagi wstępne

Urzeczywistnianie bezpieczeństwa narodowego na poziomie akceptowalnym przez jednostki, społeczeństwo i aparat państwowy jest zadaniem polityki państwa, w szczególności – polityki bezpieczeństwa narodowego. Ta ostatnia jest kluczowym elementem polityki państwa w zakresie praktycznej działalności władzy wykonawczej w sferze tworzenia i wykorzystania potencjału narodowego do obrony jego interesów. Składa się na nią działalność polityczna na poziomie strategicznym i taktycznym.

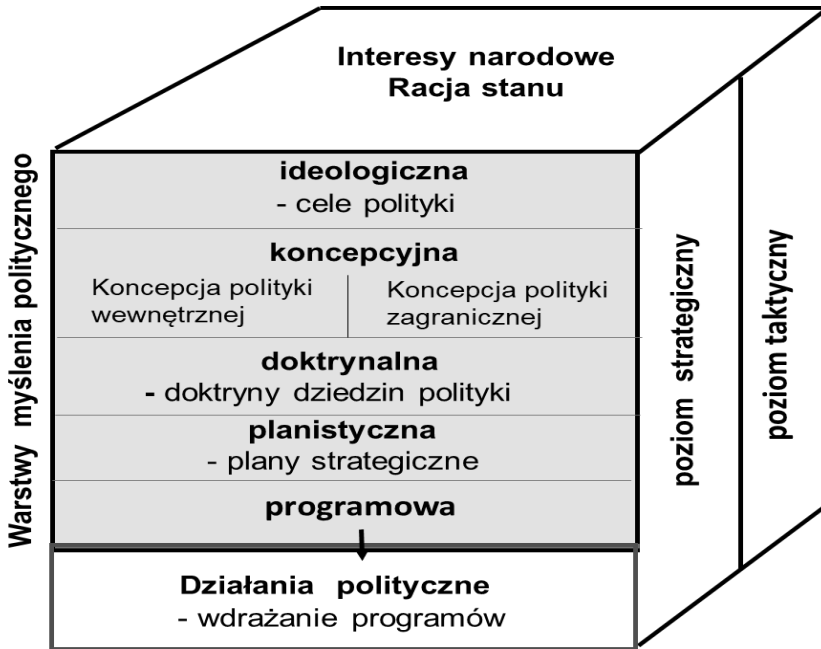
Działalność strategiczna państwa ukierunkowana jest przez strategię bezpieczeństwa narodowego, a działalność taktyczna odnosi się do codziennej realizacji przedsięwzięć i stanowi bardziej lub mniej udaną implementację działalności strategicznej.

Strategia bezpieczeństwa narodowego jest koncepcją rozwoju i koordynowania narzędzi siły (dyplomacji, ekonomicznej, wojskowej i informacyjnej) dla osiągnięcia celów, które przyczyniają się do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego.

Punktem wyjściowym do opracowania strategii bezpieczeństwa narodowego są interesy narodowe, wyznaczające rację stanu. Stanowią one kluczowe wartości dla narodu i państwa. Zapewnienie realizacji interesów narodowych jest równoznaczne z zapewnieniem bezpieczeństwa narodowego. Wymaga jednak od kierownictwa państwa odpowiedzialnego myślenia i działania strategicznego. W szczególności *przejście* od interesów narodowych do urzeczywistnienia bezpieczeństwa narodowe-

go wymaga zastosowania mechanizmu przedstawionego schematycznie na rys. 3.

Interesy narodowe w procesie myślenia politycznego w czterech umownych jego warstwach zostają przekształcone w cele polityki państwa, koncepcję polityki wewnętrznej i zagranicznej, doktryny dziedzinowe oraz strategie i programy działania. Te ostatnie są odpowiednio implementowane w działalności strategicznej i taktycznej państwa.

Rys. 3. Mechanizm urzeczywistniania bezpieczeństwa narodowego

Źródło: opracowanie własne.

Bezpieczeństwo narodowe jest powszechnie ujmowane aspektowo (sektorowo). Wówczas mówimy o jego wymiarach (elementach). W literaturze przedmiotu spotykamy różne ich liczby, ponieważ mamy tu do czynienia ze swoistą ewolucją pojmowania aspektowego bezpieczeństwa narodowego.

W okresie II wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu bezpieczeństwo narodowe było zdominowane przez wymiar militarny. W 1983 r. Barry Buzan, przedstawiciel tzw. szkoły kopenhaskiej, uzasad-

niał potrzebę uwzględniania pięciu wymiarów: wojskowego, politycznego, ekonomicznego, socjalnego i środowiskowego [Williams, 2012, s. 4].

Kim R. Holmes uwzględnia 7 wymiarów bezpieczeństwa narodowego: polityczny, ekonomiczny, energetyczny i zasobów naturalnych, krajowy (wewnętrzny – R.W.), cyber, jednostki i środowiskowy [Holmes 2015, s. 19-20].

Badacz hinduski Prabhakaran Paleri wymienia 15 elementów (wymiarów) bezpieczeństwa narodowego. Są to bezpieczeństwa: militarne, ekonomiczne, zasobów, granic, demograficzne, w obliczu katastrof, energetyczne, geostrategiczne, informacyjne, żywnościowe, zdrowotne, etniczne, środowiskowe, cybernetyczne i genetyczne [Paleri 2008, s. 66]. Autor ten analizuje i odrzuca pewne terminy, powszechnie spotykane w dyskusjach na temat bezpieczeństwa narodowego, takie jak *bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo społeczne* itp. [tamże, s. 74].

Autor ten wybrał powyższe wymiary bezpieczeństwa narodowego, mając na uwadze, że „...każdy termin powinien być zasadniczo całym pojęciem, powszechnie stosowanym, o wpływie społecznym na poziomie makro oraz bezpośrednio wpływającym na ludzkie życie, stale zagrożone” [tamże, s. 65-66].

Przyjmując argumentację Paleriego za słuszną, bowiem *bezpieczeństwo wewnętrzne* i *bezpieczeństwo społeczne* mają naturę wielowymiarową, a chodzi o jeden wymiar, przyjmujemy do dalszych rozważań wszystkie wymiary podane przez tego autora. Do tej listy wymiarów bezpieczeństwa narodowego dodamy jeszcze dwa: bezpieczeństwo fizyczne i bezpieczeństwo dziedzictwa kulturowego.

W sferze działań polityki państwa winny znaleźć się wszystkie wymiary bezpieczeństwa narodowego. Mają one charakter komplementarny. Omówimy je niżej.

3.2. Bezpieczeństwo fizyczne

Bezpieczeństwo fizyczne jest wymiarem podstawowym bezpieczeństwa narodowego, bowiem odnosi się wprost do wartości przetrwania jednostki i społeczeństwa (narodu). Środowisko zawsze było i jest źród-

dłem zagrożeń dla bezpieczeństwa fizycznego jednostki i społeczeństwa. Mają one charakter niebezpieczeństw naturalnych, technicznych i społecznych.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa fizycznego jednostki, społeczeństwa (narodu) pochodzą z wielu źródeł. Należą do nich m.in.:

- katastrofy naturalne: trzęsienia ziemi, tsunami, cyklony, erupcje wulkanów itp.;
- katastrofy techniczne: katastrofy komunikacyjne, awarie elektrowni jądrowych, niekontrolowane uwolnienia substancji toksycznych itp.;
- ataki terrorystyczne i terror państwowy;
- czyny przestępcze: przemoc fizyczna, zabójstwa, handel ludźmi itp.;
- konflikty zbrojne i towarzyszące im zbrodnie wojenne, ludobójstwo, zbrodnie agresji oraz zbrodnie przeciwko ludzkości.

Do sądenia osób fizycznych oskarżanych o popełnienie najcięższych zbrodni, jak zbrodnie ludobójstwa, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne i agresje, które miały miejsce po 1 lipca 2002 r., został powołany na podstawie przyjętego 17 lipca 1998 r. statutu rzymskiego Międzynarodowy Trybunał Karny, MTK (ang. *International Criminal Court*, ICC).

Trybunał ma charakter komplementarny w stosunku do krajowych systemów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych.

Statut rzymski MTK definiuje podstawowe pojęcia m.in.: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne. I tak:

Art. 6. Dla celów niniejszego statutu „ludobójstwo” oznacza którykolwiek z następujących czynów, dokonany z zamiarem zniszczenia w całości lub części grupy narodowej, etnicznej, rasowej lub religijnej, takich jak:

- (a) zabójstwo członków grupy;
- (b) spowodowanie poważnego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego członków grupy;
- (c) rozmyślne stworzenie dla grupy warunków życia, obliczonych na spowodowanie jej całkowitego lub częściowego zniszczenia fizycznego;

- (d) stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie grupy;
- (e) przymusowe przekazywanie dzieci członków grupy do innej grupy.

Art. 7. ust. 1. Dla celów niniejszego statutu „zbrodnia przeciwko ludzkości” oznacza którykolwiek z następujących czynów, popełniony w ramach rozległego lub systematycznego, świadomego ataku skierowanego przeciwko ludności cywilnej:

- (a) zabójstwo;
- (b) eksterminacja;
- (c) niewolnictwo;
- (d) deportacja lub przymusowe przemieszczanie ludności;
- (e) uwięzienie lub inne dotkliwe pozbawienie wolności fizycznej z naruszeniem podstawowych reguł prawa międzynarodowego;
- (f) tortury;
- (g) zgwałcenie, niewolnictwo seksualne, przymusowa prostytutcja, wymuszona ciąża, przymusowa sterylizacja oraz jakiegokolwiek inne formy przemocy seksualnej porównywalnej wagi;
- (h) prześladowanie jakiegokolwiek możliwej do zidentyfikowania grupy lub zbiorowości z powodów politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, religijnych, płci (gender) w rozumieniu ustępu 3 lub z innych powodów powszechnie uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w związku z jakimkolwiek czynem, do którego odnosi się niniejszy ustęp, lub z jakąkolwiek zbrodnią objętą jurysdykcją Trybunału;
- (i) wymuszone zaginięcia osób;
- (j) zbrodnia apartheidu;
- (k) inne nieludzkie czyny o podobnym charakterze celowo powodujące ogromne cierpienie lub poważne uszkodzenie ciała albo zdrowia psychicznego lub fizycznego [Rzymski statut...].

Odnosząc się do zagrożeń bezpieczeństwa fizycznego społeczeństwa (narodu), a także jednostki nie można pominąć zagadnienia zbrodni wojennych. Szczegółowo definiuje je art. 8 tegoż statutu (patrz: Załącznik).

Przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa fizycznego obywateli, społeczeństwa (narodu) powinno stanowić jeden z zasadniczych celów

polityki bezpieczeństwa narodowego każdego państwa i być urzeczywistniane w ramach SBN.

3.3. Bezpieczeństwo polityczne

Poziom bezpieczeństwa politycznego jest określony stopniem zapewnienia państwu suwerenności politycznej, polegającej na zdolności narodu i tworzonych przez niego instytucji do samodzielnego decydowania o ustroju, wyrażającej się w prowadzeniu niezależnej polityki zewnętrznej i wewnętrznej, odpowiadającej interesom obywateli i całości społeczeństwa. Wymaga ono stworzenia i utrzymania warunków dla stabilności rządów oraz wewnętrznej stabilności państwa, posiadania całokształtu środków i metod działania, mających na celu zapobieganie, wykrywanie i likwidowanie zagrożeń dla interesów narodowych.

Podmiotem prawa międzynarodowego jest ten, kto bezpośrednio z norm prawa międzynarodowego wywodzi swoje prawa i obowiązki. W świetle prawa międzynarodowego suwerenność należy rozumieć jako: samowładność, czyli prawną niezależność od jakichkolwiek czynników zewnętrznych, oraz całowładność, czyli kompetencję normowania wszystkich stosunków wewnątrz państwa. Na przykład zasada suwerenności w Konstytucji RP dotyczy niezawisłości państwa i zwierzchnictwa narodu.

Tradycyjnie ujmując, interesy narodowe obejmują takie wartości jak: bezpieczeństwo fizyczne i przetrwanie narodu, integrację polityczną i terytorialną, stabilność ekonomiczną i pomyślność jednostki, pokój i stabilne funkcjonowanie państwa. Wartości te dotyczą trwania państwa. Ponadto do interesów narodowych należy zaliczyć także wartości rozwojowe, takie jak: wzrost siły materialnej i moralnej społeczeństwa, wzrost pozycji państwa w systemie międzynarodowym oraz współdziałanie w kształtowaniu środowiska międzynarodowego. Wszystkie wymienione wyżej wartości zostają przekształcone w podstawowe cele polityki państwa.

Zagrożenia dla interesów narodowych są to zdarzenia lub procesy godzące w struktury (instytucje) państwa, porządek konstytucyjny i we-

wnętrzny i inne wartości demokratyczne zmierzające do osłabienia jego stabilności politycznej i społeczno-ekonomicznej oraz zaufania obywateli do nich. Są pochodną działań wrogich (zewnętrznych i wewnętrznych) wobec państwa i mogą przybrać postać:

- wymuszeń na władzy (wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej) prowadzenia określonej polityki lub działań,
- prób osłabienia lub obalenia władzy, także dokonania przewrotu wojskowego – puczu,
- osłabiania potencjału gospodarczego, społecznego i wojskowego, często w powiązaniu z planowaną agresją zbrojną,
- zmiany ustrojowej (państwo demokratyczne vs państwo totalitarne lub autorytarne),
- korupcji w życiu publicznym i gospodarczym,
- wzrostu przestępczości zorganizowanej,
- niepokojów społecznych na tle ideologicznym i rasistowskim.

Zagrożenia polityczne są wymierzone w organizacyjną stabilność państwa, jego struktury i realizowane działania. Do najważniejszych zagrożeń politycznych o charakterze zewnętrznym można zaliczyć :

- politykę mocarstwową państw,
- rozwój agresywnych religii i ideologii,
- ingerencję w wewnętrzne sprawy państwa,
- zmiany granic w otoczeniu państwa,
- wspieranie międzynarodowego terroryzmu,
- blokadę i dyskryminację gospodarczą,
- egoizm ekonomiczny państw,
- brak dostępu do surowców, zwłaszcza energetycznych,
- szpiegostwo przemysłowe oraz
- brak dostępu do nowoczesnych technologii.

Zagrożenia polityczne o charakterze wewnętrznym mają swe źródło wewnątrz danej struktury politycznej i ją destabilizują. Mogą one rozszerzać się na zewnątrz, destabilizując sytuację polityczną w bliższym lub dalszym sąsiedztwie, regionie bądź też, w wyjątkowych przypadkach, mieć zasięg światowy. Mogą być one skutkiem m.in.:

- nieprzestrzegania praw i wolności obywateli,
- agresywnych religii i ideologii,
- upartyjnienia struktur państwa,
- przestępczości gospodarczej,
- niestabilności finansowej,
- uprzedzeń kulturowych i religijnych,
- dyskryminacji mniejszości narodowych i grup etnicznych,
- patologii społecznych,
- masowych migracji,
- kryzysu demograficznego,
- niekontrolowanej eksploatacji zasobów naturalnych,
- zanieczyszczenia powietrza, gleby i wody,
- braku gospodarki odpadami komunalnymi,
- katastrof naturalnych i przemysłowych,
- stosowania niebezpiecznych technologii.

Stabilność polityczna może występować zarówno w reżimach demokratycznych, jak i autorytarnych. Według nigeryjskiego badacza Claude Ake stabilność polityczna w danym państwie istnieje tak długo, jak członkowie jego społeczeństwa ograniczają swoje zachowanie do wzorców, które mieszczą się w granicach oczekiwań dyktowanych przyjętymi w nim rolami politycznymi. Zatem każde działanie, które odbiega od tych granic, można uznać za prowadzące do nastania politycznej niestabilności [Ake 1975; za: Trzciniński 2015, s. 40].

Inny badacz, B. Shepherd uważa, że termin *stabilność polityczna* wcale nie musi wiązać się z konkretnym rodzajem reżimu politycznego, a raczej ze sposobem sprawowania władzy i pozytywnymi dla obywateli efektami jej działań. Badacz ten proponuje, by stabilność polityczna była raczej łączona z dobrym rządzeniem, zwanym też niekiedy dobrą administracją [Trzciniński 2015, s. 40].

Do badań porównawczych poziomu stabilności politycznej w poszczególnych państwach wykorzystywany jest indeks stabilności politycznej i nieobecności przemocy/terroryzmu. Mierzy on postrzeganie prawdopodobieństwa destabilizacji lub obalenia rządu niekonstytucyjnymi lub brutalnymi środkami, w tym przemocą motywowaną politycz-

nie i terroryzmem. Jest miarą złożoną, ponieważ opiera się na kilku innych indeksach (jest średnią z nich) i korzysta z wielu źródeł informacji. Wskaźniki bazowe odzwierciedlają prawdopodobieństwo nieuporządkowanej zmiany władzy rządowej, konfliktu zbrojnego, gwałtownych demonstracji, niepokoju społecznych, napięć międzynarodowych, terroryzmu, a także konfliktów etnicznych, religijnych lub regionalnych.

Do ważnych wskaźników należą m.in. poziom korupcji, prawa polityczne, swobody obywatelskie i obecność kobiet w parlamencie.

Stopień politycznej stabilności i braku przemocy/terroryzmu dla konkretnego państwa albo terytorium zależnego ustala się na podstawie wielu różnych zmiennych. Można je podzielić na następujące grupy:

- 1) dotyczące konfliktów/wojen (występowanie konfliktów zbrojnych wewnętrznych i zewnętrznych; intensywność występowania konfliktów wewnętrznych: etnicznych, religijnych lub regionalnych; istnienie innych napięć między segmentami społeczeństw sfragmentaryzowanych; istnienie konfliktów lub napięć w otoczeniu międzynarodowym);
- 2) dotyczące terroryzmu (zagrożenie działalnością terrorystyczną; wielkość kosztów ponoszonych przez państwo, a generowanych przez terroryzm; intensywność występowania aktów przemocy dokonywanych przez nielegalne organizacje polityczne);
- 3) dotyczące wolności działania opozycji politycznej (stopień stosowania terroru politycznego; częstotliwość występowania zabójstw politycznych; częstotliwość zaginień oponentów politycznych; częstotliwość stosowania tortur);
- 4) dotyczące sprawowania władzy (trwałość rządów; bezkonfliktowa alternacja władzy (proces przyswajania idei sprzecznych z systemem wartości jednostki);
- 5) dotyczące problemów społecznych (występowanie niepokoju i konfliktów społecznych i ich intensywność; występowanie demonstracji, w trakcie których miało miejsce użycie przemocy) [Trzeciński 2015, s. 42-43].

Istnieją również indeksy badające poziom stabilności politycznej w połączeniu ze stabilnością gospodarczą. Do najbardziej uznanych

wskaźników tych indeksów zalicza się m.in.: *Indeks BERI*, *Freedom House*, *Heritage Foundation*, *IRIS Index*, *The Global Competitiveness Report*, *World Competitiveness Report* [za: Lipowski 2002, s. 95-97].

3.4. Bezpieczeństwo militarne

Na ścisły związek bezpieczeństwa militarne go z bezpieczeństwem narodowym zwraca uwagę Bogdan Szulc:

Generalnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że kwestie bezpieczeństwa i obronności są ze sobą nierozzerwalnie połączone. Wiele zagadnień nie da się rozpatrywać rozdzielnie, szczególnie w aspekcie analizy systemowej, która w sensie metodologicznym może stanowić pewną podstawę, szczególnie w badaniach jakościowych [Szulc 2013, s. 28].

Historia połowy ostatniego tysiąclecia dowodzi niezbicie, że bezpieczeństwo militarne nie wystarcza, aby państwo było bezpieczne. Konieczne są jeszcze inne wymiary bezpieczeństwa. Ma rację Michael Howard, gdy twierdzi, że „...system wojskowy państwa nie jest całkowicie niezależnym działem systemu społecznego, lecz jednym z aspektów tego systemu jako całości” [za: Kennedy 1988, s. 190].

Konflikty zbrojne nie istniały od zarania ludzkości. Nie znaleziono dotąd śladów starć zbrojnych w pierwszych setkach tysięcy lat po pojawieniu się człowieka na Ziemi. Dopiero w neolicie, w efekcie zmian cywilizacyjnych – osiadłego trybu życia i rozwoju rolnictwa oraz magazynowania zapasów – bogactwo jednych grup społecznych stało się obiektem pożądania dla innych. Pierwszym zatem motywem konfliktów zbrojnych były różnice w stanie posiadania, bogactwa poszczególnych plemion i ich siedziby. Potem pojawiły się dalsze motywy. Jednakże już od czasów starożytnych dzieje ludzkości tworzyło pasmo wojen, pokój zaś uchodził za okres przerwy w konfliktach zbrojnych [Bournier, Pottier 2010, s. 8].

Bezpieczeństwo militarne dotyczy problematyki przygotowania i wykorzystania potencjału państwa (militarnego i pozamilitarnego) do przeciwdziałania zagrożeniom o charakterze militarnym. Zarówno przy-

gotowanie, jak i wykorzystanie tego potencjału powinno być ujmowane w kategoriach efektywności.

Poziom bezpieczeństwa militarnego determinowany jest zdolnością państwa do obrony suwerenności i całości terytorialnej w warunkach zewnętrznych zagrożeń militarnych, a także wsparcia wojskowego zagrożonych interesów sojuszników. Zasadnicze znaczenie dla bezpieczeństwa militarnego ma potencjał bojowy sił zbrojnych, funkcjonujących w ramach systemu obronnego państwa.

Do podstawowych kategorii bezpieczeństwa militarnego należy zaliczyć: zagrożenia militarne, politykę obronną i wojskową państwa, obronę narodową, siły zbrojne, system obronny państwa oraz sztukę wojenną.

Zagrożenia militarne – to istniejące lub mogące pojawić się w przyszłości zdarzenia i procesy godzące w interesy społeczeństwa i jego państwa, związane z użyciem lub groźbą użycia przeciwko niemu siły zbrojnej. Zagrożenie użyciem lub groźbą użycia siły zbrojnej może być skierowane także przeciwko własnemu społeczeństwu lub podmiotowi niepaństwowemu. Przykłady: w nocy z 3 na 4 czerwca 1989 r. na pekiński Plac Bramy Niebiańskiego Spokoju (Tiananmen) weszła armia, krwawo tłumiąc manifestacje młodzieży domagającej się demokracji w Chinach, albo podejmowanie działań zbrojnych przez USA przeciw Al-Kaidzie.

Niepaństwowymi aktorami polityki międzynarodowej, wobec których mogą być użyte siły zbrojne są w szczególności: ekstremistyczne ugrupowania etniczne i religijne (np. tzw. *Państwo Islamskie*), kartele narkotykowe, kartele przemytnicze, a więc organizacje posiadające uzbrojone formacje typu wojskowego lub nielegalne siły porządkowe, które mogą dysponować nowoczesnym uzbrojeniem, technologiami wojny informacyjnej i broni masowego rażenia. Przewiduje się, że nieregularne grupy będą nadal zdobywać zaawansowane bronie i technologie oraz że siły interwencyjne będą musiały przeciwstawić się różnym zagrożeniom, które w przeszłości kojarzone były głównie z regularnymi siłami zbrojnymi państw [Hofman, 2006].

Z kolei przeciwdziałanie zagrożeniom militarnym wymaga od społeczeństwa i jego państwa systemowego zaangażowania sił i środków militarnych i niemilitarnych, zdolnych uniemożliwić użycie przemocy,

a w wypadku użycia – znacząco ograniczyć jej skutki dla interesów narodowych.

Polityka obronna jest składową polityki państwa i dotyczy tworzenia i efektywnego wykorzystania potencjału państwa w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom militarnym. Zasadniczą jej częścią jest polityka wojskowa państwa, której domeną jest tworzenie i efektywne wykorzystanie potencjału sił zbrojnych w okresie pokoju, kryzysu i wojny dla realizacji interesów narodowych.

Współczesne podejście do bezpieczeństwa narodowego stawia przed zarządzaniem nim wymóg ścisłego powiązania aspektów militarnych i niemilitarnych w jednolity system działania, w ramach którego wykorzystanie efektów wszystkich środków polityki umożliwi osiągnięcie efektu synergicznego. Dotyczy to przede wszystkim systemowego powiązania dwóch wielkich podsystemów funkcjonalnych: obrony narodowej i zarządzania kryzysowego.

Obrona narodowa – to całokształt sił i środków państwa i społeczeństwa, a także sposoby oddziaływania na otoczenie w celu zapobiegania i przeciwdziałania zagrożeniom żywotnych interesów narodowych. W ujęciu funkcjonalnym obrona narodowa obejmuje całokształt *działalności państwa* w powyższym zakresie, natomiast w ujęciu strukturalnym jest systemem zadaniowym, działającym w skali państwa, realizującym powyższy cel. Dla urzeczywistnienia obrony narodowej tworzy się system obronny państwa.

System obronny państwa (SOP) – to całościowa i funkcjonująca struktura państwa, obejmująca zbiór elementów decyzyjnych oraz wykonawczych (militarnych i pozamilitarnych) oraz relacji między nimi, mająca na celu maksymalizowanie efektywności realizowanych zadań obrony narodowej. Należą do nich m.in.:

- kreowanie strategii obrony państwa,
- wytyczanie kierunków rozwoju podsystemów wykonawczych SOP,
- nadzór nad przygotowaniem obronnymi państwa,
- podejmowanie decyzji dotyczących uruchamiania potencjału obronnego państwa poprzez wprowadzanie wyższych stanów

gotowości obronnej państwa oraz uruchamianie realizacji zadań operacyjnych w celu przeciwstawienia się zaistniałym zagrożeniom,

- zapewnienie sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania państwa, zasilanie zasobami ludzkimi i materiałowymi sił zbrojnych RP oraz jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, a także zadań wynikających z obowiązków państwa-gospodarza,
- zapewnienie ochrony i zabezpieczenie podstawowych potrzeb bytowych ludności oraz tworzenie warunków do jej przetrwania.

Groźby użycia siły zbrojnej mogą być stosowane w formie: nadmiernej zbrojenia się danego państwa względem otoczenia; proliferacji broni masowego rażenia; ćwiczeń wojskowych o wysokiej intensywności i częstotliwości w rejonach przygranicznych, ważnych strategicznie akwenach morskich, zwłaszcza testujących nowe typy uzbrojenia; agresywnej polityki i strategii oraz sojuszy przeciwko innemu podmiotowi stosunków międzynarodowych; dążeń separatystycznych subregionów w postaci nielegalnych działań przeciwko porządkowi konstytucyjnemu i suwerenności państwowej; rywalizacji regionalnej, naruszającej stabilność strategiczną.

Sztuka wojenna jest dziedziną wiedzy dotyczącą zasad przygotowania i prowadzenia wojny. Szczególnie istotną częścią sztuki wojennej jest sztuka operacyjna, służąca dowódcom w osiągnięciu celów strategicznych. Bez sztuki operacyjnej wojna byłaby zlepkiem przypadkowych bitew i innych form taktycznych, niepowiązanych ze sobą beładnych działań zbrojnych.

Współczesna sztuka operacyjna, jak nigdy dotąd, opiera się na paradygmacie synchronizacji działań rodzajów sił zbrojnych, wojsk i służb. Niezmiennie od jej narodzin konstituuje ją pięć czynników operacyjnych:

- rażenie,
- manewr,
- czas,
- przestrzeń,
- informacja.

Wraz z rozwojem technologicznym społeczeństw powyższe czynniki ulegają w sposób skokowy zmianom ilościowym i jakościowym. Gwałtowny rozwój technologii informacyjnych, opanowanie przestrzeni kosmicznej, rozwój broni masowego rażenia i nowe technologie materiałowe powodują umożliwiając jednocześnie czas i wielowymiarowej przestrzeni pola bitwy.

Użycie siły (przemocy) zbrojnej może nastąpić w formie: blokady wojskowej, szantażu wojskowego, prowokacji zbrojnej, demonstracji siły, incydentu granicznego, zbrojnego starcia granicznego, napaści zbrojnej grup nieformalnych oraz wojny lokalnej, regionalnej lub globalnej.

Klarowny podział konfliktów i wojen, do których trzeba się przygotowywać, zawiera doktryna wojskowa Federacji Rosyjskiej [*Военная доктрина...*, 2014]. Wprawdzie pomija wojny asymetryczną i hybrydową, ale to nie znaczy, że w wymienionych niżej konfliktach i wojnach nie stosuje się metod asymetrycznych i hybrydowych. I tak, pojęciem obejmującym wszystkie formy walki zbrojnej, w tym wojny na wielką skalę, wojny regionalne i lokalne, jest konflikt wojskowy. Jest on formą rozwiązania konfliktów międzypaństwowych bądź wewnątrzpaństwowych z wykorzystaniem siły militarnej.

Z kolei **konflikt zbrojny** – to „zbrojne starcie na ograniczoną skalę między państwami (międzynarodowy konflikt zbrojny) lub przeciwstawnymi stronami na terytorium jednego państwa (wewnętrzny konflikt zbrojny)”.

Doktryna wyróżnia według skali trzy rodzaje wojen: lokalną, regionalną i na wielką skalę. Ta ostatnia ma wymiar światowy. I tak:

Wojna lokalna – wojna, w której zakłada się osiągnięcie ograniczonych celów wojskowo-politycznych, działania wojenne prowadzone są w granicach walczących państw, i która dotyczy głównie interesów tylko tych państw (terytorialnych, ekonomicznych, politycznych i innych).

Wojna regionalna – wojna z udziałem kilku państw z jednego regionu, prowadzona przez narodowe bądź koalicyjne siły zbrojne, w trakcie której strony dążą do realizacji istotnych celów polityczno-wojskowych.

Wojna na wielką skalę – wojna między koalicjami państw lub największymi państwami społeczności międzynarodowej, w której strony dążą do

osiągnięcia radykalnych celów polityczno-wojskowych. Wojna na wielką skalę może być wynikiem eskalacji konfliktu zbrojnego, wojny lokalnej bądź regionalnej z udziałem znacznej liczby państw z różnych rejonów świata. Taka wojna wymaga mobilizacji wszystkich posiadanych zasobów materialnych oraz sił duchowych państw biorących w niej udział [Военная доктрина... 2014, s. 3].

Według poglądów rosyjskich do

charakterystycznych cech współczesnych konfliktów zbrojnych zalicza się:

- kompleksowe użycie siły wojskowej i sił oraz środków niewojskowych,
- zmasowane użycie systemów uzbrojenia i techniki wojskowej w oparciu o nowe zasady fizyczne i o porównywalnej skuteczności z bronią jądrową,
- rozszerzenie skali użycia wojsk (sił) i środków, działających w przestrzeni powietrznej i kosmicznej,
- wzmocnienie roli przewagi informacyjnej,
- skrócenie parametrów czasowych przygotowania i prowadzenia działań wojennych,
- podwyższenie operatywności kierowania ze względu na przejście od pionowego systemu dowodzenia do globalnej sieci zautomatyzowanego dowodzenia wojskami i uzbrojeniem,
- stworzenie na terytorium przeciwstawnych stron stałej strefy działań bojowych [Военная доктрина... 2014, s. 3].

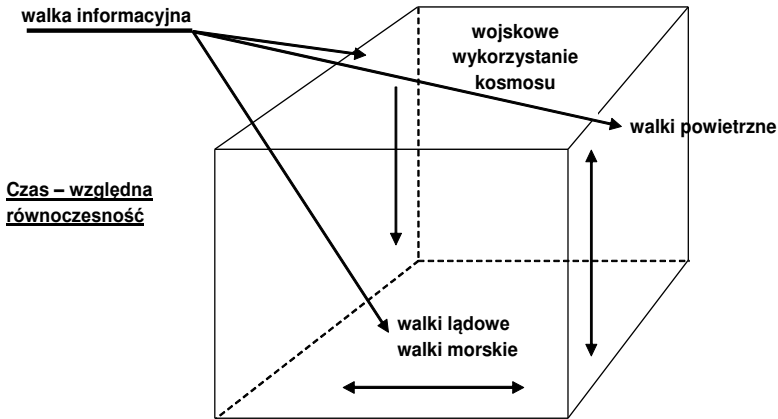
Współczesny model działań wojennych (operacji) połączonych sił zbrojnych przedstawiono na rys. 4. Kategorie działań wojennych i ich powiązania pokazano na rys. 5.

Szczególnie zawrotną karierę w systemie pojęć wojskowych zrobiła tzw. **wojna asymetryczna** (lub zagrożenia asymetryczne) i **wojna hybrydowa**. Pierwsza z nich to

wojna/zagrożenie wynikające z potencjalnego użycia odmiennych środków lub metod w celu ominięcia lub zanegowania silnych stron przeciwnika, przy wykorzystaniu jego słabości w celu uzyskania nieproporcjonalnych wyników [NATO, AAP - 6 (2010)].

Według poglądów amerykańskich **wojna asymetryczna** może być zdefiniowana jako:

forma wojny, w której niepaństwowy aktor wykorzystuje niekonwencjonalne narzędzia i taktyki przeciwko państwom członkowskim, aby osiągnąć nieproporcjonalny efekt, podważając wolę państw do osiągnięcia swoich strategicznych celów [Ajey Lele, IDSA, 2014].

Rys. 4. Czasoprzestrzenny model operacji połączonych sił zbrojnych

Źródło: opracowanie własne.

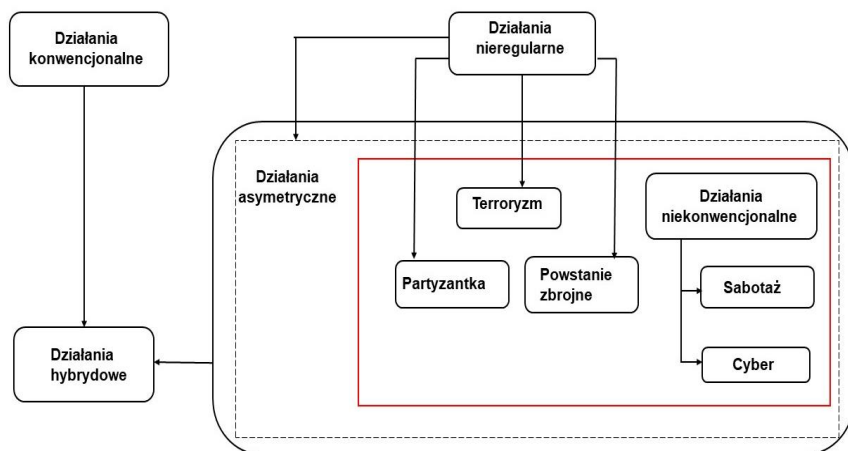
Wojna hybrydowa – to strategia i działania wojenne łączące działania konwencjonalne, nieregularne, cybernetyczne oraz w zależności od sytuacji, również inne sposoby destrukcji. Wojna taka często jest prowadzona bez oficjalnego wypowiedzenia; jej charakter pozwala agresorowi na całkowite lub częściowe uniknięcie za nią odpowiedzialności [Pindják 2014].

Wojna hybrydowa jest prowadzona przez nieregularne siły, które mają dostęp do bardziej wyrafinowanych broni i systemów normalnie wyposażonych w regularne siły.

Hybrydowe działania wojenne mogą zmieniać się i dostosowywać w trakcie pojedynczej kampanii, tak jak pozwalają na to okoliczności i zasoby [Hagelstam, Narinen 2018].

Zdaniem powyższych autorów:

Korzenie hybrydowych metod stosowanych przez Rosję sięgają czasów ZSRR, chociaż to określenie jest bardziej współczesne. Aktywne środki, jak wtedy nazywano metody hybrydowe, takie jak szerzenie dezinformacji oraz tworzenie fasadowych organizacji na Zachodzie były integralną częścią radzieckiej polityki. Obecnie niektóre z rosyjskich taktyk są zadziwiająco podobne, ale współczesne środowisko informacyjne sprawia, że ich stosowanie jest zarazem bardziej efektywne, jak i złożone. Zwiększonej aktywności wojskowej Rosji w regionie Morza Bałtyckiego towarzyszą stosunkowo częste naruszenia przestrzeni powietrznej i stref wód terytorialnych innych państw.

Rys. 5. Wewnętrzne relacje między kategoriami działań wojennych

Źródło: [Energy in Irregular Warfare..., s. 10].

„Zielone ludziki” odegrały widoczną i kluczową rolę w nielegalnej aneksji Krymu przez Rosję w marcu 2014 r. Pokazały, jak można stosować siłę zbrojną w obszarze euroatlantyckim poniżej progu wojny określonego przez prawo (w ramach tzw. agresji podprogowej).

Zagrożenia hybrydowe wykorzystują synergię tworzoną przez wiele podmiotów i działań, dokładnie tak samo powinna funkcjonować obrona hybrydowa. Od 2016 r. NATO i UE traktują zwalczanie zagrożeń hybry-

dowych jako priorytet ich współpracy. Nowe Europejskie Centrum Doskonalenia w dziedzinie zwalczania zagrożeń hybrydowych (Hybrid CoE) w stolicy Finlandii (Helsinki) odgrywa unikalną rolę w usprawnianiu tej współpracy [tamże].

Hagelstam i Narinen podkreślają, że

zagrożenia hybrydowe są różnorodne i ciągle się zmieniają, a narzędzia sięgają w pełnym spektrum od fałszywych profili w mediach społecznościowych, przez zaawansowane ataki cybernetyczne, aż po otwarte użycie siły zbrojnej – i wszystko pomiędzy. Hybrydowe narzędzia wywierania wpływu mogą być stosowane oddzielnie lub w połączeniu, w zależności od rodzaju celu i oczekiwanych rezultatów.

I dalej:

Zwalczanie zagrożeń hybrydowych musi być równie dynamiczne i elastyczne – musi usilnie starać się uwzględnić różne hybrydowe metody wywierania wpływu, a także musi przewidywać, jaki obszar tym razem będzie priorytetowy i jakie nowe narzędzia będzie można zastosować [tamże].

Kompleksowe podejście do przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym przedstawiono na rys. 6.

Posługując się całym szeregiem niekinetycznych metod, od szpiegostwa i hackerstwa po dezinformację i niejawnie finansowanie użytecznych ruchów politycznych, Rosja usiłuje poszerzać istniejące pęknięcia zarówno w obrębie NATO, jak i UE. Ruchy populistyczne często bywają sojusznikami i ulubionymi narzędziami ze względu na odrzucanie przez nie dotychczasowych instytucji, norm, a nawet fundamentalnych pojęć określających nowoczesny globalny system [tamże].

Rys. 6. Kompleksowe podejście do przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym

Źródło: [Hagelstam, Narinen 2018].

Strategia działania sił nieregularnych sprowadza się zwykle do stosowania niesymetrycznych form walki i polega na unikaniu konfrontacji zbrojnej z siłami rządowymi. Dominują w niej:

- napady zbrojne (zamachy bombowe) na ważne osoby publiczne,
- ataki zbrojne na ważne obiekty publiczne: siedziby instytucji, organizacji i lokale użyteczności publicznej, w których znajdują się skupiska ludzi, takie jak: dworce, porty lotnicze, stacje metra, stadiony, teatry itp.
- ataki na sieci komputerowe i inne systemy informacyjne.

W skrajnych wypadkach mogą to być niespodziewane ataki raketowe na miasta i inne duże skupiska ludności. Oprócz ataków raketowych możliwe jest użycie genetycznie zmodyfikowanych bakterii i wirusów chorobotwórczych oraz wykonanie ataków cybernetycznych na ośrodki ruchu lotniczego czy systemy energetyczne państwa.

Niekonwencjonalne działania wojenne są ogólnym terminem określającym operacje prowadzone w celach wojskowych, politycznych lub gospodarczych na obszarze zajmowanym przez wroga i wykorzystującym mieszkańców i zasoby lokalne. Są to działania wojskowe prowadzo-

ne przez lub z udziałem ugrupowań konspiracyjnych oraz oddziałów partyzanckich w celu umożliwienia ruchowi oporu lub rebeliantom wywierania wpływu, zakłócania działań, a także obalenia rządu lub sił okupacyjnych [NATO, AAP - 6 (2014)]. Obejmują walkę z zagrożeniami wynikającymi z działań wykraczających poza konwencjonalne konflikty zbrojne państwowe, siły asymetryczne i pośrednie (np. cyber), co pozwala definicji objąć pełny zakres konwencjonalnych i niekonwencjonalnych taktyk oraz innych możliwości.

Katalog form wrogich działań może w szczególności obejmować: szantaż wojskowy, prowokację zbrojną, demonstrację siły, incydent graniczny, dywersję i sabotaż, ataki terrorystyczne i rebelię.

Dywersja ideologiczna – to zespół wypracowanych naukowo form i metod w sferze ideologicznego oddziaływania (działania psychologiczne, operacje psychologiczne, wojna psychologiczna), kultury i propagandy dla spowodowania określonej atmosfery w społeczeństwie przez manipulację, dezinformację, a przez to podważenie wiary w dotychczasowy dorobek i program polityczny państwa. Ma znaczący wpływ na niszczenie morale żołnierza i osłabianie patriotyzmu społeczeństwa.

Według *Słownika terminów i definicji NATO* **terroryzm** jest bezprawnym użyciem lub groźbą użycia siły lub przemocy wobec osób lub mienia w celu przymuszenia lub zastraszenia rządów lub społeczeństw w celu osiągnięcia politycznych, religijnych lub ideologicznych celów [NATO, AAP - 6 (2014), s. 391].

Istotę terroryzmu trafnie określił Raymond Aron, uznając, że jest to akt przemocy, którego efekty psychologiczne są nieproporcjonalnie większe od efektów fizycznych [Aron 1995, s. 222].

Według Herfrieda Münklera:

Terroryzm w jeszcze większym stopniu niż wojna partyzancka jest strategią, która pozwala militarnie słabszym, nawet najmniejszym ugrupowaniom stosować przemoc wobec mocarstw i supermocarstw. Potrzebne są jedynie minimalne środki na rozbudowę własnej logistyki operacyjnej; konstrukcję uzbrojenia i w końcu wyszkolenie i zaopatrzenie walczących; samo przeprowadzenie akcji terrorystycznych w zasadzie bowiem opiera się na wykorzystaniu cudzych zasobów. To sprawia, że przekroczenie ter-

roryzmu i rozpoczęcie kampanii terrorystycznej wydaje się kusząco łatwe w porównaniu z przygotowaniem i rozpoczęciem wojny partyzanckiej, nie mówiąc już o wojnie konwencjonalnej [Münkler 2004, s. 142; za: Molenda 2014, s. 183].

Strategia i taktyka działań antyterrorystycznych powinna zakładać przedsięwzięcia utrudniające siłom nieregularnym wykonywanie ataków na rozmaite wrażliwe obiekty oraz użycie przeciwko nim specjalnych jednostek antyterrorystycznych, które mogą podjąć symetryczne sposoby walki z przeciwnikiem.

Można zaproponować następujące scenariusze rozwoju sytuacji, wymagające działań prewencyjno-stabilizacyjnych:

- zagrożenie w rezultacie proliferacji broni masowego rażenia,
- konflikt z ograniczonym selektywnym użyciem broni jądrowej poza granicami Polski,
- ataki terrorystyczne z użyciem broni chemicznej i technologii rakiet balistycznych oraz przeciwokrętowych rakiet sterowanych (akwen Morza Śródziemnego, na terytorium Izraela),
- handel technologiami rakiet balistycznych: traktowanie handlu przez niektóre państwa jako źródła finansowania budżetów wojskowych lub konieczność dobrojenia własnych sił zbrojnych,
- atak cyberterrorystów na sieci informatyczne ważnych instytucji państwa,
- atak cyberterrorystów na wojskowe sieci telekomunikacyjne,
- sytuacje zagrożenia katastrofą nuklearną lub ekologiczną: katastrofalne sytuacje wywołane zarówno przez nieumyślne użycie broni jądrowej (np. podczas ćwiczeń), awarii instalacji nuklearnych w elektrowniach jądrowych lub niedbałego składowania odpadów nuklearnych,
- katastrofy ekologiczne na obszarze kraju lub w przygranicznych regionach państw sąsiednich,
- klęski żywiołowe: powódzie, huragany, pożary przestrzenne,
- załamanie się władzy politycznej lub długotrwałe wyniszczające konflikty wewnętrzne poza terytorium Polski,

- epidemie w skali trudnej do opanowania siłami jednego kraju: przenoszenie bakterii i wirusów z innych obszarów świata
- zamieszki wewnętrzne na ulicach dużych miast,
- strajki i wielkie demonstracje o charakterze ekonomicznym oraz politycznym.

Reakcja Polski na zagrożenia militarne powinna być zróżnicowana i realizowana w uzgodnieniu z UE oraz NATO.

Działania prewencyjno-stabilizacyjne państwa polegają na zapobieganiu wystąpieniu zewnętrznych i wewnętrznych zagrożeń polityczno-militarnych (kryzysowych i wojennych), neutralizacji ich potencjalnych źródeł oraz stabilizowaniu i umacnianiu środowiska bezpieczeństwa. Obejmują one:

- monitoring sytuacji zewnętrznej i wewnętrznej państwa oraz prognozowanie jej rozwoju,
- wczesne rozpoznawanie wyzwań i zagrożeń,
- podejmowanie działań zapobiegawczych w celu przeciwdziałania lub niedopuszczenia do ich rozrostu do stanu sytuacji kryzysowej lub wojennej.

Przeciwdziałanie zagrożeniom militarnym Polski wymaga jej uczestnictwa w NATO oraz tworzenia wspólnego potencjału obronnego stosownie do wszelkich form tych zagrożeń.

Na koniec tych rozważań o wojnie warto przytoczyć refleksję antropologa Ludwika Stommy:

Postawię ryzykowną tezę, że dzieje ludzkości (nie mówię oczywiście o rozpaczliwym oporze napadniętych) nie dostarczyły nam ani jednego przykładu wojny, która miałaby sens, w której korzyści osiągnięte z niej przerosłyby cenę krwi, nienawiści, gwałtu i zniszczeń. Gorzej jeszcze – wojny, która nie okazałaby się absurdem i nie wymknęła z rąk i planów ją rozpętujących [Stomma 2014, s. 288].

3.5. Bezpieczeństwo ekonomiczne

Bezpieczeństwo ekonomiczne – według Krzysztofa Książopolskiego – to niezakłócone funkcjonowanie gospodarek, to znaczy utrzymanie pod-

stawowych wskaźników rozwojowych oraz zapewnienie komparatywnej równowagi z gospodarkami innych państw [Książopolski 2011, s. 24].

Z punktu widzenia nauk o bezpieczeństwie wymiar ten oznacza zdolność państwa do utrzymania i rozwoju gospodarki narodowej, gwarantującej nieprzerwane wytwarzanie i dostarczanie dóbr i usług niezbędnych do zapewnienia względnej jakości życia obywateli.

Gospodarka obejmuje system gospodarstw domowych, rolnych, przedsiębiorstw, instytucji publicznych i prywatnych zapewniający zaspokojenie potrzeb określonej populacji. W jej ramach funkcjonują trzy podstawowe, powiązane ze sobą sektory:

- rolnictwo – pozyskiwanie użytecznych dla człowieka produktów metabolizmu roślin, zwierząt i innych organizmów (płodów rolnych);
- przemysł – przekształcanie materii ożywionej lub nieożywionej (surowców i kopalin) w zdatne do użytku produkty przemysłowe;
- usługi – świadczenie czynności zawodowych o charakterze materialnym (np. handel, transport, wytwórstwo rzeczy oznaczonych indywidualnie) lub niematerialnym (np. pomoc prawna, opieka zdrowotna, edukacja), niebędących rolnictwem ani przemysłem [Adamska 2007].

Urzeczywistnianie bezpieczeństwa ekonomicznego wymaga zapewnienia trwałego dostępu do zasobów i rynków zagranicznych oraz ochrony rynku wewnętrznego. Zasoby obejmują wodę, źródła energii, ziemię i minerały. Dostępność odpowiednich zasobów naturalnych jest ważna dla rozwoju siły gospodarczej państwa i sprostania wymogom konkurencji gospodarczej.

Według Bossaka i Bieńkowskiego na pozycję konkurencyjną państwa składają się:

- pozycja rynkowa, czyli udziały danego państwa w międzynarodowym obrocie gospodarczym (towary, usługi, technologia, kapitał, bezpośrednie inwestycje zagraniczne);
- sieć powiązań międzynarodowych oraz ich jakość;
- czynniki wewnętrzne, takie jak „stan równowagi ekonomicznej, poziom inflacji, bezrobocia, kierunek zmian w równowadze budżetowej”.

towej oraz sytuacja na rachunku bieżącym, poziom zadłużenia międzynarodowego i rezerw walutowych oraz tendencje zmian w kursie walutowym” [Bossak, Bieńkowski 2004, s. 31].

Jednym z filarów bezpieczeństwa ekonomicznego jest bezpieczeństwo finansowe. W ujęciu negatywnym bezpieczeństwo finansowe oznacza w „... ogólnej postaci brak zagrożeń w sferze finansów publicznych, finansów przedsiębiorstwa, ubezpieczeń, bankowości czy finansów osobistych gospodarstw domowych” [por. *Elementy nauki o finansach...* 2007, s. 15]. Natomiast w ujęciu pozytywnym dotyczy zdolności państwa do utrzymywania stabilności finansowej oraz ochrony interesów uczestników rynku korzystających z usług pośredników finansowych, a także istnienia instytucji odpowiadających za kontrolę przestrzegania tych regulacji i samoregulacji [por. Iwanicz-Drozdowska 2008, s. 22].

Bezpieczeństwo finansowe państwa opiera się regulacjach prawnych oraz samoregulacji rynku finansowego.

3.6. Bezpieczeństwo zasobowe

Bezpieczeństwo zasobowe dotyczy posiadania przez państwo odpowiednich zasobów na poziomie zaspokojenia potrzeb gospodarczych i społecznych. Zasoby państwa decydują o jego potędze i potencjalnych zdolnościach strategicznych, dzięki którym państwo może wpływać na inne podmioty stosunków międzynarodowych.

Jednakże w literaturze przedmiotu występują różne ich podziały. Górka [2012] dzieli zasoby na: ludzkie, finansowe, fizyczne i technologii – przedsiębiorczości, natomiast Michael Porter wymienia pięć głównych zasobów: fizyczne, ludzkie, infrastrukturę, wiedzy i kapitałowe.

Na potrzeby opracowania CNP zasoby strategiczne są podzielone na osiem kategorii. Są to zasoby: ekonomiczne, naturalne, kapitałowe, wiedzy i technologii, rządowe, wojskowe, międzynarodowe (dotyczące współpracy gospodarczej z zagranicą – R.W.) [Bajwa 2008, s. 161-162].

3.7. Bezpieczeństwo granic

Bezpieczeństwo granic jest współcześnie rozumiane inaczej niż dawniej, nie ma charakteru wybitnie militarnego. Jest rezultatem wspólnego działania służb:

- wywiadowczych,
- celnych,
- migracyjnych,
- policyjnych,
- dyplomatycznych,
- wojska.

Zagrożenia bezpieczeństwa granic godzą w suwerenność i interesy ekonomiczne państwa, społeczeństwa, a także bezpieczeństwo obywateli. W szczególności obejmują:

- przemyt towarów i broni oraz i nielegalny obrót nimi,
- nieuprawnione przekroczenia granicy: przemyt nielegalnych imigrantów oraz terrorystów,
- przemyt zwierząt i roślin.

Bezpieczeństwo granic jest przede wszystkim oparte na działaniach Straży Granicznej i Służby Celnej. Straż Graniczna jest formacją przeznaczoną do ochrony granicy państwowej na lądzie i morzu, kontroli ruchu granicznego oraz zapobiegania i przeciwdziałania nielegalnej migracji. Służba Celna realizuje politykę celną w części dotyczącej przywozu i wywozu towarów. W szczególności wykonuje zadania, m.in. takie jak:

(...) rozpoznawanie, wykrywanie, zapobieganie i zwalczanie przestępstw i wykroczeń związanych z naruszeniem przepisów dotyczących wprowadzania na terytorium państwa oraz wyprowadzania z jego terytorium towarów objętych ograniczeniami lub zakazami obrotu ze względu na bezpieczeństwo i porządek publiczny lub bezpieczeństwo międzynarodowe, w szczególności takich jak odpady, substancje chemiczne i ich mieszaniny, materiały jądrowe i promieniotwórcze, środki odurzające i substancje psychotropowe, broń, amunicja, materiały wybuchowe, prekursorzy materiałów wybuchowych podlegające ograniczeniom oraz towary i technologie o znaczeniu strategicznym [art. 2 ust.1 pkt 4 ustawy o Służbie Celnej].

3.8. Bezpieczeństwo demograficzne

Bezpieczeństwo demograficzne urzeczywistnia się poprzez politykę demograficzną, która wpływa na zachowania demograficzne ludności danego państwa. Poziom bezpieczeństwa demograficznego zależy od skuteczności rozwiązywania problemów mających negatywny wpływ na liczbę i strukturę wiekową ludności państwa.

Polityka demograficzna (zwana także polityką populacyjną lub ludnościową) – to całokształt działań państwa, mających na celu ukształtowanie takich stosunków ludnościowych, aby osiągnięta została określona liczba oraz struktura ludności. Używając odpowiednich bodźców, państwo stara się kształtować m.in. strukturę ludności, przyrost naturalny bądź rozmieszczenie terytorialne. Do opisu sytuacji demograficznej stosuje się odpowiednie miary demograficzne. Do ważniejszych miar należy zaliczyć:

- stan ludności i rozmieszczenie terytorialne (liczba ludności, gęstość zaludnienia, wskaźniki poziomu urbanizacji),
- struktura ludności wg płci (liczba kobiet, liczba mężczyzn, wskaźnik feminizacji),
- struktura wiekowa (liczba ludności w danym wieku, wskaźniki struktury, wskaźnik obciążenia demograficznego),
- struktura wg stanu cywilnego (liczba małżeństw, wskaźnik zawieranych małżeństw, wskaźnik rozwodów),
- struktura zawodowa (liczba osób wg zawodów, wskaźniki struktury, wskaźnik aktywności zawodowej),
- bezrobocie (liczba bezrobotnych, stopa bezrobocia),
- analfabetyzm,
- urodzenia (liczba urodzeń, rodność),
- zgony (umieralność, współczynnik zgonów),
- małżeństwa i rozwody,
- płodność kobiet (współczynniki płodności, współczynnik dzietności),
- przeciętne dalsze trwanie życia,
- wskaźnik przyrostu naturalnego,

- migracje wewnętrzne (liczba migracji, saldo migracji),
- migracje zewnętrzne (saldo migracji zagranicznych).

Do ważniejszych procesów demograficznych we współczesnym świecie zalicza się:

Dwukierunkowy proces starzenia się społeczeństw państw rozwiniętych (w tym Polski), związane z wydłużaniem się czasu trwania życia (zjawisko pozytywne) z jednej strony i spadkiem liczby dzieci (zjawisko negatywne) z drugiej strony.

Spadek liczby zawieranych małżeństw, wzrost liczby dzieci wychowywanych w związkach nieformalnych lub przez samotnych rodziców, wzrost liczby rozwodów, wydłużanie się czasu pozostawania we wspólnym gospodarstwie domowym z rodzicami (Japonia, Włochy).

Systematycznie zwiększająca się liczba ludności, wywołana ogromnym przyrostem naturalnym w krajach trzeciego świata. Szacuje się, iż ciągły wzrost ludności będzie następował do 2050 r., później prawdopodobnie ulegnie stabilizacji. Znaczący wzrost liczby ludności i jego nierówne rozmieszczenie na kontynentach i w poszczególnych regionach spowoduje bardzo wiele napięć ekonomicznych, społecznych i politycznych, między innymi związanych z ograniczonymi zasobami (surowców, energii, żywności, wody, przestrzeni życiowej). Już teraz zauważalne są znaczne problemy związane z przyrostem ludności w ubogich krajach Afryki czy Azji.

Ubytek ludności. Skutkami szybkiego spadku liczby ludności (a jednocześnie starzenia się społeczeństwa europejskiego) są m.in. spadek innowacyjności, kurczenie się rynku zbytu, problemy z systemami emerytalnymi, brak rąk do pracy.

Niedopasowanie płci mieszkańców danego regionu – zbyt wysoki lub zbyt niski wskaźnik feminizacji (czyli ilości kobiet przypadających na określoną ilość mężczyzn). Jest to przede wszystkim problem w skali lokalnej i regionalnej, który może prowadzić jednak do poważnych skutków, związanych m.in. ze spadkiem motywacji do pracy, pogorszeniem warunków życia itp.

Migracje – wynikające z bardzo wielu przyczyn: ekonomicznych, politycznych, społecznych. Często wiążą się z koniecznością reakcji na

konflikty społeczne, zapewnienia warunków do życia, asymilacji w nowym otoczeniu itp. Niekontrolowane migracje (zarówno w skali transgranicznej, jak i w poszczególnym państwie) wiążą się także z dużym oddziaływaniem na środowisko, nadmiernym rozrostem miast itp.

3.9. Bezpieczeństwo w obliczu katastrof

Wśród zagrożeń dla zdrowia i życia jednostek oraz społeczeństwa szczególnie istotne miejsce, oprócz konfliktów zbrojnych, zajmują katastrofy. Powodują one śmierć wielu ludzi, straty materialne w wielkich rozmiarach oraz zniszczenia środowiskowe. Mają nie tylko wymiar tragiczny, ale i psychologiczny, powodują bowiem, zwykle z zaskoczenia, ogromne nieszczęścia. Ze względu na przyczyny najogólniej wyróżnia się katastrofy naturalne (przyrodnicze) i techniczne (technogenne) [Jonina, Kubiejew 2015, s. 11].

Katastrofy naturalne to zdarzenia związane z działaniem sił przyrody. Są to m.in.:

- wyładowania atmosferyczne,
- wstrząsy sejsmiczne (trzęsienia ziemi, tsunami),
- wybuchy wulkanów,
- silne wiatry (huragany, tornada, trąby powietrzne),
- długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur (mrozy, upały),
- osuwiska ziemi,
- pożary,
- susze,
- powodzie,
- zjawiska lodowe na rzekach i morzach,
- masowe występowanie szkodników,
- epidemie,
- epizootie,
- epifitozy,
- upadki asteroid i zderzenia Ziemi z innymi ciałami z kosmosu.

Katastrofy technogenne – to gwałtowne, nieprzewidziane uszkodzenia lub zniszczenia obiektu budowlanego, urządzenia technicznego lub systemu urządzeń technicznych, powodujące zagrożenia dla zdrowia i życia ludzi, mienia w wielkich rozmiarach i środowiska.

Do katastrof technogennych zalicza się m.in.:

- katastrofy komunikacyjne:
 - kolejowe,
 - drogowe,
 - lotnicze,
 - związane z transportem wodnym,
- katastrofy budowlane (z przyczyn technicznych),
- katastrofy górnicze (z przyczyn technicznych),
- katastrofy w elektrowniach jądrowych, powodujące również skażenia radiacyjne,
- katastrofy w zakładach chemicznych, powodujące również skażenia chemiczne.

Państwa tworzą systemy działania (w tym system zarządzania kryzysowego) mające na celu zapobieganie katastrofom, a przynajmniej minimalizowanie ich tragicznych skutków dla ludzi, mienia i środowiska.

Ze względu na wielość i złożoność zagrożeń kryzysowych istnieje wiele wskaźników związanych z bezpieczeństwem w obliczu katastrof. Dotyczą one m.in.:

- ostrzeżeń meteorologicznych dla ludności i instytucji państwa,
- informacji epidemiologicznych,
- informowania o ryzyku utraty zdrowia, życia i strat w mieniu,
- potrzeb medycznych środków zaradczych/alternatywne planowanie opieki zdrowotnej, koordynacja działań medycznych ze szpitalami,
- ratownictwa medycznego, w tym LPR,
- funkcjonowania centrów powiadamiania ratunkowego (CPR),
- czasu oczekiwania na oddział ratunkowy,
- potrzeb zwiększenia liczby personelu, przeniesienia pacjentów do klinik/pilnej opieki,

- aktywowania planów hospitalizacji w celu szybkiego przyjęcia oczekujących pacjentów [*Crisis Standards of Care: A Toolkit for Indicators and Triggers*].

3.10. Bezpieczeństwo energetyczne

Bezpieczeństwo energetyczne to „pewność otrzymywania przez odbiorców – nawet w razie międzynarodowego kryzysu lub konfliktu – energii o dopuszczalnej dla nich cenie i w ilości wystarczającej, by zaspokoić podstawowe potrzeby państwa” [Klare 2012, s. 488]. Według Światowej Rady Energetycznej (2008), „bezpieczeństwo energetyczne = nieprzerwane dostawy energii pod względem ilości potrzebnych do zaspokojenia popytu w przystępnych cenach” [Costescu 2010].

W świetle ustawy z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. 1997 nr 54, poz. 348 ze zm.) bezpieczeństwo energetyczne to „stan gospodarki umożliwiający pokrycie perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię, w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska” [art. 3 pkt. 16].

Poziom bezpieczeństwa energetycznego kształtują cztery czynniki:

- dostępność zasobów energetycznych. Konwencjonalne i niekonwencjonalne zasoby węglowodorów, zasoby odnawialne (wiatr, słońce, biopaliwa);
- bariery dostępności (ograniczenia geopolityczne, finansowe i ludzkie, reżimy fiskalne i potrzeba wprowadzenia dużej infrastruktury i technologii) do badania i rozwijania dostępnych zasobów;
- akceptowalność środowiskowa. Obawy dotyczące ochrony środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;
- koszty inwestycyjne [Costescu 2010].

Są dwa elementy kluczowe bezpieczeństwa energetycznego: uzyskanie dostatecznego zasobu energii oraz swobodny przesył do odbiorców. Zdolność polskiej gospodarki w zakresie bezpieczeństwa energetycznego polega na:

- dostawach importowanych paliw,
- zwiększaniu udziału energii ze źródeł odnawialnych,
- zdolności wydobywczych ze złóż krajowych – ropy naftowej, gazu ziemnego oraz wykorzystaniu krajowych złóż węgla.

Dywersyfikacja uzyskania dostatecznego zasobu energii pozwala na nieprzerwaną pracę systemu energetycznego kraju w sytuacji przerwania dostaw z jednego źródła. Do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego może również przyczyniać się rozproszenie źródeł energii.

W zakresie bezpieczeństwa energetycznego istnieje wiele wskaźników szczegółowych i złożonych. W skali światowej, regionalnej oraz krajowej opracowywane są indeksy bezpieczeństwa energetycznego oraz indeksy ryzyka bezpieczeństwa energetycznego. W tej pracy nie będziemy się nimi zajmować. Zaznaczymy jedynie, że na przykład tylko w odniesieniu do gazu stosuje się aż dziewięć grup wskaźników:

- wskaźniki makroekonomiczne (energochłonność, zużycie/capita, wskaźnik rachunku importowego),
- wskaźniki bilansu energetycznego (produkcja, import, eksport, transformacja, utrata konwersji, utrata dystrybucji, wykorzystanie przemysłu energetycznego, zużycie końcowe),
- wskaźniki rezerw (produkcja krajowa, sprawdzone zasoby gazu),
- wskaźniki sektorowe (przemysł TFC, gospodarstwa domowe, usługi, wytwarzanie energii),
- wskaźniki dywersyfikacji (źródła, dostawcy, sektor, trasy, dywersyfikacja produkcji elektrycznej)
- wskaźniki ryzyka importu (zależność od importu, udziały dostawców, ryzyko kraju),
- wskaźniki infrastruktury (magazynowanie, terminal LNG, rurociągi międzysystemowe),
- wskaźniki kryzysowe gazu (elastyczność magazynowania, elastyczność LNG, elastyczność przełączania paliwa),
- wskaźniki modelu przepływu gazu (skuteczne strategie, margines dostaw gazu, wykorzystanie rurociągu) [tamże].

3.11. Bezpieczeństwo geostrategiczne

Bezpieczeństwo geostrategiczne państwa dotyczy sposobów i skutków panowania przez państwo nad jego przestrzenią terytorialną, gospodarczą i w wymiarze niematerialnym (naukową, kulturalną, wyznaniową itp.), sprawowanego w drodze współpracy, współzawodnictwa lub konfliktu z innymi podmiotami lub aktorami geopolitycznymi [por. Jean 2003, s. 98]. Każde państwo posiada interesy narodowe, których realizacja wymaga uwzględnienia wpływu na nie geografii fizycznej i społecznej.

Kluczowe znaczenie dla geopolityki Polski mają dwa czynniki: sąsiedztwo z Rosją i uczestnictwo w strukturach integracyjnych – UE i NATO. W wypadku NATO szczególnie istotne znaczenie dla Polski mają relacje transatlantyckie i pełne zaangażowanie USA w sprawy bezpieczeństwa europejskiego. Ze względu na fakt, iż z wyjątkiem Rosji, Białorusi i Ukrainy pozostali nasi sąsiedzi są członkami UE i NATO, Polska powinna utrzymywać z nimi jak najlepsze stosunki o charakterze partnerskim.

Jednakże zmieniają się paradygmaty rozwoju cywilizacyjnego w skali światowej, regionalnej i krajowej:

- przemieszcza się ośrodek światowej siły ekonomicznej i politycznej,
- tworzy się nowa architektura świata – powstaje świat wielobiegunowy, z kilkoma ośrodkami władzy regionalnej, wzrastającej roli podmiotów niepaństwowych,
- maleje rola ekonomiczna i polityczna Europy, w tym UE i NATO.

Polska, wraz ze strukturami zjednoczonej Europy, znajdzie się w obszarze o słabnącej pozycji w grze światowej. Upadek UE, NATO lub ich znacząca ewolucja może mieć zasadnicze znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego Polski.

Wszystko zatem wskazuje, że problemy bezpieczeństwa narodowego Polski staną się trudniejsze do rozwiązania. Dlatego w interesie Polski leży utrzymywanie partnerstwa strategicznego z USA oraz wspieranie stabilności i zdolności do działania UE i NATO. Należy zdecydowanie

wzmacniać siłę obronną Polski i w pełni przeorientować siły zbrojne, głównie na zadania obrony kraju i obrony wspólnej (art. 5 traktatu waszyngtońskiego). Zasadniczym wyzwaniem dla Polski w wymiarze bezpieczeństwa geopolitycznego jest budowanie przyszłości UE i NATO zgodnie ze optymistycznymi scenariuszami (pogłębiona integracja).

3.12. Bezpieczeństwo informacyjne

Bezpieczeństwo informacyjne dotyczy swobodnego dostępu jednostki, społeczeństwa i aparatu państwowego do informacji oraz skutecznej ochrony informacji drażliwych i niejawnych. W świecie permanentnej inwigilacji bezpieczeństwo jednostki, jej prywatność i wolność są poważnie zagrożone.

W dokumencie *Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP* (projekt) wymienia się m.in. najpoważniejsze zagrożenia związane z niedoskonałym funkcjonowaniem społeczeństwa obywatelskiego:

- występowanie w społeczeństwie deficytów informacyjnych, skutkujących podatnością na wrogą perswazję;
- potencjalna dezinformacja obywateli poprzez agresywne działania propagandowe; dywersja ideologiczna – narzucanie obcych idei niezgodnych z interesem państwa;
- pojawienie się i rozwój postaw antypaństwowych;
- nasilenie się postaw agresywnych, defetystycznych (np. islamofobia, szpiegomania);
- wzrost negatywnych postaw społecznych lub wystąpienie konfliktów społecznych, zgodnych z intencjami przeciwnika informacyjnego (informacyjnego napastnika);
- istnienie (tworzenie) agentury wpływu (inspirowanie do zakładania oraz wsparcie finansowe formacji politycznych lub organizacji społecznych wspierających i realizujących obce interesy w Polsce);
- wpływanie na opinię publiczną przez agentów zmiany sterowanych z zewnątrz, zwłaszcza aktywizacja wybranych grup społecznych przez inne państwo oraz realizacja interesów obcych państw, sprzecznych z interesem RP;

- obniżanie się morale społeczeństwa w razie agresji informacyjno-propagandowej, rzutujące negatywnie na polityczno-militarne procesy decyzyjne [2015, s. 6].

W tymże dokumencie jako podstawowe zagrożenia w obszarze bezpieczeństwa informacyjnego państwa wymienia się następujące:

- deformowanie treści oraz wprowadzanie do systemów informacyjnych nieprawdziwych treści logicznych za pośrednictwem kanałów łączności rządowej czy wojskowych systemów dowodzenia;
- działalność służb specjalnych i podmiotów informacyjnych innych państw oraz aktorów niepaństwowych (w tym szpiegostwo);
- wroga aktywność operacyjna struktur informacyjno-propagandowych aktorów państwowych i pozapaństwowych;
- działania propagandowe i dezinformacyjne;
- dominacja potencjalnych agresorów w środowisku informacyjnym;
- penetracja środowiska informacyjnego RP przez wrogie struktury informacyjno-propagandowe;
- utrata zdolności wpływania, dystrybucji informacji w środowisku informacyjnym [tamże, s. 7].

W końcu XX wieku nastąpił historyczny zwrot, polegający na transformacji kultury materialnej społeczeństwa pod wpływem nowego paradygmatu technologicznego, zorganizowanego wokół technologii informacyjnych [Castels 2007, s. 43-44].

Technologie informacyjne – to zbiory technik w dziedzinach mikroelektroniki, przetwarzania danych (sprzęt i oprogramowanie), telekomunikacji/transmisji i optoelektroniki.

Centralnym problemem bezpieczeństwa informacyjnego jest zarządzanie bezpieczeństwem informacji, rozumiane jako kompleks przedsięwzięć skierowanych na zasoby informacyjne w celu osiągnięcia pożądanego poziomu bezpieczeństwa, wyrażającego się spełnieniem kryteriów: poufności, integralności, dostępności, rozliczalności, autentyczności i wiarygodności [ISO/IEC 27000:2018].

ISO/IEC 27000:2018 jest międzynarodową normą, opracowaną dla zarządzania bezpieczeństwem informacji. Zgodnie z nią **system informacyjny** to zestaw aplikacji, usług, zasobów technologii informacyjnej lub innych komponentów do obsługi informacji. Natomiast **profesjonalny system zarządzania bezpieczeństwem informacji** (ISMS) polega na ustanawianiu, wdrażaniu, utrzymywaniu i stałym ulepszaniu jednego lub więcej procesów systemu zarządzania bezpieczeństwem informacji.

Ze względu na wrażliwość systemu informacyjnego, przejawiającą się w słabości aktywów lub kontroli, które mogą zostać wykorzystane przez jedno lub więcej zagrożeń, w procesie zarządzania bezpieczeństwem informacji należy wiele uwagi poświęcić analizie i ocenie ryzyka, aby zrozumieć jego naturę i określić jego poziom.

Powyższa norma w zakresie zarządzania bezpieczeństwem określa jedenaście obszarów bezpieczeństwa informacji: polityka bezpieczeństwa, organizacja bezpieczeństwa informacji, zarządzanie aktywami, bezpieczeństwo zasobów ludzkich, bezpieczeństwo fizyczne i środowiskowe, zarządzanie systemami i sieciami, kontrola dostępu, zarządzanie ciągłością działania, pozyskiwanie, rozwój i utrzymywanie systemów informatycznych, zarządzanie incydentami związanymi z bezpieczeństwem informacji, zgodność z wymaganiami prawnymi i własnymi standardami.

Bezpieczeństwo fizyczne informacji polega na zabezpieczeniu przed dostępem osób nieuprawnionych do informacji niejawnych.

W systemie bezpieczeństwa narodowego powyższe kwestie są regulowane przepisami prawa.

Cyberbezpieczeństwo jest elementem bezpieczeństwa informacyjnego, dotyczy obrony sieci, komputerów i danych organizacji przed nieautoryzowanym dostępem cyfrowym, atakiem lub uszkodzeniem systemów informatycznych poprzez wdrażanie różnych szkodliwych procesów, technologii i praktyk.

Według opracowania Instytutu Kościuszki pt. *Cybersecurity call defining threats applying solutions*:

Wdrożenie nowych technologii cyfrowych może przynieść ogromną wartość dodaną dla gospodarek na całym świecie. Według szacunków sztucz-

na inteligencja podniesie globalny PKB o 13 bilionów dolarów do 2030 r., co oznacza roczny wzrost o około 1,2% (McKinsey and Company), podczas gdy sieć 5G będzie w stanie wygenerować 3 biliony dolarów między 2020 r. a 2035 r. (IHS Markit).

Konkurencja w sferze technologicznej między światowymi władzami państwowymi okazała się najważniejszą zmianą gry w drugiej dekadzie XXI wieku. Wpływa bezpośrednio na uzyskanie przewagi w wymiarze społecznym, gospodarczym i wojskowym. Digitalizacja gospodarki i budowanie sektora ICT są najważniejszymi siłami napędowymi wzrostu gospodarczego, podczas gdy skuteczność wojskowa zależy od poziomu rozwoju technologicznego [Albrycht i inni 2019, s. 5].

Z drugiej strony „zakres, skala, wyrafinowanie i charakter zagrożeń cybernetycznych ewoluują dramatycznie, powodując, że stają się one niebezpieczne również dla stabilnego funkcjonowania podstawowych instytucji demokratycznych” [tamże, s. 6].

Bezpieczeństwo cybernetyczne dotyczy podatności technologii informatycznych, stosowanych przez obywateli, społeczeństwo (w tym instytucje, firmy, itp.) i aparat państwowy na zagrożenia atakami hakerskimi, powodującymi uszkodzenia stacji komputerowych, utratę danych, w tym wrażliwych, zainfekowanie złośliwym oprogramowaniem, kradzieżami lokat z kont bankowych, żądaniem okupu za utracone dane itp.

Zasadniczym problemem bezpieczeństwa cybernetycznego jest ochrona informacji: przechowywanie, przetwarzanie i przesyłanie. Kolejną kwestią jest ochrona infrastruktury sprzętowej przed wrogim przejęciem i wykorzystaniem w celu wykradania danych lub użyciem jej mocy obliczeniowych.

Do najczęstszych sposobów ataków hakerskich należą:

- przepełnienie bufora – popularna metoda ataków na serwery internetowe. Błędy logiczne w oprogramowaniu serwera mogą być wykorzystywane przez hakera do wysyłania łańcuchów danych o rozmiarach przekraczających bufor wyjściowy. W ten sposób hakerzy mogą uzyskiwać uprawnienia do zasobów serwera i wykorzystywać własne programy na serwerze;

- wirusy, robaki i konie trojańskie – programy szkodliwe, które zmieniają, usuwają lub przechwytyją dane komputerowe (kradzież) albo umożliwiają hakerom korzystanie, zdalne sterowanie przejętymi komputerami/sieciami komputerów;
- malware – ataki hybrydowe, wykorzystujące złośliwe oprogramowanie;
- sieci botnet – umożliwiają hakerom zdalną kontrolę nad zainfekowanymi komputerami;
- fałszowanie adresu IP – polega na podszywaniu się osoby nieuprawnionej pod zaufane adresy IP w celu przejścia przez system oparty wyłącznie na adresach komputerowych IP;
- wykorzystywanie łatwych do łamania haseł – programy deszyfrujące hasła komputerowe;
- uprowadzenie sesji – odgadując numer sekwencyjny IP, haker przejmuje istniejące połączenie między dwoma komputerami i staje się stroną takiego połączenia;
- namierzanie sieci – śledzenie za pomocą wyrafinowanych technik ruchu sieciowego w celu włamania się do wybranego systemu komputerowego;
- *tylne drzwi* – aplikacja umożliwiająca hakerowi wielokrotny, nieautoryzowany dostęp do systemu po uprzednim zdobyciu praw administratora;
- odmowa usługi – częściowe zablokowanie dostępu do wybranych usług (www, e-mail) lub całkowite zablokowanie serwera;
- inżynieria społeczna – socjotechniki w bezpieczeństwie teleinformatycznym, polegające na uzyskiwaniu danych informacji przez cyberprzestępców. Jedną z tych technik jest *phishing* – udostępnianie danych kont bankowych internetowemu złodziejowi [Szymonik 2016, s. 197-201].

Największe zagrożenia z cyberprzestrzeni dotyczą systemów informatycznych sił zbrojnych oraz obiektów i urządzeń infrastruktury krytycznej państwa. Istotne zagrożenia dotyczą również bezpośrednio obywateli i społeczeństwa.

Wskaźniki bezpieczeństwa informacyjnego zostały znormalizowane przez ETSI Industrial Specification Group (ISG) ISI (Information Security Indicators).

ETSI – Europejski Instytut Norm Telekomunikacyjnych (ang. *European Telecommunications Standards Institute*) jest niezależnym instytutem standardyzacyjnym. Podstawowym zadaniem ETSI jest opracowywanie norm niezbędnych do stworzenia europejskiego rynku telekomunikacyjnego.

Wskaźniki te stanowią podstawę do przejścia z kultury jakościowej na ilościową w zakresie bezpieczeństwa IT. Zakres pomiarów: zewnętrzne i wewnętrzne zagrożenia (próba i sukces), dewiacyjne zachowania użytkownika, niezgodności i/lub podatności (oprogramowanie, konfiguracja, behawioralne, ogólne ramy bezpieczeństwa).

Lista wskaźników bezpieczeństwa informacyjnego należy do struktury ISI, która składa się z następujących ośmiu ściśle powiązanych pozycji roboczych:

- wskaźniki ISI (ISI-001-1 [1] i przewodnik ISI-001-2 [2]): potężny sposób oceny kontroli bezpieczeństwa na poziomie egzekwowania i skuteczności (+ benchmarking);
- model zdarzeń ISI (ISI-002 [3]): kompleksowy model klasyfikacji zdarzeń bezpieczeństwa (taksonomi + reprezentacja);
- ISI dojrzały (ISI-003 [4]): niezbędny do oceny poziomu dojrzałości w odniesieniu do ogólnych możliwości SIEM (technologia-/ludzie /-proces) oraz do ważenia wyników wykrywania zdarzeń. Metodologia uzupełniona przez ISI-005 (co jest bardziej szczegółowym i indywidualnym podejściem);
- wytyczne ISI dotyczące implementacji wykrywania zdarzeń (ISI-004 [5]): demonstrują za pomocą przykładów, jak tworzyć wskaźniki i jak wykrywać powiązane zdarzenia za pomocą różnych środków i metod (z klasyfikacją przypadków/symptomów użycia);
- stymulacja zdarzeń ISI (ISI-005 [6]): proponuje sposób wygenerowania zdarzeń bezpieczeństwa i testuje skuteczność istniejących środków wykrywania (dla głównych typów wydarzeń);

- zgodna z ISI architektura zarządzania pomiarami i zdarzeniami dla cyberbezpieczeństwa i bezpieczeństwa (ISI-006 [7]): ten element pracy koncentruje się na zaprojektowaniu języka cyberbezpieczeństwa w celu modelowania informacji o zagrożeniach i umożliwienia interoperacyjności narzędzi wykrywania;
- wytyczne ISI dotyczące budowy i obsługi zabezpieczonego SOC [8]: zestaw wymagań dotyczących budowy i obsługi zabezpieczonego SOC (Security Operations Center) w zakresie aspektów technicznych, ludzkich i procesowych;
- ISI opis całego podejścia SIEM dla całej organizacji (ISI-008 [9]): całe podejście SIEM (oparte na CERT-/–SOC) pozycjonujące wszystkie aspekty i specyfikacje ISI [*Information security indicators*].

3.13. Bezpieczeństwo żywnościowe

Bezpieczeństwo żywnościowe dotyczy zdolności państwa do zaspokojenia ilościowych i jakościowych potrzeb żywnościowych społeczeństwa. Jest ono zapewnione, gdy „wszyscy ludzie przez cały czas mają fizyczny i ekonomiczny dostęp do odpowiednich ilości pożywnego, bezpiecznego i odpowiedniego kulturowo pożywienia, aby utrzymać zdrowe i aktywne życie” [*What is food security*].

Żywność oznacza każdą substancję lub produkt przetworzony, częściowo przetworzony lub nieprzetworzony, przeznaczony do spożycia przez ludzi. W celu zapewnienia właściwego poziomu bezpieczeństwa żywnościowego tworzy się gospodarkę żywnościową, obejmującą sfery:

- przedprodukcyjną (wytwarzanie środków produkcji i przetwórstwa spożywczego),
- produkcyjną rolnictwa (a także rybactwa i runa leśnego),
- obrotu (handel wewnętrzny i zagraniczny produktami rolnospożywczymi),
- produkcji artykułów spożywczych i napojów.

Osiąganie bezpieczeństwa żywnościowego wymaga przezwyciężenia wielu wyzwań. Na planecie postępuje niedostatek wody pitnej.

Problem ten dotyka głównie państw Azji i Afryki. Z powodu zanieczyszczeń wody wielu ludzi umiera lub choruje.

Kolejnym wyzwaniem dla bezpieczeństwa żywnościowego jest degradacja chemiczna gleby na skutek nadmiernego stosowania nawozów i chemicznych środków ochrony roślin. Powodują one nagromadzenie szkodliwych substancji chemicznych w glebie, jej zakwaszenie i zasolenie. Procesy te powodują zaburzenia równowagi chemicznej gleby i – w rezultacie – zmniejsza się jej produktywność, a produkty rolne zawierają trucizny.

Wielkim wyzwaniem dla produkcji żywności w wielu krajach są zmiany klimatyczne. Kluczowym problemem adaptacji rolnictwa do zmian klimatu jest zapewnienie uprawom wystarczającej ilości wody. Zmiany klimatu mają także wpływ na rozprzestrzenianie się chorób upraw rolnych (zbóż, warzyw i owoców).

Każde państwo (grupa państw) ma prawo do prowadzenia polityki w zakresie rolnictwa i żywności, która jak najlepiej dostosowana jest do potrzeb miejscowej ludności, a jednocześnie nie ma negatywnego wpływu na ludność innych krajów. Idea ta kładzie nacisk na ważną rolę rolnictwa rodzinnego, ekologicznych metod produkcji i sprawiedliwego podziału środków produkcji [*Suwerenność żywnościowa*].

Kolejnym problemem jest zmniejszenie marnotrawstwa żywności. Problem ten zajmuje ważną pozycję w programach instytucji światowych i UE. Komisja Europejska zobowiązała się do osiągnięcia w 2030 r. Zrównoważonych Celów Rozwoju, w postaci zmniejszenia o połowę marnotrawstwa żywności na szczeblu handlu detalicznego i konsumenta.

W świecie, gdy prawie 1 miliard ludzi jest niedożywionych lub źle odżywionych, marnotrawstwo w krajach posiadającym zasoby żywności pod dostatkiem wzbudza wątpliwości etyczne. Szacuje się, że w Europie co roku wyrzuca się 88 milionów ton produktów spożywczych. W obfitujących w żywność krajach europejskich znaczny udział w marnotrawstwie mają gospodarstwa domowe (47 milionów ton), ale problem dotyczy wszystkich ogniw łańcucha żywnościowego – producentów, przetwórców, detalistów i firmy cateringowe [*Global food losses and food waste*].

W odpowiedzi na postępujące zmiany w sposobie produkcji i dystrybucji żywności, powodujące degradację środowiska naturalnego i znikanie rodzinnych gospodarstw rolnych, pojawiają się oddolne organizacje rolników i konsumentów jako odpowiedź na negatywne skutki związane z przemysłową produkcją żywności. Zrzeszenia te, zapoczątkowane w latach 70. XX wieku w Japonii, zaowocowały bezpośrednią współpracą opartą na solidarności, zaufaniu oraz sprawiedliwej cenie dla obydwu stron.

Na świecie rozwija się ruch pod nazwą *Rolnictwo Wspierane przez Społeczność - RWS*. Obecnie model RWS w różnych odmianach praktykują setki społeczności w ponad dwudziestu krajach globalnej Północy i Południa. Jest to model współpracy drobnych gospodarstw rolnych oraz konsumentów opartej na bezpośrednim kontakcie i wzajemnym wsparciu. Jego istotą jest solidarne inwestowanie w działalność i rozwój lokalnych rodzinnych gospodarstw rolnych, a zarazem umożliwienie odbiorcom dostępu do świeżej, zdrowej żywności po przystępnej cenie [*Żywność, ludzie, środowisko...*].

Narzędziem pomiaru bezpieczeństwa żywności na poziomie kraju, które rozwiązuje kwestie przystępności cenowej, dostępności oraz jakości i bezpieczeństwa żywnościowego państwa, jest Globalny Indeks Bezpieczeństwa Żywności, ang. *Global Food Security Index - GFSI*). To interaktywny model wykorzystujący szereg narzędzi analitycznych, umożliwiających dokonanie porównań między państwami i między regionami na podstawie ujednoliconych wskaźników i metod.

Model zapewnia wspólne ramy dla zrozumienia podstawowych przyczyn braku bezpieczeństwa żywnościowego z perspektywy dynamiki systemów żywnościowych w świecie. Pozwala na porównywanie poziomu bezpieczeństwa żywnościowego danego kraju z 113 krajami.

Bezpieczeństwo żywnościowe opiera się na zdolności połączonych systemów społecznych, ekonomicznych i biofizycznych w celu zaspokojenia potrzeb żywieniowych ludzi.

GFSI zawiera kilka wskaźników, które mierzą ryzyko i odporność, używając zróżnicowanego zestawu danych ekonomicznych, społecznych, politycznych i fizycznych. Niektóre wskaźniki GFSI koncentrują się na

zagrożeniach dla bezpieczeństwa żywności, takich jak stabilność polityczna i narażenie na zmiany klimatu. Wskaźniki, takie jak proporcja wydatków gospodarstw domowych na konsumpcję żywności, jakość infrastruktury rolnej, inwestycje w systemy wczesnego ostrzegania oraz zdrowie, zasoby słodkiej wody, ziemi i oceanów [*Global Food Security...*]

Ze względu na zmiany klimatyczne przewiduje się, że podstawowe uprawy zbożowe, takie jak kukurydza, proso, sorgo i pszenica, będą doświadczać poważnych strat w plonach w miarę postępów globalnego ocieplenia.

W rankingu państw w 2018 r. najwyższy poziom bezpieczeństwa żywnościowego posiadał Singapur, następnie Irlandia i Wielka Brytania. Polska znalazła się na 26 pozycji [tamże]. W zakresie bezpieczeństwa żywnościowego wykorzystuje się wiele wskaźników m.in.:

- średnia adekwatność podaży energii w diecie,
- średnia wartość produkcji żywności,
- udział dostaw energii z diety pochodzącej ze zbóż, korzeni i bulw,
- średnia podaż białka,
- średnia podaż białka pochodzenia zwierzęcego,
- produkt krajowy brutto na mieszkańca (w ekwiwalencie siły nabywczej),
- rozpowszechnienie niedożywienia,
- częstość występowania poważnego braku bezpieczeństwa żywnościowego w całej populacji,
- współczynnik zależności od importu zbóż,
- odsetek gruntów ornych wyposażonych do nawadniania,
- wartość importu żywności w stosunku do całkowitego eksportu towarów,
- zmienność produkcji żywności na mieszkańca,
- zmienność podaży żywności na mieszkańca,
- odsetek ludności korzystającej z co najmniej podstawowych usług związanych z wodą pitną,
- odsetek ludności korzystającej przynajmniej z podstawowych usług sanitarnych,

- odsetek ludności korzystającej z bezpiecznych usług w zakresie wody pitnej,
- odsetek ludności korzystającej z bezpiecznych usług sanitarnych,
- odsetek dzieci poniżej 5. roku życia, które są karłowate,
- odsetek dzieci w wieku poniżej 5 lat z nadwagą,
- częstość występowania otyłości w populacji dorosłych (w wieku 18 lat i starszych),
- częstość występowania niedokrwistości wśród kobiet w wieku rozrodczym (15–49 lat),
- częstość występowania wyłącznego karmienia piersią wśród niemowląt w wieku 0–5 miesięcy [*Food security indicators*].

3.14. Bezpieczeństwo zdrowotne

W literaturze przedmiotu brak jest powszechnie akceptowanej definicji bezpieczeństwa zdrowotnego. Jednakże pod tym pojęciem możemy rozumieć gwarancje minimalnej ochrony przed chorobami i niezdrowym stylem życia oraz objęcie obywateli systemem opieki zdrowotnej.

Do głównych zagrożeń zdrowia należą:

- wadliwy styl życia:
 - mała aktywność fizyczna,
 - nieprawidłowości w sposobie żywienia ,
 - palenie tytoniu,
 - nadmierne spożycie alkoholu, zwłaszcza napojów wysokoprocentowych,
 - używanie substancji psychoaktywnych (innych niż alkohol i nikotyna): narkotyki, dopalacze itp.,
- negatywny wpływ środowiska społecznego: patologie życia społecznego,
- negatywny wpływ środowiska fizycznego:
 - zanieczyszczenie powietrza (smog, pyły przemysłowe i komunikacyjne itp.)
 - niska jakość wody pitnej (zanieczyszczenia chemiczne i biologiczne),

- hałas,
- skażenie chemiczne i biologiczne żywności.

Powyższe czynniki powodują wiele problemów zdrowotnych ludności, do których przede wszystkim należą:

- wzrost zachorowań na nowotwory złośliwe,
- wzrost zachorowań na choroby układu krążenia,
- urazy i zatrucia,
- choroby zawodowe i związane z pracą,
- inwalidztwo i niepełnosprawność,
- nadumieralność mężczyzn,
- zróżnicowanie obywateli w dostępie do opieki medycznej.

Według Martine Bularda:

Idea opieki społecznej pojawiła się w XIX w. wraz z ekspansją rewolucji przemysłowej i powstawaniem dużych skupisk robotniczych. Za pośrednictwem stowarzyszeń wzajemnej pomocy, związanych z konkretnymi zawodami, a potem opieki społecznej – pierwsze zostało utworzone przez kanclerza Bismarcka w 1883 r. – decydenci polityczni i gospodarzcy chcieli zapewnić zdrową siłę roboczą, która będzie w stanie wytrzymać trudne warunki pracy. Dodatkowo zmuszały ich do tego wciąż powracające społeczne walki o poprawę warunków życia [*Systemy opieki zdrowotnej na świecie*].

Wiele krajów stawia sobie za cel zmniejszenie udziału państwa w wydatkach na opiekę zdrowotną.

W dostępie do opieki zdrowotnej występują ogromne nierówności. Bulard uważa, że:

Ta różnica to nie żadne naturalne zjawisko; jest ona rezultatem polityki, która działa na korzyść czyichś interesów kosztem interesów innych osób, zazwyczaj na korzyść silnej i bogatej mniejszości kosztem biednej i słabej większości.

...To nie publiczna opieka zdrowotna prowadzi do katastrofy, ale niewspieranie jej przez państwo. Można też zauważyć, że globalnie rzecz ujmując, koszty utrzymania opieki zdrowotnej nie muszą być tak ciężkie,

kiedy jest to opieka zbiorowa, a udział prywatnego sektora (płacony przez rodziny i/lub towarzystwa ubezpieczeniowe) jest słabszy – w Japonii stanowi on 17,7% wydatków, w Szwecji – 16,1%, we Francji – 20,2%, a w Stanach Zjednoczonych – prawie 50% [*Systemy opieki zdrowotnej na świecie*].

Poziom opieki zdrowotnej zależy od kilku zasadniczych czynników: pieniędzy, dobrze przeszkolonego i odpowiednio licznego personelu medycznego oraz lekarstw, wyposażenia zakładów opieki zdrowotnej i edukacji zdrowotnej. Z kolei dostęp do opieki medycznej zależy od organizacji sanitarnej i sposobu finansowania. Można tutaj wyróżnić trzy wielkie systemy: pierwszy – wprowadzony przez kolonizatorów w koloniach, drugi – wykształcony w byłych krajach bloku radzieckiego oraz trzeci, funkcjonujący w krajach rozwiniętych, wprowadzany czasem, w różnych wariantach, przez kraje bogacące się.

Pierwszy model oparty jest na piramidzie: na najbardziej podstawowym poziomie są lokalne przychodnie i czasem mobilne ekipy, następnie szpitale ogólne. Trzeci poziom to wyspecjalizowane jednostki (kliniki) i centra szpitalno-naukowe. „Nieuregulowane urynkowanie systemów opieki zdrowotnej sprawia, że stają się one nieskuteczne i bardzo kosztowne, nasilają się nierówności i obniża jakość usług medycznych, czasem wręcz do niebezpiecznego poziomu” [tamże].

Drugi model opieki zdrowotnej to wielki system funkcjonujący w byłych krajach należących do bloku radzieckiego. Opierał się na wielkich szpitalach i sanatoriach. Bliska opieka zdrowotna praktycznie nie istniała. Ten system, działający niezbyt skutecznie już pod koniec dawnego ustroju, rozpadł się całkiem wraz z upadkiem subwencji publicznych, związanym z podporządkowaniem się tych krajów dogmatom neoliberalizmu i z kryzysem gospodarczym.

Trzeci model opieki zdrowotnej istnieje w krajach bogatych, w których masowy dostęp do opieki zdrowotnej przechodzi od lekarzy pierwszego kontaktu, przez specjalistów i szpitale, po wysoko wyspecjalizowane instytucje. W jego ramach wyróżnia się takie systemy jak:

- darmowa opieka jest zagwarantowana i finansowana przez państwo (Szwecja, Wielka Brytania);

- systemy ubezpieczeń zdrowotnych (Niemcy, Francja, Japonia), gdzie istnieje oferta publiczna i prywatna, a finanse są równo rozłożone;
- systemy w większości prywatne (Stany Zjednoczone, kraje Europy Środkowej) [tamże].

Nieco inne podejście do modeli opieki zdrowotnej omawia Iwona Borkowska (tab. 4).

Tab. 4. Systemy opieki zdrowotnej w świecie

Wyszczególnienie	Model Bismarcka (ubezpieczeniowy)	Model Beveridge'a (budżetowy)	Model Siemaszki (scenaralizowanej ochrony zdrowia)	Model rynkowy (rezydualny)
Uprawnienia	Powszechne	Powszechne	Powszechne	Częściowe
Finansowanie	Z obowiązkowych ubezpieczeń społecznych	Budżetowe – z podatków ogólnych	Budżetowe – z podatków ogólnych	Dobrowolne ubezpieczenie zdrowotne finansowanie bezpośrednio ze środków obywateli
Kontrola	Mieszana, prywatno-publiczna	Publiczna	Publiczna	Indywidualna
Status	Uprawnienia społeczne	Świadczenia społeczne	Świadczenia społeczne	Ryzyko ubezpieczeniowe
Państwa, w których występują elementy danego modelu	Austria, Niemcy, Francja, Szwajcaria, Benelux	Wielka Brytania, Dania, Irlandia, Islandia, Norwegia, Szwecja, Finlandia	W większości byłych republik dawnego ZSRR oraz w krajach europejskich, którym po II wojnie światowej narzucono model Siemaszki; są to w większości tzw. nowe kraje UE	USA, Izrael

Źródło: [opracowanie Iwony Borkowskiej na podstawie *Health Care Systems in Liberal Democracies*, edited by A. Wall, Routledge, London, New York 1996, za: C. Włodarczyk, S. Paździuch, *Systemy zdrowotne. Zarys problematyki*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2001, s. 82. Za: Iwona Borkowska 2018, s. 29].

W Polsce, zgodnie z art. 68 Konstytucji RP, władze publiczne, w tym jednostki samorządu terytorialnego, mają obowiązek zapewnić obywatelom równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2004 r. nr 210, poz. 2135 z późn. zm.) określa sferę aktywności władz publicznych w tym zakresie, nakładając konkretne zadania na poszczególne podmioty administracji publicznej. Zadania te jednak są ogólnie nakreślone, co w porównaniu z wcześniejszym systemem prawnym pozostawia pewną swobodę działania, w zależności od interpretacji przepisów [*Pozyskanie nowych wskaźników...*].

Polacy są niezadowoleni z funkcjonowania opieki zdrowotnej ze względu na niespełniającą ich potrzeb dostępność do świadczeń zdrowotnych. Według danych publikacji [*Barometr WHC*]

średni czas oczekiwania na pojedyncze gwarantowane świadczenia zdrowotne w Polsce (niezależnie od ich charakteru: diagnostyczne i lecznicze, bez uwzględnienia w tej ocenie kompleksowości i niezbędnej etapowości leczenia) wynosił w kwietniu i maju 2018 roku 3,7 miesiąca (około 16 tygodni). W porównaniu do danych zebranych w czerwcu i lipcu ubiegłego roku, opublikowanych w sierpniowym Barometrze, ogólny czas oczekiwania wzrósł o około 0,5 miesiąca, utrzymując się wciąż na podobnym, wysokim poziomie. Od kilku lat Fundacja WHC obserwuje stagnację czasu oczekiwania, oscyluje on w granicy 2,9–3,1 miesiąca. Pierwszy raz od początku projektu czas oczekiwania przekroczył nieznacznie granicę 3,5 miesięcy [tamże].

W zakresie bezpieczeństwa zdrowotnego opracowano wiele różnorodnych wskaźników. Z tego powodu ograniczymy się do przedstawienia grup tematycznych, do których się one odnoszą. Są to:

- planowanie rodziny,
- zdrowie seksualne i reprodukcyjne,
- zdrowie kobiet,
- zdrowie mężczyzn,
- płęć,
- dostawa usług medycznych,

- integracja usług zdrowotnych,
- systemy opieki zdrowotnej,
- zasoby monitorowania i oceny [*Summary List of Indicators*].

3.15. Bezpieczeństwo środowiskowe (ekologiczne)

Bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy zagrożeń, jakie stwarzają zdarzenia i procesy środowiskowe dla jednostek i społeczeństwa oraz aparatu państwowego, oraz ochrony przed nimi. Skupia się na wpływie konfliktów społecznych, w tym zbrojnych, na stosunki międzynarodowe i środowisko przyrodnicze. Problemy środowiskowe przekraczają granice państwowe.

Zdaniem Roberta Borkowskiego:

W określaniu znaczenia kategorii pojęciowej „bezpieczeństwo ekologiczne”, które w obecnym stanie rozwoju nauk społecznych jest pojęciem nieostrym i wieloznacznym, występują definicje statyczne (bezpieczeństwo to określony stan środowiska naturalnego) i dynamiczne/procesualne (bezpieczeństwo to określony zespół działań na rzecz uzyskania pożądanego stanu środowiska naturalnego) [Borkowski 2017, s. 34].

Poziom bezpieczeństwa ekologicznego związany jest z zakresem i stopniem rozwiązywania problemów równowagi naturalnej w środowisku przyrodniczym i w konsekwencji – zapobieganiem zmianom klimatycznym, powodowanym przez ludzi.

Przyjmujemy tu definicję bezpieczeństwa ekologicznego za Grzegorzem Krasnodębskim:

Bezpieczeństwo ekologiczne – stan biosfery, w którym wzajemne relacje pomiędzy działalnością populacji ludzkiej a środowiskiem naturalnym nie prowadzą do powstania zagrożeń dla zdrowej egzystencji człowieka jako jednostki i populacji jako całości [Krasnodębski 2013, s. 37].

Środowisko przyrodnicze znajduje się w ciągłej interakcji z człowiekiem, generując problemy ekologiczne. Dotyczą one skutków naruszenia

równowagi naturalnej w środowisku dla organizmów żywych (w szczególności dla człowieka).

Szybko wzrastające zasięg i skala działalności człowieka, poprzez globalną gospodarkę radykalnie zwiększają strumienie materii i energii w biosferze, stanowiąc nowy i konkretny czynnik ekologiczny. Jest on źródłem problemów [por. Dalby].

Środowisko jako główny temat dyskusji na temat bezpieczeństwa ludzi pojawiło się w okresie zimnej wojny. Wówczas pojawiły się liczne prace empiryczne dotyczące relacji między zmianami w środowisku i prawdopodobnymi konfliktami. Początek szerokiej debaty na temat bezpieczeństwa ekologicznego w szerszym niż militarnym kontekście przypada na dwie ostatnie dekady XX wieku. Barry Buzan w pracy *People, States and Fear* (1983) wśród zaproponowanych pięciu wymiarów bezpieczeństwa narodowego wyróżnił bezpieczeństwo środowiskowe.

Nietrudno wykazać, że globalny problem ekologiczny ma źródło we wzroście liczby ludności oraz niewłaściwie kształtowanych relacjach w układzie: człowiek – społeczeństwo – przyroda. Czynniki te powodują przekształcanie planety w świat zubożony ekologicznie i niebezpieczny dla człowieka. Na poziomie fizycznym następuje naruszenie mechanizmu samoregulacji biosfery w całości, w rezultacie czego dochodzi do dramatycznych zmian klimatu oraz spadku reproduktywności zasobów odnawialnych.

Na poziomie gospodarczym następuje dalsze pustoszenie naturalnego środowiska. Przyczyniają się do tego zarówno globalizacja kapitalistycznej gospodarki i towarzyszący jej konsumpcjonizm, stające się katalizatorem problemów ekologicznych, oraz antyhumanitarna i ekologicznie nieodpowiedzialna działalność światowych korporacji (rabunek biednych narodów, wzrost biedy i bezrobocia itd.).

Skutki powyższych procesów przekładają się na poziom społeczno-polityczny. W rezultacie czego mają miejsce: migracje ludności i procesy urbanizacyjne; konflikty społeczne (w tym etniczne), międzynarodowy terroryzm oraz pojawiać się mogą konflikty/wojny o zasoby.

Występują także ekologiczne problemy regionalne i lokalne. Pogorsza się jakość życia człowieka, co bezpośrednio przekłada się na ujemne

skutki zdrowotne, w tym szkody genetyczne. Są one powodowane degradacją: wód, gleby, powietrza; skażoną karmą dla zwierząt i żywnością dla ludzi, niedoborem wody pitnej, kataklizmami pogodowymi oraz podnoszeniem się poziomu morza. Na skutek powyższego zmniejsza się tempo wzrostu gospodarczego oraz zmniejsza wartość wskaźnika zrównoważonego dobrobytu na mieszkańca.

Państwa sprawują rządy dla urzeczywistniania egoistycznych interesów bogatych jednostek. Postępuje gwałtowne rozprzestrzenianie się chorób cywilizacyjnych. Zjawiskom tym towarzyszy wzrost radykalnych, antysystemowych ruchów społeczno-politycznych, nacjonalizmów i ksenofobii etnicznych oraz międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, a także mają miejsce niekontrolowane migracje i niekontrolowane procesy urbanizacyjne.

Badania empiryczne bezpieczeństwa ekologicznego muszą być prowadzone w szerszym niż dotąd kontekście globalnych zmian ekonomicznych oraz narastających lawinowo procesów urbanizacyjnych, wskutek rosnącej populacji ludzkiej. Ze względu na skalę tych procesów społeczeństwa powinny rozważyć możliwości zmniejszenia zużycia zasobów odnawialnych do poziomu ich odbudowy.

Zdaniem Elizabeth Chalecki „zmiany klimatyczne i w środowisku przyrodniczym powodują:

- zmiany w dostępności zasobów,
- spory polityczne,
- napięcia polityczne i etniczne,
- niepokoje społeczne (zamieszki),
- spadek produkcji rolnej i niedobory żywności, niestabilność rynków żywnościowych,
- wzrost liczby i tragicznych skutków klęsk żywiołowych: powodzi, tornad, huraganów, pożarów,
- ruchy migracyjne (uchodźcy),
- wzrost zapotrzebowania na energię (chłodzenie), nacisk na wykorzystanie energetyki jądrowej,
- wzrost zapotrzebowania na pomoc humanitarną,

- wzrost zachorowań na choroby zakaźne, które są najczęstszą przyczyną śmierci w skali świata, a zmiany klimatu zwiększają ryzyko narażenia na choroby na całym świecie,
- wzrost liczby operacji wojskowych innych niż wojenne (pokojuowe, humanitarne),
- rozmarzanie zmarzliny na Arktyce i innych regionach polarnych, powodując m.in. konflikty między państwami arktycznymi o zasoby, wzrost żeglugi i kontrolę wojskową tych obszarów,
- spowolnianie przejścia na demokrację i wolną gospodarkę rynkową biednych krajów, co przyczynia się do generowania katastrof humanitarnych i konfliktów zbrojnych,
- konflikty regionalne, które mogą spowodować konflikt globalny” [Chalecki 2013].

Badacze problematyki ekologicznej zgodni są co do konkluzji, iż nie istnieją wojskowe rozwiązania dla zagrożeń środowiska. Współczesne problemy ekologiczne obejmują szerokie spektrum działań, począwszy od odejścia od liberalizmu i neoliberalizmu ekonomicznego, ograniczenie konsumpcji, do polityki zrównoważonego rozwoju. Obecnie istnieje w społeczeństwach ubogi poziom świadomości tego faktu, ponieważ dopiero wchodzimy w okres występowania poważnych skutków zmian środowiskowych, a najistotniejsze z nich – nastąpią w dalszej perspektywie. Dlatego też polityka klimatyczna nie może być traktowana jako luksus, ale jako żywotny obowiązek wszystkich państw. Wymaga to jednak podniesienia wiedzy ekologicznej społeczeństw.

Według Tadeusza Klementewicza:

Aktualny stan relacji człowieka z globalnym ekosystemem, przy kontynuacji dotychczasowego kasynowego kapitalizmu i utrzymywaniu się obecnej formy globalnego rządzenia, zrodzi następujące konflikty („wojny”): wojny klimatyczne, wojny żywnościowe i surowcowe, a także konflikty etniczne [Klementewicz 2013, s. 371].

Wykazanie wpływu problemów ekologicznych na poziom bezpieczeństwa jednostek i społeczeństw wymaga rzetelnych badań empirycznych. Jako przykładowe kierunki takich badań można wskazać poszukiwanie odpowiedzi na pytania:

1. W jakim stopniu i zakresie zmiany w środowisku ograniczają perspektywy życiowe ludzi?
 - utrata dobytku, choroby, brak wody pitnej itd.,
 - zniszczenia infrastruktury materialnej i społecznej: transport, energetyka, edukacja, zdrowie itd.,
 - zniszczenie bazy rolnictwa: susze, podniesienie poziomu oceanu itd.,
 - zaburzenia gospodarcze: obniżenie wzrostu gospodarczego itd.
2. W jakim stopniu i zakresie zmiany w środowisku prowadzą do destabilizacji systemów społeczno-politycznych?
 - migracje ludności,
 - zakłócenia demograficzne,
 - wzrost przestępczości,
 - niedorozwój gospodarczy.
3. Czy zmiany w środowisku prowadzą do konfliktów zbrojnych?
 - wojny o zasoby żywnościowe i wodne,
 - ksenofobie,
 - konflikty etniczne,
 - brutalny bandytyzm, terroryzm.
4. Jaka jest skuteczność programów ograniczających negatywny wpływ zmian środowiskowych na poziom bezpieczeństwa jednostek i społeczeństw?

Według opracowania *Global Security Defense Index on Climate Change. American Security Project*, mającego na celu określenie, w jakim stopniu rządy na całym świecie uznają zmiany klimatyczne za kwestię bezpieczeństwa narodowego oraz w jaki sposób ich siły zbrojne i narodowe systemy bezpieczeństwa zaczęły planować skutki zmian klimatycznych, ok. 70% państw na świecie wyraźnie stwierdziło, że zmiany klimatyczne są problemem bezpieczeństwa narodowego [tamże].

Metodologia opracowania zakładała, że istnieją cztery aspekty zmian klimatycznych, które planiści powinni uwzględnić w strategii bezpieczeństwa narodowego: reagowanie na katastrofy, adaptacja, zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego i związek między zmianami klimatu a konfliktem zbrojnym. Dla każdego kraju autorzy opracowania określili konkretne zagrożenia klimatyczne, z jakimi boryka się dany kraj w każdej kategorii, a następnie badali przygotowania, jakie poczyniono w danym zakresie. Ogólny ranking kraju opiera się ocenie stopnia przygotowania państwa na zagrożenia klimatyczne [tamże, s. 5].

W opracowaniu podkreśla się, że „...Prawie wszystkie narody, które mają oficjalne planowanie wojskowe, oświadczyły, że ich rząd uważa misje takie jak pomoc humanitarna i pomoc ofiarom klęsk za kryzysowe obowiązki swoich sił zbrojnych” [tamże, s. 1].

Większość państw europejskich w swoich strategiach bezpieczeństwa narodowego uwzględnia wpływ klimatu na zadania sił zbrojnych. Tylko nieliczne małe państwa (Mołdawia, Albania czy Cypr) nie biorą pod uwagę zagrożeń związanych ze zmianami klimatu. Kraje o globalnych interesach (Wielka Brytania, Francja i Niemcy) postrzegają zmiany klimatyczne jako zagrożenie dla bezpieczeństwa ze względu na ich wpływ na konflikty na całym świecie, natomiast kraje takie jak Finlandia, Grecja czy Austria widzą zmiany klimatu jako zagrożenie lokalne [tamże, s. 2].

Europejska Agencja Środowiska (EEA) opracowała wskaźniki mające na celu udzielenie odpowiedzi na kluczowe pytania dotyczące polityki i wspieranie wszystkich etapów tworzenia polityki ochrony środowiska, od projektowania ram polityki po wyznaczanie celów, od monitorowania polityki i oceny do komunikowania decydentom i społeczeństwu. Są to:

- wskaźniki opisowe (typ A), odpowiadające na pytanie: Co się dzieje?
- wskaźniki wydajności (typ B): Czy to ma znaczenie? Czy osiągamy cele?
- wskaźniki efektywności (typ C): Czy następuje poprawa?
- wskaźniki skuteczności polityki (typ D): Czy podjęte środki działają?

- wskaźniki całkowitego dobrobytu (typ E): Czy, ogólnie rzecz biorąc, jesteśmy lepsi? [*EEA indicators*].

3.16. Bezpieczeństwo genetyczne

Rozwinięte w XX wieku pojęcia atom, bit i gen doprowadziły do przełomów w myśleniu o nauce i technologii. Obecnie wiedza na temat genów stała się głęboka i szczegółowa na tyle, że są one badane i modyfikowane nie tylko w próbkach, ale także w naturalnym środowisku – ludzkich komórkach. Przejście od wyjaśnienia do manipulowania genami spowodowało, że

genetyka odbija się echem daleko poza granicami nauki, ponieważ zrozumienie jak geny wpływają na ludzką tożsamość, seksualność czy usposobienie to jedno. Zupełnie czymś innym są natomiast przymiarki do zmieniania tożsamości, seksualności albo zachowań. Pierwszym zajmują się uczeni, chociażby psychologowie czy neurologrzy. Druga refleksja, zarazem budząca nadzieję i straszliwie groźna, powinna interesować nas wszystkich [Mukherjee 2017, s. 21].

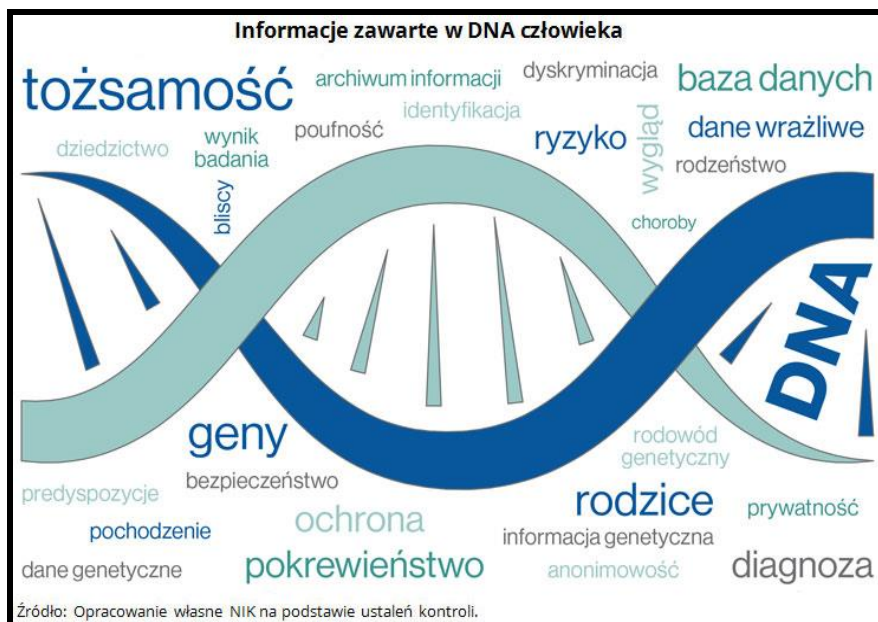
Badania genetyczne we współczesnej medycynie są coraz powszechniejsze.

Bezpieczeństwo genetyczne dotyczy zasad wykonywania poradnictwa genetycznego (ryzyko pomyłek oraz błędnej interpretacji wyników), bankowania materiału oraz ochrony danych genetycznych. To kwestia ochrony danych genetycznych (informacji) *osób badanych* (rys. 7).

Pełny zestaw informacji genetycznej człowieka znajduje się w jego genomie. Zawiera on geny kodujące białka, geny niekodujące białek, regulacyjne sekwencje genów oraz sekwencje DNA, których funkcji na chwilę obecną nie znamy [Mukherjee 2017, s. 536].

Na problem ochrony danych osobowych w kontekście badań genetycznych zwraca uwagę „Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r.) w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia

dyrektywy 95/46/WE (RODO), które wprowadza do porządku prawnego pojęcie danych genetycznych (art. 4 ust. 13), definiując je jako dane osobowe dotyczące odziedziczonych lub nabytych cech genetycznych osoby fizycznej, które ujawniają niepowtarzalne informacje o fizjologii lub zdrowiu tej osoby i które wynikają w szczególności z analizy próbki biologicznej pochodzącej od tej osoby fizycznej” [Zatrważające ustalenia NIK...].

Rys. 7. Informacje zawarte w DNA człowieka

Źródło: Opracowanie NIK na podstawie ustaleń kontroli [Zatrważające ustalenia NIK...].

W Polsce – według ustaleń NIK – nie ma przepisów regulujących kompleksowo obszar genetyki, w tym wykonywanie badań genetycznych. Brak jest nadzoru państwa nad wykonywaniem badań genetycznych, w szczególności przez podmioty działające poza systemem ochrony zdrowia [Zatrważające ustalenia NIK...].

3.17. Bezpieczeństwo dziedzictwa kulturowego

Definicję dziedzictwa kulturowego, wskazującą na jego rolę w rozwoju społeczeństwa (narodu), podał prawnik, historyk i historyk sztuki Jan Pruszyński. Według niego

dziedzictwo kulturowe to zasób rzeczy nieruchomych i ruchomych wraz ze związanymi z nim wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi uznawanymi za podstawę ochrony prawnej dla dobra konkretnego społeczeństwa i jego rozwoju oraz dla przekazania ich następnym pokoleniom z uwagi na zrozumiałe i akceptowane wartości historyczne, patriotyczne, religijne, naukowe i artystyczne, mające znaczenie dla tożsamości i ciągłości rozwoju politycznego, społecznego i kulturalnego, dowodzenia prawd, upamiętniania wydarzeń historycznych, kultuwowania poczucia piękna i wspólnoty cywilizacyjnej [Pruszyński 2001, s. 50].

Bezpieczeństwo dziedzictwa kulturowego dotyczy wpływu wartości, norm prawnych, wytworów sztuki (elementy kultury materialnej i niematerialnej) na tworzenie więzi społecznych, a także na utrzymywanie tożsamości kulturowej i narodowej, a tym samym wpływa na poziom bezpieczeństwa narodowego.

Według Geerta Hofstede i Gerta Jana Hofstede „kultura narodowa to zbiorowe zaprogramowanie umysłu, będące wynikiem dorastania w określonym kraju” [Hofstede 2007, s. 393].

Tożsamość kulturowa grupy etnicznej oznacza zespół idei, przekonań, zwyczajów i obyczajów, wierzeń i zachowań wyróżniających je od innych. Ze względu na fakt, że społeczeństwo państwa składa się z wielu grup etnicznych, tworzy się kultura dominująca (narodowa). Jej symbolami są flagi, herby i godła narodowe. Ma ona wymiar aksjologiczny (postulowane wartości) i normatywny (wartości sankcjonowane prawnie).

Największą jednostką kulturową są cywilizacje. Pod względem kulturowym społeczeństwo polskie (poza małymi grupami etnicznymi) należy do cywilizacji zachodniej.

Zachodnią cywilizację trawią wewnętrzne procesy rozkładu. Od lat 90. XX wieku kraje Zachodu borykają się ze zmniejszającym się wzrostem gospodarczym i problemami demograficznymi, a do tego dochodzą problemy wynikające z upadku moralnego, kulturowego samobójstwa i braku jedności politycznej [Huntington 1998, s. 467]. Uważa on, że:

źródłem nowej energii i kapitału ludzkiego mogłaby okazać się imigracja, jeśli spełnione zostałyby dwa warunki. Po pierwsze, należałoby przyznać pierwszeństwo ludziom zdolnym, wykwalifikowanym i energicznym, z umiejętnościami przydatnymi dla kraju przyjmującego. Po drugie, imigranci i ich dzieci powinni się asymilować z kulturą danego kraju i Zachodu [tamże].

Problem upadku tożsamości europejskiej podnosi m.in. Douglas Murray:

Spadająca stopa urodzin, masowa imigracja oraz pielęgnowanie braku zaufania do siebie i nienawiść do własnych wartości składają się na to, że Europejczycy nie potrafią wystąpić we własnej obronie ani oprzeć się kompleksowym przemianom swojego społeczeństwa, które w końcu doprowadzą do jego unicestwienia [Murray 2017].

W 1972 r. została uchwalona przez UNESCO **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** (ang. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*), która zobowiązuje państwa – sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Polska ratyfikowała konwencję w 1976 r. [*Convention Concerning the Protection...*].

W art.1 konwencji stwierdza się, że „Dla celów niniejszej konwencji za «dziedzictwo kulturowe» uważa się:

- **zabytki:** prace architektoniczne, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy lub struktury o charakterze archeologicznym, napisy, jaskinie i kombinację cech, które mają wyjątkową uniwersalną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- **grupy budynków:** grupy oddzielnych lub połączonych budynków, które ze względu na swoją architekturę, jednorodność lub miejsce w krajobrazie mają wyjątkową uniwersalną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- **miejsca:** dzieła człowieka lub połączone dzieła natury i człowieka oraz obszary, w tym stanowiska archeologiczne, które mają wyjątkową uniwersalną wartość z historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego punktu widzenia” [tamże].

Dziedzictwo kulturowe i dobra kulturowe były niszczone, plądrowane i przemycane w całej historii, szczególnie podczas konfliktów i sytuacji po konflikcie.

Międzynarodowy handel antykami i artefaktami, zarówno legalny, jak i nielegalny, był tradycyjnie obsługiwany przez specjalistów pracujących w zaufanej sieci i stosujących skonsolidowane metody. Takie praktyki stały się dziś łatwiejsze i bardziej powszechne dzięki zglobalizowanemu handlowi, nowym środkom transportu oraz chronionym stronom i bogactwu kontaktów oferowanych przez Internet [*Protecting cultural heritage...*].

ŚRODOWISKO BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

4.1. Uwagi wstępne

Środowisko bezpieczeństwa narodowego można zdefiniować jako ogół czynników przyrodniczych, społecznych i kulturowych mających wpływ na poziom bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych: jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego. Należy je rozpatrywać w skali światowej, regionalnej i lokalnej. Wpływ ten może być pozytywny lub negatywny.

Pojęcie skali światowej nie budzi żadnych wątpliwości. Skala regionalna będzie w tej pracy utożsamiana z regionem w sensie geograficznym i dotyczy „obszaru charakteryzującego się jednorodnością cech środowiska przyrodniczego, zjawisk społeczno-gospodarczych, unikalną historią i tradycjami kulturowymi” [*Słownik wyrazów obcych*; hasło – region]. W tym wypadku będziemy za region przyjmować kontynent, część kontynentu bądź obszar na styku kontynentów, jeżeli spełnia wymienione wyżej kryteria (np. Bliski Wschód, Europa Środkowa, Wschodnia itp.).

Skala lokalna oznaczać będzie obszar danego państwa i jego bezpośrednich sąsiadów.

Nowa rewolucja naukowa, która w powiązaniu z przyśpieszonymi procesami globalizacyjnymi na przełomie XX i XXI wieku stanowi zasadnicze siły napędowe dokonującej się obecnie głębokiej przemiany cywilizacyjnej o niespotykanym dotąd tempie, obejmuje wszystkie aspekty systemu międzynarodowego: polityczne, społeczno-ekonomiczne, naukowo-techniczne, technologiczne i kulturowe. Jednocześnie następują zmiany klimatyczne, powodowane głównie przez człowieka.

W wymiarze geopolitycznym postępuje zmierzch jednobiegunowego świata na rzecz wielobiegunowego, a wraz z nim przemieszcza się światowe centrum siły na obszar Azji Południowo-Wschodniej i Pacyfiku.

Następuje polaryzacja uczestników stosunków międzynarodowych, o zróżnicowanych rolach i geopolitycznym, geostrategicznym i geoekonomicznym znaczeniu. Obok innych aktorów sceny światowej (korporacji globalnych, rozmaitych organizacji pozarządowych, w tym i przestępczych) w architekturze światowego ładu główną rolę spełniają – i nadal będą spełniać – państwa.

Niżej opiszemy w dużym skrócie podstawowe – naszym zdaniem – czynniki środowiskowe, ujmując je jakościowo. Podejmowane przez badaczy próby opisu tych czynników w kategoriach ilościowych, a zwłaszcza rangowych (w analizach porównawczych), wiążą się z tworzeniem indeksów bezpieczeństwa narodowego lub tylko indeksów jego poszczególnych wymiarów.

Musimy jednak zaznaczyć, że w tej pracy, ze względu na jej cele, nie będziemy dążyć do wykazania wszystkich aspektów wpływu danego czynnika na bezpieczeństwo przedmiotów referencyjnych, a jedynie zasygnalizujemy potrzebę ich uwzględniania w ocenie środowiska bezpieczeństwa narodowego danego państwa.

Centralnym zagadnieniem badań nad bezpieczeństwem narodowym jest zidentyfikowanie i ocena czynników wpływających na jego poziom. Czynniki te z jednej strony muszą być szacowane analitycznie, z drugiej zaś – porządkowane syntetycznie w celu zbudowania hipotezy wyjaśniającej i zaproponowania dyrektyw praktycznych, maksymalizujących poziom bezpieczeństwa narodowego. Jak już wspomniano wyżej, jest ich ogromna liczba i są niezwykle zróżnicowane. Mają one charakter:

- wyzwań,
- szans,
- zagrożeń,
- słabości (podatność na rażenie).

Wyzwania dla bezpieczeństwa narodowego – to istniejące lub przyszłe zdarzenia lub procesy w otoczeniu państwa, których wpływu na jego poziom nie jesteśmy w stanie jeszcze rozpoznać. Dlatego pierwszopla-

nowym zadaniem jest rozpoznawanie wyzwań ze względu na możliwe ich skutki – pozytywne lub negatywne. Dzięki ich rozpoznaniu możemy je traktować jako szanse (skutki pozytywne) lub zagrożenia (skutki negatywne).

Szansy dla bezpieczeństwa narodowego – to istniejące lub przyszłe zdarzenia i procesy w otoczeniu państwa, które – w naszej ocenie – mogą mieć pozytywny wpływ na jego poziom. Zazwyczaj są one konsekwencją rozpoznania wyzwań, kiedy dane zdarzenie lub proces może być wykorzystany dla zwiększenia poziomu bezpieczeństwa narodowego.

Zagrożeniami bezpieczeństwa narodowego nazywamy zdarzenia i procesy istniejące lub przyszłe w otoczeniu państwa, które mają lub mogą mieć negatywny wpływ na jego poziom.

Zagrożenia dla interesów narodowych – to zdarzenia lub procesy godzące w struktury (instytucje) państwa, porządek konstytucyjny i wewnętrzny i inne wartości demokratyczne, zmierzające do osłabienia jego stabilności politycznej i społeczno-ekonomicznej oraz zaufania obywateli do nich. Są one pochodną działań wrogich (zewnętrznych i wewnętrznych) wobec państwa i mogą przybrać postać:

- wymuszeń na władzy (wykonawczej, ustawodawczej i sądowniczej) prowadzenia określonej polityki lub działań,
- prób osłabienia lub obalenia władzy, także dokonania przewrotu wojskowego – puczu,
- osłabiania potencjału gospodarczego, społecznego i wojskowego, często w powiązaniu z planowaną agresją zbrojną,
- zmiany ustrojowej (państwo demokratyczne vs państwo totalitarne lub autorytarne),
- korupcji w życiu publicznym i gospodarczym,
- wzrostu przestępczości zorganizowanej,
- niepokoju społecznego na tle ideologicznym i rasistowskim.

Zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego państw płyną także ze strony niepaństwowych aktorów polityki międzynarodowej. Są nimi przede wszystkim: ekstremistyczne ugrupowania etniczne i religijne, kartele narkotykowe, inne transnarodowe organizacje przestępcze. Posiadają one siły nieregularne, uzbrojone formacje niemające statusu

wojska lub legalnych sił porządkowych, podlegające pozarządowym ośrodkom władzy. Mogą dysponować środkami wojskowymi, często nowocześniejszymi niż te, które pozostają w dyspozycji wielu legalnych rządów, w tym najnowszymi technologiami wojny informacyjnej i bronią masowego rażenia.

Kategoria **słabości** odnosi się do systemu bezpieczeństwa narodowego. Jest to zwiększona podatność na wystąpienie niekorzystnych zdarzeń (procesów) dla funkcjonowania jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego. Mają one źródła zewnętrzne i wewnętrzne i znacząco obniżają poziom bezpieczeństwa narodowego.

Słabościami w powyższym sensie są przede wszystkim uzależnienia:

- polityczne,
- ekonomiczne,
- energetyczne,
- surowcowe,
- żywnościowe,
- zadłużenie zagraniczne i wewnętrzne,
- technologiczne,
- obronne,
- inne.

4.2. Elementy opisu

4.2.1. Położenie geograficzne

Lokalizacja kontynentalna państwa ma istotne znaczenie z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, ze względu na powiązanie jej z innymi czynnikami: geograficznymi, historycznymi, przyrodniczymi (w tym klimat), kulturowymi itd. Dotyczy to także lokalizacji państwa na danym kontynencie. Lokalizacja ta ma związek z możliwościami rozwoju gospodarczego, zwłaszcza w sektorze rolnictwa, gęstością zaludnienia itd., a także położeniem geostrategicznym. Przykładem są tu np. państwa Europy Wschodniej, Środkowo-Wschodniej czy też Europy Zachodniej. Państwa należące do bloku radzieckiego po 1991 r. znalazły się w tzw.

pustce strategicznej i musiały poszukiwać nowych opcji bezpieczeństwa narodowego.

Wielkość **powierzchni kraju** jest jednym z kryterium siły państwa, zwłaszcza w powiązaniu z gęstością zaludnienia. Jednakże mogą wystąpić istotne ograniczenia wykorzystania wielkości terytorium państwa, związane np. z klimatem i – w konsekwencji – dostępnością terytorium dla działalności człowieka (Kanada, Dania, Australia). W sensie strategicznym duża rozległość terytorialna daje wiele korzyści w wypadku działań wojennych (Związek Radziecki w II wojnie światowej).

Analizując wpływ przebiegu **granic** na poziom bezpieczeństwa narodowego uwzględniać należy nie tylko ich **charakter**: lądowy i morski, ale przede wszystkim ich długość. Parametr ten związany jest z koniecznością ich obrony i ochrony (bezpieczeństwo granic). Z drugiej strony, granice analizować trzeba również pod kątem dostępności do terytorium państwa z zewnątrz.

Ukształtowanie powierzchni (teren) – to obszar powierzchni ziemi wraz z rzeźbą terenu i pokryciem. Stanowi jeden z głównych czynników mających wpływ na zagospodarowanie danego obszaru w celach rolniczych, a także transportowych. Dla rolnictwa najbardziej korzystne są obszary nizinne, równinne, faliste i pagórkowate o niedużych różnicach wysokości względnej, a także stoki o niewielkim nachyleniu. Ukształtowanie powierzchni państwa ma znaczny wpływ na koncepcje obrony państwa, a także na przebieg i rezultaty działań wojennych. Dowodzi tego cała historia wojen i wojskowości. Wymagało bowiem m.in. uwzględnienia specyfiki działań wojsk, zwanych działaniami w warunkach szczególnych, do których zaliczono działania bojowe w terenie leśnym, leśisto-jeziornym, bagnistym, pustynnym, w górach, w rejonach zurbanizowanych i na Dalekiej Północy.

Współczesne środki walki zdecydowanie znacząco redukują wpływ ukształtowania terenu na prowadzenie działań wojennych. Jednakże wcale to nie oznacza, że obecnie nie należy w konfliktach zbrojnych uwzględniać specyfiki terenu. Specyfika działania wojsk w warunkach szczególnych musi być uwzględniana w planach każdej operacji stosownie do warunków ukształtowania terenu, w którym ma być prowadzona.

Klimat ma kluczowe znaczenie dla gospodarki rolnej, ale także wpływa na ogólne warunki życia obywateli. Niebagatelny wpływ warunki klimatyczne mają także na działania wojenne, zwłaszcza w kontekście ukształtowania terenu. Interesujące przykłady wpływu klimatu i ukształtowania terenu na działania wojenne na froncie wschodnim II wojny światowej zawierają raporty niemieckich generałów, opublikowane w książce *Świadkowie. Walczyliśmy w piekle* (2014). Współcześnie, zwłaszcza w analizach strategicznych, klimat danego państwa należy oceniać przez pryzmat jego zmian oraz wynikających z nich konsekwencji gospodarczych, społecznych i obronnych.

Znaczenie dostępności terytorium państwa dla techniki wojskowej ujawniło się z całą mocą na wszystkich frontach II wojny światowej. Porażające w swej treści raporty niemieckich generałów, zawarte w wyżej powołanej książce, dają temu dobitne świadectwo. Również w warunkach współczesnych dostępność terytorium, w szczególności dla wojsk lądowych, jest wielkim wyzwaniem, czego przykładem jest terytorium Iranu. Wojska amerykańskie rozważały, wśród różnych opcji wojskowych, zaatakowanie tego kraju, jednak nie zdecydowano się na przeprowadzenie operacji lądowej z powodu niedostępności terenu w obszarach granicznych. Rezultatem tej oceny było zawarcie porozumienia z Iranem, aby w zamian za redukcję swego programu nuklearnego uzyskał zniesienie nałożonych wcześniej sankcji [por. Zalewski 2016, s. 150].

Trudne warunki terenowe nie sprzyjały także działaniom wojsk radzieckich i amerykańskich w Afganistanie, a wcześniej także w Wietnamie.

4.2.2. Ludność

Liczba ludności danego państwa stanowi jedno z kluczowych kryteriów jego siły. Istotne znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego ma struktura wiekowa ludności. Wiąże się z nią potencjał produkcyjny społeczeństwa, jak i potencjał mobilizacyjny.

Kluczowym wskaźnikiem potencjału ludnościowego państwa jest **przyrost naturalny**. Pożądanym jest wysoki wskaźnik przyrostu naturalnego, bowiem zapobiega starzeniu się społeczeństwa i wszelkim proble-

mom gospodarczym i społecznym państwa z tym związanych. Koszty utrzymania wielkiej części społeczeństwa w wieku poprodukcyjnym wciąż rosną. Obejmują one nie tylko wypłacanie świadczeń emerytalnych i rentowych, ale także koszty opieki zdrowotnej. Okresowe niedobory siły roboczej w gospodarce można rozwiązywać także dzięki imigracji, ale w dłuższej perspektywie czasu taka strategia prowadzi do wielu problemów bezpieczeństwa narodowego, w tym problemów związanych ze **strukturą narodowościową**, którą przekształca na niekorzyść narodu.

Obecnie wszystkie państwa są wielonarodowe i wieloetniczne. Dlatego też występują problemy związane z istnieniem grup etnicznych i mniejszości narodowych w społeczeństwie oraz ich roli w bezpieczeństwie narodowym.

Nie należy utożsamiać grupy etnicznej i mniejszości narodowych. Również czym innym jest grupa etnograficzna.

Grupa etniczna obejmuje ludzi identyfikujących się ze sobą w oparciu o wspólne doświadczenia społeczne, kulturowe, narodowe oraz historyczne. Przynależność do grupy etnicznej najczęściej wiąże się ze wspólnym dziedzictwem kulturowym, językiem, strukturą społeczną, wierzeniami, rytuałami, kuchnią, ubiorem czy wyglądem zewnętrznym [Staszczak 1987, s. 144].

Grupa etnograficzna – to grupa ludzi zamieszkujących określony obszar geograficzny, którzy wyróżniają się spośród okolicznej ludności swoistymi cechami kulturowymi i mają świadomość przynależności do swojej grupy poprzez odczuwaną odrębność kulturową (np. Górale, Kaszubi, Ślązacy itp.).

Mniejszość narodowa – grupa ludzi zamieszkująca obszar danego państwa, odróżniająca się od większości społeczeństwa językiem, kulturą, pochodzeniem etnicznym bądź religią, i w odróżnieniu od mniejszości etnicznej, posiada lub posiadała własne państwo [Słownik etnologiczny..., 1987, s. 148].

Na przykład Niemcy uznają za mniejszości zasiedziałe grupy narodowe, a nie młode społeczności emigrantów. Z tego względu Polacy w Niemczech nie stanowią mniejszości narodowej, w przeciwieństwie do mniejszości niemieckiej w Polsce.

Mniejszości narodowe mogą przejawiać dążenia separatystyczne, jak to ma miejsce na przykład w Hiszpanii (Katalończycy, Baskowie). Ponadto mogą stać się przyczyną konfliktów wewnętrznych danego państwa, kiedy wysuwają zbyt duże roszczenia, stają się zbyt ekspansywne, nie integrują się z pozostałymi społecznościami zamieszkującymi dany kraj lub też nie utożsamiają się z państwem, w którym obecnie przebywają, zwłaszcza jeśli mają poparcie w kraju sąsiednim (Ukraina – separatyści związani z Rosją).

W ocenie Jacka Sobczaka:

Mniejszości narodowe w Polsce są niewielkie, nie odgrywają – poza mniejszością niemiecką – żadnej roli politycznej, służą jednak większości członków społeczeństwa polskiego jako przysłowiowy „koziół ofiarny”, wygodny „chłopiec do bicia”, którego można obarczyć winą za wszelkie klęski i niepowodzenia doznawane przez etnicznych Polaków, w większości rzymskokatolików. Mniejszości narodowe nie są zagrożeniem dla bezpieczeństwa Polski, mimo że podejmowane są próby infiltracji tych środowisk przez służby specjalne [Sobczak 2014, s. 104].

Imigranci. Przemieszczanie się ludności jest całkowicie naturalnym zjawiskiem i występowało we wszystkich czasach. Nasilenie się migracji może nastąpić m.in. z powodu złej sytuacji gospodarczej w miejscu zamieszkania (migracje ekonomiczne) lub sytuacji politycznej nie odpowiadającej migrującym (migracje polityczne).

Po 1945 roku zostały wyróżnione cztery najważniejsze modele imigracji.

Pierwszy, **klasyczny model migracji**, dotyczy państw takich jak USA, Kanada, Australia. Imigrantów zachęca się do przyjazdu oraz gwarantuje się im obywatelstwo. Są określone limity i stosuje się jasną politykę migracyjną.

Drugi model migracji – **model kolonialny** – polega na priorytecie imigracji z dawnych kolonii kosztem innych krajów. Stosowany w Wielkiej Brytanii i Francji.

Trzeci model – **model gasterbeiterów** – zakłada przyjmowanie imigrantów jako pracowników na określony czas, bez udzielania im obywa-

telstwa (nawet pomimo długotrwałego pobytu w kraju). Przykładem są tu Niemcy, Szwajcaria i Belgia.

Ostatni, czwarty model to **imigracja nielegalna**, polegająca na samowolnym przekraczaniu granicy bądź też pozostawanie w kraju przyjazdu po upływie terminu, np. wizy turystycznej. Nielegalni imigranci automatycznie stają się marginesem społecznym [*Migracja ludności*].

W 2015 r. rozpoczął się w Europie kryzys migracyjny (uchodźczy), będący pokłosiem sytuacji spowodowanej wojną domową w Syrii, konfliktem w Libanie oraz wojną domową w Libii (mapa).

Przyczyną wzmożonej migracji w wielu krajach jest również niestabilna sytuacja polityczna czy gospodarcza, dlatego wraz z uciekającymi przed działaniami wojennymi mieszkańcami Afryki i Bliskiego Wschodu do Europy w celach zarobkowych napływają także imigranci z Kosowa, Afganistanu, Albanii, Iraku, Serbii, Pakistanu, Ukrainy, Bangladeszu, jak również z Filipin [*Migrant crisis...*].

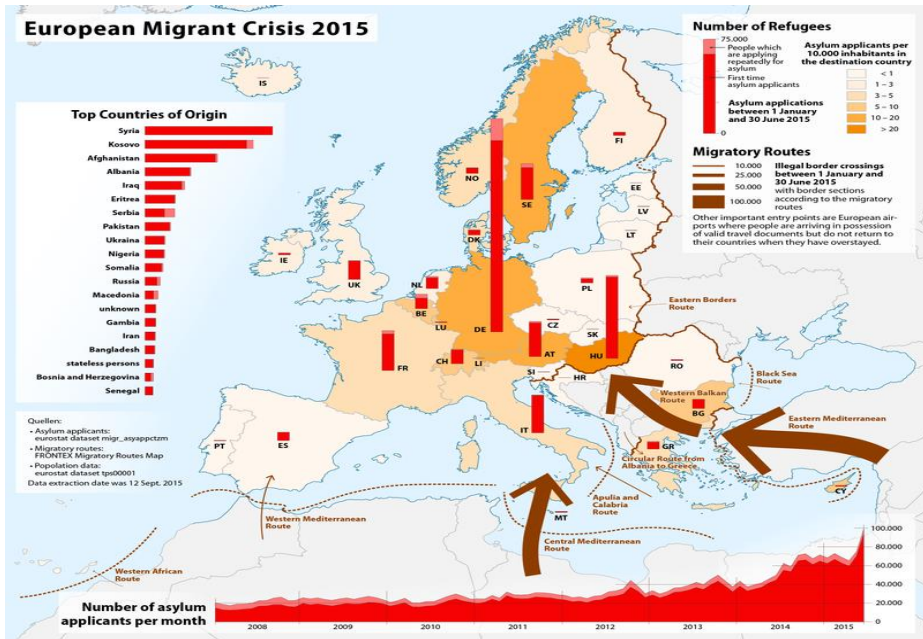
W świecie rozgorzała dyskusja na temat konsekwencji dla bezpieczeństwa narodowego, w związku z napływem ogromnych rzesz nielegalnych imigrantów. Znaczna część mieszkańców państw UE uważa, że napływ imigrantów powoduje wzrost przestępczości i zagrożenia terrorystycznego. Inni twierdzą, że migranci to szansa, a nie zagrożenie dla starzejących się społeczeństw UE. Ta teza podważa obiegowe opinie, że imigranci wykorzystują systemy socjalne państw UE i zabierają pracę ich obywatelom.

Szwedzka Krajowa Rada Zapobiegania Przestępczości (Brå) ogłosiła, że będzie rozważać dogłębne badanie związku między imigracją a przestępczością, twierdząc, że ostatnio nastąpił gwałtowny wzrost popytu na tego rodzaju badania [*Szwedzka agencja...*].

Według badania Eurobarometru (2017 r.) Europejczycy w dalszym ciągu uznają imigrację i terroryzm za główne wyzwania, przed jakimi stoi obecnie Unia Europejska [*Wyzwania 2017: imigracja i terroryzm*].

Wyznania religijne – to istotny element oceny środowiska bezpieczeństwa narodowego, bowiem są one zróżnicowane i często, w określonych warunkach, prowadzą do ostrych konfliktów społecznych. Istnieje wiele przykładów konfliktów zbrojnych na tle religijnym, które wybuchają

ją w danym państwie lub pomiędzy sąsiadującymi państwami i dotyczą wyznawców różnych religii (np. islam *versus* chrześcijaństwo), ale też występują w ramach jednej religii (np. w islamie – sunnici *versus* szyici). Konflikty na tle religijnym wiążą się często z waśniami etnicznymi, kulturowymi i historycznymi, przybierając nawet wymiar ludobójstwa.

Mapa. Liczba wniosków o azyl w państwach UE i EFTA od 1 stycznia do 30 czerwca 2015 r.

Źródło: [Asylum and first time asylum...].

4.2.3. Forma państwa

Forma państwa określa sposób sprawowania władzy oraz organizowania życia politycznego i jest charakteryzowana w trzech wymiarach: forma rządów, reżim polityczny i ustrój terytorialny.

Forma rządów wynika ze struktury najwyższych organów państwowych, ich wzajemnych relacji i sposobów powoływania głowy państwa. Wyróżnia się dwie formy: republika i monarchia. Ta ostatnia może być: dziedziczna, elekcyjna, konstytucyjna i absolutna.

Republika, kojarzona z demokratyczną i postępową formą państwa, cechująca się skupieniem władzy najwyższej w rękach organu jednoosobowego (prezydent, kanclerz, premier) lub organu kolegialnego, powoływanego na określony czas, ewoluowała w historii rozwoju państw, wskutek czego taką formę przyjmowały państwa nie tylko demokratyczne, ale autorytarne i totalitarne [Zieliński 2006, s. 123-124].

Monarchia cechuje się skupieniem władzy w rękach monarchy (król, szach, cesarz, książę), dzięki jej dziedziczeniu lub wybieralności na dożywocie (elekcja). Przykładem monarchii absolutnej jest Arabia Saudyjska. W państwie nie ma konstytucji, choć istnieje ustawa zasadnicza nadana przez króla Fahda w 1992 r., określająca uprawnienia rządu oraz obowiązki króla. Organem doradczym króla jest 90-osobowa Rada Konsultacyjna, a organem władzy wykonawczej jest rząd, na czele którego stoi król.

Forma państwa określa też zewnętrzny obraz mechanizmów rządzenia państwem. Rzeczywiste przejawy tych mechanizmów zależą od systemu relacji między głównymi podmiotami rządzenia. Wyróżnia się cztery systemy tych relacji: system przewagi władzy ustawodawczej, system równowagi władzy ustawodawczej i wykonawczej, system rozdziału władzy ustawodawczej od wykonawczej oraz system totalitarny [tamże, s. 124].

Obok formy w charakterystyce państw uwzględnia się typ, wyznaczający stosunki społeczno-ekonomiczne oraz status jednostek w społeczeństwie. W ujęciu historycznym wyróżnia się cztery typy państw: niewolnicze, feudalne, kapitalistyczne i socjalistyczne. Obecnie w świecie dominują państwa kapitalistyczne, cechujące się występowaniem własności środków produkcji i wolnych wytwórców, sprzedających siłę roboczą.

W procesie urzeczywistniania roli państwa jako podmiotu bezpieczeństwa narodowego kluczowe znaczenie mają jego funkcje. Są to zasadnicze kierunki działalności państwa, wynikające z jego misji i celów strategicznych. Wyróżnia się funkcje wewnętrzne i zewnętrzne.

Do wewnętrznych funkcji państwa zalicza się funkcje: ochronną, regulacyjną, innowacyjną, ekonomiczną i kulturalno-wychowawczą.

Funkcje zewnętrzne państwa służą zabezpieczeniu jego interesów międzynarodowych. Państwo podejmuje różnorodne działania zewnętrzne w wielu dziedzinach: politycznej, gospodarczej, obronnej, prawnej, socjalnej, kulturalnej, naukowej i innych. Wszystkie działania mają określony wpływ na bezpieczeństwo narodowe.

Reżim polityczny – to sposób rządzenia państwem, czyli metody i techniki sprawowania władzy. Oddaje istotę ustroju politycznego. Wyróżnia się trzy zasadnicze reżimy polityczne: demokratyczny, autorytarny i totalitarny. Z tego punktu widzenia wyróżnia się też kategorie państwa: demokratyczne, autorytarne i totalitarne [tamże, s. 126-130].

Reżim demokratyczny wyróżnia się tym, że :

- jest zbudowany na demokracji przedstawicielskiej, kontrolowany i odpowiedzialny przez społeczeństwem,
- wolne wybory powszechne są oparte na demokratycznych zasadach praw wyborczego,
- system polityczny oparty jest na pluralizmie partyjnym,
- zapewniona jest wolność prasy i przekonań.

Reżim autorytarny występuje w państwach o niewykształconych tradycjach demokratycznych i mniej rozwiniętych ekonomicznie oraz ma wyraźne cechy dyktatury, ale władza nie ma jeszcze charakteru władzy totalitarnej. Określają go następujące cechy:

- rządy sprawują jednostki lub grupy osób,
- nasilone są policyjne metody rządzenia,
- ideologiczne wywyższanie aparatu państwowego nad prawami społeczeństwa i jednostek,
- eksponowane są ideały dyscypliny, autorytetu, obowiązków w przeciwieństwie do wolności i praw jednostki,
- opieranie polityki i ideologii na nacjonalizmie i rasizmie.

W reżimie autorytarnym ogranicza się swobodę działania opozycji oraz wolności i prawa obywatelskie.

Ze względu na słabość ekonomiczną i zwykle jej towarzyszącą niestabilność polityczną, państwa o niewykształconych w pełni strukturach demokratycznych popadają w rządy autokratyczne.

Reżim totalitarny cechuje się rządami dyktatorskimi jednostki lub grupy osób, a wśród środków polityki stosowanych wobec społeczeństwa i jednostek dominuje postrach i przemoc. Codziennym narzędziem nacisku na społeczeństwo jest indoktrynacja ideologiczna. Tej ostatniej służą podporządkowane politycznie media.

Reżim totalitarny w szczególności cechuje: oficjalna ideologia, masowa partia kontrolowana przez oligarchę, monopol rządu na broń, rządowy monopol na środki masowego przekazu oraz terrorystyczny system policyjny [tamże, s. 129].

Trzecim składnikiem formy państwa jest **ustrój terytorialny**. Określa on strukturę terytorialną państwa, zakres samodzielności władz lokalnych oraz podział kompetencji między władzą centralną i lokalną.

Państwo unitarne to najbardziej rozpowszechniona we współczesnym świecie forma, posiadająca wewnętrzną jednolitość wyrażającą się tym, że wszystkie jednostki administracyjne wchodzące w jego skład są tak samo zorganizowane i podporządkowane organom centralnym, które określają ich ustrój i właściwość. Ze względu na stosunek rządu centralnego do organów regionalnych państwa unitarne charakteryzują się ustrojem scentralizowanym albo zdecentralizowanym. W ustroju scentralizowanym rząd centralny wyznacza lokalnych urzędników i sprawuje zwierzchnią władzę nad organami regionalnymi, natomiast w ustroju zdecentralizowanym organy regionalne są formowane niezależnie od rządu i istnieje samorząd terytorialny o znacznych kompetencjach, a władza centralna zastrzega sobie prawo do podejmowania tylko najważniejszych decyzji.

Państwo federacyjne (federalne) jest państwem złożonym, w skład którego wchodzi kilka państw. Zrzekają się one części swojej suwerenności na rzecz powołanego państwa wspólnego. Państwa związkowe mogą przyjmować nazwy krajów, landów, prowincji, kantonów czy stanów. Rząd federalny posiada wyłączne kompetencje w określonych dziedzinach: polityki zagranicznej, monetarnej, obronnej. Pozostałe, niezastrzeżone dla rządu federalnego kompetencje pozostają w rękach państw składowych. Pozwala to zachować im autonomię wewnętrzną.

4.2.4. Polityka zagraniczna

Polityka zagraniczna państwa, ujmowana z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego, wymaga oceny przede wszystkim następujących czynników: aspiracje i zewnętrzne interesy narodowe, pozycja państwa w stosunkach międzynarodowych, uczestnictwo w sojuszach politycznych i wojskowych, uczestnictwo w innych organizacjach międzynarodowych, stosunki polityczne i gospodarcze z sąsiadami oraz percepcja zagrożeń politycznych i militarnych.

Granica między polityką zagraniczną a wewnętrzną państwa się zaciera. Polityka zagraniczna traci na znaczeniu, bowiem staje się coraz bardziej narzędziem polityki wewnętrznej [Rotfeld 2018, s. 67].

Aspiracje polityczne państwa to określone pragnienia dotyczące uzyskania w przyszłości pożądanego stanu, które mogą istotnie zmienić jego sytuację polityczną, ekonomiczną lub inną. Mogą one dotyczyć m.in.:

- roszczeń terytorialnych względem państw sąsiednich,
- posiadania broni jądrowej,
- przywództwa globalnego (uzyskania statusu supermocarstwa),
- dominacji strategicznej w regionie lub przywództwa regionalnego,
- rozszerzania wpływów politycznych, kulturowych lub religijnych na kraje sąsiednie.

W każdym z powyższych przypadków aspiracje polityczne państwa stanowią zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego państw sąsiednich lub w skali regionalnej, a nawet globalnej.

Zewnętrzne interesy narodowe związane są samą naturą państwa i stanowią zestaw kluczowych wartości determinujących jego trwanie i rozwój. Są to przede wszystkim takie wartości, jak: suwerenność polityczna, integracja narodowa, bezpieczeństwo ekonomiczne, tożsamość narodowa, całość terytorialna, jakość życia obywateli. Ich urzeczywistnienie wymaga podejmowania przez państwo skutecznych działań mających na celu zapewnienie wzrostu siły materialnej i moralnej społeczeństwa, wzrostu pozycji państwa w systemie międzynarodowym oraz współdziałania w kształtowaniu środowiska międzynarodowego.

Zadaniem polityki zagranicznej jest tworzenie warunków zewnętrznych do urzeczywistnienia tych wartości, przede wszystkim dzięki współpracy międzynarodowej. Jednakże trzeba pamiętać, że interesy narodowe mogą być poważnie zagrożone. Zatem obrona interesów narodowych (z uwzględnieniem ich zakotwiczenia sojuszniczego) wymaga od państwa stanowczego i zarazem profesjonalnego wykorzystania wszystkich instrumentów polityki. W szczególności siły zbrojne powinny być zdolne (samodzielnie lub w układzie koalicyjnym) do dawania natychmiastowej odpowiedzi na wszelką agresję i inne formy narażania państwa i społeczeństwa na zagrożenia kluczowych zewnętrznych interesów narodowych.

Pozycja państwa w stosunkach międzynarodowych wynika z jego zdolności do oddziaływania na stosunki z innymi podmiotami systemu międzynarodowego. Głównym wyznacznikiem tej pozycji jest wielowymiarowa siła narodowa (hard i soft) oraz umiejętność jej wykorzystania w polityce wewnętrznej i zagranicznej. Zdaniem konstruktywistów istotne znaczenie ma także siła idei oraz języka, która kształtuje tożsamość państw i narodów [Mingst 2008, s. 115].

Uczestnictwo w sojuszach politycznych i wojskowych jest strategią zwiększania siły państwa, głównie ekonomicznej i wojskowej, rozwiązywania problemów konkurencji i rozwoju. Korzyści z integracji państw nie zawsze są równomierne, co stanowi powód do pojawiania się tendencji dezintegracyjnych. Kluczowe znaczenie dla państw członkowskich sojuszy mają kwestie ich wiarygodności.

Wiarygodność sojusznicza jest podstawowym składnikiem zobowiązań sojuszniczych. Pojawiają się wątpliwości, czy działania zbiorowe są możliwe oraz czy można polegać na kolektywności w celu ochrony interesów narodowych [tamże, s. 200].

Uczestnictwo w innych organizacjach międzynarodowych jest istotnym elementem wzmacniania pozycji państwa w stosunkach międzynarodowych. Jest wyrazem urzeczywistniania celu polityki, związanego z kształtowaniem pożądanego stanu środowiska bezpieczeństwa narodowego.

Stosunki polityczne i gospodarcze państwa z innymi podmiotami dotyczą jego relacji z różnymi podmiotami życia międzynarodowego. Obejmują stosunki wzajemne z państwami, organizacjami międzynarodowymi i innymi podmiotami (np. przedsiębiorstwa transnarodowe). Mogą mieć charakter współpracy lub konfliktu.

Szczególnym wymiarem stosunków politycznych i gospodarczych są sojusze i różne formy współpracy sąsiedzkiej (regionalnej).

Percepcja zagrożeń politycznych i militarnych, rozumiana jako odbicie w świadomości przywództwa politycznego lub strategicznego, a także grup społecznych (społeczeństwa) stanu zagrożenia interesów narodowych, odgrywa kluczową rolę w polityce bezpieczeństwa narodowego. Postrzeganie stanu zagrożenia można rozpatrywać w sensie obiektywnym bądź subiektywnym. W pierwszym wypadku postrzeganie to opiera się na badaniu zagrożeń za pomocą wiarygodnych metod badawczych. W badaniach wykorzystuje się informacje dostarczane przez wyspecjalizowane służby, działalność wywiadowczą i analityczną. W drugim wypadku postrzeganie zagrożeń opiera się na wiedzy nieuporządkowanej, kształtowanej doraźnie przez mass media, kampanie wyborcze, opinię publiczną i debatę publiczną lub towarzyską, a nawet tylko na postawie doświadczenia życiowego (ramka 2).

Ramka 2. Możliwe sytuacje dotyczące postrzegania (oceny) zagrożeń

ocena obiektywna	ocena subiektywna
zagrożenie	zagrożenie
brak zagrożenia	zagrożenie
brak zagrożenia	brak zagrożenia

Źródło: opracowanie własne.

Stany zagrożenia politycznego i militarnego mogą być powiększane lub pomniejszane celowo przez polityków w ramach gry politycznej, a także mogą występować zniekształcenia, szumy informacyjne lub zwykłe pomyłki w ocenach prowadzonych w sposób naukowy.

Percepcja zagrożeń politycznych i militarnych ma decydujące znaczenie dla definiowania interesów narodowych, strategii bezpieczeństwa narodowego i ich implementacji.

4.2.5. Porządek konstytucyjny i praworządność

Porządek konstytucyjny oznacza przestrzeganie przez obywateli, instytucje i organy państwa norm zawartych w konstytucji. Zagrożenia dla porządku konstytucyjnego godzą w interesy aparatu państwowego, zwłaszcza w dłuższej perspektywie, nawet wtedy, gdy jest on źródłem tych zagrożeń, a także społeczeństwa i pojedynczych obywateli.

Praworządność, inaczej państwo prawa (prawne), oznacza, że „...ten, kto sprawuje władzę państwową, nie jest upoważniony, by sprawować ją arbitralnie, by podejmować rozstrzygnięcia o dowolnej treści i w dowolnej formie” [*Kompendium wiedzy...*, s. 109].

Według metodologii ONZ wyróżnia się trzy obszary wskaźników praworządności: policja, sądownictwo i więziennictwo. Obszary te oceniane są z punktu widzenia wydajności, integralności, przejrzystości i odpowiedzialności oraz ich zdolności działania. W odniesieniu do policji opracowano 41 wskaźników, systemu sądownictwa – 51, a więziennictwa 43 [*The United Nations...*].

Stabilność polityczna i społeczna jest mierzona za pomocą wskaźnika dotyczącego postrzegania niestabilności politycznej i/lub braku przemocy politycznej. Lista szczegółowych zmiennych tego wskaźnika – według metodologii Banku Światowego – obejmuje:

- uporządkowane transfery towarów i usług,
- konflikt zbrojny,
- gwałtowne demonstracje,
- niepokoje społeczne,
- międzynarodowe napięcia/zagrożenie terrorystyczne,
- koszty terroryzmu,
- skalę terrorku politycznego,
- ocenę zagrożenia bezpieczeństwa państwa,
- intensywność polityczną konfliktów wewnętrznych: etnicznych, religijnych lub regionalnych,
- intensywność brutalnych działań wobec organizacji opozycyjnych,
- intensywność konfliktów społecznych,
- stabilność rządu,

- konflikt wewnętrzny,
- konflikt zewnętrzny,
- napięcia etniczne [*Political Stability...*].

Ochrona wartości demokratycznych i instytucji demokracji ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego, w szczególności w odniesieniu do chronionych wartości jednostki i społeczeństwa. Według Tomasza Tadeusza Koncewicza „Demokracja musi umieć się bronić, a nie tylko zapewniać swobodny głos w wyborach”. I dalej:

Demokracje umierają w milczeniu i to za sprawą demokratycznie wybranych liderów. Oni przychodzą do władzy nie w towarzystwie generałów, ale w towarzystwie sprawnych i sprytnych prawników. Autor ten stawia pytanie: ile wolności dla wrogów wolności? [*Demokracja musi umieć...*].

Wskaźnik poziomu ochrony wartości demokratycznych i instytucji demokracji obejmuje szereg zmiennych, m.in.:

- przestrzeganie prawa własności i zarządzanie państwem oparte na regułach,
- jakość zarządzania budżetem i finansami publicznymi,
- skuteczność mobilizacji dochodów publicznych
- wydatki na przejrzystość funkcjonowania instytucji,
- niestabilność i przemoc,
- skuteczność rządu,
- obciążenia regulacyjne obywateli,
- przekupstwo i korupcję,
- uchylanie się od płacenia podatków,
- służbę publiczną narażoną na interwencje polityczne,
- bezpieczeństwo osobiste i własność prywatną [*Indicators of Governance...*].

Porządek publiczny to:

pewien stan faktyczny wewnątrz państwa regulowany normami prawnymi i pozaprawnymi (obyczajowymi, moralnymi, religijnymi, zasadami współżycia społecznego itp.), których przestrzeganie umożliwia normalne współżycie jednostek w organizacji państwowej, w określonym miejscu i czasie [Szeląg, s. 169].

W szerszym ujęciu:

Porządek publiczny to stan charakteryzujący się brakiem powszechnej przemocy przestępczej i politycznej, takiej jak porwania, morderstwa, zamieszki, podpalenia i zastraszanie skierowane przeciwko określonym grupom lub osobom. Nieporządek publiczny może być głęboko destabilizujący dla społeczeństw wyłaniających się z konfliktu. Może wpajać w miejscową ludność ciągły strach, podcinać wysiłki na rzecz wzmocnienia instytucji bezpieczeństwa państwa i zagrażać sukcesowi procesu pokojowego. Działaniom kryminalnym i motywowanym politycznie często towarzyszy powszechne łamanie praw człowieka, w tym tortury; okrutne, nieludzkie lub poniżające traktowanie; oraz arbitralne aresztowanie i zatrzymanie [*Public order*].

Przestępczość – to szczególne zachowania społeczne, polegające na popełnianiu czynów zabronionych ustawowo pod groźbą kary. Jest przejawem zagrożenia dla obowiązującego porządku prawnego; godzi we wszystkie chronione wartości przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego.

Ogólnym wskaźnikiem przestępczości jest procentowy udział osób popełniających przestępstwa w stosunku do ogółu ludności. Szczegółowe wskaźniki przestępczości mierzą jej rozległość, intensywność, strukturę i dynamikę.

Przemoc jest stałym elementem funkcjonowania społeczeństwa amerykańskiego. Stawiane są tam interesujące pytania o jej źródła:

Czy bieda, brak mieszkań, bezdomność i przeludnienie wzmagają przemoc? A może niesprawiedliwość panująca w instytucjach publicznych; nieadekwatna do potrzeb komunalna opieka nad dziećmi; korupcja w administracji miejskiej i korporacjach; nierówność rasowa; kult sukcesu i jego nieodłączny towarzysz, porażka; szkolna uniformizacja i standaryzacja; brak programów rozwoju artystycznego i wychowania przez sztukę; brak reform systemu więziennictwa i resocjalizacji; niskie zarobki i niska pozycja społeczna robotników; powszechność broni palnej – innymi słowy deficyty i zaniedbania o charakterze społecznym? [Hillman 2017, s. 186-187].

Oczywiście przyczyny przestępczości z przemocą nie są tylko cechą społeczeństwa amerykańskiego. Uważa się, że przemoc zależy tylko od jej narzędzi. Jednakże w USA głównym narzędziem przemocy jest broń palna [tamże].

4.2.6. System obronny państwa

System obronny państwa ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego jako gwarant jego suwerenności, niepodległości i całości terytorialnej. Jest zatem atrybutowym elementem systemu bezpieczeństwa narodowego, umożliwia bowiem realizację zadań państwa jako podmiotu bezpieczeństwa narodowego.

Analizując i oceniając system obronny państwa jako czynnik poziomu bezpieczeństwa narodowego, należy skupić uwagę przede wszystkim na następujących jego składowych: przywództwo polityczne i strategiczne, wiarygodność sojusznicza, poziom zarządzania kryzysowego, zasoby strategiczne, charakter i struktura organizacyjna sił zbrojnych, uzbrojenie i wyposażenie sił zbrojnych, zdolności operacyjne, koncepcje operacyjne, interoperacyjność, gotowość obronna państwa, infrastruktura obronna, wsparcie państwa gospodarza (HNS), współpraca cywilno-wojskowa (CIMIC), przemysł obronny, ochrona ludności.

Przywództwo polityczne odnosi się do działalności najwyższego decydenta w państwie i ma wymiar jednoosobowy (lub kolegialny w wypadku, gdy kluczowe decyzje polityczne podejmuje organ kolegialny). W tym znaczeniu najczęściej występuje osoba jako przywódca państwa.

W państwie demokratycznym jest nim organ konstytucyjny, w zależności od ustroju: prezydent, premier, kanclerz. W szczególnych sytuacjach (np. kryzys demokracji) przywódcą państwa jest osoba nieposiadająca formalnego stanowiska konstytucyjnego do sprawowania tej roli.

Inaczej przedstawia się kwestia **przywództwa strategicznego**. Ze względu na fakt, iż strategia wynika z polityki państwa, przywództwo strategiczne nie ma wymiaru jednoosobowego, ale instytucjonalny. Dlatego też przywództwo strategiczne to działalność najwyższych organów państwowych w zakresie opracowania i realizacji strategii bezpieczeń-

stwa narodowego w okresie pokoju, kryzysu i wojny. Powinno spełniać następujące zadania:

- przygotowanie i podejmowanie decyzji we wszystkich obszarach przedmiotowych strategii bezpieczeństwa narodowego ukierunkowanych na osiągnięcie określonych celów politycznych i strategicznych;
- zabezpieczenie zasobów ludzkich, materiałowych, finansowych na potrzeby realizacji zadań strategicznych (w tym potrzeb obronnych);
- przygotowanie efektywnych sił i środków wykonawczych (siły zbrojne, policja, służby bezpieczeństwa, służby ratownicze itp.);
- organizacja współdziałania i wszechstronnego zabezpieczenia działań w zakresie bezpieczeństwa narodowego;
- ukierunkowanie wysiłków całego społeczeństwa na osiągnięcie postawionych celów strategicznych [Wróblewski 2013, s. 200].

Na czas wojny przywództwo polityczne i strategiczne powinno być zintegrowane w rękach jednej osoby.

Gotowość obronna państwa określana jest stanem przygotowania elementów systemu obronnego państwa do utrzymania bezpieczeństwa narodowego oraz skutecznego działania w sytuacjach nadzwyczajnych, w tym możliwość przeciwstawienia się wszelkim zagrożeniom kryzysowym i wojennym.

Podwyższanie gotowości obronnej państwa może być realizowane w ramach systemu narodowego lub sojuszniczego. Wynika to m.in. z założenia *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP*, że „...wszelkie działania obronne, zarówno w ramach lokalnego konfliktu zbrojnego, jak i wojny na dużą skalę, będą od samego początku działaniami sojuszniczymi...” [Strategia bezpieczeństwa...].

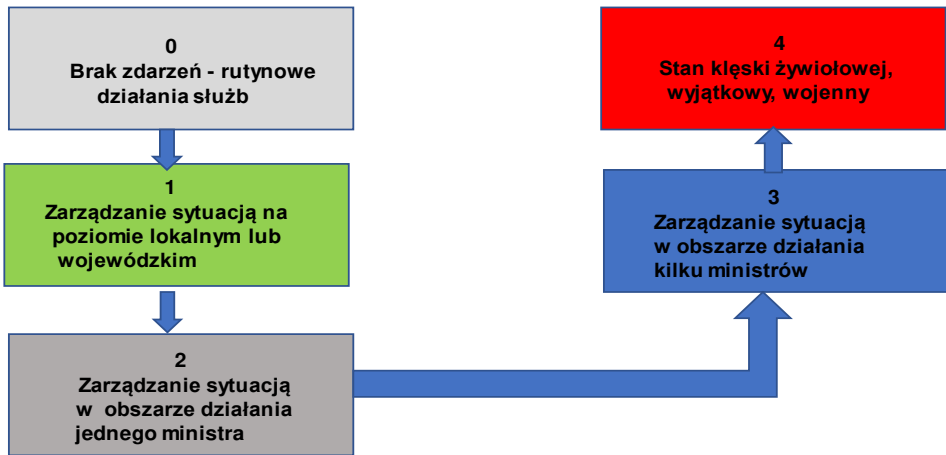
Ze względu na możliwe okresy funkcjonowania państwa i istniejące warunki w środowisku bezpieczeństwa narodowego wyróżnia się w Polsce trzy stany gotowości obronnej państwa:

- stan stałej gotowości obronnej – w okresie pokoju:
 - brak zagrożenia militarnego,
 - wysoka aktywność dyplomatyczna,

- poprawne stosunki międzynarodowe,
- stan gotowości obronnej czasu kryzysu – w okresie kryzysu:
 - symptomy zagrożenia kryzysem lub wojną,
 - zobowiązania sojusznicze,
- stan gotowości obronnej czasu wojny – w okresie wojny:
 - bezpośrednia zbrojna napaść na terytorium RP,
 - zobowiązania sojusznicze.

Szerzej na temat gotowości obronnej państwa [Groszek 2016].

Poziom zarządzania kryzysowego w państwie ma, obok poziomu obrony narodowej, kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa narodowego. Wraz z rozwojem cywilizacyjnym wzrasta poziom zagrożeń naturalnych i technologicznych. Na rys. 8 pokazano poziomy zagrożenia według krajowego planu zarządzania kryzysowego.

Rys. 8. Poziomy zagrożenia według krajowego planu zarządzania kryzysowego

Źródło: [KPZK 2015, s. 297].

Niżej omówione zostaną pokrótce wskaźniki dostarczające informacji ilościowych o szczególnym znaczeniu w odniesieniu do skuteczności zarządzania kryzysowego w oparciu o *Projekt CRISMA: Modelowanie zarządzania kryzysowego w celu poprawy działań i gotowości – Projekt integracji*, opracowany przez zespół w składzie: Engelbach Wolf, Frings Sandra, Molarius Ritta i inni [Engelbach, Frings, Molarius i inni 2013].

Autorzy *Projektu...* podkreślają, że względu na złożoność problematyki i konieczność skutecznego reagowania w zarządzaniu kryzysowym niezbędne jest wykorzystanie modeli i symulacji komputerowych. Symulacja wysokiej jakości wymaga odpowiedniego poziomu abstrakcji, niezawodnych modeli i dobrej jakości danych, co może oznaczać wiele złożonych danych wejściowych, obliczeń i wyników. Muszą one zostać przeniesione do zagregowanych wartości dla użytkownika symulacji i dla decydentów. W tym celu istotne są wskaźniki, które podkreślają ważne aspekty złożonych zbiorów danych i umożliwiają porównanie scenariuszy alternatywnych na wysokim poziomie.

W ramach *Projektu...* opracowano cztery różne typy wskaźników dla CRISMA, które uważa się za istotne dla wsparcia decyzji związanych z symulowanymi scenariuszami kryzysowymi. Są to:

1. Wskaźniki sytuacji. Są one związane z zagrożeniem kryzysowym, wrażliwością na nie ludzi, mienia i środowiska: np. wielkość zagrożenia, dotkliwość zagrożeń, wrażliwość regionalna. Opisują rzeczywistość za pomocą parametrów: meteorologicznych, cech demograficznych, strukturalnych i sieciowych. Wyróżniono wskaźniki wysokiego poziomu i wskaźniki szkód.

Wskaźniki wysokiego poziomu, które zidentyfikowano dla obszaru kryzysowego, obejmują: *intensywność zagrożenia, liczbę i cechy elementów zagrożonych oraz uszkodzenia wg typu elementu.*

Wskaźniki szkód mogą być wykorzystywane między innymi do podejmowania decyzji o alokacji zasobów i ewakuacji w sytuacji kryzysowej lub do inwestycji związanych z przygotowaniem zasobów. Przykładowym wskaźnikiem sytuacyjnym może być *liczba gospodarstw domowych bez telekomunikacji przez ponad dwie godziny na okręg.*

2. Wskaźniki planowania zdolności i zasobów. Dotyczą obiektów i personelu przeznaczonych do wykorzystania w ramach działań związanych z zarządzaniem kryzysowym oraz oceny ich możliwości w zakresie reagowania kryzysowego.

3. Wskaźniki wpływu gospodarczego. Obejmują oczekiwane skutki gospodarcze zagrożeń kryzysowych i implikacje ekonomiczne dla dane-

go obszaru. Wyróżnia się wskaźniki poziomu strategicznego i operacyjnego.

Wskaźniki na poziomie strategicznym są przydatne dla celów planowania długoterminowego (inwestycje w zdolności, nowe lub zmienione zachęty polityczne), a także w celu sprawdzenia gotowości systemu zarządzania kryzysowego do reagowania na zagrożenia. Odpowiednie wskaźniki strategiczne dla CRISMA to mnożnik wpływu makroekonomicznego (związany z pierwotną szkodą), wskaźnik luki fiskalnej i ochrona ubezpieczeniowa (na gospodarstwo domowe/przedsiębiorstwo i kompensacja szkód).

Wskaźniki poziomu operacyjnego dotyczą modelowania szkód gospodarczych i ułatwiają podejmowanie decyzji na wczesnym etapie rozwijającego się kryzysu (lub podczas szkolenia), np. związane ze stratami ludzkimi lub brakiem dostaw energii elektrycznej.

4. Kluczowe wskaźniki wydajności. Można je wykorzystać do oceny skuteczności zarządzania kryzysowego. Mierzą bezwzględny wynik lub skuteczność zarządzania kryzysowego. Obowiązują one w zakresie całego scenariusza zarządzania kryzysowego.

Wdrożenie koncepcji wskaźników w ramach architektury CRISMA opiera się głównie na dwóch komponentach. Pierwszy – to blok elementów wskaźnika, który jest informowany o nowych stanach rzeczywistości (lub danych zawartych w scenariuszu), a następnie oblicza odpowiednie wskaźniki. Drugi – to zobrazowanie wskaźników i statystyk, które wizualizuje dane wyjściowe wskaźnika jako część interfejsu użytkownika CRISMA. Jest on realizowany jako platforma Web Mashup o nazwie WireCloud [Engelbach, Frings, Molarius (i inni)].

4.2.7. Siły zbrojne

Kluczową rolę w systemie obronnym państwa spełnia podsystem militarny – siły zbrojne. Te ostatnie przekształcają dostępne im zasoby w zdolności operacyjne.

W ocenie sił zbrojnych należy uwzględnić przede wszystkim: zasoby strategiczne, charakter i strukturę organizacyjną, uzbrojenie i wyposażenie

nie, zdolności operacyjne, infrastrukturę wojskową, wsparcie państwa gospodarza i współpracę cywilno-wojskową.

Zasoby strategiczne obejmują zasoby finansowe, ludzkie, fizyczne i technologiczne, które przywództwo strategiczne udostępnia swoim siłom zbrojnym. W szczególności obejmują: budżet obronny; instytucje badań, rozwoju testowania i oceny systemów walki; stan osobowy sił zbrojnych; przemysł obronny; infrastrukturę obronną; zapasy oraz system wsparcia wojsk [wg *Measuring National Power*, s. 137].

Budżet obronny dostarcza informacji o potędze wojskowej danego państwa i możliwościach jej rozwoju. Analizowany jest z punktu widzenia ogólnych wydatków na obronę w stosunku do PKB państwa oraz kategorii funkcjonowania sił zbrojnych.

Przykładowo, wydatki na obronę narodową na 2017 r. w Polsce zaplanowane zostały w wysokości 37,35 mld zł.

W części budżetu „obrona narodowa”, w ramach zaplanowanej kwoty 36 854 856 tys. zł sfinansowano:

- wydatki majątkowe, przeznaczone głównie na realizację inwestycji i zakupy inwestycyjne resortu obrony narodowej oraz na współfinansowanie programów inwestycyjnych NATO – 10 221 481 tys. zł;
- wydatki osobowe, tj. uposażenia żołnierzy i funkcjonariuszy oraz świadczenia pieniężne relacjonowane do uposażeń oraz wynagrodzenia pracowników cywilnych wraz z pochodnymi – 9 173 152 tys. zł;
- wydatki na zakup usług remontowych, zdrowotnych, telekomunikacyjnych i pozostałych oraz na zakup materiałów i wyposażenia, energii oraz środków żywności – 7 100 525 tys. zł;
- emerytury i renty dla byłych żołnierzy zawodowych i funkcjonariuszy – 6 609 339 tys. zł;
- pozostałe wydatki bieżące – 1 573 595 tys. zł;
- dotacje na zadania związane z obronnością – 1 184 788 tys. zł;
- świadczenia na rzecz osób fizycznych – 991 976 tys. zł [*Projekt budżetu 2017...*].

Ponadto środki w wysokości 297 144 tys. zł, zaplanowane w dziale obrona narodowa w innych częściach budżetu, przeznaczone zostały na sfinansowanie:

- projektów badawczych i celowych w dziedzinie obronności – 204 787 tys. zł;
- Programu Pozamilitarnych Przygotowań Obronnych – 37 066 tys. zł;
- działalności jednostek organizacyjnych prokuratury powszechnej właściwych w sprawach wojskowych – 30 491 tys. zł;
- zadań wynikających z Programu Mobilizacji Gospodarki – 24 800 tys. zł [tamże].

Szczegółowe dane budżetu danego państwa są z reguły niedostępne. Wymagana jest wówczas analiza i oszacowanie wysiłków obronnych państwa na podstawie innych źródeł informacji.

Institucje badań, rozwoju, testowania i oceny systemów walki (ang. *Research, Development, Testing and Evaluation - DT&E*) mają zasadniczy wpływ na jakość systemów walki, ich doskonalenie i integrowanie, co bezpośrednio wpływa na zdolności operacyjne sił zbrojnych. W ocenie tego elementu systemu obronnego państwa należy brać pod uwagę liczbę instytucji, rodzaje ich działalności usługowej, jakość procesów ewaluacji oraz ich wpływ na modernizację systemów walki.

Przemysł obronny jest częścią przemysłu krajowego i stanowi kluczowy element w systemie uzbrojenia, technicznego i materiałowego wyposażenia sił zbrojnych oraz całego systemu obronnego. W jego skład wchodzi instytucje naukowo-badawcze i konstrukcyjne oraz przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe (państwowe i prywatne).

Współcześnie przemysł obronny państwa jest zwykle powiązany z przemysłem obronnym innych państw (licencje, umowy offsetowe, produkcja międzynarodowa, przepływ technologii itp.).

Infrastruktura wojskowa – to system stacjonarnych obiektów przeznaczonych do szkolenia, strategicznego rozwinięcia i działania sił zbrojnych. Obejmuje: poligony i inne ośrodki szkoleniowo-treningowe, stanowiska kierowania i dowodzenia, lotniska, porty, bazy wojskowe, magazyny i składy zapasów strategicznych, systemy łączności, stanowiska

startowe raket, szlaki komunikacyjne i inne obiekty wchodzące w skład operacyjnego przygotowania teatru działań wojennych.

Zapasy strategiczne wiążą się z utrzymywaniem rezerw zasobów strategicznych wojskowych i cywilnych w ilościach gwarantujących kontynuowanie działań wojennych do czasu pełnego uruchomienia produkcji wojennej.

Systemy wsparcia sił zbrojnych (w układzie sojuszniczym) realizują m.in. zadania związane z:

- organizowaniem i kierowaniem systemem wsparcia logistycznego sił zbrojnych,
- kierowaniem procesem planowania i realizacji zadań wynikających z pełnienia funkcji państwa-gospodarza (HNS) i państwa wysyłającego,
- zarządzaniem obroną terytorialną, wydzielonymi siłami inżynierii wojskowej i obroną przed bronią masowego rażenia.

Niewłaściwie zorganizowane systemy logistyczne ograniczają wszelkie działania operacyjne. Udział sił logistycznych w stosunku do bojowych powinien kształtować się na poziomie od 40% wzwyż. Kluczowe zdolności logistyki powinny mieścić się w obszarach:

- wsparcia zaopatrzeniowego,
- wsparcia remontowego,
- wsparcia medycznego,
- wsparcia transportowego.

Charakter i struktura organizacyjna sił zbrojnych jest szczególnym wyzwaniem dla państwa, ponieważ wiąże się z odpowiedzią na pytanie: Do jakich zadań jakie siły zbrojne są potrzebne? Odpowiedź na nie jest łatwa z wielu względów. Już Carl Clausewitz twierdził, że zagadnienie zorganizowania siły zbrojnej wchodzi w zakres sztuki jako trudne do ujęcia w ścisłe prawidła.

Powszechnie wiadomo, że politycy tylko niekiedy miewają jasno sformułowane cele bezpieczeństwa, a jeszcze rzadziej – spójne zamiary. Cele działalności polityków są zwykle liczne, często sprzeczne i nie zawsze ujawniane. Dlatego niezbędna jest ścisła współpraca polityków i woj-

skowych oraz cywilnych ekspertów z zakresu bezpieczeństwa narodowego.

Profesjonalizacji wojska we wszystkich krajach towarzyszą następujące tendencje:

- zmniejszenie liczebności sił zbrojnych,
- wzrost stopnia uzawodowienia lub przechodzenie na system ochotniczy (zawodowy i kontraktowy),
- transformacja struktur oraz systemów uzbrojenia i wyposażenia,
- wzrost zdolności bojowej i lepsze przystosowanie do nowych wyzwań,
- zdolność do działania we wszystkich przestrzeniach walki.

Siły zbrojne muszą być formacją doskonale wyszkoloną, uzbrojoną, opartą na profesjonalnym personelu. Coraz powszechniejsze jest przesądzenie, że jednostki wojskowe powinny być oparte na ochotniczej (zawodowej i kontraktowej) służbie wojskowej i obsadzone w 100% w stosunku do etatu wojennego.

Efektywność sił zbrojnych jest wyznaczana przez ich innowacyjne właściwości o charakterze: intelektualnym, operacyjnym, organizacyjnym, doktrynalnym i technicznym.

Zdolności operacyjne sił zbrojnych powinny być określane przez dynamiczne zmiany charakteru walki zbrojnej i rozwijać się w sposób skokowy, zgodnie z rozwojem technologicznym społeczeństw.

Wraz z gwałtownym rozwojem technologii informacyjnych, opanowaniem przestrzeni kosmicznej dla celów wojskowych, rozwojem broni masowego rażenia i nowych technologii materiałowych następują skokowe zmiany w sztuce operacyjnej, a szczególną ich właściwością jest jednoczenie czasu z wielowymiarową przestrzenią pola bitwy.

Współczesne koncepcje operacyjne wymagają od sił zbrojnych państwa następujących zdolności:

- efektywnego prowadzenia działań bojowych w warunkach wojny informacyjnej i cyberwojny,
- utrzymania kontroli w przestrzeni powietrznej, lądowej i morskiej i cyber oraz wojskowego wykorzystania kosmosu,

- precyzyjnego rażenia celów na całą głębokość ugrupowania przeciwnika (całego terytorium, na którym się znajduje),
- wszechobecnego manewru,
- pełnej ochrony sił własnych przed rażeniem (bezpieczeństwo wojskowe),
- logistyki zogniskowanej na kluczowe zdania operacyjne i taktyczne.

Przyjmując koncepcję powszechnej obrony narodowej, państwo może wychodzić z następujących przesłanek:

- przekonanie, że utrata niepodległości musi być bezwzględnie odrzucona, gdyż wejście przeciwnika na terytorium państwa i jego okupacja może rozciągnąć się na długi czas,
- *koszty wejścia* oraz *koszty pobytu*, jakie przeciwnik poniesie w toku agresji i okupacji, muszą być większe od zysków, jakich może się spodziewać,
- formy i metody walki z przeciwnikiem muszą być efektywne, przy założeniu dopuszczalnych strat w ludziach i zachowaniu niezbędnej substancji materialnej państwa.

Przejście przeciwnika do agresji w skali wojny, niezależnie od przedsięwzięć realizowanych przed jej rozpoczęciem (np. działania hybrydowe), wymaga wykonania przez niego strategicznej operacji zaczepnej.

Do charakterystycznych jej cech należy zaliczyć m.in.:

- wielowymiarowość zbrojnych działań wojennych, objęcie nimi wszystkich przestrzeni walki zbrojnej;
- realizacja zasady głębokich uderzeń, obejmujących jednocześnie całe terytorium strony napadniętej;
- wysokie tempo działań bez względu na pogodę, porę roku i doby;
- dążenie do uzyskania maksymalnych efektów militarnych w działaniach w tej sferze, w której zdoła on uzyskać przewagę technologiczną nad obrońcą;
- koncentrację na najważniejszych celach operacji i niewiązanie się w przewlekłe walki o charakterze taktycznym.

Strategiczna operacja obronna ma na celu odparcie agresji przeciwnika i utrzymanie całości lub określonej części terytorium oraz stworzenie

warunków do rozwinięcia sił sojuszniczych do przeprowadzenia przeciwnatarcia. Składa się na nią: połączona bitwa obronna oraz przeciwnatarcie – połączona bitwa zaczepna.

Operacja połączona (ang. *Joint Operations*) – to skoordynowany w czasie i przestrzeni całokształt przedsięwzięć militarnych (bitew i manewrów strategicznych) oraz niemilitarnych, planowanych przez kierownictwo strategiczne i realizowanych przez jednolite dowództwo operacyjne dla osiągnięcia celu strategicznego, w którym biorą udział komponenty co najmniej dwóch rodzajów sił zbrojnych. Mogą w niej uczestniczyć również instytucje i organizacje pozamilitarne. Operacje połączone mogą wynikać z zobowiązań ujętych w art. 5 traktatu waszyngtońskiego lub konieczności reagowania kryzysowego, jak też mogą być operacjami pokojowymi [por. Maj, s. 59].

Do podstawowych zadań strategicznej operacji obronnej państwa członkowskiego NATO należy:

- odparcie zmasowanych uderzeń przeciwnika z powietrza (przy wsparciu sił NATO),
- ogniowe rażenie jego lądowych zgrupowań uderzeniowych w czasie podejścia do granicy państwowej oraz wykonanie uderzeń na ważne obiekty w głębi operacyjnej (przy wsparciu sił NATO, także i w głębi strategicznej),
- odparcie nacierających zgrupowań uderzeniowych na lądzie i zaczepnych na morzu,
- rozbięcie desantów przeciwnika na obszarze kraju,
- utrzymywanie ważnych obszarów, rejonów i rubieży, uniemożliwiając przeciwnikowi dokonanie wyłomów w obronie i rozcięcie ugrupowania obronnego,
- wykonanie przeciwuderzeń operacyjnych (przy wsparciu sił NATO) i stworzenie warunków do przejścia do przeciwnatarcia.

Należy zaznaczyć, że wspólne, połączone operacje mogą być prowadzone także poza terytorium Sojuszu, jako:

- operacje prowadzone przez NATO z udziałem państw niebędących członkami Sojuszu:
 - krajów Partnerstwa dla Pokoju,

- krajów Dialogu Śródziemnomorskiego,
- krajów Inicjatywy Stambulskiej oraz Państw Kontaktowych (Rosja i Ukraina), których wydzielone siły brały udział w operacjach organizowanych przez NATO,
- operacje prowadzone pod egidą ONZ, w których wiodącą rolę zazwyczaj odgrywało NATO oraz państwa akceptowane przez Radę Bezpieczeństwa ONZ, w wyniku podjętej rezolucji oraz otrzymanego mandatu,
- operacje organizowane i prowadzone przez UE stosownie do rezolucji i mandatu Rady Bezpieczeństwa ONZ z udziałem państw innych, akceptowanych przez UE,
- operacje prowadzone przez dowolną koalicję, dowodzone przez tzw. państwo liderujące, desygnowane przez Radę Bezpieczeństwa ONZ, z udziałem dowolnej liczby państw akceptowanych przez Radę Bezpieczeństwa na podstawie przyjętej rezolucji i udzielonego mandatu.

Podstawą efektywności działania sił zbrojnych w układzie sojuszniczym jest dopasowanie parametrów systemu działania do ogólnych standardów NATO. Dotyczą one:

- utrzymania przewagi informacyjnej nad przeciwnikiem,
- profesjonalizmu kadry i żołnierzy, wysokiej skuteczności operacyjnej we wszystkich formach użycia sił zbrojnych,
- dużych możliwości manewrowych na wszystkich szczeblach działań,
- zdolności do długotrwałego działania, także w izolacji od sił głównych oraz bez ciągłości zabezpieczenia i wsparcia logistycznego,
- żywotności - zdolności do przetrwania na technologiczno-informacyjnym polu walki,
- sprawności i odporności na zakłócenia zintegrowanego cyfrowego systemu dowodzenia i łączności.

W zakresie działań sojuszniczych standardy NATO obejmują cztery kategorie jakościowo-ilościowe:

- **kompatybilność** – wyznaczającą potencjalne zdolności systemu do aktywnej współpracy,
- **interoperacyjność** – określającą zdolność poszczególnych elementów systemu do współpracy,
- **współzamiennność** – oznaczającą zamiennność elementów mających takie same lub podobne charakterystyki działania,
- **wspólność** – oznaczającą zdolność podsystemów lub pojedynczych elementów do stosowania jednakowych procedur lub zasad działania.

Szczególnie istotnym warunkiem skutecznej i efektywnej obrony sojuszniczej jest **interoperacyjność**. Jej istotą jest zdolność państw i wojsk do wspólnego działania (współdziałania), zapewniającego osiągnięcie synergii podczas wykonywania zadań w połączonych misjach i operacjach.

Interoperacyjność oznacza:

- zdolność komunikowania się:
 - znajomość języka (angielski lub francuski),
 - znajomość terminologii i procedur planistycznych,
 - znajomość zasad prowadzenia działań,
 - uzgadnianie działań,
- kompatybilny wojskowy sprzęt techniczny (łączność, systemy informatyczne),
- ochrona informacji niejawnych,
- nieprzerwane współdziałanie,
- umiejętność działania według określonych procedur.

W NATO wyróżnia się trzy poziomy interoperacyjności:

Poziom pierwszy, minimalny, określa wymagania podstawowe:

- wiedza o celach politycznych o koncepcjach wykonawczych, uzasadniających użycie wojsk koalicji i poszczególnych państw,
- wspólne założenia doktrynalne, regulujące zasady i sposoby użycia w operacjach: rozpoznanie i identyfikacja celów, planowanie i egzekwowanie zadań, osiąganie gotowości bojowej i mobilizacyjnej, ostrzegania i alarmowania, łączności, dowodzenia i automatyzacji procesów decyzyjnych, a także komunikowania się

między dowódcami poprzez znajomość języka, terminologii i reguł postępowania, w tym zasad kryptologii sojuszniczej.

Poziom drugi - to poziom zdolności współdziałania do realizacji wspólnych zadań sojuszniczej operacji połączonej. Zostaje osiągnięty przez wdrożenie wszystkich wymagań poziomu pierwszego, a ponadto: wdrożenia wymogów logistyki, tj. zasad zaopatrzenia wszechstronnego wojsk: obsługa, remonty, zabezpieczenie medyczne, utrzymania infrastruktury, prowadzenie obrony o ochrony obiektów wojskowych.

Poziom trzeci - pełnej interoperacyjności oznacza spełnienie kryteriów dwóch poprzednich poziomów oraz zapewnienie szkoleń i ćwiczeń oraz standardowego wyposażenia indywidualnego [Maj 2018, s. 62].

Struktura organizacyjna sił zbrojnych powinna odpowiadać ich charakterowi i zapewniać osiągnięcie przez nie wymaganych zdolności operacyjnych. Kluczową rolę w strukturze organizacyjnej sił zbrojnych odgrywa Sztab Generalny oraz podział na rodzaje sił zbrojnych, w ich ramach na rodzaje wojsk i służb. Struktura organizacyjna sił zbrojnych powinna ułatwiać współdziałanie rodzajów sił zbrojnych, w szczególności tworzenie zgrupowań zadaniowych w ramach połączonych operacji.

Poszczególne elementy struktury organizacyjnej winny mieć zdefiniowane kompetencje bojowe lub w zakresie wsparcia działań wojsk i cechować się wysoką efektywnością funkcjonowania na polu walki.

Uzbrojenie i wyposażenie sił zbrojnych powinno być funkcją ich wyżej określonych zdolności operacyjnych. Państwa mniej zasobne pod względem gospodarczym, będące członkiem wiarygodnego sojuszu wojskowego, mogą podzielić się zadaniami operacyjnymi w ramach planów sojuszniczych i nie muszą spełniać całokształtu wymagań operacyjnych wskazanych wyżej. Jednakże ich siły zbrojne w tej części zadań operacyjnych, które im przypadają z powyżej wspomnianego podziału, muszą spełniać współczesne wymogi operacyjne.

Wsparcie państwa gospodarza

Skuteczność obrony sojuszniczej opiera się m.in. na mechanizmie wsparcia państwa przyjmującego na własnym terytorium zgrupowania sił zbrojnych innych państwa NATO.

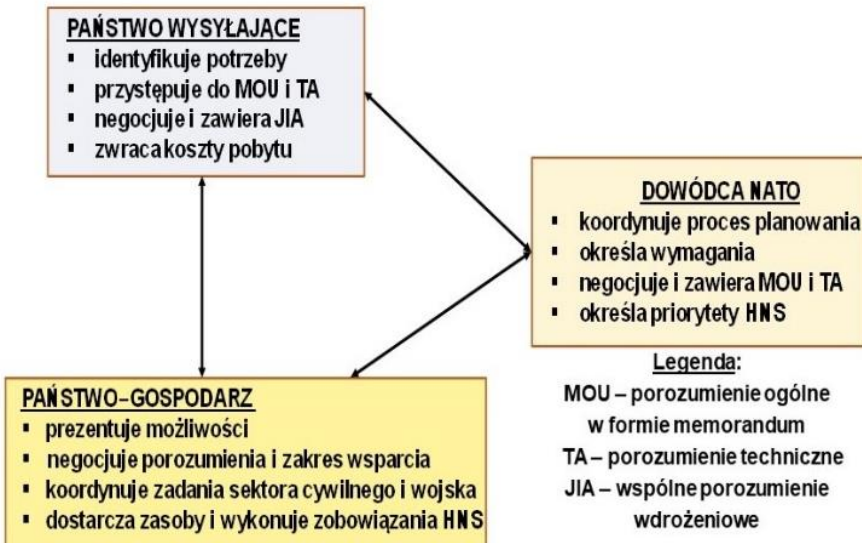
Wsparcie państwa-gospodarza (ang. *Host Nation Support* – HNS) polega między innymi na szerokim zaangażowaniu podmiotów cywilnych w zapewnieniu przegrupowania, rozwinięcia i działania sił NATO na obszarze kraju.

Podstawą prawną w prawie międzynarodowym są artykuły trzeci i piąty **traktatu waszyngtońskiego** oraz **Ustawa z dnia 23 września 1999 r. o zasadach pobytu wojsk obcych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasadach ich przemieszczania się przez to terytorium** (Dz.U. z 2018 r., poz. 35, 529).

Art. 3. traktatu waszyngtońskiego zobowiązuje kraje członkowskie do utrzymania i rozwijania indywidualnej zdolności w celu przyjęcia zbiorowej pomocy dla odparcia zbrojnej napaści. Natomiast art. 5 zobowiązuje państwa członkowskie do udzielenia pomocy zbrojnej w razie agresji na kraj członkowski.

W dniu 1 czerwca 2015 r. decyzją MON do został wprowadzony do użytku dokument doktrynalny *Wsparcie przez państwo-gospodarza*.

Odpowiedzialność w zakresie HNS schematycznie przedstawiono na rys. 9.

Rys. 9. Odpowiedzialność w zakresie HNS

Źródło: [Maj, 2018, s. 91].

Art. 2 przywołanej wyżej ustawy podaje definicje niezbędnych pojęć:

- wojska obce – żołnierze wojsk obcych i personel cywilny im towarzyszący;
- żołnierze wojsk obcych – żołnierze należących do lądowych, morskich lub powietrznych wojsk państwa obcego albo pozostających pod dowództwem organizacji międzynarodowej, przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w celu wykonania określonych zadań;
- personel cywilny – pracownicy cywilni zatrudnieni w wojskach państwa obcego albo wojskach pozostających pod dowództwem organizacji międzynarodowej, towarzyszących tym wojskom na terytorium RP;
- strona wysyłająca – państwo, do którego należą wojska obce, albo organizację międzynarodową, pod której dowództwem wojska te pozostają;
- organy wojskowe strony wysyłającej – organy wojskowe państwa albo organizacji międzynarodowej, które na mocy prawa tego państwa, statutu organizacji międzynarodowej lub umowy międzynarodowej są właściwe względem żołnierzy wojsk obcych lub ich personelu cywilnego.

Zakres zadań i zobowiązań przyjętych do realizacji przez państwo-gospodarza na rzecz sił zbrojnych państw wysyłających i dowództw NATO jest określany w porozumieniach i dotyczy on między innymi:

- a) działalności prewencyjnej i zapewnienia bezpieczeństwa,
- b) udostępniania rejonów oraz infrastruktury na potrzeby ześrodkowania i zakwaterowania wojsk;
- c) realizacji funkcji transportowych, w tym: zapewnienia możliwości wykorzystania sieci transportowej wydzielonej do przyjęcia sił i środków państwa wysyłającego, udzielania pomocy w zakresie organizacji przemieszczania wojsk i środków zaopatrzenia;
- d) zapewnienie dostępu do usług zakwaterowania, remontowych, poż, socjalno-bytowych, sanitarnohigienicznych, teleinformatycznych;

- e) dostępu do źródeł energii, mediów, żywności, paliw, środków materiałowych;
- f) zapewnienia pomocy medycznej;
- g) zapewnienia obsługi prasowej, pomocy prawnej i innych form wsparcia sił sojusznicznych [*HNS Polska...*].

Z procedurą współpracy sojuszniczej HNS wiąże się bezpośrednio inna procedura – CIMIC. Procedura ta była także stosowana przez polskie kontyngenty wojskowe, bez powiązania z HNS, w Iraku [*Działalność cywilno-wojskowa w Iraku*].

Współpraca cywilno-wojskowa (ang. *Civil-Military Cooperation* – CIMIC) dotyczy współpracy sił wojskowych z organami władzy cywilnej (administracji rządowej i samorządowej) w ramach prowadzonych operacji. CIMIC polega na utrzymywaniu kontaktów pomiędzy dowódcami sojuszniczymi i narodowymi a narodowymi organami władzy (wojskowymi i cywilnymi) oraz ludnością cywilną na obszarze prowadzenia operacji lub na obszarze, gdzie jest planowane rozmieszczenie sił wojskowych, w zakresie czynników społecznych, politycznych, kulturowych, ekonomicznych, środowiskowych oraz humanitarnych, oraz dokonywanie uzgodnień z organizacjami międzynarodowymi i krajowymi, rządowymi i pozarządowymi działającymi na obszarze prowadzenia operacji lub gdzie taka operacja jest planowana.

Celem CIMIC jest zmniejszenie negatywnego wpływu, jakie środowisko cywilne może wywierać na prowadzoną operację, oraz ustanowienie i utrzymanie pełnego współdziałania sił wojskowych z lokalną ludnością i instytucjami pozamilitarnymi. Podczas planowania, przygotowania i prowadzenia operacji dowódcy wszystkich szczebli powinni uwzględnić wszystkie aspekty środowiska cywilnego mogące mieć wpływ na prowadzenie działań.

Obok **podsystemu militarnego – sił zbrojnych** w systemie obronnym państwa wyróżnia się podsystem **niemilitarny**, który w Polsce posiada następujące elementy:

- **ogniwa informacyjne** – realizują zadania mające na celu ochronę i umacnianie polskich interesów na arenie międzynarodowej,

informacyjne osłabianie przeciwnika oraz umacnianie woli, morale, determinacji obronnej i wytrwałości własnego społeczeństwa w warunkach wojennych,

- **ogniwa ochronne** mają na celu zapewnienie warunków bezpiecznego funkcjonowania struktur państwa oraz ochronę ludności i majątku narodowego przed skutkami zbrojnych i niezbrojnych oddziaływań kryzysowych,
- **ogniwa gospodarcze** mają na celu zapewnienie materialnych podstaw realizacji zadań obronnych oraz przetrwanie ludności w warunkach kryzysu i wojny [*Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP do 2022 r.*].

Ochrona ludności

Ochrona ludności w sytuacjach zagrożeń jest podstawowym zadaniem państwa jako podmiotu bezpieczeństwa narodowego i jest realizowana w okresie pokoju, kryzysu i wojny.

W *Programie Ratownictwa i Ochrony Ludności na lata 2014–2020* stwierdzono, iż:

Jednym z najważniejszych zadań państwa jest zapewnienie obywatelom jak najwyższego poziomu bezpieczeństwa poprzez utrzymywanie porządku publicznego oraz ochronę przed zagrożeniami wywołanymi katastrofami naturalnymi, zmianami cywilizacyjnymi i działalnością ludzką [Uchwała nr 59/2014 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r.].

Powyższe zadanie obejmuje dwie funkcje: zapewnienie ludności pomocy medycznej oraz udzielanie doraźnej pomocy ratowniczej w sytuacjach zagrożeń. Za realizację pierwszej funkcji odpowiada system Państwowe Ratownictwo Medyczne (PRM), funkcję drugą realizuje głównie krajowy system ratowniczo-gaśniczy (KSRG) wspierany przez ochotnicze straże pożarne oraz szereg społecznych organizacji ratowniczych.

Funkcję łącznika między tymi systemami i ludnością spełnia System Powiadamiania Ratunkowego (SPR).

W Polsce na czas wojny tworzona jest w okresie pokoju Obrona Cywilna (OC). Ma na celu ochronę ludności, zakładów pracy i urządzeń

użyteczności publicznej, dóbr kultury, ratowanie i udzielanie pomocy poszkodowanym w czasie wojny oraz współdziałanie w zwalczaniu klęsk żywiołowych i zagrożeń środowiska oraz usuwaniu ich skutków. Podstawowymi jednostkami organizacyjnymi przeznaczonymi do wykonywania zadań obrony cywilnej są formacje OC.

W Polsce problematyka obrony cywilnej, zwłaszcza w ujęciu systemowym, podejmowana jest m.in. w pracach Romualda Kalinowskiego i Pawła Szmitkowskiego. Jak zauważa Kalinowski:

Z uwagi na to, że obrona cywilna została „wprzęgnięta” w struktury administracji państwa, podejście systemowe pozwala wyróżnić:

- system organizacji struktur państwa w zakresie ochrony ludności i ratownictwa ludności,
- system organów kierowania w państwie w zakresie ochrony ludności i ratownictwa,
- system organizacji struktur międzynarodowych w zakresie ochrony i ratownictwa ludności [Kalinowski 2011, s. 127].

Ochrona ludności jest również ważnym zadaniem Unii Europejskiej, która wspiera i uzupełnia działania na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym w zakresie zapobiegania i reagowania na klęski żywiołowe lub katastrofy spowodowane przez człowieka. W szczególności działania UE zmierzają do wspierania współpracy operacyjnej krajowych służb ochrony ludności na terytorium Unii oraz zwiększania spójności działań międzynarodowych.

Od 1 stycznia 2014 r. obowiązuje nowa Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady UE w sprawie *Unijnego Mechanizmu Ochrony Ludności*. Nowe zapisy wyznaczają działaniom państw członkowskich i instytucji unijnych nowy kierunek w zakresie tworzenia silniejszej, spójniejszej i lepiej zintegrowanej europejskiej zdolności reagowania w przypadku klęsk i katastrof na terytorium UE i w państwach trzecich.

Decyzja, o której mowa wyżej, nakierowana jest przede wszystkim na poprawę efektywności i skuteczności (szybkości podejmowanych działań i ich współmierności) oraz ich spójności (koordynacji operacyjnej i politycznej).

Mechanizm Ochrony Ludności działa w unijnej strukturze złożonej z:

- nowego centrum operacyjnego, stworzonego w oparciu o działające do maja 2013 r. w ramach Komisji Europejskiej w systemie 24/7 Centrum Monitoringu i Informacji (MIC), tj. Centrum Koordynacji Reagowania Kryzysowego (ERCC),
- Europejskiej Zdolności Reagowania Kryzysowego, w formie dobrowolnej puli wcześniej zgłoszonych zdolności państw członkowskich, wyszkolonych ekspertów,
- Wspólnego Systemu Łączności i Informowania w Sytuacjach Kryzysowych (CECIS), zarządzanego przez Komisję oraz
- punktów kontaktowych w państwach członkowskich [*Unijny Mechanizm...*].

4.2.8. Gospodarka

Gospodarka państwa stanowi materialną podstawę bezpieczeństwa narodowego. Obok siły zbrojnej jest kluczowym instrumentem polityki bezpieczeństwa narodowego, zarówno w jej wymiarze zewnętrznym, jak i wewnętrznym. Wielkość gospodarki państwa, obok potencjału obronnego, ściśle z nią powiązanego, jest głównym wyznacznikiem siły (potęgi) państwa i umożliwia zdobycie oraz utrzymanie wysokiej pozycji państwa w systemie międzynarodowym.

Gospodarka państwa ma decydujący wpływ na jakość życia obywateli, przede wszystkim w jej aspekcie materialnym.

Charakter gospodarki

W zdecydowanej większości państw świata gospodarka ma charakter rynkowy. W Polsce, zgodnie z postanowieniem Konstytucji RP, podstawę ustroju gospodarczego stanowi społeczna gospodarka rynkowa, oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych [art. 20 Konstytucji RP].

W społecznej gospodarce rynkowej działania polityki gospodarczej nie zagrażają celom o charakterze ogólnospołecznym, istnieją zabezpie-

czenia socjalne, aby zmniejszyć ryzyko utraty środków do życia przez obywateli, oraz polityka społeczna, która w trakcie realizacji celów społecznych dba o wydajność pracy w gospodarce.

Cele społecznej gospodarki rynkowej dotyczą:

- zapewnienia pełnego zatrudnienia siły roboczej,
- wspierania mobilności siły roboczej (walka z bezrobociem strukturalnym),
- ochrony pracy przez regulacje stosunku pracy między pracodawcą a pracownikiem (Kodeks pracy),
- regulacji w zakresie podziału dochodu narodowego.

Realizując cele społecznej gospodarki rynkowej, polityka gospodarcza państwa powinna zmierzać m.in. do:

- ustalenia płacy minimalnej na poziomie gwarantującym akceptowalną społecznie jakość życia obywateli,
- ustalenia systemu podatkowego zapewniającego finansowanie wydatków budżetowych państwa, w tym całościową ochronę socjalną (ubezpieczenie społeczne, zdrowotne, zwrot kosztów leczenia itd.),
- ustalania niskich cen na artykuły pierwszej potrzeby (polityka subwencji wobec producenta),
- wspierania akcjonariatu pracowniczego w przedsiębiorstwach, w których pracują,
- wspierania procesów inwestycyjnych i innowacyjnych,
- przeciwdziałania nadmiernemu wzrostowi administracji gospodarczej i biurokracji partyjno-państwowej,
- przeciwdziałania nieuczciwej konkurencji i praktykom monopolistycznym,
- rozwijania na wysokim poziomie szkolnictwa publicznego itd.

Charakteryzując gospodarkę danego państwa, należy brać pod uwagę również udział w niej sektora państwowego, a także poziom rozwoju przemysłu i rolnictwa oraz miejsc zatrudnienia siły roboczej w sektorach: rolnictwo, przemysł, usługi.

Wielkość Produktu Krajowego Brutto (PKB) – to wskaźnik wielkości gospodarki. Wzrost lub spadek realnego PKB oraz dynamika tych ruchów stanowi miarę wzrostu gospodarczego. Wskaźnik nie uwzględnia liczby ludności.

Produkt Krajowy Brutto per capita jest miarą dobrobytu społeczeństwa i określa wysokość PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Ze względu na fakt, że PKB per capita jest wielkością średnią, nie uwzględnia różnic w dochodach obywateli, opracowano inne wskaźniki poziomu jakości życia, takie jak wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) czy miernik dobrobytu ekonomicznego netto.

Wskaźnik rozwoju społecznego (ang. *Human Development Index* – HDI) jest syntetycznym miernikiem opisującym stopień rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych krajów. Wskaźniki szczegółowe dotyczą:

- oczekiwanej długości życia,
- średniej liczby lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych,
- oczekiwanej liczby lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia,
- dochodu narodowego *per capita* w dolarach USD, liczonego według parytetu siły nabywczej danej waluty.

Oczekiwana długość życia – wielkość statystyczna stosowana w demografii i matematyce ubezpieczeń życiowych. Jest równa średniej długości życia w danej populacji.

Miernik krajowego dobrobytu służy do pieniężnego szacowania poziomu dobrobytu. Wskaźnik uwzględniający konsumpcję rządową i prywatną *sensu stricto*, usługi kapitału dóbr konsumpcyjnych oraz wartość czasu wolnego. Odlicza się od niego straty spowodowane degradacją środowiska wraz z nakładami na przywrócenie stanu środowiska przyrodniczego do wymaganego poziomu i straty urbanizacyjne oraz koszty spowodowane wypadkami losowymi.

Parytet siły nabywczej (kurs walutowy) – kurs walutowy wyliczony w oparciu o porównanie cen ustalonego koszyka towarów i usług w różnych krajach w tym samym czasie, wyrażonych w walutach tych krajów.

Umożliwia dokonywanie porównań międzynarodowych co do realnej wartości pieniądza krajowego.

Zasoby naturalne, obok kapitałowych i ludzkich (społecznych) są podstawą działalności gospodarczej. Są one rozumiane jako czynniki wzrostu gospodarczego w postaci ziemi, kapitału i pracy, technologii; ta ostatnia jest umiejętnością łączenia wymienionych zasobów. Ziemia jako czynnik wzrostu gospodarczego jest rozumiana szeroko: grunty uprawne, przestrzeń geograficzna dla zamieszkania i działalności gospodarczej, surowce mineralne, walory krajobrazowe itp. Zasoby naturalne wraz z majątkiem narodowym, czyli zasobami antropogennymi, wchodzi w skład bogactwa narodowego [Górka 2012, s. 35-36].

Zakres i sposób wykorzystania powyższych zasobów przez państwo warunkuje jego siłę gospodarczą.

Źródło zaopatrzenia dostarcza przemysłowi i budownictwu surowców pierwotnych. Następnie one są przetwarzane na materiały i półprodukty oraz energię elektryczną i ciepłą, służące do dalszego przetwórstwa i różnych innych zastosowań. Według Kazimierza Górki:

Surowce pierwotne – wydobywane bezpośrednio z ziemi lub pozyskiwane przez jej uprawę i gospodarkę leśną – dzielimy na energetyczne, metaliczne, chemiczne, skalne, drzewne i rolnicze oraz wodne. Szczególnego znaczenia nabierają surowce energetyczne, gdyż są niezbędne do pozyskiwania innych substancji i prowadzenia wszystkich faz przetwórstwa materiałów oraz świadczenia usług. Również one zyskują na znaczeniu z powodu pogłębiania się zjawiska ograniczoności i wyczerpywania zasobów paliw kopalnych. Dlatego dostęp do surowców energetycznych, zwłaszcza ropy naftowej i gazu ziemnego, oraz obrót nimi staje się m.in. czynnikiem nacisku politycznego w stosunkach międzynarodowych i jest coraz bardziej utrudniony [tamże, s. 37].

Dalej autor ten stwierdza, że woda słodka, wykorzystywana do konsumpcji i procesów produkcyjnych, posiada cechy podobne do wyżej wymienionych surowców. Jej zasoby są mocno ograniczone, a zmiany klimatyczne będą powiększały ten deficyt. W konkluzji Górka prognozu-

je, że woda stanie się przedmiotem obrotu handlowego, podobnie jak metale i paliwa [tamże].

Zasoby kapitałowe – to zasoby trwałe (majątek, środki, aktywa) służące rozpoczęciu lub kontynuacji działalności gospodarczej. Występują one w postaci zasobów pieniężnych, środków produkcji oraz zasobów intelektualnych.

W analizie zasobów kapitałowych uwzględnia się przede wszystkim obiekty oraz urządzenia wchodzące w skład majątku trwałego (nadają się do wielokrotnego użycia). W tym celu wykorzystuje się następujące wskaźniki:

- wartość brutto środków trwałych – nakłady poniesione na ich wytworzenie lub zakup, bez potrącenia wartości zużycia,
- wartość netto środków trwałych = wartość brutto środków trwałych – amortyzacja,
- stopień zużycia – stosunek wartości zużycia do wartości brutto środków trwałych.

Do zasobów majątkowych zalicza się również majątek trwały sfery produkcyjnej, obejmujący środki trwałe służące do produkcji w znaczeniu technicznym oraz majątek infrastruktury ekonomicznej i społecznej.

Kapitał ludzki – to część społeczeństwa w wieku produkcyjnym (aktywnych zawodowo i bezrobotnych), zdolna do wykonywania pracy pod względem fizycznym i psychicznym, wyposażona w kwalifikacje wynikające z posiadanego wykształcenia i doświadczenia.

Wartość kapitału ludzkiego może być także wyceniana za pomocą następujących wskaźników:

- ekonomiczna wartość dodana kapitału ludzkiego – wskaźnik pozwala stwierdzić, jaką wielkość i ekonomiczną wartość dodaną można przypisać jednostce pracy (pozwala ocenić rentowność przeciętnego pracownika). Liczony jest wg formuły: (zysk netto po opodatkowaniu – koszt kapitału)/liczba pracowników w przeliczeniu na pełne etaty;
- wartość dodana kapitału ludzkiego – wskaźnik pozwala na obliczenie rentowności przeciętnego pracownika. Liczony jest wg formuły: [przychody – (koszty płace i świadczenia)]/liczba pracowników w przeliczeniu na pełne etaty;

- wartość rynkowa kapitału ludzkiego – pozwala na obliczenie premii wartości rynkowej przedsiębiorstwa w przeliczeniu na jednego pracownika. Liczony jest wg wzoru: (wartość rynkowa – wartość księgowa)/liczba pracowników w przeliczeniu na pełne etaty;
- finansowy wskaźnik kapitału ludzkiego – w jego skład wchodzi trzy elementy: wskaźnik przychodów z kapitału ludzkiego, wskaźnik kosztów kapitału ludzkiego, a także wskaźnik zysków z kapitału ludzkiego [Rutkowska].

Współpraca gospodarcza: wymiana handlowa – eksport, import

Współpraca gospodarcza z zagranicą ma na celu zwiększenie udziału gospodarki narodowej w międzynarodowym podziale pracy, nadanie stosunkom ekonomicznym z zagranicą odpowiedniego charakteru i zakresu, osiągnięcie pożądanego wielkości i struktury (geograficznej, rzeczowej) obrotów, zapewnienie korzystnych warunków transakcji, zwiększenie dochodów z tytułu obrotów usługami, poprawę bilansu płatniczego itp. Ważniejszymi wskaźnikami wymiany gospodarczej z zagranicą są: wartość obrotu handlu zagranicznego, wartość eksportu, wartość importu, wartość rocznego napływu ZIB (zagranicznych inwestycji bezpośrednich), wartość rocznego odpływu ZIB.

Zadłużenie zagraniczne i wewnętrzne wskazuje na sposób finansowania rozwoju gospodarczego danego państwa. Wysoki poziom zadłużenia świadczy o tym, że gospodarka rozwija się na kredyt, co zagraża suwerenności państwa. Na przykład dług publiczny Polski wynosi oficjalnie ok. biliona złotych, w tym ok. 1/3 stanowi dług zagraniczny. Polska została zaliczona do grona najbardziej zagrożonych krajów rozwijających się. Relacja długu zagranicznego (zarówno długu Skarbu Państwa, jak i firm) do PKB jest u nas jedną z największych – przekracza 55 proc. Zadłużenie Skarbu Państwa (SP) na koniec stycznia 2019 r. wyniosło 954 636,6 mln zł i wzrosło o 389,3 mln zł (+0,04%) w porównaniu z końcem 2018 r. [*Zadłużenie Skarbu Państwa 1/2019*, „Biuletyn Miesięczny”, MF].

4.2.9. Nauka i technologie

Nauka i technologie odgrywają centralną rolę w rozwoju cywilizacji, a kolejne rewolucje naukowe wyznaczają fundamentalne momenty ludzkich dziejów. W pierwszych dwóch dekadach XXI wieku nauka i technologie koncentrują się wokół zagadnień usieciowienia, cyfryzacji i automatyzacji.

Rewolucja informacyjna tworzy nie tylko ilościową, ale i jakościową zmianę w informacji o otoczeniu, która wywarła już bardzo głębokie zmiany m.in. w sposobach prowadzenia działań wojennych. Są one opisane jako *Revolucja w sprawach wojskowych* [ang. *Revolution in Military Affairs* – RMA].

Nauka i technologie odgrywają coraz większą rolę w pomiarze potęgi państwa dzięki wykryciu silnej korelacji między możliwościami nauki i technologii a jego rozwojem gospodarczo-społecznym i kulturowym.

Do obliczania potęgi państwa w obszarze nauki i technologii wykorzystywane są następujące wskaźniki:

- opłaty za korzystanie z własności intelektualnej, płatności (US \$),
- opłaty za korzystanie z własności intelektualnej, wpływy (US \$),
- eksport zaawansowanych technologii (% wyprodukowanego eksportu),
- eksport zaawansowanych technologii (bieżący w USD),
- liczba zgłoszeń patentowych (nierezydenci),
- liczba zgłoszeń patentowych (mieszkańcy),
- wydatki na badania i rozwój (% PKB),
- naukowcy w dziedzinie badań i rozwoju (na milion osób).

4.2.10. Opieka zdrowotna i ubezpieczenia społeczne

Opieka zdrowotna – ogół środków mających na celu zapobieganie i leczenie chorób. Ma kluczowy wpływ m.in. na jakość życia obywateli i sytuację demograficzną państwa.

Główne europejskie wskaźniki zdrowotne (ECHI) są wynikiem długoterminowej współpracy między krajami UE a Komisją Europejską.

Istnieje wiele wskaźników szczegółowych dotyczących poziomu opieki zdrowotnej. Należą one do następujących kategorii analitycznych:

- sytuacja demograficzna i socjoekonomiczna,
- status opieki zdrowotnej,
- przyczyny chorób,
- interwencje zdrowotne – usługi zdrowotne,
- promocja opieki zdrowotnej.

Dla przykładu, lista wskaźników z zakresu interwencje zdrowotne – usługi zdrowotne jest następująca:

- zakres szczepień u dzieci (I),
- odsetek szczepień przeciwko grypie u osób starszych (I),
- badania przesiewowe w kierunku raka piersi (I),
- badania przesiewowe w kierunku raka szyjki macicy (I),
- badania przesiewowe w kierunku raka jelita grubego (I),
- czas pierwszych wizyt przedporodowych wśród kobiet w ciąży (D),
- łóżka szpitalne (I),
- praktykujący lekarze (I),
- praktykujące pielęgniarki (I),
- europejski wskaźnik zdrowia innych pracowników służby zdrowia,
- mobilność specjalistów (D),
- technologie medyczne: urządzenia MRI i skanery CT (I),
- szpitalne wypisania pacjentów, ograniczona diagnoza (I),
- przypadki dnia szpitalnego, ograniczone rozpoznania (I),
- przypadki hospitalizacji jako procent całkowitej populacji pacjentów (pacjentów hospitalizowanych i jednodniowych), wybrane diagnozy (I),
- średnia długość pobytu (ALOS), ograniczona diagnoza (I),
- wykorzystanie lekarza ogólnego (GP) (D),
- wybrane wizyty ambulatoryjne (D),
- europejski wskaźnik zdrowia podczas samodzielnych wizyt u dentysty lub ortodonta,
- wybrane operacje (I),
- stosowanie leków (I),

- mobilność pacjenta (I),
- (a) wydatki na opiekę zdrowotną jako procent PKB (I),
- (b) wydatki na opiekę zdrowotną w milionach standardu siły nabywczej (I),
- wskaźnik przeżycia raka (I),
- 30-dniowa śmiertelność w szpitalu w ostrym zawale mięśnia sercowego (AMI) i udarze niedokrwiennym (I),
- równość dostępu do usług opieki zdrowotnej (I),
- europejski wskaźnik zdrowia dotyczący równości dostępu do usług opieki stomatologicznej,
- czas oczekiwania na zabiegi planowe (D),
- infekcje rany chirurgicznej (D),
- jakość leczenia raka (D) [ECHI - *European Core Health Indicators*].

Wskaźniki opieki zdrowotnej odzwierciedlają jakość życia obywateli i kondycję demograficzną społeczeństwa. Należą zatem do kluczowych elementów oceny potęgi państwa.

Ubezpieczenia społeczne stanowią jeden z podstawowych instrumentów polityki socjalnej państwa, której celem jest zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego osobom, które z powodu zajścia określonych przez prawo zdarzeń losowych (np. choroba, kalectwo, ciąża, starość) nie mogą utrzymać się z własnej pracy.

W Polsce, ze względu na rodzaj zdarzeń objętych ochroną ubezpieczeniową, wyróżnia się następujące rodzaje ubezpieczeń społecznych:

- **ubezpieczenia emerytalne** – przedmiotem ochrony jest osiągnięcie ustalonego wieku przez ubezpieczonego,
- **ubezpieczenia rentowe** – przedmiotem ochrony jest niezdolność do pracy lub śmierć żywiciela rodziny,
- **ubezpieczenia chorobowe** – przedmiotem ochrony jest niezdolność do pracy wywołana chorobą, rodzicielstwem lub koniecznością opieki nad członkiem rodziny,
- **ubezpieczenia wypadkowe** – przedmiotem ochrony jest niezdolność do pracy wywołana zdarzeniem zakwalifikowanym jako wypadek przy pracy lub choroba zawodowa.

W Niemczech system opieki społecznej obejmuje pięć wymiarów ubezpieczenia:

- zdrowotne,
- zdrowotne długoterminowe (długotrwałej opieki),
- emerytalne,
- na wypadek bezrobocia,
- od wypadku przy pracy.

Ponadto w Polsce i innych krajach istnieją ubezpieczenia dobrowolne.

W odniesieniu do ubezpieczeń społecznych w statystykach OECD wykorzystuje się wiele wskaźników, m. in.:

- całkowita składka ubezpieczeń brutto,
- składka brutto za ubezpieczenie inne niż na życie,
- składka brutto za ubezpieczenia na życie,
- wskaźnik całkowitej penetracji ubezpieczeniowej, liczony jako stosunek całkowitej składki ubezpieczeniowej do PKB,
- wskaźnik penetracji ubezpieczeń na życie, liczony jako stosunek składki ubezpieczeniowej na życie do PKB,
- wskaźnik penetracji ubezpieczeń innych niż na życie (non-life), liczony jako stosunek składki ubezpieczeniowej non-life do PKB,
- gęstość ubezpieczeniowa, liczona jako stosunek całkowitej składki ubezpieczeniowej do populacji ogółem,
- gęstość ubezpieczeń na życie, liczona jako stosunek składki ubezpieczeniowej na życie do populacji ogółem,
- gęstość ubezpieczeń innych niż na życie, liczona jako stosunek składki ubezpieczeniowej innej niż na życie do populacji ogółem
[*Insurance indicators*].

4.2.11. Środki masowego przekazu

W opinii Manuela Castellsa polityczna komunikacja i informacja są zamknięte w przestrzeni mediów. Jest to podstawowe źródło kryzysu demokracji w wieku informacji [Castells 2008, s. 335]. Wśród mediów kluczową rolę spełniają Internet, stacje telewizyjne i radiowe, prasa. Me-

dia odgrywają istotną rolę w tworzeniu potęgi państwa i w bezpieczeństwie narodowym, głównie jako siła informacyjna.

W systemie Narodów Zjednoczonych mandat do promowania rozwoju mediów posiada UNESCO. Konstytucja UNESCO zobowiązuje organizację do upowszechniania swobodnego przepływu idei przez słowo i wizerunek. W 2007 r. przygotowano opracowanie rozpoczynające szeroko zakrojone konsultacje w celu określenia wskaźników rozwoju mediów zgodnie z priorytetowymi obszarami IPDC: promowania wolności słowa i pluralizmu mediów, rozwój społecznościowych zasobów ludzkich, rozwój mediów (budowanie potencjału profesjonalistów medialnych i budowanie potencjału instytucjonalnego).

W opracowaniu, o którym mowa wyżej, zaproponowano pięć głównych rezultatów rozwoju mediów:

- **system regulacji i kontroli:** istnienie ram prawnych, politycznych i regulacyjnych, które chronią i promują wolność wypowiedzi i informacji w oparciu o międzynarodowe standardy najlepszych praktyk i opracowane przy udziale społeczeństwa obywatelskiego,
- **pluralizm i przejrzystość własności:** państwo aktywnie promuje rozwój sektora mediów w sposób, który zapobiega nadmiernej koncentracji i zapewnia wielość i przejrzystość własności i treści w mediach państwowych, prywatnych i społecznych,
- **media jako platforma demokratycznego dyskursu:** media, w panującym klimacie samoregulacji i poszanowania zawodu dziennikarza, odzwierciedlają i reprezentują różnorodność poglądów i interesów w społeczeństwie, w tym poglądów grup marginalizowanych,
- **budowanie potencjału zawodowego i wspieranie instytucji:** pracownicy mediów mają dostęp do szkoleń zawodowych i rozwoju, zarówno zawodowych, jak i akademickich, na wszystkich etapach kariery, a sektor mediów jako całość jest zarówno monitorowany, jak i wspierany przez stowarzyszenia zawodowe i organizacje społeczeństwa obywatelskiego,
- **zdolność infrastrukturalna:** sektor mediów charakteryzuje się wysokim lub rosnącym poziomem dostępu publicznego, w tym

wśród grup marginalizowanych, oraz efektywnym wykorzystaniem technologii do gromadzenia i rozpowszechniania wiadomości i informacji, odpowiednich do kontekstu lokalnego [*Defining Indicators of Media Development 2007*, s. 12].

Wśród wielu wskaźników dotyczących funkcjonowania mediów wymienia się m.in.:

- gwarancja wolności słowa,
- prawo do gwarancji informacji,
- gwarancja niezależności redakcyjnej,
- cenzura/zagłuszanie,
- przepisy dotyczące zniesławienia,
- ograniczenia prawne dotyczące mediów (w tym prywatności źródeł),
- wejście na rynek,
- licencjonowanie i struktura podatkowa,
- dostęp do urzędzeń drukujących i dystrybucyjnych,
- system regulacyjny,
- dostęp obywateli do mediów,
- nieograniczona różnorodność i przejrzystość własności,
- różnorodność źródeł informacji: równowaga państwowa, prywatna, społeczna,
- samoregulacja: standardy etyczne, wytyczne redakcyjne, brak autocenzury [tamże, s. 42].

Szczególnie istotną kwestię w ocenie mediów stanowią zagrożenia dla ich pluralizmu. W UE są one analizowane w czterech głównych obszarach tematycznych, które uważa się za główne obszary ryzyka dla pluralizmu mediów i wolności mediów: podstawowa ochrona, pluralizm rynku, polityczna niezależność i integracja społeczna.

Wyniki badań opierają się na ocenie szeregu wskaźników dla każdego obszaru tematycznego. Są to wskaźniki:

- ochrona wolności słowa,
- przejrzystość własności mediów,
- kontrola polityczna nad mediami,
- dostęp do mediów dla mniejszości,

- ochrona prawa do informacji,
- koncentracja własności mediów (pozioma),
- autonomia redakcyjna,
- dostęp do mediów dla społeczności lokalnych/regionalnych oraz mediów społecznościowych,
- zawód dziennikarski, standardy i ochrona,
- międzynarodowa koncentracja własności i egzekwowanie prawa konkurencji,
- media i demokratyczny proces wyborczy,
- dostęp do mediów dla osób niepełnosprawnych,
- niezależność i skuteczność władzy medialnej,
- wpływ komercyjny i właścicielski na treść redakcyjną,
- państwowa regulacja zasobów i wsparcia dla sektora mediów,
- uniwersalny zasięg tradycyjnych mediów i dostęp do Internetu,
- żywotność mediów,
- niezależność zarządzania psm i finansowania,
- umiejętność korzystania z mediów [Klimkiewicz 2017, s. 1].

POZIOM BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

5.1. Pojęcie

Poziom bezpieczeństwa narodowego oznacza wielkość potencjału zdolności państwa – jako podmiotu bezpieczeństwa narodowego – do urzeczywistniania wartości chronionych przedmiotów referencyjnych: jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego w warunkach istniejących oraz przyszłych zagrożeń zewnętrznych i wewnętrznych, pomniejszoną o lukę bezpieczeństwa (zob. rys. 1). Jest ilorazem potęgi narodowej i potencjału zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego pomnożonych przez wielkość ryzyka – ramka 3.

Ramka 3. Wyznaczanie poziomu bezpieczeństwa narodowego

$$\text{PBN} = \frac{\text{potęga narodowa (hard+soft)} \times R_p}{\text{potencjał zagrożeń} \times R_z}$$

gdzie:

PBN – poziom bezpieczeństwa narodowego

R_p – ryzyko oceny potęgi narodowej

R_z – ryzyko oceny zagrożeń bezpieczeństwa narodowego

Źródło: opracowanie własne.

Kluczowym zagadnieniem badań nad bezpieczeństwem narodowym jest przede wszystkim ocena potęgi narodowej i potencjału zagrożeń, czyli zidentyfikowanie i ocena wpływu czynników środowiskowych, wpływających na jego poziom, a także oceny ryzyka bezpieczeństwa narodowego. Czynnikiem, o którym mowa wyżej, jest ogromna liczba i są niezwykle

zróżnicowane. Mają charakter wyzwań, szans, zagrożeń i słabości (podatność na rażenie). Z jednej strony czynniki te muszą być szacowane analitycznie, z drugiej zaś – porządkowane syntetycznie w celu zbudowania hipotezy wyjaśniającej istnienie luki bezpieczeństwa oraz proponowania dyrektyw praktycznych, maksymalizujących – w sensie probabilistycznym – poziom bezpieczeństwa narodowego.

Do oceny potęgi narodowej, jak i indeksu zagrożeń bezpieczeństwa narodowego wykorzystuje się odpowiednie wskaźniki, odnoszące się do wszystkich istotnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego.

5.2. Potęga i siła narodowa

5.2.1. Pojęcia potęgi i siły narodowej

Potęga (ang. *power*) jest rozumiana jako „zdolność czynienia, tworzenia, niszczenia”. Potęga narodowa wyraża zatem ogólną zdolność do działania, czyli wykorzystania siły (środków działania) w odpowiednich warunkach i w określonym celu, i jest kompetencją władzy państwowej [por. Aron 1984, s. 69-75].

Siła (ang. *strengh*) narodowa – to środki działania państwa; całość materialnych i niematerialnych zasobów państwa, które mogą być wykorzystane do urzeczywistniania jego interesów narodowych. Należy jednak pamiętać, że zasoby państwa tworzące jego siłę narodową muszą być odpowiednio przetworzone, np. w zdolności wojskowe. Zwrócił na to uwagę Carl Clausewitz: „Kierownictwo wojny nie otrzymuje bowiem węgla, siarki i saletry, miedzi i cynku, aby wyrabiać z nich proch i działa, ale gotowy już oręż w określonym działaniu” [cyt. za: Aron 1984, s. 71]. Potęga narodowa ma ścisły związek ze statusem międzynarodowym państwa.

Rozważania na temat statusu międzynarodowego państwa rozpoczniemy od przypomnienia niektórych tez zawartych w znakomitej pracy Paula Kennedy’ego [1994]. Podjęta w niej analiza 500-letniej historii świata zawiera wnioski związane z siłą czołowych państw, które muszą być

wzięte pod uwagę, jeśli chcemy pokazać współczesną rywalizację państw na scenie międzynarodowej.

Kennedy dowodzi, że względna potęga czołowych państw świata (mocarstw - R.W.) nigdy nie jest wielkością stałą, głównie z powodu nierówności tempa wzrostu gospodarczego poszczególnych społeczeństw, przełomów technicznych i rozwiązań organizacyjnych. Zdaniem tego autora istnieje prosta zależność między potęgą wojskową i bogactwem państwa: „podstawą potęgi wojskowej musi być bogactwo, a do zdobycia i obrony bogactwa konieczna jest potęga wojskowa” [Kennedy 1994, s. 7]. Jednakże nadmierne wykorzystanie zasobów na tworzenie potęgi wojskowej, zamiast na tworzenie bogactwa, prowadzi do osłabienia siły państwa [tamże, s. 8].

Szczególnie istotna dla naszych rozważań jest teza, iż „...zmiany w krzywej względnej siły gospodarczej państwa wyraźnie wyprzedzają zmiany krzywej jego wpływów wojskowych i terytorialnych” [tamże, s. 14].

Doświadczenia państw na przestrzeni 500 lat dowodzą, że gospodarka nie determinuje (nie jest jedyną przyczyną) sukcesów lub powodzenia każdego narodu. Obok gospodarki istotne są takie czynniki, jak: geografia, stan organizacji wojskowej, system sojuszków oraz wiele innych.

Problematyka statusu mocarstwowości była i jest często podejmowana przez badaczy zajmujących się m.in. stosunkami międzynarodowymi, geopolityką i studiami strategicznymi. Status międzynarodowy państwa jest uzależniony od potencjału jego potęgi – zdolności oddziaływania na otoczenie, opartej na potencjale siły państwa. Według Mingst potencjał siły państwa

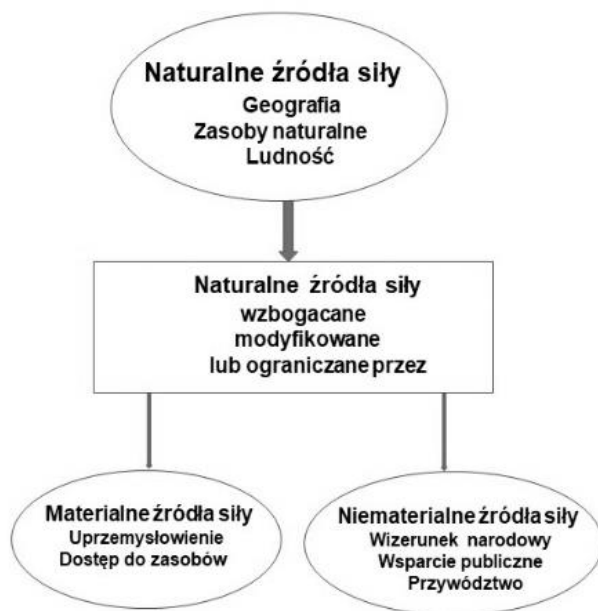
to miara poziomu mocarstwowości, który mogłyby osiągać organizmy, takie jak państwa, mierzona na podstawie zarówno jego materialnych i niematerialnych zasobów; państwa nie zawsze są w stanie przekształcić swój potencjał mocarstwowości we właściwą mocarstwowość” [Mingst 2008, s. 341].

Potencjał siły państwa oparty jest na naturalnych źródłach siły, wzbogacanych, modyfikowanych lub ograniczanych przez materialne i niematerialne jej źródła (rys. 10).

Teorią, która opisuje cykliczną naturę wojny w powiązaniu z rolą mocarstw w polityce międzynarodowej, jest *teoria przechodniości władzy* lub *teoria tranzycji potęgi*, czy też *teoria zmiany siły*. Jej twórcy to Abram Fimo Kenneth Organski i Jacek Kugler. Organski opisał pięć typów państw: mocarstwo dominujące, wielkie mocarstwa, średnie mocarstwa, małe mocarstwa i kolonie [Organski, Kugler 1989, s. 174].

Mocarstwo dominujące, czyli światowe mocarstwo, posiadające największe wpływy globalne i supremację w ogólnej potędze nad innymi wielkimi mocarstwami. Aby sprawować hegemonię, takie mocarstwo musi pozyskiwać sojuszników w gronie wielkich mocarstw.

Wielkie mocarstwa – grupa potencjalnych rywali mocarstwa dominującego, państwa mające znaczne wpływy polityczne poza własnym regionem i możliwości rozciągnięcia ich na cały świat (ambicje globalne). Są to mocarstwa, które w danym momencie nie są jeszcze w stanie rzucić wyzwania dominującemu mocarstwu, lecz mają potencjał, by uczynić to w przyszłości.

Rys. 10. Składniki potencjału siły państwa

Źródło: [Mingst 2008, s. 112].

Średnie mocarstwa – mające znaczenie dominujące w regionie, lecz niemające szans na rzucenie wyzwania mocarstwu dominującemu.

Małe mocarstwa – państwa niepełniające znaczącej roli w regionie, często rywale aktualnych mocarstw regionalnych.

Kolonie – terytoria stanowiące posiadłość państwa, nazywanego krajem macierzystym bądź metropolią, znajdująca się poza jego granicami i podlegająca bezpośredniej zależności politycznej i gospodarczej. W wyniku dekolonizacji współczesne kolonie są w większości niewielkimi terytoriami wyspiarskimi i określa się je mianem terytoriów zależnych lub terytoriów zamorskich.

Zdaniem autorów teorii przechodniości władzy zmiana statusu mocarstwowego następowała między państwem dominującym a wielkim mocarstwem (w większości przypadków) i prowadziła do wojny.

We współczesnym myśleniu geopolitycznym, zwłaszcza na użytek analizy pozycji danego kraju wobec świata, stosuje się pojęcie kodu geopolitycznego. Termin ten wprowadził do historii stosunków międzynarodowych amerykański badacz John L. Gladdis w 1982 r. [Macafa].

Według Petera Taylora i Colina Flinta każdy kraj na świecie określa swój kod geopolityczny,

składający się z pięciu głównych założeń:

- a) kim są nasi aktualni i potencjalni sojusznicy,
- b) kim są nasi aktualni i potencjalni wrogowie,
- c) jak możemy utrzymać naszych sojuszników i zatroszczyć się o potencjalnych sojuszników,
- d) jak możemy przeciwstawić się naszym aktualnym wrogom i pojawiającym się zagrożeniom,
- e) jak umotywuujemy te cztery założenia wobec naszej opinii publicznej i wobec społeczności globalnej [Taylor, Flint 2000, s. 62].

Wykorzystując powyższe założenia, angielski geograf Peter J. Taylor opisał geopolityczne porządki światowe jako względnie stabilne podziały władzy politycznej w skali globalnej. Uporządkował on państwa świata – i ich *kody geopolityczne* w trójstopniowej hierarchii:

- **mocarstwa światowe**, których kody geopolityczne obejmują cały glob,
- **mocarstwa regionalne** – definiują swoje interesy szerzej niż własne granice,
- **pozostałe państwa** – sytuacja lokalna warunkuje niemal całkowicie ich możliwości działania.

Współczesną hierarchię mocarstw opisuje się najczęściej za pomocą takich kategorii, jak: supermocarstwo, mocarstwo globalne, mocarstwo regionalne, pozostałe państwa. Taki podział państw przyjmujemy w tej pracy.

Supermocarstwo to państwo dysponujące największym potencjałem politycznym, militarnym oraz gospodarczym i mogące w skuteczny sposób kreować stosunki globalne, przez co ma większe znaczenie od pozostałych mocarstw. Autorem terminu „supermocarstwo” był William Fox, który w 1944 r. określił USA, ZSRR, Wielką Brytanię takim mianem, co oznaczało globalną pozycję wyższą od dotychczasowych mocarstw [Fox, 1944, s. 5].

Definicję supermocarstwa uszczegółwiają inni autorzy. Zdaniem ekonomisty Witolda Orłowskiego supermocarstwo to państwo, którego siła wyraźnie dominuje nad siłami większości innych mocarstw i przekracza 20% siły świata [Orłowski 2007, s. 537]. Z kolei Lyman Miller, badając gospodarkę Chin, siłę wojska, politykę i wpływ kultury tego kraju na świat, definiuje supermocarstwo jako „państwo, które ma zdolność rozszerzania dominacji i wpływów na skalę ogólnoświatową, na więcej niż jeden region na globie w danym czasie i może osiągnąć status globalnego hegemonu” [Miller 2005].

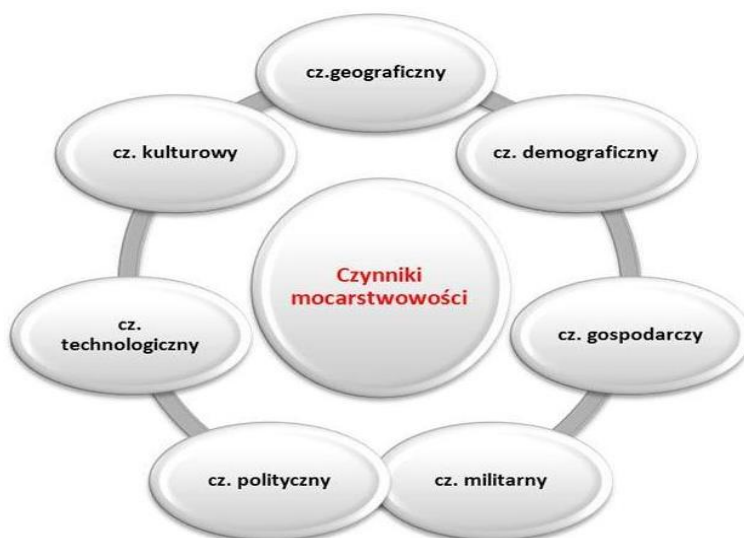
Podsumowując, można przyjąć, że termin **supermocarstwo** oznacza państwo o pozycji dominującej, posiadające zdolność do „wywierania wpływu lub mocy projektowej w skali globalnej. Odbywa się to poprzez połączone siły ekonomiczne, wojskowe, technologiczne i kulturowe, a także wpływy dyplomatyczne i miękkie” [Superpower].

W latach zimnej wojny kryteria supermocarstwowości spełniały dwa państwa: USA i ZSRR.

Mocarstwo to państwo, które ze względu na swój potencjał militarny oraz ekonomiczny (PKB) pełni ważną rolę na świecie, a zarazem siłami wpływów przewyższa inne państwa (z wyłączeniem supermocarstwa), w znacznym stopniu kształtuje stosunki międzynarodowe we wszelkich dziedzinach.

Obecnie możemy wskazać co najmniej dwa państwa spełniające kryterium mocarstwowości: Chiny i Rosja.

Według Piotra Wojtkowskiego o mocarstwowości Chin świadczy siedem czynników (rys. 11).

Rys. 11. Czynniki świadczące o mocarstwowości Chin

Źródło: [Wojtkowski 2015].

Można przyjąć, że czynniki mocarstwowości charakteryzują się:

- geograficzny – posiadaniem relatywnie dużego terytorium,
- demograficzny – wysokim wskaźnikiem populacji państwa w skali świata,
- gospodarczy – silną gospodarką o dużej samowystarczalności zasobowej,
- militarny – siłami zbrojnymi zdolnymi do prowadzenia operacji we wszystkich przestrzeniach walki zbrojnej: lądowej, morskiej, powietrznej, kosmicznej i cyberprzestrzeni,

- polityczny – bardzo wysoką pozycją państwa w stosunkach międzynarodowych, dużym wpływem na kształtowanie decyzji organizacji międzynarodowych,
- technologiczny – gospodarką opartą na wysokich technologiach, dobrze rozwiniętym przemysłem obronnym, w tym technologiami nuklearnymi,
- kulturowy – dużym wpływem kultury narodowej na kulturę światową oraz znaczącym jej oddziaływaniem na inne państwa [por. Wojtkowski 2015].

Aby stać się supermocarstwem, państwo-mocarstwo powinno dodatkowo posiadać zdolności:

- swobodnego działania wojskowego na morzach i oceanach (lotniskowce, atomowe okręty podwodne, lotnictwo morskie dalekiego zasięgu, rakiety międzykontynentalne),
- wykorzystywania przestrzeni kosmicznej dla wsparcia systemów bezpieczeństwa narodowego (dowodzenia, łączności, wsparcia operacji sił zbrojnych, obrony przeciwrakietowej i antybalistycznej terytorium i osłony własnych satelitów),
- skutecznej obrony własnej cyberprzestrzeni,
- sił nuklearnych w wymiarze taktycznym, operacyjnym i strategicznym,
- utrzymania siły gospodarczej o dużej samowystarczalności,
- utrzymywania stabilnego systemu politycznego.

Termin *mocarstwo regionalne* budzi więcej problemów definicyjnych niż *mocarstwo* czy *supermocarstwo*, bowiem często jest rozumiane zamienne z terminami takimi jak *regionalny hegemon* lub *państwo dominujące w regionie*. Interesujące określenie mocarstwa regionalnego podaje Jolanta Bryła:

mocarstwo regionalne to państwo, które:

- jest częścią regionu określonego geograficznie, ekonomicznie i polityczno-ideologicznie;
- wyraża swoje aspiracje do wiodącej pozycji w regionie;

- wpływa w znaczący sposób na geopolityczne określenie i polityczno-ideacyjną konstrukcję regionu;
- manifestuje materialne (militarne, ekonomiczne, demograficzne), organizacyjne (polityczne) i ideologiczne zasoby do projekcji potęgi regionalnej;
- jest ekonomicznie, politycznie i kulturowo powiązane z regionem;
- ma duży wpływ na sprawy regionalne (działania i rezultaty);
- wywiera wpływ także za pośrednictwem struktur regionalnego zarządzania;
- określa regionalną agendę bezpieczeństwa;
- jego wiodąca pozycja w regionie jest uznawana lub przynajmniej respektowana przez inne państwa wewnątrz i poza regionem, zwłaszcza przez inne mocarstwa regionalne;
- jest zintegrowane z międzyregionalnymi i globalnymi forami i instytucjami, gdzie wyraża nie tylko swoje własne interesy, ale reprezentuje też interesy regionalne” [Bryła 2012, s. 29].

Pozostałe państwa to kraje średniej wielkości lub małe; niektóre państwa średniej wielkości aspirują do roli mocarstwa regionalnego.

Państwa średniej wielkości odgrywają w środowisku międzynarodowym określone role. Najczęściej są to:

- rola stabilizatora (m.in. poprzez utrzymywanie i/lub zabezpieczanie równowagi sił, współkształtowanie i umacnianie systemu norm ograniczających samowolę wielkich graczy, mediacje);
- rola regionalnego wysłannika/pomocnika wielkich mocarstw;
- rola łagodzącego i/lub ograniczającego napięcia oraz konflikty (także w stosunkach między mocarstwami);
- rola przyjaznego krytyka mocarstw (często za pośrednictwem organizacji międzynarodowych) [Holbraad 1984, s. 13-14; za: Grudziński 2008, s. 39].

Według RAND:

Potęga narodowa - to zdolność państwa do realizacji celów strategicznych poprzez celowe działania. Składają się na nią dwa odrębne, ale powiązane ze sobą wymiary zdolności:

- zewnętrzny, który obejmuje zdolność narodu do wpływania na otoczenie państwa poprzez jego potencjał gospodarczy, polityczny i wojskowy,
- wewnętrzny, na który składa się z zdolności narodu do przekształcania zasobów społeczeństwa w „wiedzę praktyczną”, która wytwarza najlepsze możliwe technologie cywilne i wojskowe [*Measuring National Power...*, s. 44].

5.2.2. Tradycyjne podejścia do pomiaru potęgi narodowej

Niżej dokonamy skróconego przeglądu, ze względu na przyjęte cele monografii, tradycyjnych podejść do pomiaru potęgi narodowej w okresie powojennym. Ze względu na wielość prezentowanych w literaturze przedmiotu podejść, omawiane niżej podejścia należy traktować jako przykładowe.

Według Kennetha N. Waltza potęga narodowa powinna być definiowana w kategoriach rozkładu zdolności i należy w niej uwzględnić następujące elementy: wielkość populacji i terytorium, wyposażenie w zasoby, zdolność ekonomiczną, siłę militarną, stabilność polityczną i kompetencje [Waltz 1979, s. 192; za: *Measuring National Power...*, s. 25].

Hans Morgenthau opisując *elementy potęgi narodowej*, uwzględniał i oceniał geografie, zasoby naturalne (zwłaszcza żywność i surowce), zdolności przemysłowe, gotowość wojskową (zwłaszcza technologię, przywództwo oraz ilość i jakość sił zbrojnych), ludność (zwłaszcza dystrybucja i trendy), narodowy charakter, narodowe morale oraz jakość dyplomacji i rządu. Ostrzegwał, aby w pomiarze siły nie przypisywać jednemu czynnikowi nadrzędnego znaczenia [Morgenthau 1967, s. 106-158; za: *Measuring National Power...*, s. 26].

Clifford F. German w 1960 r. opracował złożony nieliniowy indeks wielozmienny, którym próbował zidentyfikować zmienne dyskretne, jak i określić ich wzajemne zależności, wyrażony wzorem:

$$G = N(L + P + I + M)$$

gdzie: N - zdolność jądrowa: 2 - jeśli państwo posiada, 1 - jeśli nie posiada,
 L - terytorium,
 P - populacja,
 I - baza przemysłowa,
 M - siła wojskowa.

Należy zaznaczyć, że wszystkie zmienne obejmowały szereg czynników, z których każdy został oceniony według różnych kryteriów odnoszących się do danego czynnika [German 1960, s. 138-144; za: *Measuring National Power...*, s. 28].

Również Wilhelm Fucks zaproponował w 1965 r. nieliniowy (ale nieco prostszy) model wielozmienny, składający się z trzech zmiennych sumarycznych: wielkości populacji, produkcji energii i produkcji stali. Zapis modelu jest następujący:

$$M = \frac{1}{a+b} [a(L^{1/3} E)n + b] L^{1/3} S n,$$

gdzie: M - syntetyczny wskaźnik siły,
 a, b - wielokrotności wskaźników cząstkowych (np.: a=3, b=1),
 n - oznacza, że wskaźnik jest znormalizowany (przez uznanie jednego z państw za 1, 100, 1000),
 L - liczba ludności,
 E - produkcja energii elektrycznej,
 S - produkcja stali [Sulek 2001, s. 69-71].

Szczególne uznanie wśród badaczy siły narodowej uzyskał nieliniowy indeks wielozmienny opracowany przez Raya Cline'a w 1975 r. Jego formuła jest następująca:

$$Pp = (C + E + M) (S + W),$$

gdzie: C - oznacza masę krytyczną (w tym populację i terytorium),
 E - oznacza zdolność ekonomiczną (w tym dochód plus energia plus minerały niezwiązane z paliwem plus produkcja plus żywność i handel),
 M - zdolność wojskowa (w tym równowaga strategiczna plus zdolności bojowe plus premia za wysiłek),
 S - współczynnik strategii narodowej,
 W - wola narodowa (w tym poziom integracji narodowej, siła przywództwa i stosowność strategii do interesu narodowego).

Na gruncie polskim systematycznym badaniem potęgi jednostek politycznych (państw) zajmują się przede wszystkim Mirosław Sułek, autor m.in. książki *Podstawy potęgomii i potęgometrii* (2001), i Robert Białoskórski, autor m.in. książki *The Geostrategic Position of the Russian Federation. A Powermetric Study* (2018).

Według Sułka zasoby (możliwości) państwa w ujęciu syntetycznym to potęga, która służy zarówno bezpieczeństwu, jak i rozwojowi. Z rozwojem związana jest raczej potęga ogólna, z bezpieczeństwem – raczej potęga wojskowa (będąca częścią potęgi ogólnej) [Sułek 2011, s. 9].

Pojęcie potęgi dyspozycyjnej odpowiada pojęciu potęgi ogólnej czy też potencjalnej, natomiast potęgi koordynacyjnej – potęgi wojskowej czy też realnej. Obydwa rodzaje potęgi odzwierciedlają poniższe modele:

$$(1) \quad P_d = D^{0,652} * L^{0,217} * p^{0,109}$$

$$(2) \quad P_{kz} = W^{0,652} * Z^{0,652} * p^{0,109}$$

gdzie: P_d – potęga ogólna,

P_{kz} – potęga wojskowa, z wykorzystaniem liczby żołnierzy służby czynnej,

D – produkt krajowy brutto,

L – liczba ludności,

p – powierzchnia terytorium,

W – wydatki wojskowe [Sułek 2011].

Wykładniki potęgowe zostały zaokrąglone; zgodnie z oszacowaniem autora wyniosły one odpowiednio: 0,65239958; 0,21746653; 0,10873326.

Według Sułka moc wojskową (P_k) można też wyrazić w sposób nieco bardziej uproszczony, zgodnie z formułą:

$$(3) \quad P_k = W^{0,652} * L^{0,217} * p^{0,109}$$

gdzie: P_k – moc wojskowa (przybliżona).

Sułek zakłada, że w związku ze stosunkowo małą wagą liczby ludności (liczby żołnierzy służby czynnej), uproszczenie to nie jest wielkie i w większości analiz jest w pełni dopuszczalne.

W powyższych modelach występują następujące czynniki:

1) produkt krajowy brutto (D) – reprezentuje czynnik **ekonomiczny**;

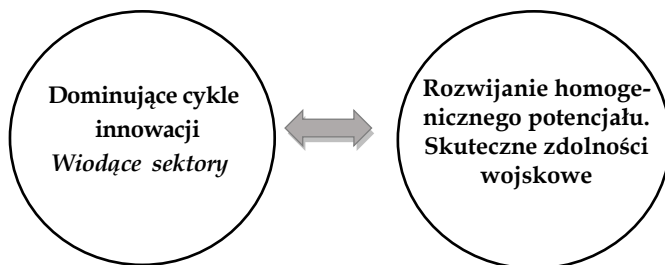
- 2) wydatki wojskowe (W) oraz liczba żołnierzy służby czynnej (\dot{Z}) – reprezentują czynnik **militarny**;
- 3) stopa wydatków wojskowych (m) – reprezentuje czynnik **moralny** (napięcie woli) oraz czynnik **strategiczny** (uznanie roli czynnika militarnego);
- 4) czynnik **demograficzny** reprezentowany jest przez ludność (L);
- 5) czynnik **geograficzny**, reprezentowany przez powierzchnię (p), bywa elementem kontrowersyjnym, niemniej jednak trudno podważać jej rolę nie tylko ekonomiczną, ale i militarną (w wymiarze taktycznym i strategicznym) [tamże, s. 15].

Zdaniem Sułka:

Między potęgą ogólną a potęgą wojskową występują różnice – podczas gdy P_d ma raczej charakter „obiektywny” (niezależny w krótkim okresie od władzy politycznej), P_k ma charakter raczej „subiektywny”, gdyż – zależąc od decyzji politycznych (czynnik militarny) – natyka się jedynie na „twarde” ograniczenia ekonomiczno-demograficzne. Potęga wojskowa jest częścią potęgi ogólnej, która jest jej teoretyczną granicą [tamże, s. 16].

5.2.3. Pomiar potęgi narodowej w ujęciu *RAND Corporation*

Koncepcyjną podstawę podejścia do pomiaru potęgi narodowej w ujęciu RAND tworzą idee zawarte w pracach: Josepha Schumpetera (1934), Walta W. Rostowa (1980), Roberta Gilpina (1981), Paula Kennedy’ego (1987), Georga Modelskiego i Williama R. Thompsona (1996). Są one przedstawione na rys. 12 i wynika z nich konkluzja, że potęga narodowa jest ostatecznie produktem interakcji dwóch składników: zdolności kraju do zdominowania cykli innowacji gospodarczej w danym momencie, a następnie wykorzystania owoców tej dominacji do wytworzenia efektywnych zdolności wojskowych. Zdolności te z kolei wzmacniają istniejące korzyści ekonomiczne, a jednocześnie zapewniają stabilny porządek polityczny, który, choć utrzymywany przede wszystkim ze względu na przewagę strategiczną kraju, zapewnia również korzyści dla systemu międzynarodowego jako całości [tamże, s. 36].

Rys. 12. Objasnienie generowania potęgi narodowej

Źródło: [Measuring National Power..., s. 37].

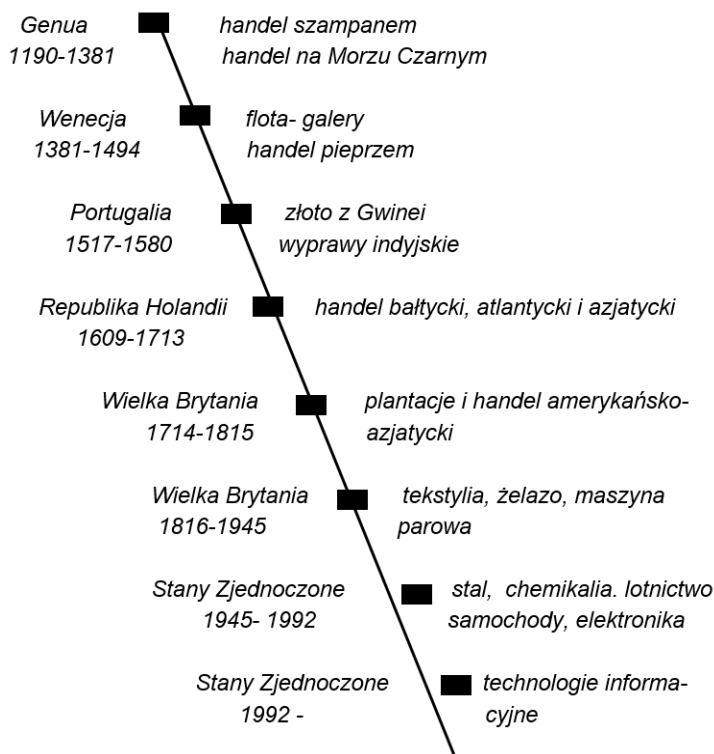
Punktem wyjściowym do opracowania koncepcji generowania potęgi narodowej jest teoria innowacji Schumpetera, który sformułował tezę, że innowacyjność przedsiębiorstw decyduje o rozwoju gospodarczym w większym stopniu niż kapitał, natomiast przedsiębiorcą jest każdy, kto wprowadza nowe kombinacje. Zatem rozwój gospodarczy, a w ślad za nim tworzenie potęgi gospodarczej, wymaga zastosowania w praktyce innowacji.

Zasadnicze znaczenie mają innowacje w wiodących sektorach gospodarki, które stają się siłami napędowymi rozwoju gospodarczego. Związek tych sektorów z mocarstwowością wykazali Modelski i Thompson – rys. 13.

Zdaniem autorów RAND innowacje w wiodących sektorach gospodarki pozwalają na rozwijanie hegemonicznego potencjału państwa i umożliwiają zbudowanie skutecznej zdolności wojskowej:

Nowy wiodący sektor – napędzany głównie przez wzrost produktywnych działań generowanych przez nową innowację – ma tendencję do powolnego wypierania wcześniej dominujących gałęzi przemysłu i napędza potężną ekspansję gospodarki, która z biegiem czasu wytwarza konsekwencje, które odbijają się echem w międzynarodowym systemie gospodarczym [tamże, s. 37].

Potęga narodowa, w ostatniej instancji, jest utożsamiana ze zdolnościami wojskowymi. Jest efektem interakcji zasobów narodowych wydajności narodowej – rys. 14.

Rys. 13. Wiodące sektory innowacji i mocarstwa światowe [Modelski, Thompson (1996)]

Źródło: [Measuring National Power..., s. 40].

Zasoby narodowe obejmują zasoby: technologiczne, przedsiębiorczość, ludzkie, finansowe, fizyczne.

Zasoby technologiczne w kontekście potęgi narodowej to współcześnie zasoby informacyjne i komunikacyjne. Mają one kluczowe znaczenie dla tworzenia przełomowych technologii wojskowych (rys. 15).

Zasoby przedsiębiorczości – w ocenie autorów RAND – obejmują: zdolności do wynalazków, zdolności do innowacji i dyfuzję innowacji [tamże, s. 66].

Zasoby ludzkie uwzględniane są pod kątem tzw. edukacji formalnej i nieformalnej, która ma bezpośredni związek z przedsiębiorczością.

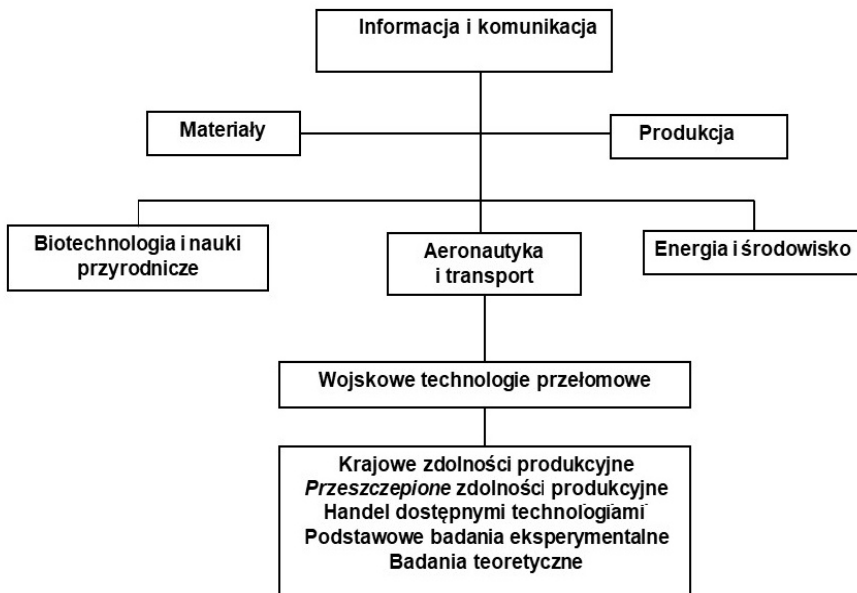
Oceniając **zasoby finansowe (kapitał)** w kontekście potęgi narodowej, należy uwzględnić: zakres oszczędności, łączny wzrost kapitału i wzrost sektorowy. Służą temu odpowiednie wskaźniki referencyjne [tamże, s. 83].

Wśród **zasobów fizycznych** podstawowe znaczenie dla siły narodowej mają: zapasy żywności, źródła energii, minerały krytyczne i rzadkie metale. W ich ocenie, jako wskaźniki referencyjne, uwzględnia się: poziom produkcji krajowej, wielkość zabezpieczonych zapasów, źródła, trwałość i bezpieczeństwo dostępu zagranicznego [tamże, s. 89].

Rys. 14. Poprawiony obraz potęgi narodowej

Źródło: [Measuring National Power..., s. 45].

Rys. 15. Przełomowe zasoby technologiczne i ich wskaźniki referencyjne

Źródło: [Measuring National Power..., s. 57].

W tworzeniu potęgi narodowej ważną rolę odgrywa nie tylko alokacja zasobów, ale przede wszystkim zdolność do ich wykorzystania do osiągnięcia założonych celów państwa.

W koncepcji oceny potęgi narodowej zdolność ta warunkowana jest w głównej mierze przez trzy czynniki: **ograniczenia zewnętrzne, zasoby ideowe i zdolności infrastrukturalne** [tamże, s. 45].

W ocenie **ograniczeń zewnętrznych** działalności państwa należy uwzględnić:

- charakter zagrożeń zewnętrznych: jakie naciski stanowią wyzwania dla kraju?
- charakter interesów narodowych: jak potężne jest państwo wobec innych grup społecznych?
- charakter celów politycznych: jak racjonalne jest państwo?

Służą temu odpowiednie wskaźniki referencyjne [tamże, s. 101].

W koncepcji siły narodowej RAND **zasoby ideowe** dotyczą kwestii racjonalności instrumentalnej: środki – cele i racjonalności merytorycznej: wartości – cele.

Racjonalność instrumentalna opiera się na edukacji metodologicznej, głównie na poziomie szkoły średniej [tamże, s. 125], natomiast **racjonalność merytoryczna** ujmowana jest przez odniesienie do ideologii państwowej, struktury państwa i zachęt dla społeczeństwa oraz organizacji społecznych [tamże, s. 128].

Zdolności infrastrukturalne w omawianej koncepcji ujmowane są jako samokontrola i zdolność do wyznaczania celów oraz kontrola społeczna i zdolność do osiągnięcia celów [tamże, s. 108]. Samoocena jest ujmowana przez pryzmat zakresu spójności elit i względnej mocy grup społecznych.

Kontrola społeczna obejmuje trzy składowe: penetrację, ekstrakcję i regulację stosunków społecznych. Do jej oceny służą odpowiednie wskaźniki referencyjne [tamże, s. 114].

Penetracja (ramka 4) w tym ujęciu:

jest sposobem opisanym, w jakim stopniu władza państwa jest rozciągnięta na całe społeczeństwo w nierepresyjnym sensie. Penetracja jest źródłem

kontroli społecznej i zdolności infrastrukturalnych, ponieważ wskazuje na zakres legitymacji państwa [tamże, s. 113].

Ekstrakcja jest miarą zdolności państwa do zdobycia zasobów potrzebnych do osiągnięcia celów poprzez pracę, uczestnictwo i współpracę społeczeństwa [tamże].

Ramka 4. Wymiar penetracji

$$\text{Penetracja} = \frac{\text{Rozszerzenie władzy państwowej w społeczeństwie}}{\text{Podatność państwa na wstrząsy zewnętrzne}}$$

Źródło: [Measuring National Power..., s. 115].

Z kolei regulacja stosunków społecznych jest

ważnym aspektem kontroli społecznej, ponieważ polityka państwa może być nadal podważana, nawet jeśli państwo skutecznie ustali swoje cele i zdobędzie niezbędne zasoby – zarówno pod względem prawomocności, jak i bogactwa – do ich realizacji. Taka dywersja mogłaby nastąpić dzięki interwencji różnych specjalnych grup interesu, które usiłują przywłaszczyć wydobyte zasoby w sposób inny niż zamierzony przez państwo [tamże, s. 120].

Według koncepcji RAND **zdolności wojskowe** w badaniu siły narodowej oznaczają sumaryczną wielkość trzech składowych: zasobów strategicznych, możliwości konwersji oraz sprawności wojskowej.

Zasoby strategiczne obejmują następujące składowe: budżet obronny; instytucje badania, rozwoju i testowania oraz oceny systemów walki (RDT&E); stan osobowy sił zbrojnych; przemysł obronny; infrastrukturę wojskową oraz zapasy i systemy wsparcia działań wojsk. Przypisano im odpowiednie wskaźniki referencyjne [tamże, s. 137].

Wymaga się, aby zasoby wojskowe były stale monitorowane, ale gromadzenie i ocena takich zdolności powinny być drugorzędne w stosunku do oceny obecności i znaczenia przełomowych kategorii sprzętu.

Należą do nich:

- technologie rozpoznawania, nadzoru i pozyskiwania celów na polu bitwy, wymaganych do *widzenia z perspektywy Boga* na wszystkich poziomach – taktycznym, operacyjnym i strategicznym,
- zintegrowane systemy zarządzania walką, obejmujące technologie, które *łączą czujniki z strzelcami* w jednolity system,
- precyzyjna broń uderzeniowa, która odnosi się do inteligentnych środków bojowych (dokładność, śmiertelność i skuteczność) stosowanych na wszystkich poziomach: taktycznym, operacyjnym i strategicznym,
- broń masowego rażenia, obejmująca broń nuklearną, biologiczną i chemiczną, która wraz z powiązаныmi z nią systemami dostarczania i kontroli może powodować duże zniszczenia i masowe straty zarówno wśród sił wojskowych, jak i ludności cywilnej w stosunkowo krótkich ramach czasowych,
- zwinne, zintegrowane i chronione systemy logistyczne, które umożliwiają siłom bojowym podtrzymywanie operacji wojskowych na wysokim poziomie intensywności, bez wyczerpywania się kluczowych materiałów wojennych lub utrzymywania strat takich materiałów w kluczowych momentach bitwy [tamże, s. 143].

Kolejnym elementem oceny zdolności wojskowych jest **zdolność do konwersji**, czyli przekształcania zasobów na wymagane zdolności wojskowe. Zdaniem autorów RAND spośród wielu czynników, które wpływają na zdolność wojska do przekształcania zasobów w zdolność operacyjną, najważniejsze są:

- zagrożenia stojące przed krajem, które zmieniają się w sposób reaktywny, oraz strategia opracowana w celu radzenia sobie z tymi zagrożeniami;
- stosunki cywilno-wojskowe, w tym dostęp wojska do przywództwa politycznego i strategicznego państwa, co pozwala mu zrozumieć zmieniające się cele krajowe, domagać się dodatkowych środków i uzyskać swobodę działania zgodnie z wymaganiami;

- zagraniczne stosunki wojskowo-wojskowe, która określają dostęp do innych sił zbrojnych [tamże, s. 143].

Zdolność do konwersji obejmuje takie kryteria oceny jak: strategia wojskowa i zagrożenia; doktryna, szkolenie i organizacja wojsk; relacje cywilno-wojskowe; zdolność do innowacji; relacje wojskowe z zagranicą [tamże, s. 145].

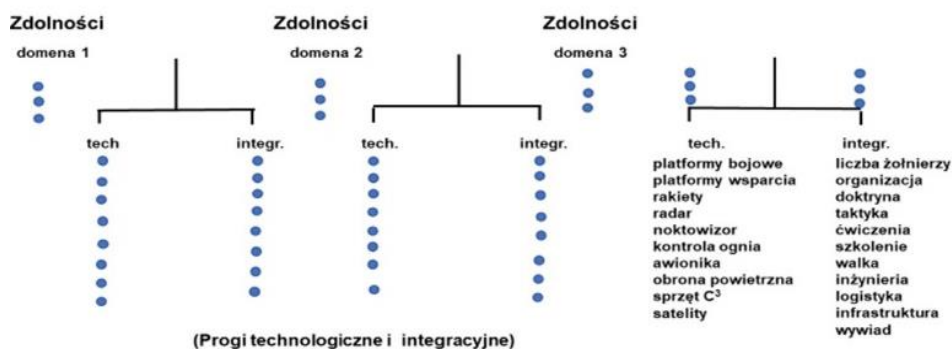
Ostatnim z omawianych elementów zdolności wojskowej jest **sprawność wojskowa**. W efekcie powiązania zasobów strategicznych z możliwościami konwersji powstaje zdolność do podejmowania różnych operacji bojowych. Jednakże ocena sprawności bojowej nie jest sprawą prostą co najmniej z trzech powodów:

- walka może odbywać się w różnych, często wielu domenach jednocześnie,
- wiąże się z licznymi elementami, które zostały dyskretnie zidentyfikowane wcześniej w rubryce *zasoby strategiczne* i *zdolność do konwersji*,
- równowaga sił rywalizujących ma również znaczenie w sposób złożony [tamże, s. 158].

Opisana poniżej **metodologia oceny sprawności wojskowej** jest w

całości oparta na pionierskiej pracy Jeffrey A. Isaacsona i innych, podjętej w RAND w ostatnich latach. Chociaż badania te zostały przeprowadzone niezależnie od wysiłków zmierzających do zmierzenia potęgi narodowej w epoce postindustrialnej, Isaacson i jego współpracownicy opracowali ramy oceny kompetencji w zakresie walki zbrojnej, które są proste (w sensie analitycznym), a jednocześnie niezwykle płodne, ponieważ uwzględniają złożoność operacji walki wojennej wzdłuż spektrum kompetencji w trzech różnych wymiarach walki: operacje naziemne, morskie i lotnicze [tamże].

Metodologia ta nie zakłada przewidywania wyników walki, ale ma na celu ocenę obecnej i potencjalnej zdolności danego kraju do angażowania się w coraz bardziej złożony zestaw operacji wojskowych, które można następnie porównać zarówno w czasie, jak i wśród niewielkiej grupy porównywalnie usytuowanych konkurentów. Jest ona zilustrowana na rys. 16.

Rys. 16. Rozumienie kompetencji wojskowych

Źródło: [Measuring National Power..., s. 159].

Oparta jest się na prostej hipotezie, że zdolności militarne (lub kompetencje wojenne) mogą być zestawiane w spektrum coraz większej złożoności w odniesieniu do każdej operacji wojskowej: lądowej, morskiej i powietrznej, z wewnętrznymi *domenami* podzielonymi na zdolności technologiczne i integracyjne [tamże, s. 159].

5.2.4. Indeks bezpieczeństwa narodowego Chin

Indeks bezpieczeństwa narodowego (ang. *National Security Index* – NSI) jest wskaźnikiem potęgi państwa i oznacza ocenę ekspertów o wartości liczbowej (rangowej) zasobów, jakimi dane państwo dysponuje i które mogą być wykorzystane w osiągnięciu przez nie interesów narodowych. Mowa tu o zasobach materialnych i niematerialnych.

Zasoby materialne państwa stanowią siłę twardą (*hard power*), opartą na sile militarnej, przemocy politycznej i presji ekonomicznej. Natomiast zasoby niematerialne są tworzywem siły miękkiej (*soft power*), zasadzającej się na wartościach politycznych, ideach itd. [Wróblewski 2017, s. 180].

NSI jest wykorzystany przede wszystkim jako narzędzie analityczne do porównywania potęg państwa, a w szerszym ujęciu – do szacowania poziomu bezpieczeństwa narodowego danego państwa.

Pozycja Chin na arenie światowej, szczególnie po zastosowaniu polityki otwartych drzwi i reform gospodarczych, skłoniła chińskich przy-

wódców do skupienia się na ocenie własnej mocy po to, aby zrozumieć lukę siły między Chinami a innymi wiodącymi potęgami na świecie.

Rzeczywisty pomiar potęgi narodowej w każdym państwie ma charakter niejawny. Zajmują się nim głównie sztaby generalne sił zbrojnych. Jednakże naukowcy publikują podstawowe elementy metodologii przeprowadzania tego typu pomiarów oraz niektóre wyniki badań.

Niżej omówimy wybrane elementy chińskiego podejścia do badania potęgi narodowej na podstawie pracy [Pillsbury 2000]. Zawiera ona informacje o pomiarze potęgi narodowej przez uczonych chińskich, opublikowane w postaci książek wydanych przez Chińską Akademię Nauk wojskowych (AMS) i Chińską Akademię Nauk Społecznych (CASS).

Ze względu na oryginalne rozwiązania pomiaru potęgi narodowej stosowane przez państwo aspirujące do pozycji supermocarstwa, poniższy materiał może być przydatny ze względów poznawczych i metodologicznych.

Jak stwierdza Pillsbury, już Sun Zi (ur. 544 p.n.e., zm. 496 p.n.e.), jeden z największych starożytnych myślicieli Dalekiego Wschodu, w pracy *Sztuka wojenna* [wyd. pol.] ostrzegał, że wynik wojny zależy od prawidłowej oceny siły za pomocą obliczenia i oszacowania mocnych i słabych stron wroga. Uwzględniając powyższe, chińskie indeksy bezpieczeństwa narodowego noszą nazwę *Comprehensive National Power* (CNP), są tworzone przez różne zespoły badawcze w nieco odmiennych wersjach i odnoszą się do sumowania ogólnych warunków i mocnych stron badanego kraju w wielu obszarach.

Idea mierzenia i porównywania kompleksowej potęgi narodowej – CNP rozwinęła się na początku lat 80., kiedy Deng Xiaoping zmodyfikował linię partyjną przewodniczącego Mao, że „wojna światowa była nieunikniona”, zamiast tego przewidując, że „wojny światowej prawdopodobnie można uniknąć”. Ponadto stwierdził, że „mierząc potęgę narodową kraju, należy spojrzeć na nią wszechstronnie i ze wszystkich stron oraz że wzrost sił pokoju na świecie przewyższa wzrost sił wojny”.

Według książki starszego pułkownika Huanga Shuofenga z AMS pt. *On Comprehensive National Power* konkretny zwrot *Comprehensive National Power* został przedstawiony przez niego podczas pracy z Dengiem.

Huang opisuje, jak w 1984 r. w ramach badań nad chińską strategią obrony narodowej w 2000 r., chińscy uczeni przyjrzeni się *równaniom potęgi narodowej* Raya Cline'a i zachodnioniemieckiego profesora Williama Fuchsa. Po odrzuceniu tych podejść ze względu na brak w ich równaniach oceny roli nauki i technologii oraz innych kwestii, chińscy uczeni zaczęli tworzyć własne modele i wzory do ważenia i konfrontacji z ogólną potęgą różnych krajów.

Huang pisze, że wówczas przedstawił koncepcję *wszechstronnej potęgi narodowej* i opracował model *kompleksowego równania dynamiki potęgi narodowej*, mający na celu kompleksową ocenę wszechstronnej siły narodowej różnych krajów na świecie oraz przeprowadził ich analizę porównawczą.

Chińskie oceny CNP są dokonywane zarówno jakościowo, w ogólnych dyskusjach na temat mocnych i słabych stron badanego kraju, jak i ilościowo, poprzez zastosowanie formuł do obliczenia wartości liczbowych CNP. Niektórzy autorzy chińscy omawiają CNP tylko w sensie jakościowym, dzieląc go na kilka szerokich obszarów. Inni angażują się jednak w analizę ilościową, ze szczegółowymi definicjami zawartości CNP. Wszyscy jednak odrzucają metody pomiaru potęgi narodowej stosowane w Stanach Zjednoczonych i posługują się własnymi, rozbudowanymi systemami indeksów i równań do oceny CNP.

Chińczycy oczekują, że wyniki prac CNP mogą być wykorzystane do identyfikacji:

- hierarchii i statusu badanych państw w polityce światowej,
- potęgi potencjalnych rywali i potencjalnych partnerów,
- kto najlepiej wykorzysta RMA,
- która strona wygra wojnę.

Zhu Liangyin i Meng Renzhong z AMS podkreślają wkład Denga w rozwój idei CNP i piszą: „Deng Xiaoping użył dalekowzroczności i... ustalił teoretyczne podstawy powstania wszechstronnej teorii siły narodowej”.

Poglądy Denga, że potęga ekonomiczna może być siłą pokoju i może przeciwstawić się potędze militarnej, są wykorzystywane do wykazania, że potęga ekonomiczna jest najważniejszym i najbardziej istotnym czyn-

nikami wszechstronnej potęgi narodowej. Autorzy wskazani powyżej stwierdzają, iż:

Deng Xiaoping uważa, że potęga militarna jest podstawowym środkiem do zapewnienia wzrostu potęgi gospodarczej, ochrony ogólnych interesów narodu i realizacji globalnych celów strategicznych. Dlatego też, podczas gdy z jednej strony podkreślamy potęgę ekonomiczną jako będącą podstawą wszechstronnej potęgi narodowej, z drugiej strony musimy poświęcić się rozwojowi potęgi militarnej, elementu o najbardziej bezpośredniej roli w wszechstronnej potędze narodowej.

Podstawą dyskusji na temat wykorzystania ram CNP do analizy wyników przyszłych wojen w nowej rewolucji w sprawach wojskowych i wojnach zaawansowanych technologii jest książka *Xin junshi geming yu gao jishu zhanzheng*, autorstwa Li Qingshana, pułkownika Ludowej Armii Wyzwolenia (PLA). Li twierdzi, że broń zaawansowana technologicznie

może zmienić wygląd wojny, ale nie może zmienić praw zwycięstwa w wojnie. Zwycięstwo lub porażka w wojnie jest oczywiście związane ze środkami technologicznymi stosowanymi przez wojujące strony, ale nie jest to jednoznaczne. Historycznie rzecz biorąc, w wielu wojnach zwycięzcami byli zarówno ci, którzy mają technicznie gorszą broń, jak i ci, którzy mają technicznie lepszą broń. Technologia nie jest jedynym czynnikiem decydującym o zwycięstwie lub porażce na wojnie.

Zdaniem Li CNP będzie nadal składać się z ocen potęgi państwa w pięciu głównych obszarach – polityki, ekonomii, spraw wojskowych, nauki i technologii oraz spraw zagranicznych – z których każdy ujmowany jest w odniesieniu do jego wpływu i roli w wojnie.

Inni autorzy, Tong Fuquan i Liu Yichang, analizują potęgę państwa z myślą o większej liczbie zagadnień ekonomicznych. Zainteresowanie Tonga i Liu oceną i porównaniem CNP badanych krajów wynika z roli, jaką odgrywa w światowych konfliktach rywalizacja o *naukę i technologię, industrializację, handel zagraniczny, finanse i zasoby naturalne*. Dlatego dzielą oni CNP na cztery główne części: ekonomię, politykę, naukę i technologię oraz sprawy wojskowe, umieszczając tę pierwszą na kluczowej pozycji.

Autorzy ci podkreślają, że „rzeczywista potęga ekonomiczna jest oczywiście głównym składnikiem wszechstronnej potęgi narodowej i do pewnego stopnia rzeczywista potęga gospodarcza kraju stanowi jego wszechstronną potęgę narodową”. Pozostałe trzy obszary nie są omawiane jako niezależne czynniki, ale w odniesieniu do ich związku z ekonomią.

Z kolei naukowcy cywilni z Biura Statystyki i Analiz CASS dzielą swój pomiar CNP na dwa etapy – plan podstawowy i plan ważony.

Plan podstawowy zawiera 64 indeksy, które naukowcy przedstawili jako standardy oceny CNP. Różnią się one wielkością i charakterem, więc podstawowy plan składa się z kilku metod obliczeniowych w celu ich pokrycia i dopasowania.

Procedura tworzenia planu podstawowego jest następująca. Najpierw dane z twardych indeksów są znormalizowane za pomocą metod obliczania indeksów, które łączą kompleksową metodę obliczania wartości R.S. Cline’a i wszechstronną metodę obliczania indeksu stosowaną w japońskim kompleksowym systemie siły narodowej. Następnie dzieli się je na obliczone wartości jednostkowe. Twarde indeksy dzielą się na dwie grupy: indeksy bezpośrednie (bezpośrednio związane ze wzrostem PKB na osobę) i indeksy pośrednie (pośrednio powiązane ze wzrostem PKB na osobę). Pierwszy zestaw przyjmuje największą wartość jako 100, drugi zestaw przyjmuje najniższą wartość jako 100, aby *kolejno obliczać uzyskaną przez różne kraje wartość tych indeksów*.

W przypadku niektórych niematerialnych czynników miękkich, które niełatwo zmierzyć, wykorzystuje się badania metodą pytań zadawanych ekspertom. Na przykład, aby ocenić regulacje i kontrolę rządu, naukowcy zapytali niektórych uczestników dorocznego spotkania w *China World Economic Institute* w 1994 roku o 9 aspektów regulacji i kontroli rządu w 18 krajach. Odpowiedzi 59 specjalistów, naukowców i profesorów poddano następnie analizie komputerowej.

W przypadku spraw zagranicznych jako innego miękkiego czynnika, grupa

zaprojektowała model sieci neuronowej z dziesięcioma czynnikami związanymi ze zdolnością do działań w sprawach zagranicznych – populacja, terytorium, zasoby naturalne, sprawy wojskowe, ekonomia, nauka i tech-

nologia, polityka, ideologia, system, organizacja i wizerunek – aby dokonać oceny i uzyskać dane na temat niejasnych możliwości spraw zagranicznych różnych krajów, a następnie dane zostały znormalizowane.

Dla wszystkich standardowych danych *przyjęto znormalizowaną, zróżnicowaną metodę zbierania poziomów, aby uzyskać podstawowy model danych planu*. Opierając się na tych różnych metodach, naukowcy obliczyli wartość liczbową 64 indeksów ośmiu głównych obszarów i CNP dla 18 krajów w latach 1970, 1980 i 1990.

Plan ważony. Pewne problemy i zniekształcenia pojawiają się jednak, gdy obliczenia są wykonywane w ramach planu podstawowego. Wymaga to *odpowiedniej rewizji (technik obliczeniowych) za pomocą metod ważonych*. Po pierwsze, kraje o rozległych zasobach naturalnych i stosunkowo małych populacjach, takich jak Kanada i Australia, otrzymują wysokie wartości CNP, które nie odpowiadają ich rzeczywistej sile gospodarczej i roli w sprawach światowych. Takie wyniki pojawiają się, ponieważ w tych krajach wskaźniki osobowe w kontekście czynników ekonomicznych i społecznych są dość wysokie. Po drugie, oceniając CNP, autorzy twierdzą, że należy uznać, iż znaczenie i rola różnych czynników zmienia się w czasie. Na przykład podczas wojny, nawet podczas zimnej wojny, siła militarna i różne czynniki, które się do niej przyczyniają, są najważniejszymi składnikami CNP. Jednak w czasie pokoju rozwój gospodarczy, handel zagraniczny i rozwój społeczny zyskują na znaczeniu. *W związku z tym, w oparciu o różne okresy czasu i różne misje, należy dokonać zmian i wyznaczyć wagi, aby zapewnić, że wnioski z badań są naukowe i obiektywne.*

Wreszcie nie tylko liczba indeksów w każdym z ośmiu głównych obszarów nie jest równa; zasoby naturalne mają czternaście, podczas gdy taki czynnik jak zagraniczne możliwości ekonomiczne tylko dwa, ale każdy indeks, niezależnie od jego wartości lub znaczenia, ma tę samą wagę. W konsekwencji, w drugim etapie pomiaru CNP, ilościowe wyniki planu podstawowego są weryfikowane poprzez analizę jakościową, przypisując wagi do ośmiu głównych czynników składowych i ich specyficznych wskaźników.

Ogólnie, naukowcy chińscy określili ważone współczynniki (tabela 5) dla różnych indeksów w oparciu o następujące zasady:

- w czasach pokoju działalność gospodarcza w kraju i za granicą jest najbardziej centralną i ważną częścią CNP,
- rośnie znaczenie nauki i technologii w CNP i międzynarodowej konkurencji,
- poziom rozwoju społecznego jest związany z jakością życia ludzi, stabilnością polityczną i korzyściami społecznymi,
- „zdolność wojskowa jest podstawową treścią badań wszechstronnej władzy krajowej, mierzącą konkurencyjność międzynarodową i analizującą porównanie sił; w czasach pokoju jest również ważnym czynnikiem wzmacniającym obronę narodową i gwarantującym pokój”,
- zasoby naturalne są *bazą materialną* CNP.

Tab. 5. Wazone współczynniki głównych czynników składowych CNP

Czynnik siły narodowej	Współczynnik wagowy
Całkowity CNP	1,00
Zasoby naturalne	0,08
Możliwości działalności gospodarczej	0,28
Możliwości zagranicznej działalności gospodarczej	0,13
Możliwości naukowe i technologiczne	0,15
Poziom rozwoju społecznego	0,10
Zdolność wojskowa	0,10
Regulacje rządowe i możliwości kontroli	0,08
Zdolność do spraw zagranicznych	0,08

Źródło: [Wang Songfen 1996; za: Pillsbury 2000].

Niżej opiszemy za [Pillsbury 2000] strukturę indeksu CNP opracowanego przez zespół analityków z CASS koordynowany przez Wang Songfena. Jest ona zawarta w opublikowanej w grudniu 1996 r. książce tegoż autora pt. *Shijie zhuyao guojia zonghe guoli bijiao yanjiu (Badania porównawcze wszechstronnej potęgi narodowej największych państw świata)* i przedstawia: szczegółowy opis cech i ról czynników składowych CNP,

metody pomiaru i ich oceny, a także obszerne tabele danych z wyników badania CNP w 18 krajach [Wang1996; za: Pillsbury 2000].

Książka dzieli CNP na osiem głównych obszarów: zasoby naturalne, ekonomia krajowa i zagraniczna, nauka i technologia, sprawy wojskowe, zdolność rządu i spraw zagranicznych oraz rozwój społeczny.

Aby obiektywnie ocenić CNP w różnych krajach, CASS potrzebował wymiernych, ujednoliconych standardów. W tym celu poszukiwano (dla każdego z ośmiu czynników składowych) zestawu określonych indeksów. Stworzenie systemu indeksowego zdolnego do oceny krajów na różnych poziomach rozwoju i przy różnych systemach społecznych, politycznych i gospodarczych oznaczało, że wybrane indeksy musiały być na tyle ogólne, aby mogły być:

- stosowane do różnych narodów świata;
- być reprezentatywne dla wszystkich czynników, które stanowią wszechstronną potęgę narodową;
- mają źródła danych, które były systematyczne i dostępne.

Autorzy chcieli uwzględnić „zarówno indeksy całkowitej kwoty, jak i indeksy ilości na osobę; zarówno indeksy ilościowe, jak i wskaźniki jakości; zarówno wskaźniki wydajności, jak i indeksy konsumpcji”.

Ponadto konieczne były wskaźniki strukturalne, aby wykazać wzajemne zależności i zależność różnych czynników. W konsekwencji autorzy podzielili osiem głównych obszarów na 64 indeksy (tab. 6).

Indeks CNP autorstwa Huanga Shuofenga z AMS zawiera szczegółową analizę głównych czynników składowych CNP i jego licznych wskaźników. Huang pisze:

Kompleksowe badania potęgi narodowej są prowadzone w celu dokładnej analizy międzynarodowej sytuacji strategicznej i oceny wszechstronnej władzy państw, sojuszników i kraju wroga w celu naukowego zaplanowania własnego narodowego procesu podejmowania decyzji strategicznych [tamże].

Autor uważa, że poleganie jedynie na badaniach teoretycznych jest niewystarczające do dokonania tego rodzaju oceny, a zamiast tego należy wykorzystać teorię systemów i metody matematyczne do opracowania analizy jakościowej i ilościowej. Dlatego jego zadaniem jest *całkowite i sys-*

tematyczne opisanie cech i warunków rozwoju danego kraju w celu przeprowadzenia naukowej analizy ilościowej.

Tab. 6. Kompleksowe ramy wskaźników potęgi narodowej

Zasoby naturalne: Zasoby ludzkie: całkowita populacja, długość życia, odsetek ludności aktywnej zawodowo w całej populacji, liczba studentów na 10 000 osób. Zasoby lądowe: obszar terytorium kraju, obszar upraw, obszar upraw leśnych. Zasoby mineralne (rezerwy): żelazo, miedź, boksyt. Zasoby energetyczne (rezerwy): węgiel, ropa naftowa, gazy naturalne, energia, woda.

Możliwości działalności gospodarczej.

Rzeczywista siła gospodarcza (ogółem): produkt krajowy brutto (PKB), zdolność produkcyjna przemysłu (produkcja energii elektrycznej, produkcja stali, produkcja cementu, produkcja drewna), zdolność do dostarczania żywności (całkowita wydajność upraw zbożowych, stopień samowystarczalności żywnościowej), zdolność do dostarczania energii (wielkość produkcji energii, wielkość zużycia energii, zdolność przerobu ropy naftowej), całkowita produkcja bawełny.

Rzeczywista siła ekonomiczna (na osobę): PKB na osobę, zdolność produkcyjna przemysłu (produkcja energii elektrycznej, produkcja stali, produkcja cementu, produkcja drewna), możliwości zaopatrzenia w żywność (całkowita produkcja zboża, średnia ilość kalorii na osobę), zdolność do dostarczania energii (wielkość zużycia energii). Wydajność produkcji: stopa produkcji socjalnej, wskaźnik produkcji przemysłu, tempo produkcji rolnictwa. Wielkość zużycia energii na podstawie obliczeń PKB. Struktura: udział przemysłu w PKB.

Możliwość zagranicznej działalności gospodarczej. Całkowity import i eksport, całkowity handel importem, całkowity handel eksportowy. Całkowite rezerwy międzynarodowe, rezerwy międzynarodowe (z wyłączeniem złota), rezerwy złota.

Możliwości nauki i technologii. Udział badań i rozwoju w PKB, liczba naukowców i inżynierów, liczba naukowców i inżynierów na 1000 osób, udział eksportu maszyn i urządzeń transportowych w całkowitym eksporcie, udział intensywnego eksportu zaawansowanej technologii w całkowitym eksporcie.

Poziom rozwoju społecznego. Poziom edukacji: wydatki na edukację na osobę, odsetek osób studiujących w szkolnictwie wyższym, odsetek osób uczących się w szkole średniej. Poziom kulturowy: wskaźnik alfabetyzacji dorosłych, liczba osób na tysiąc osób, które otrzymują codzienną gazetę. Poziom opieki zdrowotnej: wydatki na opiekę zdrowotną na osobę, liczba osób, za które lekarze są odpowiedzialni, liczba osób, za które pielęgniarki są odpowiedzialne. Komunikacja: liczba osób, które mają telefon na 100 osób. Urbanizacja: odsetek ludności miejskiej w całej populacji.

Zdolność wojskowa. Liczba personelu wojskowego, wydatki wojskowe, eksport broni, broń jądrowa (liczba wyrzutni jądrowych, liczba głowic jądrowych).

Regulacja rządu i możliwości kontroli.

Sprawy zagraniczne. Używa się dziesięciu czynników w modelu sieci nerwowej do przeprowadzenia szerokiej oceny.

Źródło: [Wang Songfen 1996; za: Pillsbury 2000].

Huang opisuje CNP jako duży system złożony z wielu poziomów lub podsystemów, w obrębie których istnieje wiele powiązanych ze sobą czynników składowych. Dzieli system indeksów CNP na cztery główne podsystemy indeksowe:

- podsystem wskaźnika potęgi materialnej (twardej),
- podsystem wskaźnika potęgi duchowej (miękkiej),
- podsystem skoordynowanego indeksu potęgi,
- podsystem wskaźników środowiskowych.

Wskaźniki potęgi materialnej i potęgi duchowej odzwierciedlają głównie potęgę potrzebną krajowi do istnienia i rozwoju; skoordynowany indeks potęgi odzwierciedla głównie poziomy organizacji, dowodzenia, zarządzania i podejmowania decyzji przez mechanizm przywództwa; wskaźnik środowiskowy odzwierciedla głównie restrykcyjne warunki wszechstronnej siły krajowej.

Potęga materialna składa się z twardych czynników: zasobów naturalnych, ekonomii, nauki i technologii oraz obrony narodowej.

Huang wyjaśnia, że nawet czynniki twarde zawierają pewne aspekty, które mają charakter miękkie, ale dla celów analizy są one przeznaczone do podsystemu opartego na ich dominującej charakterystyce. Na przykład, patrząc ogólnie, obrona narodowa jest twardym czynnikiem, ale niezbędne są jej elementy miękkie, takie jak ideologia obrony narodowej i teoria militarna.

Duchowe (w tym psychologiczne) i intelektualne czynniki miękkie, które *decydują o skuteczności materialnej formy (twardej) narodowej potęgi*, obejmują politykę, sprawy zagraniczne oraz kulturę i edukację.

Według Huanga **skoordynowany podsystem wskaźnika potęgi** jest ważny, ponieważ aby CNP mogła się skutecznie rozwijać, czynniki stanowiące siłę materialną i duchową:

wymagają makroregulacji i kontroli oraz koordynacji na poziomie krajowym, jak również na niższych poziomach poszczególnych obszarów. Chociaż niektóre z miękkich współczynników potęgi są zawarte zarówno w ich własnym systemie, jak i w skoordynowanym indeksie mocy, działają one inaczej w pojemności tego ostatniego. Jako czynniki „duchowe” wpływają na czynniki formy materialnej, ale w ramach skoordynowanego

wskaźnika mocy regulują one związek między czynnikami twardymi i miękkimi [tamże].

Wreszcie **podsystem wskaźników środowiskowych** składa się z trzech części: środowiska międzynarodowego (struktura świata i różne bilanse siły), środowiska naturalnego (zasobów naturalnych kraju, a także jego warunków geograficznych i ekologicznych) oraz środowiska społecznego (politycznego, systemów gospodarczych i społecznych oraz ich stabilności). Te trzy obszary mają ogromny wpływ, zarówno negatywny, jak i pozytywny, na rozwój wszystkich innych czynników [tamże].

Każdy ze składników głównych podindeksów sam w sobie jest subindeksem podrzędnym i razem tworzą one to, co Huang określa jako system indeksu oceny CNP. Dla każdego z tych subindeksów dostarcza szczegółowych list ich zawartości, ale tylko cztery z list Huanga są tu widoczne dla porównania: dwa dotyczące miękkiego czynnika, a dwa ze strony twardego czynnika -

- podsystem potęgi politycznej: cele strategii narodowej, stabilność polityczna, poziom polityki, przywództwo, organizacja i zdolność decyzyjna narodu, narodowa siła ucieleśnienia,
- podsystem potęgi spraw zagranicznych: zagraniczne stosunki polityczne, zagraniczne stosunki gospodarcze, zagraniczne stosunki wojskowe, zdolność do działań dyplomatycznych, zdolność do wkładu międzynarodowego,
- podsystem potęgi naukowej i technologicznej: oddziały nauki i technologii (naukowcy i inżynierowie, personel technologiczny), inwestycje w naukę i technologie (łącznie, część PNB), poziom nauki i technologii (wysoka nauka i technologia, ogólna nauka i technologia), system nauki i technologii, szybkość postępu naukowego i technologicznego, wkład w postęp naukowy i technologiczny, wyniki i zastosowania naukowe i technologiczne,
- podsystem potęgi obrony narodowej: wojska stałe (nuklearne, konwencjonalne) i rezerwowe, inwestycje obronne w kraju, nauka i technologia obrony narodowej oraz krajowy przemysł obronny, bazy i instalacje obrony narodowej, strategiczne rezerwy materiałów i zabezpieczenia logistyczne, tworzenie systemu obrony narodowej, ideologia narodowej obrony narodowej i morale wojskowe, teoria wojskowa [tamże].

Huang definiuje proces wzrostu i rozwoju CNP jako proces przejmowania grupy czynników i przekształcania ich w produkcję w ustalonych warunkach środowiska narodowego i zagranicznego oraz w warunkach naturalnych. Proces przedstawia liczbowo za pomocą *kompleksowej funkcji potęgi narodowej*:

$$Y_t = F(x_1, x_2, \dots, x_n; t)$$

gdzie: Y_t – CNP,
 x_1, x_2, \dots, x_n – zmienne,
 t – czas.

Następnie Huang wybiera trzy z czterech głównych podsystemów indeksu ze swojego systemu indeksu CNP jako zmienne: zmienne twarde, reprezentowane przez H_t , zmienne miękkie, wskazane przez S_t , i zmienne skoordynowane, przedstawione przez K_t . Nowa funkcja potęgi narodowej jest następnie zapisana wzorem:

$$Y_t = F(H_t, S_t, K_t)$$

Aby obliczenia mogły być wykonane przy użyciu tej nowej funkcji potęgi narodowej, zapisuje się ją przy użyciu trzeciego prawa Newtona, gdzie $F = kma$,

$$Y_t = K_t (H_t)^\alpha (S_t)^\beta$$

gdzie: Y_t – CNP,
 H_t – masa,
 K_t – współczynnik skoordynowany,
 S_t – przyspieszenie,
 α – wskaźnik „twardej” elastyczności,
 β – wskaźnik „miękkiej” elastyczności.

Dwa wskaźniki elastyczności ustalają warunki państwa w dwóch podstawowych obszarach: czy państwo jest krajem rozwiniętym lub rozwijającym się oraz czy kraj jest w stanie wojny lub nie, i czy jest stabilny.

Przed przedstawieniem swojego głównego równania Huang wyjaśnia, że CNP jest złożonym systemem z wieloma podsystemami o nieliniowej interakcji: „Dlatego też, stosując teorię struktur rozproszonych do analizy ewolucji i procesu rozwoju wszechstronnego systemu potęgi narodowej, należy użyć nieliniowego równania różniczkowego”.

Huang rozróżnia bezpośrednią i pośrednią potęgę militarną. Bezpośrednia potęga militarna obejmuje siły jądrowe i siły konwencjonalne. Składniki tych ostatnich to:

- stan osobowy,
- jakość żołnierzy,
- skuteczność broni,
- instalacje wojskowe i wsparcie logistyczne,
- jakość organizacyjna,
- przydatność rezerw strategicznych,
- zakres nabytej broni [tamże].

Według Huanga potęga obrony narodowej odnosi się zarówno do faktycznej, jak i potencjalnej potęgi obronnej. Obejmuje nie tylko potęgę militarną, ale także różne powiązane z nią czynniki potęgi: politycznej, gospodarczej i naukowej i technologicznej.

Huang dzieli potęgę militarną na potęgę strategiczną i konwencjonalną. Pierwsza jest:

oceniana na podstawie złożonego wskaźnika struktury sił ataku, środków dostarczania i ilości głowic jądrowych oraz ich jakości (precyzja, niezawodność, wskaźnik istnienia, wskaźnik robót ziemnych) oraz zdolności obrony jądrowej [tamże].

Ta druga jest zdeterminowana przez zdolność wojsk do walki, strategiczną manewrowość i zasięg działań zbrojnych.

Zdaniem powyższego autora potęgę militarną kraju można również mierzyć za pomocą dwóch wskaźników: wydatków wojskowych i kapitału wojskowego. Całkowity kapitał wojskowy (w tym broń i wyposażenie) oblicza się, dodając łączną nadwyżkę amortyzacji inwestycji wojskowych do nowej całkowitej kwoty inwestycji w tym roku. Jego równanie to:

$$K_t = (1-d) K_t - 1 + I_t$$

gdzie: K_t – całkowity kapitał wojskowy w czasie t ,
 d – stawka amortyzacji,
 I_t – całkowite inwestycje wojskowe w czasie t .

Całkowita wartość inwestycji wojskowych może być obliczona na podstawie ich udziału w produkcie narodowym brutto tego roku za pomocą równania:

$$I_t = S \text{ GNP}_t$$

gdzie: I_t – całkowita wartość inwestycji wojskowych,
 S – wskazuje całkowity udział nowych inwestycji wojskowych w tegorocznym PKB $_t$,
GNP – Gross National Product (PKB).

Huang (2008) przypisuje różne wagi czynnikom uznanym za elementy potęgi narodowej. Wyraża się to wzorem:

$$\text{Potęga} = 0,25E_n + 0,25N_W + 0,125M_C + 0,125W_P \\ + 0,0625E_c + 0,0625L_E + 0,0625E_d + 0,0625I_{nt}$$

gdzie: E_n – produkcja energii,
 N_W – bron jądrowa,
 M_C – produkcja broni,
 W_P – wydatki wojskowe,
 E_c – wielkość gospodarki,
 L_E – długość życia,
 E_d – edukacja,
 I_{nt} – integralność (wskaźnik korupcji) [za: Serrão 2009, s. 30].

W tabeli 7 zamieszczono punkty i miejsce w rankingu CNP według CASS, obliczone dla lat: 1990, 2000, 2010 i 2020. Według rankingu CASS (1996) w rywalizacji potęgi narodowej Chiny do 2020 r. zajmą 7. miejsce w świecie. Liderem klasyfikacji CNP ma być Japonia, a następne miejsca zajmą: USA, Niemcy, Francja, Włochy, Korea Południowa. Dziś wiemy,

że pozycja Japonii została przeceniona kosztem USA i Chin. Pierwsze miejsce należeć będzie do USA, a drugie do Chin.

Tab. 7. Punkty i rangi wg roku – prognozy do 2020 r. Statystyki CNP według CASS

Państwo	1990 r.	2000 r.	2010 r.	2020 r.
USA	279 (1)	241 (1)	213 (1)	192 (2)
Japonia	162 (3)	184 (2)	206 (2)	228 (1)
Niemcy	161 (4)	162 (3)	163 (3)	164 (3)
Francja	129 (5)	141 (4)	150 (4)	157 (4)
Włochy	115 (7)	125 (6)	137 (5)	151 (5)
Wielka Brytania	116 (6)	116 (7)	115 (7)	115 (8)
Kanada	100 (8)	92 (9)	86 (10)	81 (10)
Australia	78 (10)	71 (11)	66 (12)	62 (12)
Republika Południowej Afryki	36 (15)	34 (16)	32 (16)	30 (16)
Związek Radziecki	184 (2)	-	-	-
Rosja	139 (4)*	131 (5)	121 (6)	108 (9)
Chiny	94 (9)	102 (8)	110 (8)	118 (7)
Indie	51 (13)	53 (13)	55 (13)	57 (13)
Indonezja	34 (16)	37 (15)	39 (15)	40 (15)
Korea Południowa	70 (11)	87 (10)	105 (9)	124 (6)
Brazylia	62 (12)	69 (12)	75 (11)	80 (11)
Meksyk	46 (14)	49 (14)	51 (14)	52 (14)
Egipt	30 (17)	26 (17)	23 (17)	21 (17)

Źródło: Wyniki za 1990, 2000 i 2010 pochodzą z pracy [Songfen 1996]; wyniki za 2020 r. wygenerowane przez Pillsbury [za: Pillsbury 2000].

* Na oryginalnym wykresie wykazano Rosję, aby wskazać, jakie mogą być projekcje retro dla tego państwa.

W zakończeniu tego podrozdziału można stwierdzić, że wszystkie dotychczasowe obliczenia potęgi narodowej, także CNP, zdają się być arbitralne i nie mogą rościć pretensji o pełną trafność przewidywań. Jak już podkreślono, lista czynników wpływających na siłę narodową jest ciągle niepełna, a przy tym ich oszacowania są problematyczne. Powyższe tezy w żadnym wypadku nie podważają zasadności podejmowania opracowywania indeksów potęgi narodowej. Już Raymond Aron, powołując się na Clausewitza, zwracał uwagę na fakt, że obliczenia tego typu mogą być jedynie przybliżone [Aron 1984, s. 76].

5.2.5. Indeks bezpieczeństwa narodowego Indii

Metodyka pomiaru potęgi geopolitycznej Indii, znana jako *Indeks Bezpieczeństwa Narodowego* (National Security Index – NSI), została opracowana w Sekretariacie Rady Bezpieczeństwa Narodowego. Za wzorzec posłużył chiński CNP, jednak został w znacznym stopniu zmodyfikowany.

NSI Indii omówimy na podstawie dwóch artykułów – Arvinda Virmani (2005) i JS Bajwy (2008). Pierwszy z wymienionych jest autorem dwóch indeksów: *Virmani Index Power 1* (VIP 1) i *Virmani Index of Potential Power 2* (VIP 2). Autor ten w latach 2004 i 2005 zaproponował prosty wskaźnik *potencjału potęgi*, nazwany VIP 2, obliczany dla wszystkich średnich i dużych krajów na świecie. Prezentując powyższe indeksy, Virmani stwierdza, że od drugiej wojny światowej wzrosła rola wielkości ekonomicznej i potencjału technologicznego w globalnej równowadze sił. Powołuje się na Paula Kenney'ego, który wskazał na znaczenie ekonomii w ewolucji globalnej równowagi sił w kilku punktach:

- tradycyjne pole stosunków międzynarodowych nie doceniło w pełni roli siły gospodarczej, przy czym rola czynników ekonomicznych jest stosunkowo zaniedbana!
- potęga wojskowa opiera się na sile ekonomicznej i jest przez nią podtrzymywana,
- wzrost i upadek wielkich mocarstw można przypisać zmianie ich siły ekonomicznej,
- relatywna, a nie bezwzględna potęga ekonomiczna jest odpowiednią zmienną,
- potęga ekonomiczna jest podstawą potęgi krajowej [Virmani 2005, s. 3].

Zdaniem autora relatywna siła gospodarcza jest podstawą potęgi państwa. Nawet jeśli potęga militarna jest nieproporcjonalna do potęgi gospodarczej, to może być wykorzystana do zwiększenia potęgi państwa, ale tylko na pewien okres. Klasycznym tego przykładem jest rozpad ZSRR, gdzie konkurencja wojskowa i strategiczna wobec USA nie mogła zostać utrzymana przez obniżającą się siłę gospodarczą.

Odnosząc się do amerykańskiego modelu pomiaru potęgi (model RAND), Virmani podkreśla, że jego autor, Ashley J. Tellis i współpracownicy, opracowali kompleksowy i złożony model pomiaru potęgi pod względem zdolności państwa do osiągnięcia i utrzymania globalnej hegemonii. Odwołanie się Virmaniego do modelu Tellisa jest nawiązaniem do koncepcji zagregowanej funkcji produkcji gospodarki, która stanowi ośnowę indeksu VIP 2, bowiem:

zasoby naturalne kraju (np. ropa naftowa), zasoby kapitału fizycznego (w tym zasoby infrastruktury), kapitał ludzki (edukacja i umiejętności) oraz technologia (w tym zarządzanie, marketing i przedsiębiorczość) stanowią wkład do produkcji krajowej i są formalnie uwzględnione w zagregowanej funkcji produkcji gospodarki [tamże, s. 6].

Według Virmaniego w centrum nowoczesnej teorii wzrostu gospodarczego i rozwoju znajduje się (zagregowana) funkcja produkcyjna gospodarki. Funkcja produkcji zagregowanej podsumowuje możliwości zaopatrzenia gospodarki, czyli jej zdolność do produkcji wielu towarów i usług. Mieszanka faktycznie produkowanych towarów i usług zależy od modelu popytu krajowego.

Najprostsza algebraiczna reprezentacja funkcji produkcji agregowanej jest następująca: każda ze zmiennych zmieni się w czasie, tj. $T(t)$, $a(t)$, $b(t)$, $K(t)$, $H(t)$, $L(t)$, $Y(t)$. Dla uproszczenia wizualnego usunięto indeks czasu ze wszystkich zmiennych:

$$Y = T F (K, H, L),$$

gdzie: Y – PKB,

T – poziom technologii lub całkowita produktywność czynników,

F – funkcja różnych czynników produkcji, takich jak:

K – zapas kapitału fizycznego,

H – zasób kapitału ludzkiego (edukacja i umiejętności),

L – wielkość siły roboczej.

W powyższym wzorze T reprezentuje możliwości technologiczne gospodarki, zakładając, że technologia jest neutralna i niematerialna.

Powyższa funkcja produkcyjna może zostać zmieniona w celu uzyskania PKB na mieszkańca:

$$y = T f(k, h)$$

gdzie: $y = Y / L$ - PKB per capita,

$k = K / L$ - kwota kapitału fizycznego na osobę,

$h = H / L$ - średni poziom kapitału ludzkiego.

Virmani uważa, że założenie neutralnej zmiany technicznej i niematerialnej technologii jest wysoce restrykcyjne i niepotrzebne. Proponuje zatem zastosowanie bardziej ogólnej i skomplikowanej reprezentacji funkcji produkcji zagregowanej, która paradoksalnie upraszcza pomiar mocy ekonomicznej:

$$Y = TF(aK, bH, L)$$

i przy reorganizacji:

$$Y = T f(ak, bh)$$

gdzie a i b reprezentują stroniczą zmianę technologiczną.

Zdaniem Virmaniego Y rejestruje wszystkie istotne aspekty wiedzy i możliwości technologicznych, zarówno w postaci kapitału fizycznego, jak i istniejącego w mózgach pracowników/specjalistów (tj. wykształcenia i wyuczonych umiejętności). Jest to zatem najprostszy i najlepszy dostępny wskaźnik ogólnej zdolności technologicznej [tamże, s. 6].

Niżej dokonamy omówienia dwóch indeksów Virmaniego - VIP 2 i VIP 1.

VIP 2 - Indeks Potencjału Potęgi

W ujęciu Virmaniego **potencjał potęgi - VIP 2 - to potencjał energetyczny kraju.**

Potencjał energetyczny kraju (NPP) autor ten definiuje jako wielokrotność wielkości jego gospodarki, mierzonej PKB według parytetu siły

nabywczej (Y), i jego możliwości technologicznych, mierzonych PKB na mieszkańca (y):

$$NPP = Y * y^{\alpha}, y = Y/L$$

gdzie: L – populacja,

α – parametr, który może mieć wartość między 0 a 1.

Jeśli w powyższym równaniu podstawimy $Y = y * L$ i wstawimy $\beta = 1 + \alpha$, otrzymamy:

$$NPP = L * y^{\beta}$$

gdzie β jest parametrem, który może mieć wartość między 1 a 2.

VIP 2 – potencjał energetyczny kraju (jak zdefiniowano powyżej) w stosunku do USA:

$$(1) \text{ VIP 2} = (Y / Y_{usa}) * (y / y_{usa})^{\alpha}, \text{ gdzie } 0 < \alpha$$

lub równoważnie:

$$(2) \text{ VIP 2} = (L / L_{usa}) * (y / y_{usa})^{\beta}, \text{ gdzie } 1 < \beta < 2$$

Według Virmaniego z powyższych równań wynika szereg wniosków:

- jeśli $\alpha = 0$ ($\beta = 1$), to (a) potencjał energetyczny kraju jest mierzony jego PKB (według parytetu siły nabywczej) w stosunku do PKB USA;
- kraj o wyższym PKB jest potencjalnie silniejszy niż kraj o niższym PKB. Bezpośrednia populacja i dochód na mieszkańca (PKB) mają jednakową wagę;
- jeśli α jest niezerowe, to (b). Jeśli dwa kraje mają ten sam PKB, ale jeden jest bogatszy niż drugi (wyższy dochód na głowę/PKB), bogatszy kraj będzie potencjalnie silniejszy [tamże, s. 7].

Ponieważ dochód na mieszkańca jest wskaźnikiem ogólnej zdolności technologicznej, zwielokrotnia potencjał mocy danego PKB. Ogólnie

oznacza to również, że technologia (dochód na mieszkańca) ma większy wpływ na określenie potencjału mocy niż populacja (liczba osób).

Stosując ten wskaźnik do pomiaru względnej mocy krajów, przyjmujemy, że $\alpha = 0,5$ ($\beta = 1,5$). Potencjał energetyczny wszystkich krajów o PKB przy parytecie siły nabywczej powyżej 15 mld USD w 2002 r. (WDI 2004) jest oszacowany za pomocą tego wskaźnika [tamże, s. 7].

Zdaniem Virmaniego VIP 2 można łatwo zastosować w dowolnym z około 200 krajów, dla których dostępne są dane o PKB i populacji. Indeks mierzy potencjalną moc względem USA, a zatem ma wartość wskaźnika 100%. Określamy wartości referencyjne indeksu dla kraju, który ma być uznany za moc globalną (20%) lub moc regionalną (5%).

VIP 1 - Indeks Rzeczywistej Potęgi

Według Virmaniego rzeczywista potęga państwa zależy od ilości i jakości strategicznych zasobów, w tym sprzętu obronnego, technologii i umiejętności nabytych przez kraj. Formalnie można zdefiniować wskaźnik rzeczywistej potęgi (VIP) jako funkcję (G) potencjału potęgi VIP 2 i strategicznych aktywów K_s kraju (w stosunku do strategicznych aktywów benchmarku USA K_{sus}):

$$(3) \quad \mathbf{VIP = G (VIP2, K_s / K_{sus})}$$

Funkcja G pozwala na komplementarność/synergę między elementami gospodarczymi i wojskowymi/strategicznymi (np. inwestycje w strategiczną technologię, która ma pozytywny wpływ na gospodarkę cywilną i odwrotnie) lub substytucyjność. W celu uproszczenia zastosowania forma G z parametrem σ wydaje się odpowiednia. Zatem:

$$(4) \quad \mathbf{VIP = (VIP2)^{1-\sigma} (K_s / K_{sus})^\sigma, 0 < \sigma < 1}$$

Jeśli aktywa ekonomiczne i strategiczne mają taką samą wagę w VIP, $\sigma = 0,5$. Niższy (wyższy) σ oznacza, że aktywa strategiczne mają mniejszą (większą) wagę niż aktywa ekonomiczne. Należy zauważyć, że jeśli sto-

sunek zasobów strategicznych jest taki sam jak VIP 2, to $VIP = VIP 2$ dla każdej wartości σ .

O ile nie zaznaczono inaczej, w analizie empirycznej Virmani zakłada, że VIP i VIP 2 mają wysoki pozytywny związek. W rachunkach narodowych wydatki na dobra publiczne, takie jak obrona i technologia strategiczna są traktowane jako wydatki bieżące, wyceniane według bieżących kosztów. Z perspektywy potęgi narodowej jest to bardziej inwestycja w kapitał fizyczny i ludzki.

Ponieważ zasób technologii strategicznej nie jest towarem lub technologią handlową, jego wartość (cena) nie jest równa faktycznemu kosztowi, w jakim jest nabywana (co będzie odwrotnie proporcjonalne do zdolności i wydajności ϵ). Wydatki te muszą być dostosowane do efektywności i zmian cen, aby były porównywalne w różnych krajach i czasie. Formalnie można go zapisać jako:

$$(5) \quad Kst = \epsilon t Et / pt - \delta Kst-1$$

gdzie: Kst - zasób technologii strategicznej,

T - czas,

ϵ - wydajność,

Et - wydatki na tę technologię,

pt - deflator ceny, jest to parametr efektywności,

δ - stopa amortyzacji akcji.

Virmani zaznacza, że zasoby aktywów strategicznych również ulegają starzeniu. Przełom technologiczny dokonany przez jeden lub więcej krajów (np. rewolucja przemysłowa, broń atomowa) może sprawić, że część lub całość strategicznych aktywów reszty krajów stanie się przestarzała, co znacznie zmniejszy ich potęgę (VIP).

Aktywa strategiczne są narodowym „dobrem publicznym”. Każdy rząd musi pozyskiwać zasoby poprzez opodatkowanie, które ogólnie może mieć negatywny wpływ na wzrost PKB na mieszkańca. Uzyskane przychody należy następnie rozdzielić między różne rodzaje dóbr publicznych, takich jak aktywa strategiczne (E_s) i inne dobra publiczne, takie jak drogi (E_y), które mają pozytywny wpływ na wzrost PKB per

capita r. Zatem bezpośredni pozytywny wpływ większych wydatków na aktywa strategiczne może być częściowo zniwelowany przez pośredni negatywny wpływ na wzrost gospodarczy. Takie kompromisy i koszty można zminimalizować (niższe p, wyższe €) dzięki nabyciu strategicznych aktywów poprzez sojusz z silniejszym krajem, który ma już taką technologię, umiejętności i sprzęt. Ta ostatnia zapewni aktywa strategiczne tylko wtedy, gdy ta pierwsza będzie w stanie ją ulepszyć [tamże, s. 8].

Drugim autorem opisującym elementy CNP Indii jest gen. dywizji (2008) JS Bajwa. Autor ten podkreśla w swoim artykule, że koncepcja CNP jest odmienna od większości zachodnich koncepcji potęgi, którą można obliczyć numerycznie, bowiem istnieje wiele wskaźników, które można ostatecznie wyrazić jedną liczbą. Wskaźniki te uwzględniają zarówno czynniki wojskowe (znane jako twarda potęga), jak i czynniki ekonomiczne i kulturowe (znane jako miękka potęga).

Charakteryzując CNP, Bajwa stwierdza, że oznacza on wszechstronne możliwości państwa do realizacji jego celów strategicznych poprzez podejmowanie działań na arenie międzynarodowej, a głównymi czynnikami tego pojęcia są zasoby strategiczne, zdolności strategiczne i wyniki strategiczne, przy czym zasoby strategiczne stanowią bazę materialną [Bajwa 2008, s. 152].

Za tym autorem przedstawiono rodzaje zasobów strategicznych i główne wskaźniki, stanowiące podstawę obliczenia w wartości CNP danego państwa (tab. 8).

Bajwa ocenia, że CNP to realistyczna, szeroko zakrojona ocena potęgi narodowej i jego zdolności do wpływania na problemy globalne jako znaczącego *gracza*. Wiąże się to z wielostronnymi działaniami dyplomatycznymi (dyplomacją wielkiej potęgi). Dopóki Indie nie staną się głównym i niezależnym ośrodkiem badawczo-rozwojowym we wszystkich sferach technologicznych, pozostaną podatne na strategiczne *potamanie rąk* przez inne mocarstwa i mogą być liczone jako potęga drugoklasowa [tamże, s. 160].

Tab. 8. Wszystkie rodzaje zasobów strategicznych i główne wskaźniki

Lp.	Rodzaj zasobów	Średnia ważona	Wskaźnik	Średnia ważona wskaźnika
1	Zasoby ekonomiczne	0,2	PKB w dol. amerykańskich	1,0
2	Kapitał ludzki	0,1	A) Siła robocza w wieku 15-65 lat B) Średnia lat edukacji kapitału ludzkiego C) Ogólny kapitał ludzki (A x B)	1,0
3	Zasoby naturalne	0,1	Oplaty licencyjne za energię elektryczną i wpływy z opłat	0,25
			Komercyjne zużycie energii	0,25
			Zasiewy roślin uprawnych	0,25
			Oplaty za słodką wodę	0,25
4	Kapitał zasobowy	0,1	Inwestycje krajowe brutto	0,4
			Wartość rynku kapitałowego	0,3
			Bezpośrednie inwestycje zagraniczne netto	0,3
5	Zasoby wiedzy i technologiczne	0,2	Liczba komputerów osobistych	0,2
			Użytkownicy Internetu	0,2
			Wnioski patentowe złożone przez rezydentów krajowych	0,2
			Artykuły w czasopismach naukowych i technicznych	0,2
			Wydatki na badania i rozwój	0,2
6	Zasoby rządowe	0,1	Wydatki rządu centralnego	1,0
7	Zasoby militarne	0,1	Personel wojskowy	0,4
			Wydatki wojskowe	0,6
8	Zasoby międzynarodowe	0,1	Eksport towarów i usług	0,3
			Import towarów i usług	0,3
			Wpływy z opłat licencyjnych	0,2
			Oplaty licencyjne i opłaty licencji	0,2

Źródło: [Bajwa 2008, s. 161-162].

5.2.6. Indeks bezpieczeństwa narodowego Izraela

Izraelski indeks bezpieczeństwa narodowego ma postać zupełnie inną niż indeksy bezpieczeństwa narodowego Chin i Indii. Jest to badanie opinii publicznej na temat poziomu tego bezpieczeństwa w okresie 2017-2018, autorskie opracowanie dra Zipi Israeli z Instytutu Studiów Bezpie-

czeństwa Narodowego na Uniwersytecie w Tel Awiwie, prezentowane podczas Dorocznej Konferencji Międzynarodowej.

Ankieta zawierała 25 pytań skategoryzowanych, które wszystkie prezentujemy niżej, bowiem bezpieczeństwo narodowe Izraela nie jest porównywalne z bezpieczeństwem narodowym krajów europejskich z uwagi na nieustanne konflikty z sąsiadami. W większości pytań nie podajemy dołączonych do nich opcji odpowiedzi, a zainteresowanym tą kwestią Czytelnikom proponujemy przestudiowanie podanego źródła. Oto lista pytań dla ankietowanych:

1. Czy bardziej martwią Cię zagrożenia zewnętrzne dla Izraela, czy zagrożenia wewnętrzne/społeczne?
2. Czy państwo Izrael będzie w stanie skutecznie stawić czoła następującym wyzwaniom:
 - wojna na dwóch frontach, jednocześnie na arenie północnej i w Strefie Gazy,
 - kolejne poważne ataki terrorystyczne,
 - polaryzacja społeczna,
 - korupcja w systemie rządowym,
 - zmniejszone poparcie Stanów Zjednoczonych dla Izraela.
3. Jakie jest obecnie największe zewnętrzne zagrożenie dla państwa?
4. Czy obecność Iranu i frakcji powiązanych z Iranem w Syrii stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Izraela?
5. Biorąc pod uwagę wzmocnienie Hezbollahu, czy popierasz, czy przeciwstawiasz się dalszemu ofensywnemu podejściu do organizacji, nawet ryzykując rozpoczęcie wojny?
6. Jak poradzić sobie z zagrożeniem ze strony Strefy Gazy?
7. Czy popierasz, czy sprzeciwiasz się utworzeniu dwóch państw dla dwóch narodów?
8. Czy popierasz, czy sprzeciwiasz się utworzeniu dwóch państw dla dwóch narodów?
 - świeckich,
 - religijnych.
9. Pomysł jednostronnego przyłączenia terytoriów w Judei i Samarii zostały ostatnio podniesione. Jaka jest twoja opinia?
10. Jaka jest najlepsza opcja Izraela w konflikcie izraelsko-palestyńskim?
11. Jakie będą konsekwencje kolejnej porażki w procesie politycznym między Izraelem a Palestyńczykami?
12. Ile masz zaufania do każdej z następujących instytucji?

- IDF – Siły Obrony Izraela,
 - Mossad,
 - Agencja Bezpieczeństwa Izraela,
 - Policja.
13. Czy Siły Obrony Izraela są przygotowane do konfrontacji wojskowej?
14. Czy spory ideologiczne mają wpływ na zdolność funkcjonowania IDF?
15. IDF ma jasne procedury otwierania ognia do terrorystów podczas ataku terrorystycznego. Zgodnie z tymi procedurami neutralizowany terrorysta, który nie stanowi zagrożenia, nie powinien być zabity.
- zgoda,
 - brak zgody.
16. Czy system wartości kierujący wyższym kierownictwem IDF jest bliski systemowi wartości przyjętemu przez większość izraelskiej opinii publicznej lub daleki od niego?
17. Niektórzy twierdzą, że najwyżsi rangą wojskowi powstrzymują rząd w odniesieniu do rozmieszczenia sił zbrojnych i nakładania ograniczeń na ludność palestyńską.
- zgoda,
 - brak zgody.
18. Czy normalne i właściwe jest powstrzymywanie rządu przez najwyższych rangą wojskowych?
- tak,
 - nie.
29. Które z następujących napięć wewnętrznych najbardziej Cię martwi?
20. Jaka wartość jest dla Ciebie najważniejsza?
- państwo demokratyczne (równe prawa polityczne dla wszystkich),
 - państwo z większością żydowską,
 - Wielki Izrael.
21. W tym roku państwo Izrael będzie obchodzić 70. rocznicę powstania. Co było największym osiągnięciem Izraela?
22. W jaki sposób Żydzi amerykański przyczyniają się do bezpieczeństwa narodowego Izraela?
23. Jaki trend charakteryzuje relacje między społecznościami żydowskimi w Izraelu i w USA?
24. Dlaczego te społeczności rozdzielają się?
25. Jak postrzegasz relacje między Izraelem a Żydami amerykańskimi?
- Izrael jest centrum narodu żydowskiego,
 - Żydzi mają dwa równie ważne i duże centra [Israeli 2018].

W przeciwieństwie do prezentowanych wyżej indeksów RAND oraz CNP, indeks izraelski nie zakłada pomiaru potęgi państwa. Jego celem jest badanie zmienności opinii obywateli Izraela na temat ich percepcji zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego. Indeks opracowywany jest corocznie.

5.2.7. Koncepcja rangowania potęgi narodowej

O zastrzeżeniach co do możliwości precyzyjnego oszacowania potęgi narodowej państwa sygnalizowano już wyżej, powołując się opinie Carla Clausewitza i Raymonda Arona.

Ciekawą konstatację na temat oceny pomiaru potęgi państwa sformułował Karl Xwang: „Indeksy bezpieczeństwa narodowego nie mierzą rzeczywistej potęgi państwa, ale mierzą ją tak, jak postrzegana jest ona przez ich projektantów” [Xwang 2010, s. 5].

Indeksy bezpieczeństwa narodowego (wyluczając indeks izraelski) stanowią często wyrafinowane matematycznie narzędzia badawcze służące do oszacowania potęgi państwa w stopniu bardziej lub mniej przybliżonym i porównywania jej z potęgami innych państw.

Skoro kłopotliwe i czasochłonne wyliczenia potęgi państwa mogą być jedynie przybliżone, to jasne jest, że należy zastanowić się nad ich praktycznym zastosowaniem.

W analizach strategicznych (ale także geostrategicznych) można – naszym zdaniem – wykorzystać uproszczoną wersję indeksu bezpieczeństwa narodowego, czyli na przykład **koncepcję rangowania potęgi narodowej**. W przeciwieństwie do indeksów bezpieczeństwa, których istotą jest skomplikowane sumowanie poszczególnych wartości wskaźników referencyjnych odnoszących się do wszystkich elementów potęgi państwa, koncepcja rangowania zakłada jedynie ich porównywanie z innymi państwami na zasadzie przypisywania im rang (pozycji wśród innych państw), jaką dane państwo zajmuje według „twardych” danych oraz ocen szacunkowych, dokonywanych przez ekspertów z dziedziny, do której się odnoszą. Istotę proponowanej koncepcji rangowania przedstawiono w postaci tabeli 9.

Proponowane narzędzie pozwala wykazać silne i słabe strony naszej potęgi w porównaniu do innego państwa (innych państw). Oczywiście pojawiają się problemy związane z ekwiwalentami, dotyczącymi na przykład zróżnicowanych systemów uzbrojenia. Rozpatrzmy następujący przypadek: państwo A posiada dwa lotniskowce, a państwo B nie ma żadnego. Jednakże państwo B posiada ich ekwiwalent – skuteczne systemy rakietowe, które mogą zniszczyć lotniskowce państwa A zanim wejdą one w strefę oddziaływania bojowego wobec państwa B.

Wydaje się, że w analizach strategicznych, o których mowa wyżej, wnioski z przeprowadzonego rangowania potęgi narodowej mogą być wykorzystane w większym stopniu i zakresie niż wnioski z indeksu bezpieczeństwa narodowego. Oczywiście jest to pogląd dyskusyjny.

Istnieje mnóstwo ilościowych wskaźników, które możemy wykorzystać do rangowania potęgi państwa. Są one stosowane przez instytucje i organizacje międzynarodowe, takie jak Bank Światowy, OECD, UE, ONZ. Ponadto można korzystać z oficjalnych statystyk poszczególnych badanych krajów.

Zagadnienie określania wartości wskaźników jakościowych jest nieco skomplikowane i wymaga zastosowania jednakowych kryteriów ocen. W tym celu należy w szerokim zakresie wykorzystać wiedzę ekspercką. Dla przykładu, oceniając budżet obronny, nie wystarczy tylko porównanie wielkości nakładów analizowanych państw na siły zbrojne, ale należy też gruntownie zbadać wielkość nakładów przeznaczonych na finansowanie przedsięwzięć mających bezpośredni wpływ na ich kluczowe zdolności operacyjne.

Niektóre wskazówki do oceny elementów środowiska bezpieczeństwa narodowego zawarte są w podrozdziale 4.2.

Tab. 9. Rangowanie potęgi narodowej

Kategoria	Kryterium	Wskaźniki	Ranga - lokata państwa				
			A	B	C	D	itd.
Położenie geograficzne	<ul style="list-style-type: none"> • lokalizacja kontynentalna • położenie geostrategiczne • powierzchnia kraju • ukształtowanie powierzchni • długość i charakter granic • klimat • dostępność terytorium dla techniki wojskowej 	Wskaźniki ilościowe oraz ustalane uznaniowo jakościowe					
Ludność	<ul style="list-style-type: none"> • liczba ludności • gęstość zaludnienia • przyrost naturalny • struktura wiekowa • mniejszości narodowe • grupy etniczne • migracje • wyznania religijne • trwanie życia, • populacja w wieku produkcyjnym 	Według oficjalnych i aktualnych danych statystycznych i ocen jakościowych					
Forma państwa	<ul style="list-style-type: none"> • forma rządów • reżim polityczny • ustroj terytorialny 	Wskaźniki jakościowe					
Polityka zagraniczna	aspiracje polityczne	Wskaźniki jakościowe: <ul style="list-style-type: none"> • roszczenia terytorialne względem państw sąsiednich • posiadanie broni jądrowej • przywództwo globalne lub regionalne • dominacja strategiczna w regionie • rozszerzanie wpływów politycznych, kulturowych lub religijnych na kraje sąsiednie 					
	<ul style="list-style-type: none"> • zewnętrzne interesy narodowe • pozycja państwa w stosunkach międzynarodowych • uczestnictwo w sojuszach politycznych i wojskowych • wiarygodność sojusznicza 	Wskaźniki jakościowe					

	<ul style="list-style-type: none"> uczestnictwo w innych organizacjach międzynarodowych stosunki polityczne i gospodarcze z innymi podmiotami, percepcja zagrożeń politycznych i militarnych. 						
Porządek konstytucyjny i praworządność	praworządność	Według metodologii ONZ wyróżnia się trzy obszary wskaźników praworządności: policja, sądownictwo i więziennictwo. Obszary te oceniane są z punktu widzenia wydajności, integralności, przejrzystości i odpowiedzialności oraz ich zdolności działania. W odniesieniu do policji opracowano 41 wskaźników, systemu sądownictwa – 51, a więziennictwa 43					
	stabilność polityczna i społeczna	Wskaźnik stabilności politycznej i społecznej: <ul style="list-style-type: none"> uporządkowane transfery towarów i usług konflikt zbrojny gwałtowne demonstracje niepokoje społeczne międzynarodowe napięcia/zagrożenie terrorystyczne koszty terroryzmu skala terroryzmu politycznego ocena zagrożenia bezpieczeństwa państwa intensywność polityczna konfliktów wewnętrznych: <ul style="list-style-type: none"> etnicznych, religijnych lub regionalnych intensywność brutalnych działań wobec organizacji opozycyjnych 					

	<ul style="list-style-type: none"> • intensywność konfliktów społecznych • stabilność rządu • konflikt wewnętrzny • konflikt zewnętrzny • napięcia etniczne 					
ochrona wartości demokratycznych i instytucji demokracji	<p>Wskaźnik poziomu ochrony wartości demokratycznych i instytucji demokracji obejmuje szereg zmiennych, m.in. przestrzeganie:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prawa własności i zarządzanie państwem oparte na regułach • jakość zarządzania budżetem i finansami publicznymi • skuteczność mobilizacji dochodów publicznych • wydatki na przejrzystość funkcjonowania instytucji • niestabilność i przemoc • skuteczność rządu • obciążenia regulacyjne obywateli • przekupstwo i korupcja • uchylanie się od płacenia podatków • służba publiczna narażona na interwencje polityczne • bezpieczeństwo osobiste i własność prywatna 					
przestępczość	<p>Ogólnym wskaźnikiem przestępczości jest procentowy udział osób popełniających przestępstwa w ogólnej liczbie ludności. Szczegółowe wskaźniki przestępczości mierzą jej rozległość, intensywność, strukturę i dynamikę.</p>					

System obronny państwa	<ul style="list-style-type: none"> • przywództwo polityczne • przywództwo strategiczne • gotowość obronna 	Wskaźniki jakościowe					
	poziom zarządzania kryzysowego	<p>Można wykorzystać wskaźniki Projektu CRISMA:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wskaźniki planowania zdolności i zasobów • wskaźniki wpływu gospodarczego • kluczowe wskaźniki wydajności 					
	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona ludności • współpraca cywilno-wojskowa • wsparcie państwa-gospodarza • zapasy strategiczne • zasoby obronne • przemysł obronny • infrastruktura obronna 	Wskaźniki ilościowe i jakościowe					
Siły zbrojne	<ul style="list-style-type: none"> • zasoby strategiczne • budżet wojskowy • charakter i struktura organizacyjna • uzbrojenie i wyposażenie • koncepcje operacyjne • zdolności operacyjne • systemy wsparcia • infrastruktura wojskowa • instytucje badań rozwoju, testowania i oceny systemów walki 	Wskaźniki ilościowe i jakościowe					
Gospodarka	charakter gospodarki	<ul style="list-style-type: none"> • poziom rozwoju przemysłu i rolnictwa • miejsc zatrudnienia siły roboczej w sektorach: rolnictwo, przemysł, usługi • wielkość PKB • wielkość PKB per capita • parytet siły nabywczej 					
	zasoby naturalne	rodzaj i ilości zasobów					
	zasoby kapitałowe	<ul style="list-style-type: none"> • wartość brutto środków trwałych – nakłady poniesione na ich wytworzenie lub zakup, bez potrącenia wartości zużycia 					

	<ul style="list-style-type: none"> • wartość netto środków trwałych • wartość brutto środków trwałych – amortyzacja • stopień zużycia – stosunek wartości zużycia do wartości brutto środków trwałych 					
kapitał ludzki	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomiczna wartość dodana kapitału ludzkiego • wartość dodana kapitału ludzkiego • wartość rynkowa kapitału ludzkiego • finansowy wskaźnik kapitału ludzkiego 					
rozwój społeczny	<p>Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) jest syntetycznym miernikiem opisującym stopień rozwoju społeczno-ekonomicznego poszczególnych krajów. Wskaźniki szczegółowe dotyczą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • oczekiwanej długości życia • średniej liczby lat edukacji otrzymanej przez mieszkańców w wieku 25 lat i starszych • oczekiwanej liczby lat edukacji dla dzieci rozpoczynających proces kształcenia • dochodu narodowego per capita w dolarach USD, liczonego według parytetu siły nabywczej danej waluty 					
wymiana handlowa z zagranicą	<ul style="list-style-type: none"> • wartość obrotu handlu zagranicznego • wartość eksportu • wartość importu • wartość rocznego napływu ZIB (zagranicznych inwestycji 					

		bezpośrednich) • wartość rocznego odpływu ZIB					
	Zadłużenie zagraniczne i wewnętrzne	• relacja długu zagranicznego do PKB • relacja długu wewnętrznego do PKB					
Nauka i technologie	• nauka • technologie • innowacje	• opłaty za korzystanie z własności intelektualnej, płatności (US \$) • opłaty za korzystanie z własności intelektualnej, wpływy (US \$) • eksport zaawansowanych technologii (% wykonanego eksportu) • eksport zaawansowanych technologii (bieżący w USD) • liczba zgłoszeń patentowych (niezzydenci) • liczba zgłoszeń patentowych (mieszkańcy) • wydatki na badania i rozwój (% PKB) • naukowcy w dziedzinie badań i rozwoju (na milion osób) • udział nauki w rozwoju gospodarczym					
Edukacja	• szkolnictwo średnie • szkolnictwo wyższe • nauka przez całe życie	Przykładowe wskaźniki: • wydatki na edukację ogółem (%PKB) • wydatki na jednego studenta (% PKB per capita)					
Opieka społeczna i ubezpieczenia społeczne	Opieka zdrowotna: • sytuacja demograficzna i socjoekonomiczna • status opieki zdrowotnej • przyczyny chorób • interwencje zdrowotne - usługi zdrowotne • promocja opieki zdrowotnej	Istnieje wiele wskaźników w zakresie opieki zdrowotnej, m.in.: • zakres szczepień dzieci • odsetek szczepień przeciwko grypie u osób starszych • badania przesiewowe w kierunku raka piersi • badania przesiewowe w kierunku raka szyjki macicy					

		<ul style="list-style-type: none"> • badania przesiewowe w kierunku raka jelita grubego • łóżka szpitalne • praktykujący lekarze • praktykujące pielęgniarki • równość dostępu do usług opieki zdrowotnej • czas oczekiwania na zabiegi planowe • infekcje rany chirurgicznej • jakość leczenia raka 				
	<p>Ubezpieczenia społeczne:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ubezpieczenia emerytalne • ubezpieczenia rentowe • ubezpieczenia chorobowe • ubezpieczenia wypadkowe • ubezpieczenia na życie • (dobrowolne) 	<p>W odniesieniu do ubezpieczeń społecznych w statystykach OECD wykorzystuje się wiele wskaźników, m.in.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • całkowita składka ubezpieczeń brutto • składka brutto za ubezpieczenie inne niż na życie • wskaźnik całkowitej penetracji ubezpieczeniowej, liczony jako stosunek całkowitej składki ubezpieczeniowej do PKB • wskaźnik penetracji ubezpieczeń na życie, liczony jako stosunek składki ubezpieczeniowej na życie do PKB, • wskaźnik penetracji ubezpieczeń innych niż na życie (non-life), liczony jako stosunek składki ubezpieczeniowej non-life do PKB • gęstość ubezpieczeniowa, liczona jako stosunek całkowitej składki ubezpieczeniowej do populacji ogółem [Insurance indicators]. 				

<p>Środki masowego przekazu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • system regulacji i kontroli • pluralizm i przejrzystość własności • media jako platforma demokratycznego dyskursu • budowanie potencjału zawodowego i wspieranie instytucji • zdolności infrastrukturalne 	<p>Wskaźniki stosowane w UE:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ochrona wolności słowa • przejrzystość własności mediów • kontrola polityczna nad mediami • dostęp do mediów dla mniejszości • ochrona prawa do informacji • koncentracja własności mediów (pozioma) • autonomia redakcyjna • dostęp do mediów dla społeczności lokalnych/regionalnych oraz mediów społecznościowych • zawód dziennikarski – standardy i ochrona • koncentracja własności i egzekwowania prawa konkurencji • media i demokratyczny proces wyborczy • dostęp do mediów dla osób niepełnosprawnych • niezależność i skuteczność władzy medialnej • wpływ komercyjny i właścicielski na treść redakcyjną • państwowa regulacja zasobów i wsparcia dla sektora mediów • dostęp do mediów dla kobiet • uniwersalny zasięg tradycyjnych mediów i dostęp do Internetu, • żywotność mediów • niezależność zarządzania PSM i finansowania • umiejętność korzystania z mediów 					
---------------------------------	---	---	--	--	--	--	--

Źródło: opracowanie własne.

5.3. Potencjał zagrożeń bezpieczeństwa narodowego

Potencjał zagrożeń jest skumulowaną miarą niebezpieczeństw, które uniemożliwiają lub obniżają możliwości realizacji interesów narodowych. Tradycyjne podejście do zagrożeń bezpieczeństwa narodowego koncentrowało się na kwestiach militarnych. Od lat 80. XX wieku nastąpił proces rozszerzania i pogłębiania zakresu przedmiotowego bezpieczeństwa narodowego o nowe jego wymiary. Jedną z konsekwencji tego procesu jest konieczność uwzględniania w badaniu poziomu bezpieczeństwa narodowego wszystkich zagrożeń we wszystkich jego wymiarach.

Potencjał zagrożeń, ujęty w postaci oceny prawdopodobieństwa ich wystąpienia oraz przypisaniu im współczynników wagowych, wyraża ważność poszczególnych zagrożeń w całości kształcie bezpieczeństwa narodowego.

Prezentowana koncepcja **indeksu zagrożeń** dla bezpieczeństwa narodowego opiera się na następujących założeniach:

- należy zidentyfikować istotne zagrożenia dla przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego w odniesieniu do wszystkich jego wymiarów;
- należy określić prawdopodobieństwo wystąpienia każdego zagrożenia w postaci procentowej w pięciu przedziałach:
 - 1) 0-10% - bardzo mało prawdopodobne,
 - 2) 11-30% - mało prawdopodobne,
 - 3) 31-50% - prawdopodobne,
 - 4) 51-70% - bardzo prawdopodobne,
 - 5) 71-90% - bliskie pewności;
- dla każdego zagrożenia, z wyjątkiem zagrożeń ujętych w ramce, należy określić współczynnik wagowy w skali 0-1. Współczynnik wagowy oznacza wielkość wpływu czynnika zagrożenia dla bezpieczeństwa przedmiotu referencyjnego i wskazane jest stosowanie skali pięciostopniowej:
 - 1) nieistotny - 0,0-0,2
 - 2) mały - 0,2-0,3

- 3) umiarkowany - 0,4-0,5
 - 4) poważny - 0,6-0,7
 - 5) krytyczny - 0,7-1,0;
- dla wybranych zagrożeń z kategorii ujętych w ramce proponuje się przyjmować wskaźniki wagowe według rodzaju zagrożenia wskazanego w ramce 5;

Ramka 5. Proponowane zakresy wielkości wskaźników wagowych

Zagrożenia	Wskaźniki wagowe
militarne	3-10
polityczne	2-5
ekonomiczne	1-5
informacyjne	1-3

Źródło: opracowanie własne.

- jeżeli zagrożenie dotyczy jednocześnie dwóch lub trzech przedmiotów referencyjnych, wówczas wielkość 1 lub inna wartość wagowa określona dla zagrożenia z ramki wyraża sumę współczynników wagowych danego zagrożenia;
- należy obliczyć sumaryczne iloczyny prawdopodobieństwa i wskaźników wpływu (wagowych) dla przedmiotów referencyjnych.

Ustalając pięć przedziałów prawdopodobieństwa i ich zakresy procentowe, kierowano się znaną z wojskowości zasadą nadmiaru, w myśl której lepiej jest mieć większy potencjał lub założyć większe ryzyko, niż to wynika z konkretnych kalkulacji. W sferze bezpieczeństwa narodowego zasada zakładania nadmiaru ryzyka jest szczególnie ważna.

Indeks zagrożeń bezpieczeństwa narodowego ma postać:

$$IZBN = \frac{(\sum P_{xwJ} + \sum P_{xwS} + \sum P_{xwAP})}{3}$$

gdzie: IZBN – indeks zagrożeń bezpieczeństwa narodowego,

$\sum P_{xwJ}$ – suma iloczynów prawdopodobieństwa i wskaźników wpływu (wagowych) dla jednostek,

$\Sigma P \times W S$ – suma iloczynów prawdopodobieństwa i wskaźników wpływu (wagowych) dla społeczeństwa,

$\Sigma P \times W AP$ – suma wskaźników wagowych dla aparatu państwowego.

Przykładową koncepcję indeksu bezpieczeństwa narodowego w formie tabelarycznej przedstawiono w tabeli 10. Zaznaczone w niej prawdopodobieństwa i przypisane im wskaźniki wpływu (wagowe) dla wybranych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego należy traktować jako przykładowe.

Tab. 10. Indeks zagrożeń bezpieczeństwa narodowego

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Kategoria zagrożeń	Wyszczególnienie	Przedmiot referencyjny bezpieczeństwa narodowego									
		Jednostka			Społeczeństwo			Aparat państwowy			
		P	wskaźnik wpływu	$P \times W$	P	wskaźnik wpływu	$P \times W$	P	wskaźnik wpływu	$P \times W$	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Fizyczne	<u>ataki terrorystyczne:</u>										
	<ul style="list-style-type: none"> • atak bombowy w miejscu publicznym • uprowadzenie środka w komunikacji lotniczej • uprowadzenie środka w komunikacji morskiej • uprowadzenie zakładników • inne 	2	0.1	0.2	3	0.4	1.2	3	0.5	1.5	
	<ul style="list-style-type: none"> • uprowadzenie środka w komunikacji morskiej • uprowadzenie zakładników • inne 	1	0.2	0.2	2	0.4	0.8	2	0.5	1.0	
	<u>inne czyny przestępcze:</u>										
	<ul style="list-style-type: none"> • zabójstwa • porzucanie noworodków • handel ludźmi • przestępstwa na tle seksualnym • napady zbrojne (zamachy bombowe) na osoby publiczne • inne 										
	<u>inne zdarzenia:</u>										
	<ul style="list-style-type: none"> • zatrucia pokarmowe • zatrucia tlenkiem węgla • śmiertelne wychłodzenie • rażenie piorunem • inne 										

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Polityczne	<p><u>godzące w wartości demokratyczne:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • nieprzestrzeganie praw i wolności obywateli • agresywne religie i ideologie • upartyjnienie struktur państwa • uprzedzenia kulturowe i religijne • dyskryminacja mniejszości narodowych i grup etnicznych • niepokoje społeczne na tle ideologicznym i rasistowskim • brak wolności słowa • brak prawa do gwarancji informacji • cenzura mediów • inne 									
Militarne	<p><u>akty terrorystyczne</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • atak zbrojny na ważne obiekty publiczne • atak terrorystyczny na obiekty infrastruktury krytycznej • inne <p><u>wojskowe akcje zbrojne:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • incydent graniczny • szantaż wojskowy • sabotaż zbrojny • demonstracja siły • blokada portu • inne <p><u>operacje wojenne:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • atak powietrzny przeciwnika na wybrane cele • połączona operacja zaczepna przeciwnika na sąsiednie państwo NATO • połączona operacja zaczepna przeciwnika na dany kraj • zbrojne starcie graniczne • inne 									
Ekonomiczne	<ul style="list-style-type: none"> • kryzys finansów publicznych - niewypłacalność • zamrożenie aktywów prywatnych • ograniczenie wymienialności walut • szybki wzrost inflacji • masowe wycofywanie wkładów poza system bankowy • niestabilność kursu walutowego • spadek eksportu • sankcje gospodarcze • kryzys gospodarczy • załamanie się systemu emerytalnego • inne 									
Zasobowe	<ul style="list-style-type: none"> • braki wody pitnej • deficyt wód gruntowych • przerwanie dostaw surowców energe- 									

5. Poziom bezpieczeństwa narodowego

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	<ul style="list-style-type: none"> tycznych • inne 									
Granic	<ul style="list-style-type: none"> • masowy napływ uchodźców • masowy przemysł narkotyków • nielegalny handel przygraniczny • przemysł towarów i broni oraz nielegalny obrót nimi • nieuprawnione przekroczenia granicy: przemysł nielegalnych imigrantów oraz terrorystów • przemysł zwierząt i roślin • inne 									
Demograficzne	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost emigracji • ujemny przyrost naturalny • spadek liczby osób w wieku produkcyjnym • inne 									
Katastrofy	<p><u>katastrofy naturalne:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • trzęsienia ziemi • tsunami • trąby powietrzne, huragany • erupcja wulkanu • zderzenie asteroidy z Ziemią • powódź o zasięgu lokalnym • powódź o zasięgu regionalnym • powódź o zasięgu krajowym • pożary lasów na dużym obszarze • pożary przestrzenne w terenie zabudowanym • skażenia powietrza (smog) <p><u>katastrofy techniczne:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • drogowe • kolejowe • lotnicze • morskie • budowlane • awaria elektrowni jądrowej • uwolnienie niebezpiecznych substancji chemicznych w transporcie drogowym • uwolnienie niebezpiecznych substancji chemicznych w transporcie kolejowym • uwolnienie niebezpiecznych substancji chemicznych w przemyśle • uwolnienie niebezpiecznych substancji chemicznych w magazynowaniu • skażenie wody pitnej • inne 									
Energetyczne	<ul style="list-style-type: none"> • brak dostępu do tanich źródeł energii • awaria w systemie energetycznym (<i>blackout</i>) • brak wystarczającej mocy produkcyjnej energii elektrycznej • przerwanie dostaw ropy naftowej 									

Część I

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	<ul style="list-style-type: none"> i gazu ziemnego z zagranicy inne 									
Geostrategiczne	<ul style="list-style-type: none"> brak wiarygodności sojuszniczej drastyczne osłabienie potencjału UE i NATO utrata członkostwa w UE utrata członkostwa w NATO inne 									
Informacyjne	<ul style="list-style-type: none"> deformowanie treści oraz wprowadzanie do systemów informacyjnych nieprawdziwych treści logicznych za pośrednictwem kanałów łączności rządowej czy wojskowych systemów dowodzenia działalność służb specjalnych i podmiotów informacyjnych innych państw oraz aktorów niepaństwowych (w tym szpiegostwo) wroga aktywność operacyjna struktur informacyjno-propagandowych aktorów państwowych i pozapaństwowych działania propagandowe i dezinformacyjne dominacja potencjalnych agresorów w środowisku informacyjnym penetracja środowiska informacyjnego RP przez wrogie struktury informacyjno-propagandowe utrata zdolności wpływania, dystrybucji informacji w środowisku informacyjnym ataki hakierskie na sieci komputerowe instytucji i osób fizycznych inne 									
Żywnościowe	<ul style="list-style-type: none"> spadek produkcji rolnej – niedobór żywności gwałtowny wzrost cen żywności na rynkach światowych inne 									
Zdrowotne	<ul style="list-style-type: none"> choroby zakaźne ludzi – pandemia zapaść w finansowaniu usług medycznych drastyczne braki personelu medycznego (lekarze, pielęgniarki) długi czas oczekiwania na zabiegi planowe inne 									
Genetyczne	<ul style="list-style-type: none"> brak oceny zagrożeń ze strony produktów manipulacji genetycznych brak pełnej ochrony danych osobowych pacjentów badań genetycznych brak przepisów regulujących funkcjonowanie biobanków inne 									

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Dziedzictwa kulturowego	<p><u>dziedzictwo materialne</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • niszczenie krajobrazów kulturowych • usuwanie pomników przyrody • brak ochrony rzadkich gatunków roślin i zwierząt • inne <p><u>dziedzictwo niematerialne</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • wypieranie dawnych zwyczajów • zanik przekazu międzypokoleniowego • zanik rzemiosła artystycznego i rękodzielnictwa • uniwersalizacja kultury (amerykanizacja) • inne 									

Źródło: opracowanie własne

Legenda:

P – prawdopodobieństwo

W – wskaźnik wpływu czynnika/zagrożenia na poziom bezpieczeństwa przedmiotu referencyjnego

Wielość i różnorodność zagrożeń bezpieczeństwa narodowego wymaga kompleksowego podejścia do ich oceny. Według Zygmunta Mierczyka:

Pociąga to za sobą konieczność wyposażenia służb państwowych, stojących na straży bezpieczeństwa obywateli, w wyspecjalizowany sprzęt techniczny i systemy informacyjne wspomagające monitorowanie, identyfikację i przeciwdziałanie zagrożeniom bezpieczeństwa obywateli, w tym procesy informacyjno-decyzyjne ratownictwa i zarządzania kryzysowego oraz skuteczne kierowanie działaniami ratowniczymi i reagowaniem kryzysowym [Mierczyk 2008, s. 10].

Oczywiście pozostają jeszcze kwestie zagrożeń wojennych i kierowania obroną narodową. W ocenie zagrożeń wykorzystywane są wciąż doskonałe technologie wykrywania i prognozowania ich rozwoju oraz teleinformatycznego przetwarzania informacji. Główne obszary zastosowań systemów monitorowania zagrożeń bezpieczeństwa narodowego przedstawiono na rys. 17.

Rys. 17. Główne obszary zastosowań systemów monitorowania zagrożeń bezpieczeństwa
 Źródło: [Mierczyk 2008, s. 10].

Zdaniem tegoż autora:

We współczesnych systemach monitorowania bezpieczeństwa obserwujemy integrację urządzeń wieloczupekowych i wielowidmowych (multi-spektralnych, hiperspektralnych), które obejmują pasma radiokomunikacyjne, radarowe, optyczne UV-VIS-IR oraz pasmo THz. Systemy te efektywnie realizują funkcje obserwacji, wykrywania, rozpoznania i przeciwdziałania na potrzeby platform lądowych, powietrznych i morskich (załogowych i bezzałogowych), krytycznej infrastruktury oraz ochrony indywidualnej [tamże].

Źródła informacji o zagrożeniach stanowią m.in.: technologie informacyjne, systemy wywiadowcze, systemy informacji geograficznej, sprzęt oparty na czujnikach, czujniki, systemy rozpoznania kosmicznego, wiedza z zakresu różnych nauk.

5.4. Ryzyko bezpieczeństwa narodowego

5.4.1. Pojęcie

Ryzyko jest pojęciem wieloznacznym, w ujęciu ogólnym trudnym do zdefiniowania. W odniesieniu do ryzyka bezpieczeństwa narodowego będziemy posługiwać się definicją ryzyka zawartą w normie ISO 31000:2009:

ryzyko jest efektem niepewności w osiąganiu celów, przy czym:

- efekt ten jest pozytywnym lub negatywnym odchyleniem od oczekiwanego celu,
- cele mogą mieć różne aspekty (takie jak: finansowy, bezpieczeństwo i higiena pracy, ochrona środowiska) i mogą być stosowane na innych poziomach (takich jak: strategiczny, organizacja – jako całość, projekt, produkt, proces),
- ryzyko jest często charakteryzowane przez odniesienie do potencjalnego wydarzenia i jego konsekwencji lub połączenia tych czynników,
- ryzyko jest często wyrażone pod względem połączenia konsekwencji wydarzenia (zawierającego zmiany w okolicznościach) i łącznym prawdopodobieństwem wystąpienia zdarzenia,
- niepewność jest stanem wynikającym z braku informacji (nawet częściowym), związanym ze zrozumieniem lub znajomością wydarzeń, ich konsekwencji lub prawdopodobieństwa ich wystąpienia [ISO 31000: 2009].

W istocie rzeczy zarządzanie ryzykiem polega na zmniejszaniu niepewności. W kontekście zarządzania ryzykiem *niepewność* istnieje, gdy kiedykolwiek wiedza decydenta lub jego zrozumienie wydarzenia, konsekwencji lub prawdopodobieństwa jego wystąpienia jest nieodpowiednia lub niekompletna. Można zatem zmniejszyć niepewność przez uzyskanie lepszej informacji i ulepszenie wiedzy i rozumienia.

Wyróżnić można kilka rodzajów ryzyka. Dla przykładu, Nick Bostrom dzieli ryzyko wg zakresu na: globalne, lokalne i osobiste, a ze względu na intensywność na: umiarkowane, znaczne oraz znośne i ostateczne (tab. 11).

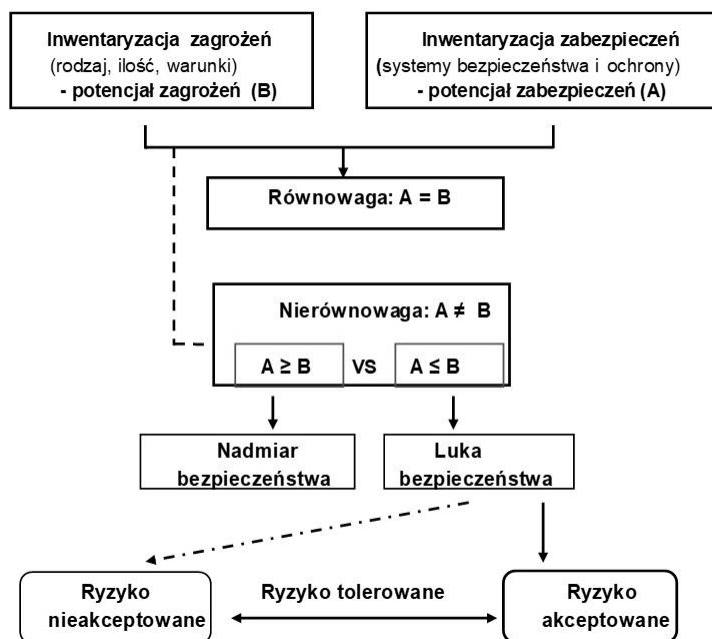
Tab. 11. Podział ryzyka wg Nicka Bostroma

Zakres	Intensywność ryzyka	
	umiarkowane	znaczące
globalne	przerzedzenie warstwy ozonowej	zagrożenia egzystencjalne
lokalne	recesja	ludobójstwo
osobiste	kradzież samochodu	śmierć
	znośne	ostateczne

Źródło: [Bostrom 2001; za: Kurzweil 2005, s. 394].

Wymienione w tab. 11 zagrożenia egzystencjalne to zagrożenia śmiertelne, np.: globalna wojna termojądrowa, ludobójstwo czy śmierć człowieka. Ocena ryzyka nie jest przedsięwzięciem łatwym. Jak podaje Kurzweil, prezydent Kennedy rzekomo szacował, że: „prawdopodobieństwo powszechnej wojny jądrowej wynosiło podczas kubańskiego kryzysu raketowego od 33 do 50% (...) John von Neumann szacował, przed kubańskim kryzysem raketowym, prawdopodobieństwo jądrowego Armagedonu na blisko 100%” [tamże].

W sferze bezpieczeństwa narodowego zagadnienie ryzyka jest łączone z zapewnieniem równowagi między zagrożeniami a zabezpieczeniami (możliwościami przeciwstawienia się zagrożeniom – rys. 18). Jeśli potencjał zabezpieczeń jest wyższy od potencjału zagrożeń, mamy do czynienia z przewagą będącą egzemplifikacją celu, do którego zmierzać winien każdy system bezpieczeństwa narodowego [Wróblewski 2013, s. 205].

Rys. 18. Zagadnienie równowagi między potencjałami zagrożeń i zabezpieczeniami

Źródło: opracowanie własne

Powyższe ryzyka należy szacować oddzielnie. Jeżeli sporządzamy indeks zagrożeń, wówczas nie ma potrzeby wykonywania oddzielnej oceny ryzyka, ponieważ jest ona integralnym jego elementem.

W praktyce wyróżnia się trzy rodzaje ryzyka dotyczącego zagrożenia dla wartości chronionych jednostki, społeczeństwa lub aparatu państwowego. Zakłada się przy tym wskaźnik wagowy wpływu zagrożenia na poziom bezpieczeństwa narodowego określany w skali od 1 do 10 (liczby całkowite):

- **akceptowalne**, gdy zakłada się możliwość wystąpienia zagrożenia, którego potencjalny wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego jest niski (współczynnik wagowy: 1-3),
- **tolerowane**, gdy zakłada się możliwość wystąpienia zagrożenia określanego jako bardzo mało prawdopodobne, mało prawdopodobne i prawdopodobne, a jego potencjalny wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego jest dość znaczny (współczynnik wagowy: 4 -5),

- **nieakceptowalne**, gdy zakłada się możliwość wystąpienia zagrożenia określanego jako bardzo prawdopodobne lub bliskie pewności, a jego potencjalny wpływ na poziom bezpieczeństwa narodowego jest dość duży (5-10).

Pojęcie **ryzyka bezpieczeństwa narodowego** odnosi się do oceny niepewności co do zakresu i stopnia urzeczywistnienia chronionych wartości jednostek, społeczeństwa i aparatu państwowego. Rozpada się na dwa odrębne ryzyka:

- ryzyko oceny potęgi narodowej,
- ryzyko oceny zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego.

5.4.2. Szacowanie ryzyka oceny potęgi narodowej

W odniesieniu do oceny ryzyka potęgi narodowej należy:

- wyspecyfikować wszystkie czynniki o charakterze jakościowym według kategorii opisu środowiska bezpieczeństwa narodowego,
- określić wpływ każdego z nich na potęgę państwa w skali (1-10), czyli wskaźnik wpływu na potęgę,
- ocenić wiarygodność źródeł informacji na temat możliwego wpływu danego czynnika w skali (1-5), czyli podać wskaźnik zaufania do źródeł oceny wpływu, oraz
- pomnożyć obydwie wskaźniki w celu określenia ryzyka oceny danego czynnika.

Ocena wiarygodności oszacowania wskaźnika wpływu na potęgę państwa dokonana w skali pięcioprzędziałowej ma kluczowe znaczenie dla określenia ryzyka oceny danego czynnika.

Do szacowania ryzyka oceny potęgi narodowej można wykorzystać tab. 12. Traktujemy ją jako przykładową i dlatego nie ma potrzeby jej wypełnienia konkretnymi ocenami.

Tab. 12. Ryzyko oceny potęgi narodowej

Kategoria	Czynnik jakościowy	A.	B.	Ryzyko oceny czynnika
		Wskaźnik wpływu na potęgę państwa	Wskaźnik zaufania do źródeł oceny wpływu	
		(1-10)	(1-5)	A x B
Położenie geograficzne	<ul style="list-style-type: none"> • położenie geostrategiczne • dostępność terytorium dla techniki wojskowej • inne 	4	3	12
		8	4	32
Ludność	<ul style="list-style-type: none"> • mniejszości narodowe • grupy etniczne • wyznania religijne • inne 			
Forma państwa	<ul style="list-style-type: none"> • forma rządów • reżim polityczny • ustrój terytorialny • inne 			
Polityka zagraniczna	<ul style="list-style-type: none"> • percepcja zagrożeń politycznych i militarnych • inne 			
Porządek konstytucyjny i praworządność	<ul style="list-style-type: none"> • ocena zagrożenia bezpieczeństwa politycznego • intensywność polityczna konfliktów wewnętrznych: etnicznych, religijnych lub regionalnych • inne 			
System obrony państwa	<ul style="list-style-type: none"> • przywództwo polityczne • przywództwo strategiczne • poziom zarządzania kryzysowego • ochrona ludności • współpraca cywilno-wojskowa • wsparcie państwa-gospodarza • zapasy strategiczne • zasoby obronne • przemysł obronny • infrastruktura obronna • inne 			
Siły zbrojne	<ul style="list-style-type: none"> • zasoby strategiczne • budżet wojskowy • uzbrojenie i wyposażenie • koncepcje operacyjne • zdolności operacyjne 			

	<ul style="list-style-type: none"> • infrastruktura wojskowa • instytucje badań, rozwoju, testowania i oceny systemów walki • inne 			
Gospodarka	<ul style="list-style-type: none"> • poziom rozwoju przemysłu i rolnictwa • rodzaj i ilości zasobów • inne 			
Nauka i technologie	<ul style="list-style-type: none"> • udział nauki w rozwoju gospodarczym • inne 			
Edukacja	<ul style="list-style-type: none"> • szkolnictwo średnie • szkolnictwo wyższe • nauka przez całe życie • inne 			
Opieka społeczna i ubezpieczenia społeczne	<ul style="list-style-type: none"> • równość dostępu do usług opieki zdrowotnej • inne 			
Środki masowego przekazu	<ul style="list-style-type: none"> • zawód dziennikarski, standardy i ochrona • koncentracja własności i egzekwowanie prawa konkurencji • media i demokratyczny proces wyborczy • niezależność i skuteczność władzy medialnej • wpływ komercyjny i właścicielski na treść redakcyjną • inne 			

Źródło: opracowanie własne.

CZEŚĆ II

STRATEGIE I KONCEPCJE

STRATEGIE (POLITYKI) BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO WYBRANYCH PAŃSTW

6.1. Uwagi wstępne

W niniejszym rozdziale podjęto się analizy strategii bezpieczeństwa wybranych państw świata – podmiotów ich bezpieczeństwa narodowego – ujmowaną z punktu widzenia koncepcji zakładającej, iż dotyczą one urzeczywistniania wartości chronionych przedmiotów referencyjnych. Analizie poddano państwa różnej wielkości, ze względu na ich siłę postrzeganych jako głównych uczestników stosunków międzynarodowych i jednocześnie elementów opisu środowiska międzynarodowego dowolnego państwa. Wielkość danego państwa określono za pomocą kryteriów omawianych wyżej.

W początkowej części rozdziału dokonamy ogólnej charakterystyki wybranych państw oraz cech charakterystycznych ich strategii bezpieczeństwa narodowego, po czym przejdziemy do analizy treści odnoszących się do ochrony wartości przedmiotów referencyjnych. Na końcu sformułujemy stosowne wnioski z tej analizy.

6.2. Ogólna charakterystyka wybranych państw oraz najważniejszych cech ich strategii bezpieczeństwa narodowego

6.2.1. Uwagi wstępne

Do analizy strategii bezpieczeństwa narodowego wybrano siedem państw o zróżnicowanej potęgze w ujęciu geostrategicznym, a mianowi-

cie: USA – supermocarstwo znajdujące się w fazie schodzącej; Chiny – mocarstwo i jednocześnie kandydat do przejścia schedy supermocarstwa po USA, Rosję – mocarstwo o ambicjach supermocarstwowych; Niemcy – mocarstwo regionalne, Polskę – państwo średniej wielkości oraz Szwecję i Czechy – państwa małe.

Głównym zadaniem analizy jest wykazanie cech charakterystycznych strategii bezpieczeństwa narodowego tych państw oraz zakładanego w nich stopnia urzeczywistnienia bezpieczeństwa przedmiotów referencyjnych: jednostki, społeczeństwa i aparatu państwowego.

W pierwszej kolejności dokonamy krótkiej charakterystyki państwa, zawartości treściowej i cech charakterystycznych jego strategii bezpieczeństwa narodowego, a następnie, w ujęciu tabelarycznym, dokonamy egzemplifikacji zidentyfikowanych w nich wyzwań, interesów narodowych i zagrożeń oraz celów strategicznych, a także zakładanych sposobów ich urzeczywistnienia.

W dalszej kolejności określimy, w jakim stopniu i zakresie strategię bezpieczeństwa narodowego tych państw uwzględniają chronione wartości przedmiotów referencyjnych.

Podajemy także układ treści strategii poszczególnych państw. Odzwierciedla jej zawartość i ułatwia porównywanie dokumentów w kategoriach rzeczowych i formalnych.

6.2.2. Stany Zjednoczone Ameryki

USA – państwo federacyjne w Ameryce Północnej składające się z 50. stanów o łącznej powierzchni 9 373 967 km², co lokuje je na 4. miejscu w świecie. Pod względem liczby ludności – 326 079 tys. – USA zajmują 3. miejsce w świecie. Mają największą gospodarką świata. W ujęciu geopolitycznym są supermocarstwem, znajdującym się jednak w fazie schyłkowej. Deficyt budżetowy na 2019 r. wynosi ok. biliona dolarów – 5% budżetu federalnego.

W niecały rok po wstąpieniu na urząd prezydenta USA, Donald Trump w grudniu 2017 r. przedstawił nową strategię bezpieczeństwa narodowego: *National Security Strategy of the United States of America*, December 2017.

W zamierzeniu prezydenta Donalda J. Trumpa misją tej strategii jest zapewnienie pozytywnego rozwoju USA i odtworzenie utraconych w ostatnich latach przewag Ameryki. Motywem przewodnim strategii jest hasło: „America First”.

W dokumencie stwierdza się, że „Ameryka ma niezrównane zalety polityczne, ekonomiczne, wojskowe i technologiczne. Ale aby utrzymać te zalety, musimy chronić cztery żywotne interesy narodowe, w tym konkurencyjnym świecie” [*National Security Strategy...*, s. 3].

Strategia... określa cztery filary, które dotyczą żywotnych interesów narodowych:

- ochrona ojczyzny, Amerykanów i amerykańskiego stylu życia,
- promowanie amerykańskiego dobrobytu,
- zachowanie pokoju dzięki sile oraz
- zwiększanie wpływów amerykańskich w świecie.

Układ treści *Strategii...* jest następujący:

Wprowadzenie

Rozdział I. Chrońmy Amerykanów, ojczyznę i amerykański styl życia

Bezpieczeństwo naszych granic i terytorium.

Obrona przed bronią masowego rażenia (WMD).

Walka z zagrożeniami biologicznymi i pandemiemi.

Wzmocnienie kontroli granicznej i polityki imigracyjnej.

Powrót do źródeł zagrożeń.

Pokonanie terrorystów dżihadystów.

Demontaż ponadnarodowych organizacji przestępczych.

Utrzymanie bezpieczeństwa Ameryki w erze cybernetycznej.

Promocja amerykańskiej odporności.

Rozdział II. Promocja amerykańskiego rozwoju

Odmłodzenie gospodarki krajowej.

Promowanie wolnych, uczciwych i wzajemnych relacji gospodarczych.

Przodowanie w badaniach, technologii, inwencjach i innowacjach.

Promowanie i ochrona bazy innowacji bezpieczeństwa narodowego USA.

Zdobycie dominacji energetycznej.

Rozdział III. Zachowanie pokoju dzięki sile

Odnowienie konkurencyjnych walorów Ameryki:

wojskowych, wojskowej bazy przemysłowej, sił jądrowych, przestrzeni, cyberprzestrzeni, wywiadu, dyplomacji i siły państwa.

- Konkurencyjna dyplomacja.
 - Narzędzia ekonomiczne.
 - Technologie informacyjne.
 - Rozdział IV. Zaawansowane wpływy amerykańskie
 - Zachęcanie aspirujących partnerów.
 - Osiąganie lepszych wyników na forach wielostronnych.
 - Obrona amerykańskich wartości.
 - Strategia w kontekście regionalnym
 - Indo-Pacyfik [obejmuje obszar Oceanu Indyjskiego i zachodnio-środkową część Pacyfiku (od Afryki po Oceanie - R.W.)].
 - Europa.
 - Bliski Wschód.
 - Południowa i Centralna Azja.
 - Półkula Zachodnia.
 - Afryka.
 - Wnioski
- [*National Security Strategy...*].

Strategia bezpieczeństwa narodowego USA posiada następujące cechy charakterystyczne:

- dążenie do utrzymania pozycji jedyne go supermocarstwa,
- w istocie rzeczy ma charakter doktryny geopolitycznej,
- jasno określa przeciwników geopolitycznych (Chiny, Rosja) oraz Iran i Korea Północna, ponadto dżihadysty i organizacje przestępcze (narkotyki),
- zawiera hasła o wymowie nacjonalistycznej: „America First”,
- ocenia *globalne* otoczenie jako obszar konkurencji, a nie współpracy,
- nie odnosi się w ogóle do kwestii zagrożeń klimatycznych.

Realizując powyższą strategię, Stany Zjednoczone narażają się na izolację, a przynajmniej wydatnie komplikują stosunki polityczne i wojskowe z dotychczasowymi sojusznikami, w tym państwami NATO i UE.

6.2.3. Chińska Republika Ludowa

Państwo w Azji Wschodniej obejmujące historyczne Chiny (bez Tajwanu) oraz Tybet i inne ziemie w Azji Środkowej. Powierzchnia kraju wynosi 9 562 911 km², co plasuje je na 3. pozycji w świecie. Są najludniejszym państwem świata, o populacji przekraczającej 1,420 mld osób, co

stanowi 19,1% populacji światowej. Pod względem wielkości gospodarki Chiny zajmują 2. miejsce po USA. Państwo to aspiruje do rangi supermocarstwa.

Należy zaznaczyć, że Chiny są wielką potęgą pod względem zasobów naturalnych, zajmując drugie miejsce pod względem faktycznego wykorzystania głównych zasobów naturalnych.

Chiny nie posiadają strategii bezpieczeństwa narodowego jako jednego dokumentu. Jej treści znajdują się w kilku dokumentach, zwłaszcza w *Białej księdze* oraz strategii wojskowej. Dziewiąta *Biała księga* jest pełnoprawną i szczegółową strategią wojskową ChRL, zorientowaną nie tyle dla świata zewnętrznego Chin, co na potrzeby wewnętrzne.

Strategia Chin tylko pozornie pozbawiona jest akcentów ofensywnych. Głębsza jej analiza prowadzi do wykrycia zakamuflowanych treści o charakterze ofensywnym, zarówno w wymiarze polityki światowej, gospodarczej i wojskowej.

Chiny przeżywają okres dynamicznego rozwoju. O ile nie nastąpi załamanie wzrostu w ciągu dekady, gospodarka Chin prześcignie gospodarkę USA. Dzięki modernizacji gospodarki Chiny zwiększyły w 2018 roku budżet obronny o 8,1 proc. [ok. 175 mld dolarów]. To druga pozycja za Stanami Zjednoczonymi, które wydają na armię ponad 600 mld dolarów rocznie.

Pod przywództwem prezydenta Xi Jinpinga Chiny w coraz bardziej zdecydowany sposób akcentują swoje światowe ambicje. Prezydent Chin dąży, aby jego kraj stał geopolityczną potęgą, na równi ze Stanami Zjednoczonymi. Chce, by Chiny dyktowały w przyszłości reguły międzynarodowego ładu. Zamierza zaproponować „chińskie rozwiązanie” problemów świata. Prezydent Xi:

Po namalowaniu śmiałej wizji „chińskiego marzenia” agresywnie motywuje swoich zwolenników w celu wyegzekwowania niezwykle ambitnego planu działań, czyniąc postępy na czterech wzajemnie powiązanych frontach:

- Odnowa partii, oczyszczenie jej z korupcji, przywrócenie jej poczucia misji i odbudowanie jej autorytetu w oczach narodu chińskiego.
- Ożywienie chińskiego nacjonalizmu i patriotyzmu w celu wpojenia obywatelom poczucia dumy z bycia Chińczykiem.

- Przeprowadzenie trzeciej rewolucji gospodarczej. Xi wie, że będzie to oznaczało politycznie bolesne strukturalne reformy, prowadzące do zrównoważenia historycznie niezrównoważonych wskaźników wzrostu Chin.
- Reorganizacja i przebudowa sił zbrojnych Chin, aby były w stanie, jak mówi Xi, „walczyć i zwyciężać” [Alison 2017, s. 149].

Dla kontrastu warto przytoczyć wypowiedź wybitnego polskiego ekonomisty, Grzegorza W. Kołodki:

największe zagrożenie dla bogatego świata Zachodu, a także dla usiłujących bezkrytycznie podążać w ślad za nim niektórych, zdaniem tegoż Zachodu „wyłaniających się” rynków, nie płynie ze strony Chin, lecz z mitu doskonałości wolnego rynku. Zagrożeniem dla przyszłości świata nie jest mądrość Wschodu – jeśli już, to jest to jeszcze jedna nasza szansa na rozwój w przyszłości – lecz brak dostatecznej dozy mądrości (by nie rzec głupota) Zachodu [Kołodko 2018, s. 105].

Według *Strategii wojskowej* z maja 2015 r. [*China's Military Strategy – 2015*] Chiny zmierzają się z poważnymi i złożonymi zagrożeniami. Preferują obronę aktywną, łączącą strategiczną obronę z taktyczną ofensywą.

Koncentrując się na czterech obszarach bezpieczeństwa, tworzą potencjał wojskowy charakterystyczny dla supermocarstwa. Obejmują one:

- morza i oceany,
- przestrzeń kosmiczną,
- cyberprzestrzeń,
- siły nuklearne.

Chiny poświęcają coraz więcej uwagi poprawie jakościowych parametrów potencjału obronnego. Odbywa się wzmocnienie armii pod względem naukowo-technologicznym.

Strategia nuklearna Chin znajduje odzwierciedlenie w koncepcji *ograniczonego ataku jądrowego w odpowiedzi*, który zakłada budowę sił odstraszających nuklearnie, ograniczonych pod względem walki, zdolnych do stworzenia zagrożenia, aby zmusić potencjalnego przeciwnika do rezygnacji z użycia broni jądrowej przeciwko temu państwu.

Szczególny priorytet ma rozbudowa marynarki wojennej na Morzu Południowochińskim. Chiny dążą też do wzmocnienia badań, w zakresie pozwalającym na stworzenie i ulepszenie przemysłu obronnego, który spełni warunki gospodarki rynkowej i stopniowego ulepszania sprzętu.

Prezydent Chin powołał do istnienia trzy nowe dowództwa wojskowe:

- Siły Raketowe,
- Siły Wsparcia Strategicznego oraz
- odrębne Dowództwo Sił Lądowych.

Nowe jednostki mają wzmocnić potencjał chińskiego arsenału nuklearnego, zwiększyć bezpieczeństwo Chin w kosmosie i cyberprzestrzeni, a także usprawnić współpracę różnych rodzajów sił zbrojnych.

Do cech charakterystycznych strategii bezpieczeństwa narodowego Chin należy zaliczyć:

- dążenie do uzyskania pozycji supermocarstwa światowego i przejmowanie schedy po USA,
- chęć zdobycia przywództwa gospodarczego w świecie,
- tworzenie sił zbrojnych dysponujących możliwościami porównywanymi z USA, odpowiadających potrzebom mocarstwowym; gwałtowny wzrost wydatków wojskowych,
- przejawianie troski o poprawę środowiska naturalnego: rozwój nowych źródeł energii i energii odnawialnej, model zrównoważonego rozwoju,
- intensyfikacja inwestycji w kapitał ludzki i realizacja zasady „uczenia się przez całe życie”,
- rozwój gospodarki opartej na wiedzy i technologii.

6.2.4. Federacja Rosyjska (Rosja)

Rosja – państwo federacyjne rozciągające się od wschodniej Europy (z Obwodem Kaliningradzkim) przez północną część Azji do Oceanu Spokojnego. Jest największym państwem na świecie pod względem powierzchni (17 075 400 km²). Jej terytorium jest większe od Europy, Australii i Antarktydy. Pod względem liczby ludności (146 777 tys.) zajmuje

9. miejsce w świecie. Gospodarka Rosji plasuje się na 12. miejscu w świecie (2017 r.). Dysponuje największymi na świecie zasobami naturalnymi i źródłami energii.

Rosja jest członkiem wielu międzynarodowych organizacji, m.in. Rady Bezpieczeństwa ONZ, Wspólnoty Niepodległych Państw, Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej i odgrywa znaczącą rolę w polityce światowej.

Malina Kaszuba w monografii pt. *W uścisku Moskwy. Obszar poradziecki* przekonująco uzasadnia tezę, iż „Federacja Rosyjska od początku istnienia, mimo trawiących ją licznych problemów wewnętrznych i trudności ekonomicznych, za jeden z priorytetów swojej aktywności politycznej uznała utrzymanie wpływów na obszarze poradzieckim” [Kaszuba 2017, s. 140]. Jest zatem sprawą oczywistą, że ten priorytet polityki zagranicznej znajdzie pełne odzwierciedlenie w podstawowym dokumencie strategicznym Rosji.

Strategia bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej została zatwierdzona dekretem prezydenta Władimira Putina 31 grudnia 2015 r. Układ treści *Strategii...* jest następujący:

- I. Założenia ogólne
- II. Rosja we współczesnym świecie
- III. Interesy narodowe i strategiczne narodowe priorytety
- IV. Zapewnienie bezpieczeństwa narodowego:
 - obrona kraju,
 - bezpieczeństwo państwa i społeczeństwa,
 - poprawa jakości życia rosyjskich obywateli,
 - wzrost gospodarczy,
 - nauka, technologie i kształcenie,
 - ochrona zdrowia,
 - kultura,
 - ekologia żywych systemów i racjonalne wykorzystywanie przyrody,
 - strategiczna stabilność i równoprawne, strategiczne partnerstwo
- V. Organizacyjne, prawno-normatywne i informacyjne podstawy realizacji niniejszej strategii
- VI. Podstawowe wskaźniki stanu bezpieczeństwa narodowego [*Стратегия национальной...*].

Według *Strategii...* bezpieczeństwo narodowe obejmuje obronę kraju i wszystkie rodzaje bezpieczeństwa, zapisane w konstytucji i innych dokumentach prawnych FR, przede wszystkim bezpieczeństwo: państwa, społeczeństwa, informacyjne, ekologiczne, ekonomiczne, transportowe, energetyczne, jednostki.

Należy pozytywnie ocenić fakt zamieszczenia w *Strategii...* wskaźników wykorzystanych do oceny stanu bezpieczeństwa narodowego. Do głównych zaliczono:

- zadowolenie obywateli ze stopnia ochrony ich konstytucyjnych praw i wolności, interesów osobistych i majątkowych, w tym przed przestępstwami kryminalnymi;
- udział nowoczesnej broni, sprzętu wojskowego i specjalnego w SZ FR, innych oddziałach, formacjach wojskowych i agencjach;
- długość życia;
- PKB brutto na mieszkańca;
- wskaźnik dochodów 10% najbogatszej populacji i 10% najbiedniejszej populacji;
- stopa inflacji;
- stopa bezrobocia;
- udział wydatków na rozwój nauki, technologii i edukacji w produkcie krajowym brutto;
- udział wydatków na kulturę w produkcie krajowym brutto;
- część terytorium FR, która nie spełnia standardów ochrony środowiska.

Do charakterystycznych cech strategii bezpieczeństwa narodowego Rosji należy zaliczyć:

- kurs na odbudowę pozycji mocarstwowej Rosji. Główna rola przypada siłom zbrojnym,
- budowa silnego aparatu władzy,
- większy nacisk na zagrożenia zewnętrzne niż wewnętrzne.
- współpraca z Chinami i Indiami (BRICS).
- ocena, że Zachód (głównie USA, UE) wpływa negatywnie na realizację suwerennej polityki zagranicznej i wewnętrznej Rosji,

- ocena, że rozszerzanie NATO i przybliżanie jego infrastruktury do granic Rosji stwarza dla niej zagrożenie bezpieczeństwa narodowego,
- ocena, że jej sąsiedzi rozwijają procesy militaryzacji i wyścigu zbrojeń,
- zaangażowanie wojskowe i gospodarcze w rejonie Arktyki oraz chęci dalszego zagospodarowania Syberii.

6.2.5. Republika Federalna Niemiec (Niemcy)

Niemcy to kraj związkowy, federacja 16 landów, zajmujący powierzchnię 357 386 km² (62. miejsce w świecie), położony w zachodniej i środkowej Europie. Zamieszkuje go 83 mln mieszkańców (19. miejsce w świecie). Są najludniejszym państwem UE, a pod względem gospodarczym i politycznym najsilniejszym państwem Europy, zajmując jedną z czołowych pozycji wśród potęg światowych.

Przyjęty 13 lipca 2016 r. przez rząd federalny dokument *Weissbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr* definiuje obecne zagrożenia dla bezpieczeństwa Niemiec oraz określa strategię bezpieczeństwa narodowego, a jednocześnie politykę wojskową Niemiec.

W przedmowie do *Białej księgi...* kanclerz Niemiec Angela Merkel stwierdziła, że „zawiera ona podstawy polityki bezpieczeństwa i ramy, w których jest urzeczywistniana. Określa obszary niemieckiej polityki bezpieczeństwa dla całego rządu federalnego. Stanowi podstawę dla przyszłości Bundeswehry, jako jednego z instrumentów polityki bezpieczeństwa Niemiec”. W dokumencie stwierdza się, że Niemcy są gotowe, aby wcześniej, zdecydowanie i znacząco przedstawić się jako katalizator w międzynarodowej debacie, aby ponieść odpowiedzialność i przejąć przywództwo. Niemieckie środowisko bezpieczeństwa stało się jeszcze bardziej złożone, bardziej zmienne, bardziej dynamiczne, a przez to coraz trudniejsze do przewidzenia.

Podkreśla się, że dla Niemiec ogromne znaczenie ma konsolidacja i wzmocnienie zdolności działania NATO i UE: *To nie prawo siły, ale siła prawa tworzy trwałą pokój i stabilność.*

Przedstawiając w Berlinie nową *Białą księgę...* – 2016, minister obrony Ursula von der Leyen powiedziała, że „Niemcy są zobowiązane do większej aktywności na arenie międzynarodowej”.

Układ *Białej księgi...* – 2016 jest następujący:

Uwagi wstępne

Część I. Polityka bezpieczeństwa

1. Główne zasady niemieckiej polityki bezpieczeństwa
 - 1.1. Rola Niemiec w świecie i samoocena bezpieczeństwa
 - 1.2. Wartości i interesy polityki bezpieczeństwa Niemiec
2. Środowisko niemieckiej polityki bezpieczeństwa
 - 2.1. Porządek międzynarodowy w okresie przejściowym
Przyczyny przewrotów. Wielokrotność i dyfuzja władzy. Kwestionowanie euroatlantyckiego pokoju opartego na regułach, porządku i stabilności. Projekt europejski pod presją.
 - 2.2. Wyzwania dla niemieckiej polityki bezpieczeństwa
Transnarodowy terroryzm. Wyzwania związane z cyberprzestępczością i przestrzeniami informacyjnymi. Konflikty międzypaństwowe. Słaba państwowość i złe zarządzanie. Ogólnoświatowe wywłaszczanie zbrojeń i rozprzestrzenianie broni. Zagrożenia dla informacji, komunikacji, dostaw, transportu i linii handlowych oraz bezpieczeństwo dostaw surowców i energii. Zmiana klimatu. Niekontrolowana i nieregularna migracja. Pandemie i epidemie.
3. Strategiczne priorytety Niemiec
 - 3.1. Zapewnienie krajowych środków bezpieczeństwa
 - 3.2. Wzmacnianie spójności i zdolności działania w Sojuszu Północnoatlantyckim i Unii Europejskiej
 - 3.3. Nieograniczone wykorzystanie informacji, komunikacji, dostaw, transportu i linii handlowych, a także bezpieczeństwo dostaw surowców i energii. Wczesne wykrywanie, zapobieganie i powstrzymanie kryzysów i konfliktów
 - 3.5. Zaangażowanie w międzynarodowy porządek oparty na regułach
4. Obszary projektowe polityki bezpieczeństwa Niemcy
 - 4.1. Krajowe obszary projektowe
Promowanie i zwiększanie zdolności strategicznych. Zrównoważone projektowanie. Zrównoważony rozwój. Rozwój podejścia sieciowego. Promowanie bezpieczeństwa i odporności jako celu społecznego. Wzięcie odpowiedzialności za stabilność i bezpieczeństwo środowiska międzynarodowego.
 - 4.2. Międzynarodowe dziedziny projektowania
Niemcy w ONZ. Niemcy w Sojuszu Północnoatlantyckim. Niemcy w Unii Europejskiej. Niemcy w Organizacji Bezpieczeństwa i Współ-

pracy w Europie. Dwu- i wielostronne partnerstwa i współpraca ad hoc. Kontrola zbrojeń, rozbrojenie i nieproliferaacja.

Część II. Przyszłość Bundeswehry

5. Zmiana umowy i zadań. Polityka bezpieczeństwa
 - 5.1. Wymagania wobec niemieckich sił zbrojnych jako instrumentu niemieckiej polityki bezpieczeństwa
 - 5.2. Misja Bundeswehry
 - 5.3. Zadania Bundeswehry
6. Zasady wytyczne dla federalnego rządu przyszłości
 - 6.1. Wielonarodowość i integracja
Rozwój zdolności sojuszniczych. Przywództwo i odpowiedzialność jako kraj ramowy.
 - 6.2. Elastyczność i zwinność z pojedynczym zbiorem sił
 - 6.3. Nacisk na tworzenie sieci w kontekście krajowym i międzynarodowym
7. Przepisy dotyczące zdolności Bundeswehry
 - 7.1. Wytyczne
 - 7.2. Informacje
 - 7.3. Efekt
 - 7.4. Wsparcie
8. Obszary projektowe dla zrównoważonego rozwoju Bundeswehry
 - 8.1. Ramy prawne
Rozmieszczenie Bundeswehry za granicą. Udział parlamentarny w misjach Bundeswehry za granicą. Rozmieszczenie i usługi Bundeswehry wewnątrz.
 - 8.2. Zakotwiczenie Bundeswehry w społeczeństwie
 - 8.3. Wewnętrzne przywództwo jako rdzeń wizerunku Bundeswehry
 - 8.4. Nowe sposoby rozumienia tradycji
 - 8.5. Trwałe warunki finansowe
 - 8.6. Nowoczesna, zrównoważona i demograficzna najlepsza polityka kadrowa
Personel rotacyjny. Strategia HR. Agenda atrakcyjności. Równe szanse, różnorodność, integracja. Rekrutacja. Służba rezerwowa.
 - 8.7. Najlepszy możliwy sprzęt
Nowoczesne zarządzanie uzbrojeniem dla Bundeswehry. Europeizacja, przy jednoczesnym zabezpieczeniu kluczowych technologii krajowych. Współpraca wielonarodowa z nowym podejściem. Innowacje jako klucz do zabezpieczenia przyszłości. Przejrzystość jako zasada strategiczna.
 - 8.8. Zwinna i elastyczna organizacja

Wnioski

Indeks, skróty [*Weissbuch 2016...*].

Biała księga... określa bezpieczeństwo narodowe szeroko, stwierdzając, iż „bezpieczeństwo to nie tylko państwo, ale coraz częściej staje się wspólnym zadaniem państwa, biznesu, nauki i społeczeństwa”. Podstawą polityki bezpieczeństwa Niemiec jest solidna, rzetelna i długofalowa współpraca z sojusznikami i partnerami, a także organizacjami regionalnymi.

Zasadniczym instrumentem polityki bezpieczeństwa Niemiec jest Bundeswehra. *Biała księga...* stwierdza, że skuteczny wkład w odpowiedzialność i przywództwo Niemiec wymaga pogodzenia zakresu zadań i zasobów Bundeswehry. Zmienione zostają zadania Bundeswehry – ma to być organizacja zwinna, elastycznie reagująca na nowe wymagania. Potrzebuje ona jednak nowoczesnej, zrównoważonej i demograficznej polityki kadrowej. W obliczu różnorodnych wyzwań, Bundeswehra potrzebuje także najlepszego sprzętu, aby skutecznie wypełnić swoją misję i chronić życie żołnierzy. Niemieckie społeczeństwo staje się coraz bardziej kolorowe i różnorodne. Bundeswehra postrzega tę różnorodność jako szansę.

Do charakterystycznych cech strategii bezpieczeństwa narodowego Niemiec należy zaliczyć:

- przekonanie, że siła gospodarcza Niemiec powinna wpływać na wzrost ich ambicji geopolitycznych. Niemcy chcą pełnić rolę katalizatora w międzynarodowej debacie i przejąć przywództwo. Ich zdaniem, są zobowiązane do większej aktywności na arenie międzynarodowej;
- dążenie w polityce europejskiej Niemiec do konsolidacji, spójności i wzmocnienia zdolności działania NATO i UE;
- przekonanie, że skuteczny wkład w odpowiedzialność i przywództwo Niemiec wymaga pogodzenia zakresu zadań i zasobów Bundeswehry. Bundeswehra wymaga głębokiej transformacji;
- dążenie do utrzymania i rozbudowy potencjału jądrowego NATO na terytorium Niemiec.

6.2.5. Rzeczpospolita Polska (Polska)

Polska jest krajem średniej wielkości – jej powierzchnia wynosi 312 696 km², co daje 69. miejsce na świecie i 9. w Europie. Pod względem liczby ludności – 38,413 mln (2018) Polska zajmuje w skali świata 36. miejsce. Gospodarka Polski zajmuje 22. pozycję w świecie.

Na wniosek Prezesa Rady Ministrów, Prezydent RP Bronisław Komorowski 5 listopada 2014 r. zatwierdził *Strategię Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*. Dokument ten zastąpił *Strategię Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* wydaną w 2007 r.

Układ treści *Strategii...* jest następujący:

Wstęp

Rozdział I. Polska jako podmiot bezpieczeństwa

1.1. Polska w Europie i świecie

1.2. Interesy narodowe i cele strategiczne

1.3. Strategiczny potencjał bezpieczeństwa narodowego

Rozdział II. Środowisko bezpieczeństwa Polski

2.1. Wymiar globalny

2.2. Wymiar regionalny

2.3. Wymiar krajowy

Rozdział III. Koncepcja działań strategicznych. Strategia operacyjna

3.1. Działania obronne

3.2. Działania ochronne

3.3. Działania społeczne w sferze bezpieczeństwa

3.4. Działania gospodarcze w sferze bezpieczeństwa

Rozdział IV. Koncepcja przygotowań strategicznych. Strategia preparacyjna

4.1. Podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym

4.2. Podsystem obronny

4.3. Podsystemy ochronne

4.4. Podsystemy społeczne

4.5. Podsystemy gospodarcze

Zakończenie [*Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*].

W ocenie środowiska bezpieczeństwa stwierdza się, że charakteryzuje je zacieranie się granic między wymiarami: wewnętrznym i zewnętrznym, militarnym i pozamilitarnym.

W wymiarze globalnym na bezpieczeństwo i stabilność państw wpływają procesy globalizacji, tworzenie się wielobiegunowego porządku politycznego, zagrożenia militarne oraz szereg wyzwań o charakterze asymetrycznym. W połączeniu z dysproporcjami rozwojowymi oraz rywalizacją międzypaństwową wzmagają one ryzyko wystąpienia konfliktów, sporów i napięć. Nie zniknęła groźba konfliktów o charakterze regionalnym i lokalnym.

Wraz z pojawieniem się nowych technologii teleinformatycznych oraz rozwojem sieci Internet pojawiły się nowe zagrożenia, takie jak cyberprzestępczość, cyberterroryzm, cyberszpiegostwo, cyberkonflikty z udziałem podmiotów niepaństwowych i cyberwojna, rozumiana jako konfrontacja między państwami w cyberprzestrzeni. Wyzwaniami dla świata są też starzenie się ludności, wzrost zapotrzebowania na energię, żywność i wodę pitną.

W *Strategii...* stwierdza się, że w wymiarze regionalnym bezpieczeństwo Europy (w tym i Polski) determinowane będzie przez cztery główne czynniki:

- NATO,
- Unię Europejską,
- strategiczną obecność USA na kontynencie europejskim,
- relacje z Rosją.

Za negatywne zjawisko uznano osłabienie reżimu kontroli zbrojeń konwencjonalnych i systemu środków budowy zaufania w Europie.

Wyzwaniami dla bezpieczeństwa narodowego Polski w wymiarze krajowym są m.in.:

- sytuacja demograficzna – niski przyrost naturalny i emigracja zarobkowa,
- system opieki zdrowotnej i ubezpieczeń społecznych,
- rozwarstwienie społeczne,
- dekapitalizacja majątku narodowego.

Do charakterystycznych cech strategii bezpieczeństwa narodowego Polski należy zaliczyć:

- silne powiązanie polityki bezpieczeństwa z jej członkostwem w UE i NATO,

- utrzymywanie strategicznego partnerstwa z USA,
- dążenie do pełnienia roli lidera wśród krajów Europy Środkowo-Wschodniej,
- postrzeganie zagrożenia ze strony agresywnej polityki Rosji,
- dążenie do wzmocnienia wschodniej flanki NATO i utrzymania stałego kontyngentu wojsk amerykańskich na terytorium Polski,
- wzmacnianie systemu bezpieczeństwa narodowego, w tym sił zbrojnych.

6.2.7. Królestwo Szwecji (Szwecja)

Szwecja - państwo skandynawskie o powierzchni 411 942 km² (55. miejsce w świecie). Licząc ponad 10,2 mln mieszkańców, jest najludniejszym krajem skandynawskim (91. miejsce w świecie). Gospodarka szwedzka plasuje się na 24. pozycji w świecie.

W 2015 r. rząd Szwecji opublikował dokument liczący 26 stron - *Strategię bezpieczeństwa narodowego*, której układ jest następujący:

Przedmowa

Wprowadzenie

Nasze podejście do bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo w Szwecji

Szwecja i świat

Nasze narodowe interesy

Zapewnienie bezpieczeństwa, ochrony i zdrowia Szwedów

Zapewnienie dostaw i ochrona podstawowych usług

Utrzymanie podstawowych wartości demokracji, praworządność, wolności i prawa człowieka

Obrona, w każdych okolicznościach, szwedzkiej wolności, bezpieczeństwa i prawa do samostanowienia

Promowanie stabilności i bezpieczeństwa w naszym regionie

Utrzymanie i wzmocnienie współpracy, solidarności i integracji w UE

Promowanie opartego na regułach wielostronnego porządku światowego

Zagrożenia dla naszego bezpieczeństwa i działania, by sobie z nimi radzić

Zagrożenia wojskowe

Informacje i bezpieczeństwo cybernetyczne, zagrożenia cyfrowe

Terroryzm i brutalny ekstremizm

Przestępczość zorganizowana
Zagrożenia dla dostaw energii
Zagrożenia dla transportu i infrastruktury
Zagrożenia dla zdrowia
Zmiany klimatu i ich skutki
Podsumowanie [*National Security Strategy of Sweden*].

W *Strategii*... stwierdza się, że Szwecja jest krajem otwartym, konkurencyjnym i zaawansowanym technologicznie, który jest w pełni zintegrowany z globalną gospodarką i jako taki jest dobrze przygotowany do dalszego korzystania z możliwości oferowanych przez globalizację. Z drugiej jednak strony globalizacja powoduje zwiększoną podatność na bezpośrednie i pośrednie skutki globalnych zmian, do których zaliczyć można zagrożenia związane z:

- klimatem, środowiskiem i niedoborem zasobów,
- konfliktami zbrojnymi,
- brutalnym ekstremizmem, terroryzmem,
- zagrożeniami dla zdrowia,
- niekontrolowaną migracją,
- zmianą klimatu,
- zagrożeniami cybernetycznymi,
- kryzysami gospodarczymi i
- przestępczością zorganizowaną.

W ocenie autorów dokumentu:

Dobrobyt i funkcjonowanie naszego społeczeństwa wymaga bezpiecznego i swobodnego przepływu towarów, usług i komunikacji. W rezultacie skuteczny porządek międzynarodowy oparty na regułach jest teraz jeszcze ważniejszy dla bezpieczeństwa i dobrobytu Szwecji. To zawsze było ważne dla mniejszych państw.

Odnosząc się do globalnego środowiska bezpieczeństwa, w dokumencie wskazuje się na pozytywne zmiany w działaniu instytucji międzynarodowych, powołując jako przykłady *Agendę 2030* i *Cele Zrównoważonego Rozwoju* oraz *globalne porozumienie klimatyczne*. Sukces osiągnięto,

gdy została zatrzymana epidemia eboli w Afryce. Jednakże coraz trudniej jest osiągnąć międzynarodowy konsensus w sprawie innych wyzwań: wojny w Syrii, agresji Rosji na Ukrainę i napięcia na Morzu Południowochińskim.

Jako kluczową tendencję w środowisku międzynarodowym wymienia się w *Strategii...* zmianę położenia centrum siły politycznej, gospodarczej i militarnej w kierunku Azji, zwłaszcza Chin, ale także Indii. Ponadto wzrosła rywalizacja między większymi potęgami.

Obecnie dokonuje się globalna redystrybucja władzy – zarówno między państwami i regionami, a także między państwami a podmiotami niepaństwowymi.

Dokument też dostrzega, że kilka krajów afrykańskich i latynoamerykańskich zyskuje coraz bardziej znaczące role.

Niepokój Szwedów budzi fakt, że obserwuje się w skali globalnej tendencje do nieprzestrzegania praw człowieka, osłabienia demokracji i rządów prawa. Podkreśla się też, że tempo zmian społecznych jest szybsze niż kiedykolwiek wcześniej. Przynosić to będzie negatywne i pozytywne skutki. Ocenia się, że wiele krajów europejskich doświadcza fragmentacji politycznej z późniejszymi efektami polaryzacji społecznej oraz braku zaufania do rządów prawa i demokracji. Pojawiają się żądania prowadzenia polityki w kierunku protekcyjizmu, renacjonalizacji i izolacjonizmu.

Do charakterystycznych cech strategii bezpieczeństwa narodowego Szwecji należy zaliczyć:

- neutralność – bezaliansowość,
- szczególną troskę o dobrobyt i wysoką jakość życia obywateli,
- troskę o przestrzeganie w stosunkach międzynarodowych prawa międzynarodowego oraz wolności, praw człowieka i obywatela,
- rozpoczęcie działań adaptacyjnych systemu bezpieczeństwa w kontekście zagrożenia rosyjskiego, w tym intensyfikacja współpracy z NATO i z pozostałymi krajami skandynawskimi.

6.2.8. Republika Czeska (Czechy)

Czechy – państwo śródlądowe w Europie Środkowej o powierzchni 78 866 km², co lokuje je na 114. pozycji w świecie. Pod względem liczby ludności zajmują w świecie 87. lokatę z 10,6 mln osób, z czego 94% to Czesi. Gospodarka czeska zajmuje 48. miejsce w świecie.

W lutym 2015 r. rząd Czech zatwierdził nową strategię bezpieczeństwa, bowiem o potrzebie zaktualizowania dotychczasowej strategii z 2011 r. zdecydowała Czeska Rada Bezpieczeństwa Narodowego.

Układ treści *Strategii...* jest następujący:

- I. Wprowadzenie
- II. Zasady polityki bezpieczeństwa Republiki Czeskiej
- III. Interesy narodowe Republiki Czeskiej
- IV. Środowisko bezpieczeństwa
 - Kontekst strategiczny
 - Najważniejsze trendy i czynniki
 - Zagrożenia bezpieczeństwa
- V. Strategia promowania bezpieczeństwa interesów narodowych Republiki Czeskiej
 - Wspólny wymiar ochrony obrony bezpieczeństwa i obrony
 - Strategia zapobiegania i tłumienia zagrożeń bezpieczeństwa
 - Ramy ekonomiczne dla ochrony bezpieczeństwa
 - Ramy instytucjonalne dla zapewnienia bezpieczeństwa
 - System bezpieczeństwa Republiki Czeskiej
 - [*Security Strategy of the Czech Republic 2015*].

W *Strategii...* stwierdza się, że podstawową zasadą bezpieczeństwa Republiki Czeskiej jest ochrona bezpieczeństwa jednostki i ochrona jej życia, zdrowia, wolności, godności ludzkiej i mienia. Aby skutecznie wprowadzić tę zasadę w życie, należy zapewnić bezpieczeństwo instytucji rządowych, w tym ich pełną zdolność operacyjną, oraz opracować procesy i narzędzia zwiększające bezpieczeństwo i ochronę ludności.

Zapewnienie bezpieczeństwa jest przede wszystkim obowiązkiem rządu, jednak aktywna współpraca czeskich obywateli, w tym osób prawnych i osób fizycznych, z organami administracji publicznej jest

również pożądaną częścią wysiłków na rzecz zmniejszenia prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń. Wzmacnia to ogólną odporność społeczeństwa na zagrożenia bezpieczeństwa.

Do charakterystycznych cech strategii bezpieczeństwa narodowego Czech należy zaliczyć:

- przyjęcie założenia, że główną zasadą bezpieczeństwa Republiki Czeskiej jest ochrona bezpieczeństwa jednostki i ochrona jej życia, zdrowia, wolności, godności ludzkiej i własności,
- zasadę niepodzielności bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo Republiki Czeskiej jest nierozdzielnie związane z bezpieczeństwem w obszarze euroatlantyckim, a ostatecznie z sytuacją bezpieczeństwa na całym świecie,
- przyjęcie założenia, że bezpieczeństwo Republiki Czeskiej ma zasadnicze znaczenie dla politycznej i gospodarczej stabilności UE,
- założenie, że Republika Czeska preferuje współpracę w ramach organizacji międzynarodowych i grup państw, które promują pokojowe rozwiązywanie konfliktów, wspólne podejście do bezpieczeństwa i obrony oraz wzajemnie korzystną współpracę gospodarczą.

6.3. Analiza strategii (polityki) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw

W tym podrozdziale w formie tabelarycznej wykazemy podstawowe tezy strategii (polityki) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw: zidentyfikowane wyzwania, sprecyzowane interesy narodowe oraz wskazane kluczowe zagrożenia (tab. 13), a także cele strategiczne i zasadnicze sposoby ich osiągnięcia (tab. 14). W tabeli 15 dokonano wyboru chronionych wartości przedmiotów referencyjnych w strategiach bezpieczeństwa wybranych państw. W odniesieniu do Niemiec i Chin tezy te odnoszą się do polityki bezpieczeństwa tych państw, której założenia zawarte są w *Białych księgach*.

Przyjęta do prezentacji treści strategii forma tabelaryczna ułatwia ich porównywanie, szczegółową analizę i następnie formułowanie wnio-

sków. Podamy tu kilka uwag o charakterze ogólnym, kierując uwagę Czytelnika do treści zawartych w tabelach.

W zasadzie istnieje duża zgodność poszczególnych strategii co do opisu wyzwań w skali globalnej. Niepokój budzi postępująca zmiana geostrategiczna, polegająca na tworzeniu się świata multipolarnego. Powoduje ona wzrost konkurencyjności we wszystkich dziedzinach funkcjonowania państw, a zatem i wzrost rywalizacji, zwłaszcza w dziedzinie gospodarczej, co zmusza, zwłaszcza potęgę światową, do kontynuacji wyścigu zbrojeń. Niepokoić może rozbudowa obrony narodowej światowych mocarstw, która odbywać się będzie kosztem bezpieczeństwa jednostek i społeczeństw.

Wyraźnie dostrzega się pojawiające się sprzeczności w sferze interesów narodowych mocarstw światowych (USA, Chiny i Rosja). USA dążą do utrzymania przywództwa światowego, chociaż nie są w stanie sprostać zadaniom z niego wynikającym. Utrzymanie pokoju za pomocą siły, co zakładają USA, jest już nieskuteczne, bowiem brakuje im potencjału do wykorzystania sił jednocześnie w wielu punktach świata, a ponadto narasta potężne przeciwdziałanie ze strony Chin i Rosji. Trzeba jeszcze dodać, że pojawiają się w problemy z uzasadnieniem stosowania siły. Doświadczenia ostatnich dwudziestu lat wykazały, że była ona wykorzystana nieskutecznie – zamiast rozwiązywać problemy, właśnie je generowała.

W strategiach otwarcie wyrażona jest krytyka neoliberalnej globalizacji, zwłaszcza przez państwa mniejsze.

Słabnie w świecie przesłanie cywilizacji zachodniej w kwestii idei demokracji i rządów prawa. Również, co może zdumiewać, szereg krajów europejskich doświadcza rozdrobnienia politycznego, z późniejszą polaryzacją społeczną i brakiem zaufania do tych wartości.

Mocarstwa światowe nie dostrzegają potrzeby podejmowania działań zmierzających do powstrzymania zmian klimatycznych. Problemy te ostro dostrzegają państwa mniejsze.

Tab. 13. Podstawowe tezy strategii (polityki) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw

Państwo	Zidentyfikowane wyzwania	Interesy narodowe	Zagrożenia
USA	<ul style="list-style-type: none"> • konkurencyjny świat – nasilająca się rywalizacja polityczna, gospodarcza i wojskowa • terroryści kontrolują Bliski Wschód • terroryści dżihadu, tacy jak <u>ISIS</u> i <u>Al-Kaida</u>, nadal szerzą barbarzyńską ideologię, która wzywa do gwałtownego unicestwienia rządów i niewinnych ludzi, uważanych przez nich za odstępców, próbujący zmusić osoby będące pod ich wpływem do poddania się prawu szariatowi • państwa konkurencyjne, modernizujące i budujące swoje siły konwencjonalne i nuklearne • szeroki arsenał zaawansowanych rakiet, w tym różne ich warianty, które mogą dotrzeć do terytorium amerykańskiego • Korea Północna – kraj, który głodzi swoich ludzi, wydaje setki milionów dolarów na broń nuklearną, chemiczną i biologiczną – może zagrażać Ameryce • wielu aktorów stosunków międzynarodowych nauczyło się działać poniżej progu konfliktu zbrojnego – rzucając wyzwanie Stanom Zjednoczonym, ich sojusznikom i partnerom • luki w prawie migracyjnym • nieuczciwe praktyki handlowe i agresja 	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona ojczyzny, Amerykanów i amerykańskiego stylu życia: wolność i niepodległość, suwerenność, demokracja, rządy prawa i bezpieczeństwo • promowanie amerykańskiego dobrobytu • zachowanie pokoju dzięki sile • zwiększanie wpływów amerykańskich w świecie 	<ul style="list-style-type: none"> • Chiny i Rosja rzucają wyzwanie amerykańskiej potęgze, wpływom i interesom, usiłując zniszczyć amerykańskie bezpieczeństwo i dobrobyt. Są zdeterminowane uczynić gospodarki mniej wolnymi i mniej sprawiedliwymi, aby zwiększyć swoje siły zbrojne oraz kontrolować informację i dane, sflumnić swoje społeczeństwa i rozszerzyć swe wpływy • dyktatury Demokratycznej Koreńskiej Republiki Ludowej i Islamskiej Republiki Iranu są zdeterminowane, aby zdestabilizować regiony, zagrozić Amerykanom i sojusznikom oraz brutalizować ich własny lud • propaganda dyskredytująca demokrację: wspieranie antyzachodnich poglądów i rozpowszechnianie fałszywych informacji, aby stworzyć podziały między USA, ich sojusznikami i partnerami • transnarodowe grupy terrorystyczne, od terrorystów dżihadu po międzynarodowe organizacje przestępcze, • transnarodowe zagrożenia dla kraju: sieci wirtualne do oddziaływania na wrażliwe grupy społeczeństwa; transnarodowe organizacje przestępcze, niszczenie

	<p>ekonomiczna wobec USA</p> <ul style="list-style-type: none"> • kartele narkotykowe dokonują przemysłu narkotyków szkodząc społeczeństwu USA • świat staje się wielobiegunowy, rozwija się globalizacja gospodarcza i społeczeństwo informacyjne, • postępują zmiany w równowadze sił, globalnej strukturze zarządzania oraz geo-strategicznym krajobrazie Azji i Pacyfiku • światowy ekonomiczny i strategiczny środek ciężkości przesuwa się coraz szybciej do regionu Azji i Pacyfiku • USA kontynuują strategię „przywracania równowagi” i wzmacniają obecność wojskową i sojusze militarne w tym regionie • nasila się międzynarodowa konkurencja w dziedzinach: gospodarczej, naukowo-technicznej i technologicznej oraz wojskowej • hegemonizm, polityka władzy i neoimperwencyjizm • międzynarodowa konkurencja o redystrybucję władzy, praw i interesów • złożone i niestabilne kwestie: spory etniczno-religijne, graniczne i terytorialne • potencjalne zagrożenia wojnami lokalnymi • ogólnie korzystne otoczenie zewnętrzne Chin • dla Chin istnieją strategiczne możliwości rozwoju 	<p>czące nasze wspólnoty za pomocą narkotyków i przemocą</p> <ul style="list-style-type: none"> • w przewidywalnej przyszłości wojna światowa jest mało prawdopodobna, jednak pojawiają się zagrożenia związane z hegemonizmem, polityką władzy i neoimperwencyjizmem • w niektórych regionach powracają wojny na niewielką skalę, konflikty i kryzysy. Dlatego świat wciąż stoi w obliczu zarówno bezpośrednich, jak i potencjalnych zagrożeń lokalnych wojen • obniżenie tempa rozwoju i osłabienie interesów rozwojowych • brak bezpieczeństwa wewnętrznego i stabilności społecznej • separatysty Turkiestanu Wschodniego i Tybetu – <i>kolonialne rewolucje</i> • terroryzm • piractwo • poważne klęski żywiołowe • epidemie • niebezpieczeństwa dla zagranicznych interesów Chin w zakresie energii i zasobów strategicznych • niebezpieczeństwa dla morskich linii komunikacyjnych
<p>Chiny</p>	<ul style="list-style-type: none"> • suwerenność • bezpieczeństwo • rozwój ekonomiczny • status międzynarodowy • godność narodowa • zjednoczenie narodowe Chin: Tajwan i inni separatysty • utrzymanie pozycji rządzącej Komunistycznej Partii Chin • ochrona praw i interesów morskich <p><u>Priorytety strategii:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • morza i oceany • przestrzeń kosmiczna • cyberprzestrzeń • siły nuklearne 	

<ul style="list-style-type: none"> • wzrasta ogromna potęga Chin, ich konkurencyjność i odporność na ryzyko • mocarstwa światowe dostosowują strategię bezpieczeństwa i politykę obronną do nowych wyzwań, przyspieszając restrukturyzację sił zbrojnych • nowy etap rewolucji w sprawach wojskowych: wyrafinowane bronie o dużym zasięgu, precyzyjne, inteligentne, trudno wykrywalne, bezzałogowe • elementy strategicznej rywalizacji państw: przestrzeń kosmiczna i cyberprzestrzeń • wojny ewoluują w kierunku informacyjnym 		<ul style="list-style-type: none"> • negatywny wpływ Zachodu (głównie USA, UE) na realizację suwerennej polityki zagranicznej i wewnętrznej Rosji • rozszerzanie NATO i przybliżanie jego infrastruktury do granic Rosji • rozwijanie procesów militaryzacji i wyścigu zbrojeń przez sąsiadów Rosji • działalność rozpoznawcza i inna służb specjalnych i organizacji obcych państw, pojedynczych osób, szkodząca interesom narodowym • działalność organizacji terrorystycznych i ekstremistycznych, ukierunkowanych na zmianę ustroju konstytucyjnego, destabilizację pracy organów państwowych, zniszczenie lub uszkodzenie
<p>Rosja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wzmocnienie obrony kraju, zapewnienie nienaruszalności systemu konstytucyjnego, suwerenności, niezależności, państwowej i terytorialnej integralności Federacji Rosyjskiej • wzmocnienie harmonii narodowej stabilności politycznej i społecznej, rozwój instytucji demokratycznych, usprawnienie mechanizmów interakcji między państwem a społeczeństwem obywatelskim • poprawa jakości życia, promowanie zdrowia publicznego • zapewnienie stabilnego rozwoju demograficznego kraju 	<ul style="list-style-type: none"> • wzrosła rola FR w zakresie rozwiązywania głównych problemów międzynarodowych, rozwiązywania konfliktów zbrojnych, zapewnienia stabilności strategicznej i supremacji prawa międzynarodowego w stosunkach między państwowych • rosyjska gospodarka wykazała zdolność do zachowania i wzmocnienia swojego potencjału w warunkach niestabilności światowej gospodarki i stosowania restrykcyjnych środków ekonomicznych narzuconych przez szereg krajów przeciwko FR • pojawiły się pozytywne tendencje w rozwiązywaniu zadań związanych ze wzmocnieniem zdrowia obywateli. Nastąpił naturalny wzrost populacji, wzrost średniej długości życia

<ul style="list-style-type: none"> • wzmacnianie Rosji odbywa się w kontekście nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego, które mają złożony, wzajemnie powiązany charakter • prowadzenie niezależnej polityki zagranicznej i wewnętrznej przez Federację Rosyjską wywołuje sprzeciw ze strony Stanów Zjednoczonych i ich sojuszników, dążących do utrzymania ich dominacji w sprawach światowych. Ich polityka powstrzymywania Rosji wywiera presję polityczną, gospodarczą, wojskową i informacyjną • przywracane są tradycyjne rosyjskie wartości duchowe i moralne • szczególne znaczenie dla Rosji ma przywództwo w zakresie wykorzystania zasobów oceanów i Arktyki • całe spektrum narzędzi politycznych, finansowych, ekonomicznych i informacyjnych Rosji jest zaangażowanych w walkę o wpływy na arenie międzynarodowej; również potencjał służb specjalnych jest coraz częściej wykorzystywany • możliwości utrzymania globalnej i regionalnej stabilności ulegają znacznemu zmniejszeniu w przypadku rozmieszczenia w Europie, regionie Azji i Pacyfiku i na Bliskim Wschodzie elementów amerykańskiego systemu obrony przeciwrakietowej, w praktycznym wdrażaniu koncepcji <i>glo-</i> 	<ul style="list-style-type: none"> • zachowanie i rozwój kultury, tradycyjnych rosyjskich wartości duchowych i moralnych • zwiększenie konkurencyjności gospodarki narodowej • utrwalenie statusu Rosji jako jednej z wiodących światowych potęg, której działalność ma na celu utrzymanie strategicznej stabilności i wzajemnie korzystnych partnerstw w politycznym świecie <p><u>Priorytety strategii</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • obrona narodowa • bezpieczeństwo państwowe i publiczne • poprawa jakości życia obywateli rosyjskich • wzrost gospodarczy • nauka, technologia i edukacja • opieka zdrowotna • kultura • ekologia systemów życia i zarządzanie środowiskiem • stabilność strategiczna i równość strategiczna • partnerstwo 	<p> obiektów wojskowych lub przemysłowych, infrastruktury, zastraszanie społeczeństwa poprzez użycie broni masowego rażenia, środków trujących, aktów terroryzmu i naruszenia bezpieczeństwa informacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • działalność radykalnych społecznych ugrupowań i grup wykorzystujących nacjonalistyczną i religijno-ekstremistyczną ideologię, inspirujących <i>koloradową rewolucję</i> • korupcja • klęski żywiołowe, wypadki i katastrofy, w tym związane z globalną zmianą klimatu, pogorszeniem stanu technicznego obiektów infrastruktury i występowaniem pożarów
---	--	--

	<p><i>balnego ataku, rozmieszczeniu strategicznych systemów broni niejądrowej, a także w przypadku rozmieszczenia broni w przestrzeni w kosmosie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwija się współpraca z Chinami i Indiami • wzrasta zaangażowanie Rosji w rejonie Arktyki • dalsze zagospodarowanie Syberii 		
<p>Czechy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dynamiczny, asymetryczny i złożony charakter środowiska bezpieczeństwa i zachodzących w nim zmian • wzrost zagrożeń i ryzyka w wymiarze globalnym i regionalnym, w szczególności związanych z osłabieniem systemu bezpieczeństwa europejskiego • wzrost zagrożeń o charakterze terytorycznym • pogorszenie się sytuacji w peryferyjnych częściach Europy • nie można wykluczyć wystąpienia bezpośredniego zagrożenia (mającego charakter czysto wojskowy lub hybrydowy) na terytorium państwa członkowskiego NATO • na stabilność środowiska bezpieczeństwa wpływ wywierają podmioty, które dla realizacji własnych interesów bezpieczeństwa stosują przemoc militarną lub demonstrują gotowość do jej użycia. Podmioty te gotowe są intensywnie rozwijać swoje zdolności wojskowe, tworzyć nowe strefy wpływu 	<p><u>Podstawowe interesy obejmują:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ochronę suwerenności, integralności terytorialnej i niezależności politycznej • zachowanie wszystkich elementów demokratycznych rządów prawa, w tym zagwarantowanie i ochronę podstawowych praw człowieka i swobód ludności <p><u>Inne ważne interesy:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ograniczenie przestępczości, z naciśnięciem na przestępczość gospodarczą, przestępczość zorganizowaną, przestępczość informacyjną i walkę z korupcją • wzmocnienie kontrwywiadu i wywiadu obronnego • wspieranie tolerancyjnego społeczeństwa obywatelskiego, zwalczanie ekstremizmu i jego przyczyn • sprawienie, by instytucje rządowe i sądownictwo były bardziej wy- 	<ul style="list-style-type: none"> • niektóre państwa dążą do rewizji istniejącego porządku międzynarodowego i są gotowe do realizacji swoich celów w zakresie poszukiwania siły poprzez hybrydowe metody walki, łączące konwencjonalne i niekonwencjonalne środki wojskowe z niewojskowymi narzędziami (propaganda z wykorzystaniem tradycyjnych i nowych mediów, operacje wywiadu dezinformacyjnego, ataki cybernetyczne, naciski polityczne i gospodarcze oraz rozmieszczenie nieoznakowanego personelu wojskowego); kraje te budują swój potencjał militarny i starają się wyluskać dla siebie ekskluzywne strefy wpływów, destabilizując sąsiednie kraje i wykorzystując lokalne konflikty i spory • niestabilność i konflikty regionalne na obszarze euroatlantyckim i wokół niego • nierozwiązane konflikty, ze wszystkimi ich negatywnymi skutkami, mogą mieć bezpośredni lub pośredni wpływ na

	<p>wów poprzez stosowanie środków wojny hybrydowej, tj. presję polityczną, militarną i gospodarczą oraz prowadzenie działań wywiadowczych, destabilizowanie sytuacji w krajach ościennych i manipulowanie lokalnymi konfliktami, obniżanie progu użycia środków masowego rażenia, wykorzystywanie rosnącego popytu na surowce energetyczne, a także prowadzenie działań ofensywnych w cyberprzestrzeni (intencjonalne łączenie konwencjonalnych i niekonwencjonalnych środków wojskowych i instrumentów pozamilitarnych do osiągnięcia celów bezpieczeństwa)</p> <ul style="list-style-type: none"> • pojawiają się tendencje w otoczeniu kontynentu sprzyjające pogłębieniu się erozji zobowiązań politycznych i prawnych kształtujących współczesne środowisko bezpieczeństwa europejskiego 	<p>dajne i bardziej profesjonalne; w tym celu poprawa współpracy organów administracji publicznej z obywatelami oraz z osobami prywatnymi i osobami fizycznymi prowadzącymi działalność gospodarczą</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozwój stowarzyszeń obywatelskich i organizacji pozarządowych zaangażowanych w bezpieczeństwo • podnoszenie świadomości społecznej i aktywny udział społeczeństwa w zapewnianiu bezpieczeństwa • rozwój naukowy i technologiczny z naciskiem na nowe technologie o wysokiej wartości dodanej • rozwijanie technicznych i technologicznych możliwości przetwarzania i przesyłania informacji niejawnych i poufnych z naciskiem na dostępność informacji • ochrona środowiska 	<p>bezpieczeństwo Republiki Czeskiej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • spory o charakterze etnicznym, terytorialnym, politycznym i gospodarczym mogące przekształcić się w konflikty zbrojne <p><u>Ponadto:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • terroryzm • proliferacja broni masowego rażenia i środków jej przenoszenia • ataki komputerowe • szpiegostwo polityczne i gospodarcze • zagrożenia asymetryczne zależne od państw i aktorów niepaństwowych • zmiany demograficzne: starzenie się ludności i niekontrolowane migracje • zmiany klimatu i środowiska naturalnego
<p>Niemcy</p>	<ul style="list-style-type: none"> • porządek międzynarodowy, który powstał po zakończeniu drugiej wojny światowej i nadal wyznacza ramy polityki międzynarodowej wraz z organizacjami i instytucjami, przechodzi transformację • wielobiegunowość i przesunięcia geopolityczne potęgi będą wynikiem rosnącego wpływu gospodarczego, politycznego i militarnego kluczowych państw, zwłaszcza w Azji, Afryce i Ameryce Łacińskiej 	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona obywateli oraz suwerenności i integralności terytorialnej kraju • ochrona integralności terytorialnej, suwerenności i obywateli naszych sojuszników • zachowanie wolności, bezpieczeństwo i dobrobytu obywateli, a także promowanie pokoju 	<ul style="list-style-type: none"> • działania łamiące zasadę suwerenności i poszanowania granic. Odmiesienie do wschodniej flanki NATO, związanej z rosyjską agresją na Ukrainie. Wskazano Rosję jako państwo, które przy użyciu siły lub groźby jej użycia próbuje zmienić architekturę bezpieczeństwa i granice w Europie • konflikty hybrydowe. Stąd zobowiązania sojusznicy i Niemcy muszą być

	<ul style="list-style-type: none"> • globalizacja i cyfryzacja ostatnich dziesięcioleci doprowadzi do ogólnościwiatowych sieci społecznosciowych. Te polityczne, ekonomiczne i technologiczne powiazania prowadza do dalekosieznnych procesow transformacji spolecznej. Przestrzen cybernetyczna i informacyjna, ktora coraz bardziej dominuje w naszej komunikacji i naszych dzialaniach, jest wyrazem tego globalnego powiazania. Jednoczesnie globalizacja promuje rowniez tworzenie sieci i rozpowszechnianie zagrozen i ich konsekwencji, od epidemii po mozliwosc atakow cybernetycznych i operacji informacyjnych na transnarodowy terroryzm • Stany Zjednoczone i ich obecność militarna w Europie stanowią podstawę funkcjonowania Paktu Północnoatlantyckiego • potrzeba bliskiego współdziałania między UE a NATO • wyraźnie wzrósł wpływ państw upadłych na proces destabilizacji bezpieczeństwa międzynarodowego, i to zarówno w wymiarze regionalnym, jak i globalnym, • najważniejsze dla bezpieczeństwa RFN i jej sojuszników są NATO i UE • rosnące znaczenia nowych technologii, wykorzystywanych także przez organizacje terrorystyczne i międzynarodowe grupy hakerskie. Ataki w cyberprzestrzeni mogą być wymierzone w infrastrukturę 	<ul style="list-style-type: none"> • wzmocnienie prawa • poszanowanie godności ludzkiej i innych praw podstawowych, jak demokracja, rządy prawa oraz prawa europejskiego i prawa międzynarodowego, w szczególności ochrona powszechnych praw człowieka i utrzymywanie pokoju <u>Priorytety strategii</u> • zapewnienie krajowych środków bezpieczeństwa • wzmacnianie spójności i zdolności działania w Sojuszu Północnoatlantyckim i Unii Europejskiej • nieograniczone wykorzystanie informacji, komunikacji, dostaw, transportu i linii handlowych, a także bezpieczeństwo dostaw surowców i energii • wczesne wykrywanie, zapobieganie i powstrzymywanie kryzysów i konfliktów • zaangażowanie w międzynarodowy porządek oparty na regulach 	<p>zdolne do odstraszenia konwencjonalnego i zwiększenia zdolności reagowania na konflikt hybrydowy oraz odstraszania nuklearnego. Nie będą zatem wycofywane z terytorium Niemiec amerykańskie taktyczne bomby jądrowe, składowane w bazie sił powietrznych w Büchel</p> <ul style="list-style-type: none"> • cyberbezpieczeństwo – organizację terrorystyczne i międzynarodowe grupy hakerskie. Ataki mogą być wykorzystane przeciw infrastrukturze polityczno-wojskowej, jak i infrastrukturze krytycznej • terroryzm organizacji islamskich – Al-Kaida, tzw. Państwo Islamskie (ok. 800 obywateli Niemiec wyjechało na Bliski Wschód i do Afryki Północnej, aby dołączyć do terrorystów) • niekontrolowane migracje – włączenie do rozwiązywania kryzysu uchodźczego krajów aspirujących do członkostwa w UE: Turcji i państw bałkańskich oraz OBWE • proliferacja broni masowego rażenia • nielegalny obrót bronią konwencjonalną i technologią wojskową, • brak bezpieczeństwa energetycznego • państwa upadłe • epidemie i pandemie – przemieszczanie się ludności
--	--	---	--

	<p>polityczno-wojskową oraz w <i>cele miękkie</i>, a więc elementy infrastruktury krytycznej. Sieć jest też wykorzystywana przez organizacje terrorystyczne do kolportowania materiałów propagandowych. Dzięki temu można dotrzeć do nieograniczonej liczby odbiorców bez podejmowania ryzyka dekonspiracji</p> <ul style="list-style-type: none"> • niekontrolowane migracje mogą wpłynąć na bezpieczeństwo RFN i jej sojuszników, zwłaszcza dysponujących mniejszymi zasobami finansowymi, materialnymi i ludzkimi • pojawiają się siły antyglobalistyczne: introwertyczny i często radykalny nacjonalizm, brutalny ekstremizm i religijny fanatyzm jako wyraz deficytu tożsamości i legitymizacji, ale w wielu przypadkach także rozkładu wartości i norm. Siły te mogą zintensyfikować procesy rozpadu porządku państwowego • zmiany demograficzne i urbanizacja są dalszymi przyczynami wstrząsów. Rosnąca populacja świata coraz bardziej koncentruje się w miejskich, przybrzeżnych regionach. Ponadto starzejące się społeczeństwa stoją w obliczu państw o wysokim odsetku młodych ludzi • w wielu częściach świata państwo jako główny element jego legitymizacji i funkcjonalności stoi przed innymi wyzwaniami: 	<ul style="list-style-type: none"> • zagrożenie dla żeglugi morskiej wzdłuż Rogu Afryki i na Malajach - zorganizowane grupy piratów
--	---	--

	<p>slabe rządy, nieformalne gospodarki charakteryzujące się powszechnym nepotyzmem i korupcją, często przeplatane przestępczością zorganizowaną, promujące konflikty krajowe, a także regionalne i międzynarodowe kryzysy</p>		
<p>Szwecja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Szwecja jest ściśle powiązana z resztą świata - gospodarczo, politycznie i kulturowo. Handel transgraniczny jest podstawą silnej gospodarki • Szwecja jest krajem otwartym, konkurencyjnym i zaawansowanym technologicznie, który jest w pełni zintegrowany z globalną gospodarką i jako taki jest dobrze przygotowany do dalszego wykorzystywania możliwości oferowanych przez globalizację • globalizacja powoduje jednak również zwiększoną podatność na bezpośrednie i pośrednie skutki globalnych zmian. Mogą one obejmować zagrożenia związane z klimatem, środowiskiem i niedoborami zasobów, konfliktami zbrojnymi, brutalnym ekstremizmem, terroryzmem, zagrożeniami dla zdrowia, niekontrolowaną migracją, zmianami klimatu, zagrożeniami cybernetycznymi, kryzysami gospodarczymi i przestępczością zorganizowaną • coraz trudniej jest osiągnąć międzynarodowy konsensus w sprawie innych wyzwań: wojna w Syrii, agresja Rosji na Ukrainę i napięcia na Morzu Południowochińskim 	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia Szwedów • zapewnienie zaopatrzenia i ochrona podstawowych usług • utrzymanie podstawowych wartości demokracji, państwa prawa, wolności ludzkich i praw człowieka • w każdych okolicznościach obrona wolności, bezpieczeństwa i prawa do samostanowienia Szwecji • promowanie stabilności i bezpieczeństwa w naszym regionie • utrzymywanie i wzmacnianie współpracy, solidarności i integracji w ramach UE • promowanie wielostronnego porządku światowego opartego na regulacjach • zapewnienie suwerenności i integralności terytorialnej kraju 	<ul style="list-style-type: none"> • zagrożenia militarne: odrębny zbrojny atak wojskowy skierowany bezpośrednio na Szwecję jest mało prawdopodobny. Mogą jednak wystąpić kryzysy lub incydenty - w tym te związane z siłą militarną - i nigdy nie można wykluczyć zagrożenia atakiem wojskowym • informacje i bezpieczeństwo cybernetyczne, zagrożenia cyfrowe • operacje propagandowe • terroryzm i brutalny ekstremizm • zorganizowana przestępczość • zagrożenia dla dostaw energii, transportu i infrastruktury • zagrożenia dla bezpiecznego i swobodnego przepływu towarów, usług i komunikacji • zagrożenia dla zdrowia • zmiana klimatu i jej skutki

- między głównymi potęgami wzrosła rywalizacja. Obecnie istnieje globalna restrybucja władzy - zarówno między państwami i regionami, jak i między państwami a podmiotami niepaństwowymi i jednostkami. Kluczowym trendem jest zmiana siły politycznej, gospodarczej i wojskowej w kierunku Azji - zwłaszcza Chin, ale także Indii. Kilka krajów afrykańskich i latinoamerykańskich zyskuje bardziej znaczące role
- kontynuowany jest rozwój w kierunku wielobiegunowego porządku światowego. Stany Zjednoczone chcą pozostać najważniejszym międzynarodowym aktorem w najbliższej przyszłości, ale oczekują, że Europa zrobi więcej dla własnego bezpieczeństwa
- spada odsetek ludności globalnej w Europie, podobnie jak całkowity światowy PKB Europy. UE musi działać strategicznie i wspólnie, aby pozostać jednym z wiodących podmiotów gospodarczych na świecie i poszukiwanym globalnym partnerem
- postęp technologiczny zwiększa wpływ podmiotów niepaństwowych, które często mają charakter ponadnarodowy. Ogólnie system międzynarodowy staje się coraz bardziej złożony, co powoduje ryzyko fragmentacji

- globalizacja wpływa na społeczne warunki życia ludzi, co ma implikacje dla globalnego bezpieczeństwa. Odsetek osób żyjących w skrajnym ubóstwie zmniejszył się o ponad połowę w ciągu 25 lat, co stanowi wybitny postęp w stosunkowo krótkim czasie. Globalne zdrowie poprawia się. Więcej dzieci kształci się. Rośnie dostęp do informacji i technologii dla osób prywatnych
- następują globalne spadki w zakresie praw człowieka, demokracji i praworządności. Niektóre państwa podważają porządek międzynarodowy oparty na prawach człowieka, demokracji i rządach prawa
- prawie połowa ludności świata żyje w krajach rozwijających się, z rosnącą liczbą w miastach, stawiając zasoby i zrównoważone rozwiązania pod silną presją
- szerzy się protekcyjizm, renacjonalizacja i izolacjonizm,
- szereg krajów europejskich doświadcza rozdrobnienia politycznego z późniejszą polaryzacją społeczną i brakiem zaufania do rządów prawa i demokracji
- jednocześnie rośnie potrzeba współpracy europejskiej. Globalna strategia UE stanowi solidną podstawę postępu. Żadne państwo członkowskie nie ma środków, aby samodzielnie sprostać tym wyzwaniom. Należy zatem wzmocnić wewnętrzną spójność UE
- duże obszary w pobliżu południowych

	<p>granic UE doświadczają niestabilności, konfliktów zbrojnych, luki w demokracji, elementów terrorystycznych i kwestii praw człowieka, co powoduje ogromne potrzeby humanitarne i duży przepływ uchodźców</p> <ul style="list-style-type: none"> • konflikty w Syrii, Iraku, Jemenie i Libii pokazują, jak słabe państwa i brak integracyjnych struktur politycznych mogą mieć katastrofalne konsekwencje dla ludzi, społeczeństw i całych regionów • bezprawna aneksja Krymu przez Rosję i agresja na Ukrainę naruszają zasadę nieagresji ONZ i zasadnicze wyzwanie dla bezpieczeństwa europejskiego oraz zasadę nieinterwencji. Rosja priorytetowo rozwija zbrojenia, pomimo słabej sytuacji gospodarczej • operacje propagandowe Rosji są skierowane przeciwko krajom zachodnim, w tym Szwecji, w celu siania niezgody, wywołania niepewności i wpłynięcia na procesy i wybory w zakresie podejmowania decyzji politycznych • w wyniku działań Rosji sytuacja bezpieczeństwa z czasem uległa pogorszeniu • NATO, jak i USA zwiększyły swoją obecność w regionie bałtyckim, zwłaszcza w Estonii, na Łotwie, Litwie i w Polsce. Obrona terytorialna jest ponownie jednym z kluczowych zadań NATO • intensywna współpraca dwustronna z Danią, Finlandią 	
--	--	--

<p>Polska</p>	<ul style="list-style-type: none"> • środowisko bezpieczeństwa charakteryzuje zacieraniem się granic między jego wymiarem wewnętrznym i zewnętrznym, militarnym i pozamilitarnym, • procesy globalizacji, tworzenie się wielobiegowego porządku politycznego, zagrożenia militarne oraz szereg wyzwań o charakterze asymetrycznym wpływają na bezpieczeństwo i stabilność państw • procesy globalizacji w połączeniu z dysproporcjami rozwojowymi oraz rywalizacją między państwami wzmagają ryzyko wystąpienia konfliktów, sporów i napięć • wzrost zapotrzebowania na energię, żywność i wodę pitną • niekontrolowane migracje ludności, wywołane zarówno przez konflikty, jak i mające swe źródło w problemach natury gospodarczej i społecznej • różne formy ekstremizmu o podłożu politycznym, religijnym, etnicznym, społeczno-ekonomicznym i innym. Są one szczególnie niebezpieczne, gdy wykorzystują terroryzm jako instrument działania • surowce energetyczne i metale ziem rzadkich występują często na obszarach niestabilnych politycznie lub stają się narzędziami realizacji celów politycznych państw eksporterów • będzie rosło znaczenie bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, podobnie jak odpo- 	<ul style="list-style-type: none"> • obrona niepodległości i nienaruszalności terytorium • zapewnienie wolności i praw człowieka i obywatela • zapewnienie bezpieczeństwa obywateli • ochrona dziedzictwa narodowego i środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju <p><u>Interesy w dziedzinie bezpieczeństwa</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • dysponowanie skutecznym narodowym potencjałem bezpieczeństwa, zapewniającym gotowość i zdolność do zapobiegania zagrożeniom, w tym odstraszenia, obrony i ochrony przed nimi oraz likwidowania ich następstw • silna pozycja międzynarodowa Polski i członkostwo w wiarygodnych systemach bezpieczeństwa międzynarodowego • ochrona indywidualna i zbiorowa obywateli przed zagrożeniami dla ich życia i zdrowia oraz przed naruszeniem, utratą lub degradacją istotnych dla nich dóbr (materiałnych i niemateriałnych) • zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw bez szkody dla bezpieczeństwa in- 	<ul style="list-style-type: none"> • podważanie wiarygodności porozumień rozbrojeniowych • nie zniknęła groźba konfliktów o charakterze regionalnym i lokalnym • w sąsiedztwie Polski istnieje ryzyko konfliktów o charakterze regionalnym i lokalnym, mogących angażować ją pośrednio lub bezpośrednio • zagrożenia dla Polski mogą w niesprzyjających okolicznościach przyjąć charakter niemilitarny i militarny. W przypadku zagrożeń militarnych mogą one przybrać postać zagrożeń kryzysowych oraz wojennych, to jest konfliktów zbrojnych o różnej skali – od działań zbrojnych poniżej progu klasycznej wojny do mniej prawdopodobnego konfliktu na dużą skalę • cyberprzestępczość, cyberterroryzm, cyberszpiegostwo • cyberkonflikty z udziałem podmiotów niepaństwowych i cyberwojna, rozumiana jako konfrontacja w cyberprzestrzeni między państwami • osłabienie reżimu kontroli zbrojeń konwencjonalnych i systemu środków budowy zaufania w Europie • utrzymywanie się porządków autorytarnych i postaw konfrontacyjnych, nieposzanowanie zasad prawa międzynarodowego, standardów demokratycz-
----------------------	---	---	---

	<p>wiedzialność państw za jej ochronę i obronę</p> <ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego poprzez nieprzerwane oraz zdywersyfikowane źródła dostaw gazu ziemnego i ropy naftowej • zachowanie różnorodności biologicznej <p><u>Bezpieczeństwo Europy determinowane będzie przez cztery główne czynniki:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • NATO • Unia Europejska • strategiczna obecność USA na kontynencie europejskim oraz • relacje z Rosją <p><u>Wyzwania w wymiarze krajowym:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • sytuacja demograficzna – starzenie się ludności, niski przyrost naturalny i emigracja zarobkowa • niewydolny system opieki zdrowotnej i ubezpieczeń społecznych • rozwarstwienie społeczne • dekapitalizacja majątku narodowego 	<p>nych osób i bezpieczeństwa państwa oraz zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego;</p> <ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie trwałego i zrównoważonego rozwoju potencjału społecznego i gospodarczego państwa, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony środowiska naturalnego oraz warunków życia i zdrowia ludności jako podstawy bytowania 	<p>nych, praw człowieka, mniejszości etnicznych i religijnych</p> <ul style="list-style-type: none"> • międzynarodowy terroryzm i zorganizowana przestępczość jako składniki niestabilności i konfliktów wewnętrznych oraz źródła takich patologii, jak: przemyt broni, materiałów jądrowych i podwójnego zastosowania, handel narkotykami i ludźmi, porwania dla okupu oraz nielegalne operacje finansowe • znaczenie bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni będzie rosło, podobnie jak odpowiedzialność państw za jej ochronę i obronę
--	--	--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie strategii bezpieczeństwa narodowego wybranych państw:

- National Security Strategy of the United States of America, December 2017; Ціппагезыя нацйналасной бэзпачэнасці Рэспублікі Федэрацыі, 2015; Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, 2014; National Security Strategy of Sweden, 2017; Security Strategy of the Czech Republic, 2015; China's Military Strategy, 2015 [Biała księga- R.IV]; Weissbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr.*

Tab. 14. Cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia w wybranych państwach

Państwo	Cele strategiczne	Sposoby ich osiągnięcia
USA	<p data-bbox="283 940 308 1514">w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego</p> <ul data-bbox="308 940 1086 1514" style="list-style-type: none"> <li data-bbox="308 940 459 1514">• promocja amerykańskiego rozwoju: odmiłodzenie gospodarki krajowej z korzyścią dla amerykańskich pracowników i firm; promowanie wolnych, uczciwych i wzajemnych relacji gospodarczych; przodowanie w badaniach, technologii, innowacjach i innowacjach <li data-bbox="459 940 636 1514">• wzmocnienie bazy innowacji bezpieczeństwa narodowego USA; zdobycie dominacji energetycznej; uwolnienie obfitych zasobów energii dla pobudzenia gospodarki; rozwiązanie problemu nierównowagi handlowej i ochrona gospodarki przed konkurentami <li data-bbox="636 940 674 1514">• promocja amerykańskiego dobrobytu <li data-bbox="674 940 825 1514">• zachowanie pokoju poprzez siłę. Odnowienie konkurencyjnych walorów Ameryki: wojskowych, wojskowej bazy przemysłowej, sił jądrowych, przestrzeni powietrznej i kosmicznej, cyberprzestrzeni, wywiadu, dyplomacji i siły państwa <li data-bbox="825 940 1026 1514">• bezpieczeństwo granic i terytorium: obrona przed bronią masowego rażenia (WMD); walka z zagrożeniami biologicznymi i pandemicznymi; wzmocnienie kontroli granicznej i polityki imigracyjnej; powrót do źródeł zagrożeń, pokonanie terrorystów – dżihadystów; demontaż ponadnarodowych organizacji przestępczych <li data-bbox="1026 940 1086 1514">• zapewnienie przetrwania amerykańskiej przewagi militarnej oraz, w połączeniu z innymi elementami 	<p data-bbox="283 152 522 940">Wykorzystywanie dla ochrony interesów wszystkich instrumentów polityki: dyplomatycznych, informacyjnych, wojskowych i ekonomicznych. Priorytet krajowy: wsparcie dla dynamicznego krajowego sektora produkcyjnego, solidnej bazy przemysłu obronnego i odpornych łańcuchów dostaw. Szukanie obszarów współpracy z konkurentami z pozycji siły, przede wszystkim poprzez zapewnienie, że potęga militarna USA nie ma przebie równych i jest w pełni zintegrowana z sojusznikami oraz wykorzystuje wszystkie instrumenty potęgi.</p> <p data-bbox="522 152 560 940"><u>Priorytetowe działania:</u></p> <ul data-bbox="560 152 1086 940" style="list-style-type: none"> <li data-bbox="560 152 598 940">• zwalczanie terrorystów dżihadu zanim dotrą do granic USA <li data-bbox="598 152 1086 940">• utrzymanie odpowiedniego rozmiaru siły wojskowej, który ma znaczenie w odstraszaniu od konfliktów, a jeśli odstraszanie zawiedzie, pozwoli wygrać wojnę; wdrożenie wielopozycyjnego systemu obrony przeciwraкетowej koncentrującego się na Korei Północnej i Iranie, aby chronić odczynę przed atakami raketowymi. (System ten będzie obejmował możliwość uderzenia raket przed startem raket przeciwnika. Wzmocniona obrona przeciwraкетowa nie ma na celu podważenia długofalowych strategicznych stosunków z Rosją czy Chinami); poprawa systemów broni w celu zwiększenia ich skuteczności rażenia, poszukiwanie nowych zdolności, które stworzą wyraźne korzyści dla armii, jednocześnie stwarzając kosztowne dylematy dla przeciwników; wykorzystanie innowacyjnych technologii rozwijanych poza tradycyjnym przemysłem obronnym <li data-bbox="989 152 1026 940">• zwiększenie możliwości wykrywania broni masowego rażenia na granicach i na terytorium USA <li data-bbox="1026 152 1086 940">• lepsza integracja operacji wywiadowczych, organów ścigania i operacji

<p>sily krajowej, ochrona Amerykanów przed wyrafinowanymi wyzwaniami dla bezpieczeństwa narodowego: ochrona infrastruktury krytycznej; zwalczanie złośliwych cyberpodmiotów; wielowarstwowy system obrony przeciwrakietowej,</p> <ul style="list-style-type: none"> • zachowanie wiodącej pozycji w zakresie badań i technologii oraz ochrona własności intelektualnej, • promocja amerykańskiej odporności na wyzwania zewnętrzne i wewnętrzne, • odbudowa wojska, tak aby pozostało dominujące, odstraszające przeciwników, a w razie potrzeby było w stanie walczyć i wygrywać • wzmocnienie możliwości Ameryki w przestrzeni kosmicznej i cyberprzestrzeni • zwiększenie wpływów amerykańskich w świecie, który wspiera amerykańskie interesy i odzwierciedla wartości • rywalizacja i przewodzenie w organizacjach wielostronnych, aby chronić interesy i zasady amerykańskie 	<p>zarządzania kryzysowego, aby eliminować zagrożenie bronią masowego rażenia ze strony podmiotów państwowych i niepaństwowych</p> <ul style="list-style-type: none"> • zwalczanie cyberterroryzmu we współpracy z sojusznikami i partnerami • walka z biotopami i pandemiami z wykorzystaniem postępów nauk przyrodniczych • wspieranie osób indywidualnych, które żyją w opresyjnych reżimach i które poszukują wolności, indywidualnej godności i rządów prawa: wykorzystywanie dyplomacji, sankcji i innych narzędzi do izolowania państw i liderów, którzy zagrażają interesom USA i których działania są sprzeczne z amerykańskimi wartościami • doprowadzanie sprawców zbrodni ludobójstwa i masowych okrucieństw do odpowiedzialności • pokonanie terrorystów dżihadu i innych grup, które wzbudzają nienawiść i używają przemocy, aby posunąć naprzód swoje suprematyczne islamistyczne ideologie • dokonanie przeglądu dalekosiężnych celów kosmicznych Ameryki i opracowanie strategii integrującej wszystkie sektory kosmiczne, aby wspierać innowacje i amerykańskie przywództwo w kosmosie • inwestowanie w możliwości wspierania i ulepszenia zdolności do przypisywania podmiotom cyberataków, aby umożliwić szybką reakcję; udoskonalenie narzędzi cybernetycznych w całym spektrum konfliktów, aby chronić zasoby rządu USA i krytyczną infrastrukturę oraz chronić integralność danych i informacji; poprawa integracji władz i procedur, aby umożliwić przeciwnikom przeprowadzanie operacji cybernetycznych • poprawa zdolności wykrywania i eliminowania prób przeprowadzenia szpiegostwa gospodarczego • poprawa jakości analizy informacji uzyskanych z domen dyplomatycznych, informacyjnych, wojskowych i gospodarczych, aby skuteczniej konkurować na scenie geopolitycznej
--	---

		<ul style="list-style-type: none"> • współpraca z europejskimi sojusznikami i partnerami, aby skonfrontować siły zagrażające wspólnym wartościom, interesom bezpieczeństwa i wspólnej wizji, przeciwdziałać rosyjskiej działalności wywrotowej i agresji oraz zagrożeniom ze strony Korei Północnej i Iranu • wspieranie wysiłków na rzecz wspierania równości kobiet, ochrony praw kobiet i dziewcząt oraz promowania programów wzmacniających pozycję kobiet i młodzieży • obrona wolności religijnej i praw mniejszości. Ustanowienie priorytetu w zakresie ochrony tych grup i współpraca z partnerami regionalnymi, aby chronić społeczności mniejszościowe i ich dziedzictwo kulturowe przed atakami • przewodzenie światu w pomocy humanitarnej, katalizowanie międzynarodowych reakcji na katastrofy spowodowane przez człowieka i klęski żywiołowe oraz dostarczanie wiedzy i umiejętności potrzebującym • wspieranie programów bezpieczeństwa żywnościowego i zdrowia, które ratują ludzkie życie i rozwiązują podstawowe przyczyny głodu i chorób
<p>Chiny</p>	<ul style="list-style-type: none"> • dokończenie budowy umiarkowanie prosperującego społeczeństwa do 2021 r. (stulecie KPCh) • zbudowanie nowoczesnego kraju socjalistycznego: dostatkiego, demokratycznego, rozwiniętego kulturowo do 2049 r. (stulecie ChRL – urzeczywistnienie chińskiego snu o wielkim odrodzeniu narodu) • zachowanie równowagi między: bezpieczeństwem zewnętrznym i wewnętrznym; bezpieczeństwem wewnętrznym i obywatelskim; bezpieczeństwem tradycyjnym i nietradycyjnym; bezpieczeństwem istniejącym i bezpieczeństwem rozwoju; bezpieczeństwem Chin i bezpieczeństwem świata, 	<ul style="list-style-type: none"> • walka z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem: zagrożenie dla integralności terytorium Chin stworzone przez separatystów z Xinjiang i Tybetu; intensyfikacja i ekspansja działań w separatystycznej organizacji terrorystycznej Wschodniego Turkestanu i poza nią, której celem jest stworzenie niezależnego państwa islamskiego na terytorium Autonomicznego Regionu Xinjiang Uygur, a także sąsiednich; szczególną troską Pekinu jest Kazachstan i Kirgistan. W ostatnich latach, wraz z faktem, że siły <i>wschodniego Turkestanu</i> przeprowadziły szereg poważnych aktów terrorystycznych, organizacja ta zetknęła się z Al-Kaidą, Talibami i Islamskim Ruchem Uzbekistanu, stając się tym samym częścią sił międzynarodowego terroryzmu • zapewnienie bezpieczeństwa w regionach przygranicznych, • podtrzymywanie stabilności strategicznej w Azji Południowo-Wschodniej

<ul style="list-style-type: none"> • utrzymanie przyjaznych stosunków z państwami regionu • niedopuszczenie do monopolu na kontrolę nad państwami Azji Centralnej przez państwa nieprzyjazne Chinom • niedopuszczenie do utworzenia w regionie sojuszy wojskowych, skierowanych przeciw Chinom • przeciwdziałanie nietradycyjnym zagrożeniom bezpieczeństwa: zorganizowana przestępczość międzynarodowa, terroryzm, przemyt, korupcja, nielegalna migracja • koncentracja sił zbrojnych wokół celu CPC, jakim jest zbudowanie silnej armii, reagowanie na podstawowe potrzeby bezpieczeństwa państwa, budowanie informacji wojskowej i prowadzenie wojen informacyjnych, pogłębienie reformy obrony narodowej i sił zbrojnych w sposób wszechstronny • zbudowanie nowoczesnego systemu sił zbrojnych o cechach chińskich i zwiększanie ich zdolności do radzenia sobie z różnymi zagrożeniami bezpieczeństwa i realizowania różnicowanych zadań wojskowych • chińskie siły zbrojne będą angażować się w szeroko zakrojone regionalne i międzynarodowe sprawy związane z bezpieczeństwem, a także promować ustanowienie mechanizmów powiadamiania o zagrożeniach, zapobieganie ryzyku militarnemu, zarządzanie kryzysowe i kontrolę konfliktów • wraz ze wzrostem potęgi narodowej chińskie siły zbrojne będą stopniowo zwiększać swój udział w takich operacjach jak międzynarodowe operacje pokojowe i pomoc humanitarna, i czynią wszystko, co w ich mocy, aby sprostać międzynarodowym obowiązkom i zobowiązaniom, zapewnić więcej dóbr bezpieczeństwa publicznego i przyczynić się w większym stopniu do pokoju na świecie i wspólnego rozwoju 		<ul style="list-style-type: none"> • długoterminowym zadaniem Chin jest ochrona praw i interesów morskich • budowa silnej obrony narodowej i potężnych sił zbrojnych • przejęcie strategicznej inicjatywy w zakresie konkurencji wojskowej • integracja cywilno-wojskowa <p>Siły zbrojne Chin biorą głównie pod uwagę następujące strategiczne zadania:</p> <ul style="list-style-type: none"> • radzenie sobie z wieloma sytuacjami kryzysowymi i zagrożeniami militarnymi oraz skuteczne chronienie suwerenności i bezpieczeństwa chińskich terytoriów, powietrza i morza • zdecydowane zabezpieczenie zjednoczenia ojczyzny • zapewnienie bezpieczeństwa i zabezpieczenie interesów Chin w nowych dziedzinach • zapewnienie bezpieczeństwa zagranicznym interesom Chin • utrzymanie strategicznego odstraszania i przeciwwadzenia kontrataku nuklearnego • uczestniczenie w regionalnej i międzynarodowej współpracy w zakresie bezpieczeństwa i utrzymania pokoju na szczeblu regionalnym i światowym • wzmocnienie wysiłków w operacjach przeciwko infiltracji, separatyzmowi i terroryzmowi, aby utrzymać bezpieczeństwo polityczne i stabilność społeczną Chin • wykonywanie takich zadań, jak: ratownictwo i usuwanie skutków klęsk żywiołowych, ochrona praw i interesów, obowiązki strażników oraz
--	--	--

	wspieranie krajowego rozwoju gospodarczego i społecznego	
Rosja	<p>Strategiczne cele państwa i bezpieczeństwa publicznego:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ochrona systemu konstytucyjnego • suwerenność • integralność państwa i terytorialna Federacji Rosyjskiej • podstawowe prawa i wolności człowieka i obywatela • zachowanie pokoju obywatelskiego • stabilność polityczna i społeczna w społeczeństwie • ochrona ludności i terytoriów przed katastrofami naturalnymi i spowodowanymi przez człowieka 	<p>Osiągnięcie strategicznych celów obrony kraju odbywa się w ramach realizacji polityki wojskowej poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • strategiczne odstraszanie i zapobieganie konfliktom zbrojnym, doskonalenie państwowej organizacji wojskowej • formy i metody wykorzystania SZ FR, innych wojsk, formacji i agencji wojskowych • zwiększanie gotowości mobilizacyjnej FR oraz gotowości sił • środki obrony cywilnej <p>Główne postanowienia polityki wojskowej i zadania wojskowo-gospodarczego wsparcia obrony kraju, zagrożenia militarnego i zagrożeń militarnych są określone przez <i>doktrynę wojskową</i> FR.</p> <p>W celu zapewnienia strategicznego odstraszania i zapobiegania konfliktom zbrojnym opracowuje się i wdraża powiązane ze sobą środki polityczne, wojskowe, dyplomatyczne, ekonomiczne, informacyjne i inne, aby zapewnić użyciu siły militarnej wobec Rosji i chronić jej suwerenność i integralność terytorialną. Strategiczne odstraszanie i zapobieganie konfliktom zbrojnym odbywa się poprzez utrzymanie potencjału odstraszania nuklearnego na wystarczającym poziomie, a SZ FR, inne oddziały, formacje wojskowe i agencje w określonym stopniu gotowości do użycia w walce.</p> <p>Zapewnienie bezpieczeństwa narodowego w obszarze przygranicznym następuje poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wdrażanie zaawansowanych technologicznie i wielofunkcyjnych kompleksów granicznych i systemów na granicy państwowej FR • poprawę skuteczności działań granicznych • poprawę współpracy między organami państwowymi oraz pracy między państwowej • rozwój społeczno-gospodarczy obszarów przygranicznych FR

<p>Czechy</p>	<p><u>Strategiczne interesy (cele) obejmują:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • bezpieczeństwo i stabilność, zwłaszcza w obszarze euroatlantyckim • zapobieganie konfliktom lokalnym i regionalnym i zarządzanie nimi oraz łagodzenie ich skutków • utrzymanie globalnej roli stabilizacyjnej ONZ i zwiększanie jej efektywności • wzmacnianie spójności i skuteczności NATO i UE oraz zachowanie funkcjonalnego i wiarygodnego związku transatlantyckiego • wzmocnienie strategicznego partnerstwa NATO-UE, w tym wzmocnienie współpracy w uzupełniającym rozwoju zdolności obronnych i bezpieczeństwa • rozwój roli OBWE w zapobieganiu zbrojnym konfliktom, demokratyzacja i budowanie wzajemnego zaufania i bezpieczeństwa • funkcjonowanie przejrzystego systemu kontroli broni konwencjonalnych w Europie • wspieranie i rozwijanie współpracy regionalnej • wspieranie międzynarodowej stabilności poprzez współpracę z krajami partnerskimi • wspieranie demokracji, podstawowych wolności i zasad rządów prawa • ochronę bezpieczeństwa wewnętrznego i ochronę ludności • ochronę bezpieczeństwa ekonomicznego Republiki Czeskiej, i wzmocnienie konkurencyjności gospodarki • ochronę bezpieczeństwa energetycznego Republiki Czeskiej, dostaw surowców i żywności oraz odpo- 	<p>Rząd i wszystkie organy samorządu terytorialnego są odpowiedzialne za zabezpieczenie, w ramach ich kompetencji, bezpieczeństwa ludności, obrony suwerenności i integralności terytorialnej kraju oraz zachowania wszystkich konstytutywnych elementów demokratycznych rządów państwa. Kompleksowy i działający system bezpieczeństwa, który stale dostosowuje się do obecnej sytuacji bezpieczeństwa w Republice Czeskiej i na całym świecie, zapewnia instytucjonalne środki do osiągnięcia tych celów.</p> <p><u>Ramy instytucjonalne dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego</u></p> <p>Instytucjonalnym narzędziem polityki bezpieczeństwa narodowego jest odpowiedni system bezpieczeństwa, którego podstawową funkcją jest integrowanie, koordynowanie i zarządzanie poszczególnymi komponentami oraz elastyczne reagowanie na pojawiające się zagrożenia:</p> <ul style="list-style-type: none"> • służba dyplomatyczna • służby wywiadowcze • siły zbrojne • policja • Służba Ratownictwa Pożarnego • mniejsze siły policyjne • ratownictwo medyczne, placówki medyczne, organy zdrowia publicznego • organy ścigania • prywatne służby bezpieczeństwa • Krajowe Centrum Bezpieczeństwa Cybernetycznego • System Zarządzania Kryzysowego <p>Rząd aktywnie wspiera przygotowania ludności do sytuacji kryzysowych i nadzwyczajnych, zapewnia współpracę organów zarządzania kryzysowego z sektorem prywatnym w zapobieganiu sytuacjom kryzysowym i poprawie odporności Republiki Czeskiej na ich skutki, a także podejmuje działania dostosowawcze.</p>
----------------------	--	--

	<p>wiedni poziom rezerw</p> <ul style="list-style-type: none"> ochronę bezpieczeństwa cybernetycznego Czech zapobieganie i tłumienie zagrożeń wpływających na bezpieczeństwo Republiki Czeskiej i jej sojuszników <p>Podstawową zasadą bezpieczeństwa Republiki Czeskiej jest ochrona bezpieczeństwa jednostki i ochrona jej życia, zdrowia, wolności, godności ludzkiej i mienia.</p>	<p>Aby skutecznie wprowadzić podstawową zasadę bezpieczeństwa Republiki Czeskiej w życie, należy zapewnić bezpieczeństwo instytucji rządowych, w tym ich pełną zdolność operacyjną, oraz opracować procesy i narzędzia zwiększające bezpieczeństwo i ochronę ludności. Zapewnienie bezpieczeństwa jest przede wszystkim obowiązkiem rządu, jednak aktywna współpraca czeskich obywateli, w tym osób prawnych i osób fizycznych, z organami administracji publicznej jest również pożądaną częścią wysiłków na rzecz zmniejszenia prawdopodobieństwa wystąpienia zagrożeń. Wznacznia to ogólną odporność społeczeństwa na zagrożenia bezpieczeństwa.</p>
<p>Niemcy</p>	<p><u>Wytyczne dla federalnego rządu:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> wielonarodowość i integracja zapewnienie krajowych środków bezpieczeństwa rozwoj zdolności sojuszniczych: wzmocnienie spójności i zdolności do działania w Sojuszu Północnoatlantyckim i Unii Europejskiej nieograniczone korzystanie z linii informacyjnych, komunikacyjnych, zaopatrzeniowych, transportowych i handlowych, a także bezpieczeństwo dostaw surowców i energii wczesne rozpoznawanie, zapobieganie i powstrzymywanie kryzysów i konfliktów, przywództwo i odpowiedzialność jako kraj ramowy w strukturach integracyjnych: zobowiązanie do opartego na zasadach porządku międzynarodowego nacisk na tworzenie sieci w kontekście krajowym i międzynarodowym restrukturyzacja i wzmocnienie Bundeswehry 	<ul style="list-style-type: none"> większe zaangażowanie w NATO i UE realizacja koncepcji państw ramowych, która umożliwiała też większy udział Niemiec w programach obronnych państw sojuszniczych w Europie, szczególnie tych mniejszych postępowanie Rosji wymaga prowadzenia polityki podwójnego podejścia „opartego na wiarygodnym odstraszaniu i na zdolnościach obronnych oraz gotowości do dialogu” przejmowanie w miarę możliwości większej odpowiedzialności w skali globalnej aktywne uczestnictwo w misjach pokojowych ONZ i przejmowanie kierowania nimi rozwijanie systemu wczesnego ostrzegania i lepszej ochrony infrastruktury krytycznej likwidowanie zagrożeń związanych z dostawami energii zapewnienie skuteczniejszych kontroli granicznych rozbudowa zdolności jednostek szybkiego reagowania wzmocnienie aspektów wojskowych w UE: zapowiedź niemiecko-francuskiej inicjatywy utworzenia Wspólnej Europejskiej Unii Bezpieczeństwa i Obrony powołanie europejskiej kwatery głównej, europejskiego szpitala polo-

	<p><u>Krajowe obszary projektowe</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • promowanie i zwiększanie zdolności strategicznych • zrównoważone projektowanie • zrównoważony rozwój • rozwój podejścia sieciowego • promowanie bezpieczeństwa i odporności jako celu społecznego • wzięcie odpowiedzialności za stabilność i bezpieczeństwo międzynarodowego środowiska 	<p>wego oraz umożliwienie służby w niemieckim wojsku ochotnikom z innych krajów UE</p> <ul style="list-style-type: none"> • stopniowy wzrost nakładów na obronę • wdrożenie elastycznych i adaptacyjnych sił zbrojnych, aby szybko reagować na zmiany środowisku bezpieczeństwa • dostosowywanie Bundeswehry do realizacji nowych zadań związanych z zagrożeniami hybrydowymi: cyberprzestrzeń, działania propagandowe, naciski gospodarcze i finansowe.
<p>Szwecja</p>	<p>Należy zabezpieczyć wolność, pokój i bezpieczeństwo Szwecji. Żaden obowiązek państwa nie jest ważniejszy.</p> <ul style="list-style-type: none"> • utrzymanie podstawowych wartości demokracji, praworządności, wolności człowieka i praw człowieka • utrzymanie niezależności mediów jako środka wzmocnienia demokracji, praw człowieka i wolności oraz bezpieczeństwa Szwecji • budowanie spójnego społeczeństwa i zwalczania segregacji w celu zapobiegania napięciom społecznym i nierównościom gospodarczym • ochrona zaufania do władz i mediów oraz zaufania obywateli • umiejętność zapobiegania kryzysom, a także przeciwstawiania się im i radzenia sobie z nimi w warunkach podwyższonego ryzyka • zdolność obronna – system obrony • koordynacja procesów zarządzania i zaawansowanej komunikacji społecznej • zapewnienie dostaw zaopatrzenia i ochrona pod- 	<ul style="list-style-type: none"> • rozwijanie nowoczesnego i wszechstronnego krajowego planowania obronnego, silnych zdolności wywiadowczych zarówno w polici, jak i obronie oraz dobrze wyposażonej obrony psychologicznej • ciągły rozwój cywilnych planów awaryjnych i odbudowa obrony cywilnej • rozwijanie obrony cywilnej, będącej równoznaczną z nieodłączną solidarnością, odpornością i zdolnością do zarządzania zwiększoną podatnością na zagrożenia kryzysowe, groźbą wojny i samą wojną • rozwijanie współpracy opartej na normach i głębszej integracji: politycznej, gospodarczej, kulturowej i interpersonalnej w ramach UE i z Norwegią • współpraca z Rosją w realizacji zbieżnych interesów np. w Radzie Arktycznej, Euro-Arktycznej Radzie Barentsa i Radzie Państw Morza Bałtyckiego • aktywne przyczynianie się do obrony, adaptacji i wzmocnienia porządku światowego, zwłaszcza w sześciu obszarach priorytetowych: normy i prawo międzynarodowe, handel, klimat, współpraca na rzecz rozwoju, cywilna i wojskowa promocja pokoju, Agenda 2030 (Globalne Cele Zrównoważonego Rozwoju) • Szwecja wzmocni swoją wiodącą rolę we współpracy międzynarodowej w celu ograniczenia zmian klimatycznych i promowania zrównoważo-

	<p>stawowych usług dla ludności: transportu i środków komunikacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie ciągłości opieki zdrowotnej i zaopatrzenia w farmaceutyki w czasie pokoju, kryzysu i wojny • utrzymanie funkcjonującej infrastruktury i przepływów dostaw, handlu i gospodarki • utrzymywanie zaufania do władzy sądowniczej, wojska i obrony cywilnej, służb ratunkowych, służb alarmowych i straży przybrzeżnej jako niezbędnych zasobów bezpieczeństwa Szwecji • promowanie stabilności i bezpieczeństwa w regionie 	<p>nego rozwoju w oparciu o Agendę 2030</p> <ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie zdolności do zapobiegania, wykrywania i reagowania na zagrożenia chorobami zakaźnymi wraz ze skuteczną współpracą międzynarodową w UE i na świecie • Szwecja zamierza aktywnie uczestniczyć w różnych organizacjach i innych forach, które opracowują międzynarodowe zasady transportu (lotnictwo, transport morski, drogowy i kolejowy) i podejmują inicjatywy mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa przepływów globalnych • zapewnienie solidności i możliwości wymiany infrastruktury krytycznej oraz podstawowych usług transportowych • opracowanie krajowej strategii bezpieczeństwa cybernetycznego, opartej częściowo na dyrektywie UE w sprawie bezpieczeństwa sieci i informacji • usprawnione zostaną środki karne przeciwko przestępczości zorganizowanej oraz działania mające na celu poprawę porządku i bezpieczeństwa w sądach • podstawą wysokiego bezpieczeństwa dostaw jest solidny system energetyczny, oparty na zróżnicowanym kosztyku energetycznym, bezpiecznym i zróżnicowanym transporcie oraz dobrze funkcjonujących rynkach energii
<p>Polska</p>	<ul style="list-style-type: none"> • utrzymywanie i demonstrowanie gotowości zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego do wykorzystywania szans, podejmowania wyzwań, redukcjonowania ryzyka i przeciwdziałania zagrożeniom • doskonalenie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, a zwłaszcza jego elementów kierowania, w tym zapewnienie niezbędnych zasobów i zdolności • rozwój potencjału obronnego i ochronnego adekwatnego do potrzeb i możliwości państwa oraz zwiększenie jego interoperacyjności w ramach NATO i UE 	<p>Trzy priorytety polityki bezpieczeństwa:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie gotowości i demonstracja determinacji do działania w sferze bezpieczeństwa i obrony oraz wzmocnienie narodowych zdolności obronnych, ze szczególnym traktowaniem tych obszarów bezpieczeństwa narodowego, w których sojusznice (wspólne) działania mogą być utrudnione (sytuacje trudnokonsensusowe) • wspieranie procesów służących wzmocnieniu zdolności NATO do kohezywności obrony, rozwój Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony UE, umacnianie strategicznych partnerstw (w tym z USA) oraz strategicznych relacji z partnerami regionie • wspieranie i selektywny udział w działaniach społeczności międzynarodowej, realizowanych na podstawie norm prawa międzynarodowego,

<ul style="list-style-type: none"> • wzmocnienie gotowości i zdolności do kolektywnej obrony oraz spójności działań UE w dziedzinie bezpieczeństwa; budowanie stabilnej pozycji Polski w obu tych organizacjach • rozwijanie bliskiej współpracy ze wszystkimi sąsiedami oraz budowanie partnerskich relacji z innymi państwami, w tym służących zapobieganiu i rozwiązywaniu konfliktów i kryzysów międzynarodowych • promowanie na arenie międzynarodowej zasad prawa międzynarodowego oraz uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie, a także podnoszenie w polskim społeczeństwie świadomości praw człowieka i obywatela • zapewnienie bezpieczeństwa powszechnego poprzez doskonalenie krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego oraz systemu monitorowania, powiadamiania, ostrzegania o zagrożeniach i likwidowania skutków klęsk żywiołowych oraz katastrof, a także wdrożenie rozwiązań prawnych i organizacyjnych w zakresie systemu ochrony ludności oraz obrony cywilnej • utrzymywanie i demonstrowanie gotowości zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego do wykorzystywania szans, podejmowania wyzwań, redukowania ryzyka i przeciwdziałania zagrożeniom • doskonalenie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, a zwłaszcza jego elementów kierowania, w tym zapewnienie niezbędnych zasobów i zdolności 	<p>mających na celu zapobieganie powstawaniu nowych źródeł zagrożeń, reagowanie na zaistniałe kryzysy oraz przeciwdziałanie ich rozprzestrzenianiu</p> <p>Ponadto:</p> <ul style="list-style-type: none"> • nadrzędne traktowanie spraw bezpieczeństwa narodowego • pogłębianie procesów integracyjnych UE w dziedzinie bezpieczeństwa • współpraca z USA • wzmacnianie podmiotowości państw Europy Wschodniej • działania obronne, ochronne oraz w dziedzinie bezpieczeństwa społecznego i gospodarczego • utrzymywanie bezpieczeństwa i porządku publicznego • wzmacnianie systemu ratownictwa i ochrony ludności • ochrona granicy państwowej i UE • ochrona i umacnianie tożsamości narodowej • edukacja dla bezpieczeństwa • zwalczanie zjawisk korupcyjnych • przeciwdziałania zagrożeniom demograficznym • zwiększone zaangażowanie przemysłu zbrojeniowego w produkcję obronną • działania służb specjalnych w sferze bezpieczeństwa, osłona kontrwywiadowcza • przeciwdziałanie i zwalczanie terroryzmu i ekstremizmów • zapewnienie bezpieczeństwa Polski w cyberprzestrzeni • ochrona informacji niejawnych • ochrona infrastruktury krytycznej • ochrona najważniejszych organów władzy i administracji publicznej • zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego • ochrona zdrowia • wzmacnianie bezpieczeństwa finansowego
--	---

	<ul style="list-style-type: none"> • doskonalenie i rozwój krajowego systemu zarządzania kryzysowego w kierunku zapewnienia jego wewnętrznej spójności i integralności oraz umożliwienia niezakołconej współpracy w ramach systemów zarządzania kryzysowego organizacji międzynarodowych, których Polska jest członkiem • ochrona granic Polski, stanowiących zewnętrzną granicę UE; przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej, w tym gospodarczej; ochrona porządku publicznego • udoskonalenie rozwiązań systemowych dla przeciwdziałania i zwalczania terroryzmu i proliferacji broni masowego rażenia • zapewnienie bezpiecznego funkcjonowania Rzeczypospolitej Polskiej w cyberprzestrzeni • zapewnienie bezpiecznych warunków rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego oraz innowacyjności, efektywności i konkurencyjności gospodarki, a także stabilności finansowej państwa • zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego i bezpieczeństwa klimatycznego oraz ochrony środowiska, różnorodności biologicznej i zasobów naturalnych, w szczególności zasobów wodnych, a także kształtowanie zagospodarowania przestrzennego kraju w sposób zwiększający odporność na różnorodne zagrożenia, w szczególności militarne, naturalne i technologiczne • zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego • prowadzenie efektywnej polityki rodzinnej oraz dostosowanie polityki migracyjnej do nowych wyzwań 	
<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego • utrzymywanie rezerw strategicznych • wzmacnianie bezpieczeństwa żywnościowego • ochrona środowiska naturalnego • zapewnienie bezpieczeństwa kluczowych struktur przestrzennych gospodarki narodowej • badania naukowe i prace rozwojowe na rzecz bezpieczeństwa i obronności • wprowadzanie zmian proceduralnych i legislacyjnych 		

	<ul style="list-style-type: none"> • pogłębianie świadomości społecznej w sferze bezpieczeństwa oraz zwiększanie kompetencji obywateli pozwalających na właściwe reagowanie w sytuacjach kryzysowych
--	---

Źródło: opracowanie własne na podstawie strategii bezpieczeństwa narodowego wybranych państw (patrz opis pod tab. 13).

Tab. 15. Chronione wartości przedmiotów referencyjnych w strategiach bezpieczeństwa wybranych państw

Państwo	Chronione wartości przedmiotów referencyjnych		
	Jednostka	Spoleczeństwo	Aparat państwowy
USA	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona Amerykanów przed wyrażanymi wyzwaniami dla bezpieczeństwa narodowego • ochrona amerykańskiego stylu życia 	<ul style="list-style-type: none"> • rządy prawa i bezpieczeństwo • ochrona przed kartelami narkotykowymi dokonującymi przemytu narkotyków • ochrona przed terroryzmem 	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona ojczyzny, wolność i niepodległość, suwerenność, demokracja • zachowanie pokoju dzięki sile • promowanie amerykańskiego dobrobytu • zwiększanie wpływów amerykańskich w świecie
Chiny	brak	<ul style="list-style-type: none"> • dokończenie budowy umiarkowanie prosperującego społeczeństwa do 2021 r. • zbudowanie nowoczesnego kraju socjalistycznego: dostatniego, demokratycznego, rozwiniętego kulturowo do 2049 r. (stulecie ChRL – urzeczywistnienie chińskiego snu o wielkim odrodzeniu narodu) 	<ul style="list-style-type: none"> • suwerenność • bezpieczeństwo • rozwój ekonomiczny • status międzynarodowy • godność narodowa • zjednoczenie narodo we Chin: Tajwan i inni separatyści • utrzymanie pozycji rządzącej Komunistycznej Partii Chin • budowa silnej obrony narodowej i potężnych sił zbrojnych • ochrona praw i interesów morskich

Rosja	<ul style="list-style-type: none"> • poprawa jakości życia rosyjskich obywateli • zachowanie wszystkich elementów demokratycznych rządów prawa, w tym zagwarantowanie i ochrona podstawowych praw człowieka i swobód ludności 	<ul style="list-style-type: none"> • zachowanie pokoju obywatelskiego • stabilność polityczna i społeczna w społeczeństwie 	<ul style="list-style-type: none"> • odbudowa pozycji mocarstwowej Rosji. Główna rola przypada siłom zbrojnym • budowa silnego aparatu władzy • obrona suwerenności i integralności terytorialnej kraju
Czechy	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona bezpieczeństwa jednostki, jej życia, zdrowia, wolności, godności ludzkiej i własności 	<ul style="list-style-type: none"> • zachowanie wszystkich konstytutywnych elementów demokratycznych rządów prawa • ochrona bezpieczeństwa wewnętrznego ludności 	<ul style="list-style-type: none"> • obrona suwerenności; zapewnienie integralności terytorialnej i politycznej • zapewnienie fizycznego przetrwania, istnienia i dalszego rozwoju państwa czeskiego w określonej rzeczywistości wewnętrznej i międzynarodowej
Niemcy	<ul style="list-style-type: none"> • ochrona obywateli • zachowanie wolności, bezpieczeństwa i dobrobytu obywateli. 	<ul style="list-style-type: none"> • promowanie bezpieczeństwa i odporności jako celu społecznego • demokracja, rządy prawa, jak również stosowanie przepisów prawa europejskiego i prawa międzynarodowego, w szczególności ochrona powszechnych praw człowieka i utrzymanie pokoju 	<ul style="list-style-type: none"> • obrona suwerenności i integralności terytorialnej • promowanie pokoju i wzmocnienie prawa • ochrona integralności terytorialnej, suwerenności i obywateli naszych sojuszników
Szwecja	<ul style="list-style-type: none"> • zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia Szwedów • utrzymanie podstawowych wartości demokracji, państwa prawa, wolności ludzkich i praw człowieka 	<ul style="list-style-type: none"> • utrzymanie niezależności mediów jako środka wzmacniania demokracji, praw człowieka i wolności oraz bezpieczeństwa Szwecji • budowanie spójnego społeczeństwa i zwalczanie segregacji w celu zapobiegania napięciom społecznym i nierównościom gospodarczym • utrzymywanie zaufania do władzy sądowniczej, wojska i obrony cywilnej. 	<ul style="list-style-type: none"> • wolność, pokój i bezpieczeństwo Szwecji

	<ul style="list-style-type: none"> ochrona indywidualna i zbiorowa obywateli przed zagrożeniami dla ich życia i zdrowia oraz przed naruszeniem, utratą lub degradacją istotnych dla nich dóbr (materialnych i niematerialnych) zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw, bez szkody dla bezpieczeństwa innych osób i bezpieczeństwa państwa oraz zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego promowanie na arenie międzynarodowej zasad prawa międzynarodowego oraz uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie, a także podnoszenie w polskim społeczeństwie świadomości praw człowieka i obywatela zapewnienie bezpieczeństwa społecznego ochrona zdrowia obywateli 	<p>slużb ratunkowych, służb alarmowych i straży przybrzeżnej jako niezbędnych zasobów bezpieczeństwa Szwecji</p> <ul style="list-style-type: none"> zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw, bez szkody dla bezpieczeństwa innych osób i bezpieczeństwa państwa promowanie na arenie międzynarodowej zasad prawa międzynarodowego oraz uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie, a także podnoszenie w polskim społeczeństwie świadomości praw człowieka i obywatela 	<ul style="list-style-type: none"> obrona niepodległości i nienaruszalności terytorium zapewnienie wolności i praw człowieka i obywatela zapewnienie bezpieczeństwa obywateli ochrona dziedzictwa narodowego i środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju
<p>Polska</p>	<ul style="list-style-type: none"> ochrona indywidualna i zbiorowa obywateli przed zagrożeniami dla ich życia i zdrowia oraz przed naruszeniem, utratą lub degradacją istotnych dla nich dóbr (materialnych i niematerialnych) zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw, bez szkody dla bezpieczeństwa innych osób i bezpieczeństwa państwa oraz zapewnienie tożsamości narodowej i dziedzictwa kulturowego promowanie na arenie międzynarodowej zasad prawa międzynarodowego oraz uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie, a także podnoszenie w polskim społeczeństwie świadomości praw człowieka i obywatela zapewnienie bezpieczeństwa społecznego ochrona zdrowia obywateli 	<p>slużb ratunkowych, służb alarmowych i straży przybrzeżnej jako niezbędnych zasobów bezpieczeństwa Szwecji</p> <ul style="list-style-type: none"> zapewnienie swobody korzystania przez obywateli z wolności i praw, bez szkody dla bezpieczeństwa innych osób i bezpieczeństwa państwa promowanie na arenie międzynarodowej zasad prawa międzynarodowego oraz uniwersalnych wartości, takich jak: demokracja, prawa człowieka i wolności obywatelskie, a także podnoszenie w polskim społeczeństwie świadomości praw człowieka i obywatela 	<ul style="list-style-type: none"> obrona niepodległości i nienaruszalności terytorium zapewnienie wolności i praw człowieka i obywatela zapewnienie bezpieczeństwa obywateli ochrona dziedzictwa narodowego i środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju

Źródło: opracowanie własne na podstawie strategii bezpieczeństwa narodowego wybranych państw (patrz opis pod tab. 13).

6.4. Wnioski

Realizowane przez wybrane państwa strategie bezpieczeństwa narodowego nie urzeczywistniają oczekiwanego przez jednostki i społeczeństwa poziomu bezpieczeństwa. Pogłębiają się nierówności ekonomiczne w społeczeństwach i narastają zagrożenia środowiskowe – ekologiczne. Wraz ze zmianami geopolitycznymi narasta zagrożenie konfliktami zbrojnymi z użyciem taktycznej broni jądrowej, których skutki są trudne do przewidzenia.

Formułowane w strategiach bezpieczeństwa narodowego interesy narodowe, pomimo że formalnie odnoszą się do chronionych wartości jednostki, w istocie rzeczy określają przede wszystkim wartości establishmentu politycznego, w tym korporacji międzynarodowych. Politycy sprawujący władzę nie doceniają potrzeby zapewnienia pełniejszego bezpieczeństwa jednostkom i społeczeństwu (wyłączając establishment polityczny).

W strategii bezpieczeństwa Chin w ogóle nie ma odniesienia do chronionych wartości jednostek. Po części wynika to z przyjmowanej filozofii Wschodu, gdzie zakłada się prymat społeczeństwa nad jednostką, a po części z praktyki działania partii komunistycznej, dla której wolności i prawa człowieka i obywatela stanowią poważne zagrożenie. Prawa człowieka na Zachodzie uważa się za jedyne właściwy rodzaj relacji między jednostką a państwem. Jednakże „dla Chińczyka wszelkie prawa związane są pojęciowo z koncepcją społeczeństwa typu część – całość, a nie typu jeden – wielu. Jeżeli jednostce przysługują jakieś prawa, to są one jej udziałem w prawach całości” [Nisbett 2015, s. 146].

W strategiach bezpieczeństwa narodowego państw mniejszych (Czechy, Szwecja) problematyka bezpieczeństwa jednostek i społeczeństwa jest mocno podkreślana. Również implementacja tych strategii uwzględnia priorytet tego bezpieczeństwa.

Strategia bezpieczeństwa narodowego Polski także silnie akcentuje problematykę bezpieczeństwa jednostek i społeczeństwa, jednakże jej

implementacja nie zawsze odpowiada formalnym zapisom, zwłaszcza w zakresie praworządności i ochrony środowiska naturalnego.

Polityka bezpieczeństwa Niemiec w wymiarze strategicznym zmierza do wykorzystania potęgi gospodarczej dla urzeczywistnienia aspiracji politycznych w zakresie roli tego państwa w polityce europejskiej i globalnej. Przywództwo niemieckie ma opierać się na poszanowaniu zasad demokracji, rządów prawa (stosowanie przepisów prawa europejskiego i prawa międzynarodowego) i w szczególności na ochronie powszechnych praw człowieka i utrzymaniu pokoju. W konsekwencji, wytyczone zadania strategiczne Niemiec wymagają gruntownej przebudowy Bundeswehry. Program tej przebudowy został wyraźnie nakreślony, wraz z zapewnieniem odpowiednich środków budżetowych.

Można postawić pytanie, czy Niemcy w przyszłości nie zechcą podążyć śladami innych potęg światowych? Wydaje się jednak, że jest to mało realne, ze względu na zmianę mentalności Niemców po II wojnie światowej.

W analizowanych strategiach bezpieczeństwa narodowego, zwłaszcza państw mocarstwowych (USA, Chiny i Rosja), wojskowe odpowiedzi na wyzwania bezpieczeństwa narodowego odbywają się kosztem wyzwań pozawojskowych. Zapisy strategiczne koncentrują się umacnianiu aparatu państwowego, zwiększenia jego kontroli nad jednostkami i społeczeństwem w całości, i zbrojeniach. Ponieważ w przeszłości strategie te okazały się nieskuteczne, przeto dalsza ich projekcja w przyszłość nie może być obiecująca. Nieskuteczne są odpowiedzi strategiczne na długotrwałe problemy bezpieczeństwa państw, takie jak: zmiany klimatu, niedobór zasobów, ubóstwo i rozprzestrzenianie broni jądrowej.

Konkludując, strategie bezpieczeństwa wybranych państw były formułowane są według klasycznego wzorca, opartego na czterech kluczowych elementach: sile wojskowej, politycznej, ekonomicznej i informacyjnej. We właściwym kierunku, naszym zdaniem, ewoluują strategie państw mniejszych (Szwecja, Czechy), ale i Polski, bowiem stawiają one na zapewnienie wolności, praw człowieka i obywatela oraz budowanie społeczeństwa obywatelskiego.

Niepokojąca jest wyraźna tendencja w kierunku nowego wyścigu zbrojeń, w tym nuklearnych. Wielkie mocarstwa kierują się tradycyjnym myśleniem strategicznym, u podstaw którego leży uproszczony obraz świata. Kontynuują wersję rozwoju historycznego według utartych schematów realizmu politycznego, która stanowiła pasmo krwawych konfliktów zbrojnych.

Wyzwania stojące przed ludzkością w kolejnych dekadach XXI wieku wymagają radykalnej zmiany w myśleniu i działaniu strategicznym. Stawka w tej grze jest wysoka: musimy zachować odpowiednie środowisko bezpieczeństwa narodowego dla przyszłych pokoleń. Jednym z elementów tej zmiany jest propozycja strategii bezpieczeństwa narodowego opartej na integracji i zrównoważeniu chronionych wartości wszystkich przedmiotów referencyjnych.

KONCEPCJE BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO

7.1. Uwagi wstępne

W raporcie [*Human Development Report 1994: UNDP*] stwierdzono, że:

Potrzebujemy kolejnej głębokiej przemiany w myśleniu – od bezpieczeństwa jądrowego do bezpieczeństwa ludzi. Pojęcie bezpieczeństwa jest zbyt długo interpretowane wąsko: jako bezpieczeństwo terytorium przed zewnętrzną agresją lub jako ochrona interesów narodowych w polityce zagranicznej, lub jako globalne bezpieczeństwo przed zagrożeniem nuklearną zagładą. Odnosi się to bardziej do państw narodowych niż do ludzi [tamże, s. 22].

Również w opracowaniu *Rethinking security....* słusznie podkreśla się, że bezpieczeństwo (narodowe – R.W.) powinno być oparte na dobrostanie ludzi w ich kontekście społecznym i ekologicznym, a nie na interesie państwa narodowego, określonego zresztą przez jego elity. Kluczowa teza tam zawarta brzmi: „Bezpieczeństwo zarezerwowane dla niewielu nie będzie służyć wielu i prawdopodobnie zawiedzie wszystkich” [tamże, s. 3].

Pod koniec 2000 r. nowe przywództwo w Wielkiej Brytanii i USA zachęciło do ekspansji strategicznego nacisku na długoterminowe problemy bezpieczeństwa, takie jak zmiany klimatyczne, niedostatek, ubóstwo i rozprzestrzenianie broni jądrowej, ruch ten spotkał się z oporem politycznego establishmentu w obu krajach [tamże, s. 2].

Jednakże dominująca narracja dotycząca bezpieczeństwa narodowego (chodzi o oficjalną strategię bezpieczeństwa narodowego – R.W.) spotkała się z rosnącym sceptycyzmem opinii publicznej.

Poparcie dla zachodnich interwencji wojskowych od 11 września zmniejszyło się wśród brytyjskiej i szerszej europejskiej opinii publicznej, podnosząc próg dla użycia przymusowej siły militarnej. Wydaje się, że pod pewnymi względami opinia publiczna uznaje niedociągnięcia dominującego podejścia [tamże].

Zdaniem autorów powyższego opracowania powinna być przyjęta zmiana istniejącej strategii bezpieczeństwa narodowego Wielkiej Brytanii [*The UK's National Security Strategy 2015*], która ich zdaniem nie przystaje do rzeczywistości:

utrudniają ją następujące czynniki:

1. dominacja narracji przez małą grupę, złożoną wyłącznie z elity społecznej, przy ogólnym wykluczeniu innych głosów;
2. nieproporcjonalny wpływ interesów gospodarczych na proces kształtowania polityki, w szczególności preferencje dla przemysłu zbrojeniowego;
3. inercja instytucjonalna i kalkulacje polityczne skłonne odrzucić alternatywne podejścia;
4. preferencje dla wartości związanych z hegemoniczną męskością, co ogranicza dyskurs co do rachunku zagrożeń i reakcji sił przymusu, kosztem kompleksowej rozmowy o społecznych i ekologicznych warunkach bezpieczeństwa; oraz
5. dyskurs wyabstrahowany z jego realnego wpływu, jakiego doświadczają ludzie na całym świecie, którzy są dotknięci decyzjami państw zachodnich [*Rethinking security...*, s. 3].

W opinii brytyjskich analityków bezpieczeństwo narodowe powinno opierać się na czterech zasadach:

- **Bezpieczeństwo jako wolność.** Wspólna wolność od strachu i braku bezpieczeństwa oraz wolność życia w godności, zdrowie społeczne i ekologiczne;

- **Bezpieczeństwo jako wspólne prawo.** Nie może być uzyskane dla jednych ludzi kosztem innych. Bezpieczeństwo opiera się na solidarności, a nie na dominacji jednych nad drugimi;
- **Bezpieczeństwo jako cierpliwa praktyka.** Bezpieczeństwo rośnie lub więdnie w zależności od tego, jak zintegrowane i sprawiedliwe jest społeczeństwo i jak jesteśmy społecznie i ekologicznie odpowiedzialni;
- **Bezpieczeństwo jako wspólna odpowiedzialność** [*Rethinking security...*, s. 3].

Czy powyższa krytyka strategii bezpieczeństwa narodowego Wielkiej Brytanii z 2015 r. odnosi się tylko do niej? Odpowiedź na to pytanie brzmi: NIE.

Niżej dokonamy omówienia tradycyjnej koncepcji bezpieczeństwa narodowego, powszechnie reprezentowanej w oficjalnych dokumentach strategicznych państw, oraz proponowanej koncepcji – bezpieczeństwa zintegrowanego i zrównoważonego.

7.2. Koncepcja tradycyjna

Koncepcja tradycyjna strategii bezpieczeństwa narodowego została ukształtowana w warunkach II wojny światowej i zimnej wojny. Nic przeto dziwnego, że dominującym wymiarem bezpieczeństwa narodowego było bezpieczeństwo militarne. Z czasem zaczęto uwzględniać również i inne wymiary bezpieczeństwa.

W latach 60. XX w. amerykański Komitet Szefów Połączonych Sztabów **strategią** nazwał sztukę i naukę rozwoju oraz zastosowania niezbędnej siły politycznej, ekonomicznej, psychologicznej i wojskowej w czasie pokoju i wojny dla maksymalnego wsparcia prowadzonej polityki w celu zwiększenia prawdopodobieństwa zwycięstwa i uzyskania pożądanych następstw oraz zminimalizowania ewentualnej porażki.

Od samego początku opracowywania strategii bezpieczeństwa narodowego miały charakter państwocentryczne. Koncentrowały się bowiem na wartościach odnoszących się do obrony suwerenności, niepodległości państwa (ściślej – władzy państwowej) oraz jego terytorium

i społeczeństwa jako elementów organizacji państwowej. Treści strategii odnosiły się zwykle do kwestii zewnętrznych funkcjonowania państwa, pomijając całkowicie lub jedynie wspominając o wewnętrznych aspektach bezpieczeństwa narodowego. Dopiero po likwidacji tzw. *żelaznej kurtyny* zwrócono uwagę na pozamilitarne aspekty bezpieczeństwa narodowego.

Podstawową słabością tradycyjnej koncepcji bezpieczeństwa narodowego jest nie tylko państwocentryzm, czyli koncentracja na chronionych wartościach aparatu państwowego, ale przede wszystkim traktowanie bezpieczeństwa jednostki jako odrębnego zagadnienia, którym strategia bezpieczeństwa narodowego nie musi się szczególnie zajmować. Dopiero od lat 90. XX wieku zaczęto uwzględniać elementy bezpieczeństwa jednostki w tych dokumentach, przynajmniej od strony formalnej.

Tradycyjne podejście do bezpieczeństwa narodowego ogranicza jego urzeczywistnianie, o czym dobitnie świadczą m.in. nierozwiązane problemy tego bezpieczeństwa wykazane poniżej.

7.3. Koncepcja zintegrowanego i zrównoważonego bezpieczeństwa narodowego

7.3.1. Uwagi wstępne

Dynamika rozwoju świata jest wypadkową jedności i ścierania się procesów przyrodniczych, społecznych i kulturowych. Wielorakie konsekwencje tej dialektyki (wyzwania, szanse, zagrożenia) mają wymiar globalny, regionalny i lokalny. Wśród nich są i takie, które zagrażają egzystencji całej ludzkości: zmiany klimatyczne i strategiczna broń jądrowa.

Obecnie jesteśmy świadkami przechodzenia od świata wzrastającej konkurencji i niepewności do świata walki konkurencyjnej o przywództwo. Nie jest przesadą twierdzenie, że obecna epoka cywilizacyjna wymaga nowego sposobu myślenia i rozumienia przemian światowych, opartej na wiedzy połączonej z szerokim wykorzystaniem wciąż doskonałych technologii informacyjnych. Tego wymagają m.in. następujące fakty.

Utrzymanie pożądanego przez społeczeństwa poziomu bezpieczeństwa narodowego państw staje się coraz bardziej skomplikowane, ponieważ rozmaite wyzwania dla bezpieczeństwa w skali światowej przekraczają granice państw i godzą w ich bezpieczeństwo narodowe.

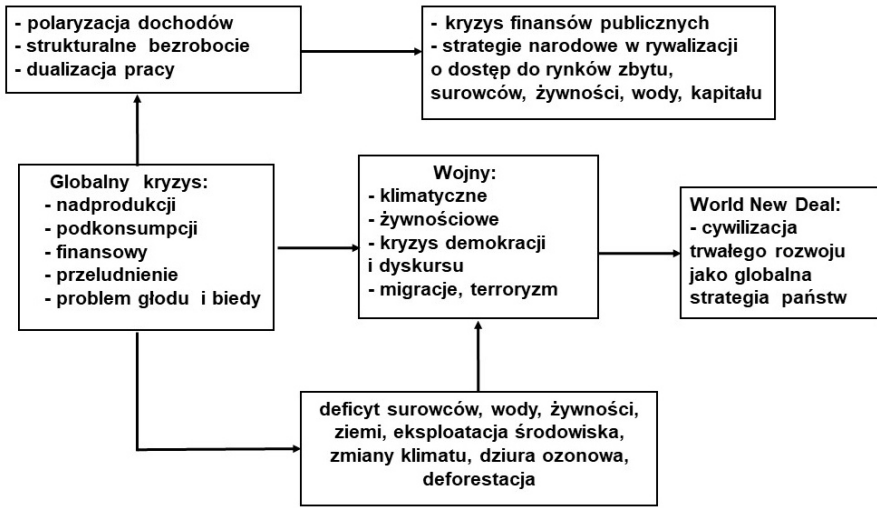
Poziom bezpieczeństwa narodowego każdego państwa jest w dużym stopniu uwarunkowany sytuacją geostrategiczną w skali światowej. Mimo podejmowanych przez USA wysiłków zmierzających do utrzymania pozycji supermocarstwa, wciąż wrasta opór środowiska strategicznego i przywództwo amerykańskie w świecie staje się coraz bardziej ograniczone. Spada znaczenie organizacji międzynarodowych. Trwa proces globalizacji, ale znaczna część krajów pozostaje poza jej zasięgiem lub odczuwa negatywne jej skutki. Nie zmniejszają się różnice w rozpiętości między obszarami bogactwa i biedy, wręcz przeciwnie – narastają.

Wśród tendencji rozwojowych w zakresie podziału dochodu i konkurencyjności kapitału w społeczeństwach bogatych pojawia się

renesans starych konfliktów klasowych, społecznych i politycznych o podział podwyżki (wysokość stopy podatkowej), jej dystrybucję, także w kontekście strukturalnego bezrobocia. (...) Kolejną tendencją będzie strukturalny kryzys neoliberalnej globalizacji. Spowoduje on walkę o nadzór nad rynkami finansowymi oraz ich podporządkowanie rozwiązaniu egzystencjalnych problemów cywilizacji, w tym problemów strukturalnego bezrobocia [Klementewicz 2013, s. 374-375].

Model prognostyczny rozwiązania kryzysu neoliberalnej globalizacji przedstawiono na rys. 19.

USA koncentrują się na sprawach umacniania gospodarki i własnych sił zbrojnych, zgodnie z hasłem „America First”. Chińska Republika Ludowa (ChRL) przekształca się w kluczową potęgę polityczną i ekonomiczną świata, a wraz ze wzrostem potęgi manifestuje coraz śmielsze ambicje do przywództwa światowego. Po kryzysie dalekowschodniego centrum gospodarczego (Japonia, Korea Południowa), kontrolę nad handlem azjatyckim skutecznie przyjmuje przymierze krajów południa i południowego wschodu Azji pod przywództwem chińskim. Stanowi ono polityczną, ekonomiczną i kulturalną zaporę dla Zachodu.

Rys. 19. Model prognostyczny rozwiązania kryzysu neoliberalnej globalizacji *World New Deal* (uwarunkowania przyczynowe, zależność adaptacyjna)

Źródło: [Klementewicz, 2013, s. 374].

Tygodnik „The Economist”, w artykule *How the West got China wrong* przypomina, że Zachód nie trafnie ocenił przyszłość Chin, podobnie jak to czynił w wypadku Rosji:

zakładał, iż Chiny pójdą w kierunku demokracji i gospodarki rynkowej. Gra się nie powiodła. (...) Chiny nie są gospodarką rynkową i pozostają na obecnym kursie, nigdy nią nie będą. Zamiast tego coraz częściej kontrolują biznes jako ramię władzy państwowej. Uważają, że wiele branż jest strategicznych. Na przykład plan „Made in China 2025” ma na celu wykorzystanie dotacji i ochrony do stworzenia światowych liderów w dziesięciu branżach, w tym w lotnictwie, technice i energetyce, które łącznie obejmują prawie 40% produkcji [How the West..., 2018; za: Kołodko 2018, s. 17-18].

Federacja Rosyjska odbudowuje swoją potęgę militarną, prowadzi konfrontacyjną politykę zagraniczną wobec UE i NATO, złamała prawo międzynarodowe, anektując ukraiński Krym. Narzuca krajom NATO nowy wyścig zbrojeń, także nuklearnych, stwarzając zagrożenie militarne dla sąsiadów. Jednakże napotyka trudności gospodarcze, po części spowodowane sankcjami międzynarodowymi.

W Europie „spadająca stopa urodzin, masowa imigracja oraz pielęgnowanie braku zaufania do siebie i nienawiść do własnych wartości składają się na to, że Europejczycy nie potrafią wystąpić we własnej obronie ani oprzeć się kompleksowym przemianom swojego społeczeństwa, które w końcu doprowadzą do jego unicestwienia” [Murray 2017, okładka].

UE i NATO tracą na znaczeniu, także ze względu na sprzeczności wewnętrzne (Brexit, populizm, problemy niektórych krajów z praworządnością, napięcia na tle imigracji). W tej sytuacji Douglas Murray stawia uzasadnione pytanie: *Dlaczego Stary Kontynent popełnia samobójstwo?* [tamże].

Korea Północna i Iran rozwijają zdolności nuklearne oraz systemy raketowe o zasięgu międzykontynentalnym, stwarzając zagrożenie dla innych państw. Błędna polityka bliskowschodnia USA spowodowała zakłócenie równowagi strategicznej w regionie i – w jej efekcie – kryzys migracyjny w Europie.

Procesy globalizacyjne w skali świata zmniejszają poziom demokracji i pogłębiają lukę między potencjałami zdolności a odpowiedzialnością różnych państw za utrzymanie stabilności i bezpieczeństwa w skali regionalnej i globalnej. Wciąż utrzymuje się podział państw na biedne i bogate.

Według danych Banku Światowego, pomimo postępów poczynionych w zmniejszaniu biedy, liczba ludzi żyjących w skrajnym ubóstwie na świecie pozostaje niedopuszczalnie wysoka. Zgodnie z najnowszymi szacunkami w 2015 r. 10% ludności świata (736 mln) żyło za mniej niż 1,90 USD dziennie. W skrajnym ubóstwie żyje blisko 1,1 miliarda ludzi [*Poverty*]. W Polsce, według danych GUS, w 2017 r. stopa ubóstwa skrajnego wyniosła 4,3%, co oznacza spadek tego wskaźnika w odniesieniu do 2016 r. o 0,6 p. proc.

Zastosowanie relatywnej granicy ubóstwa na poziomie 50% kwoty, którą przeciętnie miesięcznie wydają gospodarstwa domowe w Polsce, umożliwia wyodrębnienie tych, których poziom konsumpcji znacząco odbiega od poziomu przeciętnego. W 2017 r. ubóstwa relatywnego doświadczało

13,4% osób w gospodarstwach domowych. Wartość ta była niższa o 0,5 p. proc. niż w roku poprzednim [Zasięg ubóstwa...].

Obecnie spadek liczby wojen w świecie jest niezaprzeczalnym faktem, ale wcale to nie oznacza, że ten problem został już w pełni rozwiązany. Co więcej, kształtowanie się nowego porządku geostrategicznego (multibiegunowy świat) oznacza tendencję do globalnej niestabilności, a ryzyko nowych konfliktów zbrojnych wzrasta. Ponadto w strategiach bezpieczeństwa narodowego niektórych państw pojawiają się zapisy o możliwości użycia w konfliktach zbrojnych broni jądrowej. Z powyższą kwestią wiąże się zagadnienie proliferacji broni jądrowej. W krajach postrzegających zagrożenie militarne (realne czy też jedynie wyimaginowane) ze strony innych państw rośnie pokusa posiadania broni jądrowej jako ostatecznego gwaranta suwerenności. Brak siły globalnej, która mogłaby powstrzymać proces rozprzestrzeniania broni jądrowej, prowadzić może jedynie do smutnej konstatacji.

Świat coraz silniej odczuwa zmiany klimatyczne i właśnie one będą wywierały decydujący wpływ na jego losy już w niedalekiej przyszłości. Jest to dla ludzkości nowe doświadczenie, bowiem „nigdy nie stała przed takim problemem” [Pinker 2018, s. 170]. Jednakże problemy ekologiczne są rozwiązywalne, pod warunkiem, że ludzkość będzie chciała je rozwiązywać. Niestety, istnieje presja czasu, a wysokie koszty „naprawy świata” zniechęcają wielu decydentów do podejmowania działań prośrodowiskowych.

Wspomniany wyżej populizm stwarza poważne zagrożenie dla postępu ludzkości. Jego współczesna wersja to „autorytarny populizm”. Taki populizm:

nie widzi miejsca dla ochrony praw mniejszości ani szerzenia dobrobytu na całym świecie. Odmawiając przyznania, że kluczem do rozwoju społecznego jest zdobyta w pocie czoła wiedza, zożydza elity i ekspertów oraz umniejsza rolę rynku idei, razem z wolnością słowa, różnorodnością opinii i weryfikacją tez służących interesom tego, kto je wypowiada. Stawiając na piedestale silnego przywódcę, populizm zamyka oczy na ograniczenia ludzkiej natury oraz gardzi instytucjami opartymi na regułach i konstytu-

cyjnymi mechanizmami zabezpieczającymi, które ograniczają władzę niedoskonałych ludzkich podmiotów [Pinker 2018, s. 192].

Okazuje się, że

populistyczni wyborcy są starsi, bardziej religijni, gorzej wykształceni, częściej mieszkają na wsi, częściej należą do mniejszości etnicznej i przeważają wśród nich mężczyźni. Elektorat ten opowiada się za wartościami autorytarnymi, lokuje się po prawej stronie politycznego spektrum oraz nie lubi imigracji, Brukseli i silnej władzy rządu centralnego [tamże].

Niepokojące wydarzenia, jak zauważa Tomasz Zalewski, mają miejsce po obu stronach Atlantyku: wyjście Wielkiej Brytanii z UE i wygrana kandydata republikanów w amerykańskich wyborach prezydenckich [Zalewski 2016, s. 272]. Autor ten stwierdza, że:

Popularność Trumpa jest tylko zaoceaniczną odmianą potężnej fali nastrojów społecznych wzbierającej na całej bogatej Północy. W Europie partie niechętne Unii Europejskiej, dążące do podkreślenia narodowej suwerenności i otaczania się murem przed imigrantami, doszły już do samodzielnej władzy albo uczestniczą w rządzących koalicjach... Tak czy inaczej, ewentualna realizacja ich programów, proponujących przywracanie narodowych granic, protekcyjizm i osłabienie sojuszy, nie rokuje – jak uczy historia – dobrze dla przyszłości Europy i całego świata. Ekonomiści ostrzegają, że grozi krachem na skalę Wielkiego Kryzysu, specjaliści od geopolityki – wybuchem nowych wojen [tamże, s. 274].

Wartości totalitarne w świecie są rozpowszechniane za pomocą kłamliwej propagandy i dezinformacji. Rozpowszechniane są zmanipulowane lub sfabrykowane informacje (albo kombinacje jednych i drugich) w celu skłonienia ich odbiorców do określonych zachowań korzystnych dla dezinformującego lub też w celu odwrócenia ich uwagi od faktycznie zaistniałych wydarzeń. Wielki udział w tym procesie mają media społecznościowe. Pośród pięciu

najpotężniejszych firm cyfrowych: Facebook, Alphabet (właściciel Google'a), Microsoft, Amazon i Apple najbardziej wszechobecny i najniebez-

piecniejszy jest Facebook. Kształtuje przesłanie, które politycy, dyktatorzy, przedsiębiorstwa, religie i ponad dwa miliardy ludzi pragną przekazać światu (...) wziął sobie za cel zarządzanie naszym życiem osobistym, komercyjnym i politycznym poprzez konstelację usług i aplikacji [Vaidhyanathan 2018, s. 161, 165].

Tenże autor udowadnia, że

gdyby ktoś chciał zbudować maszynę, która rozpowszechniałaby propagandę wśród milionów ludzi, odwracając ich uwagę od ważnych problemów, podsycala nienawiść i fanatyzm, niszczyła zaufanie społeczne, rujnowała solidne dziennikarstwo, rozsiewała zwątpienie w naukę, a na dodatek zajmowała się inwigilacją na masową skalę, stworzyłby coś w rodzaju Facebooka. Oczywiście, nie taki był plan [tegoż 2018, okładka].

Poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego jest też przestępczość z użyciem przemocy. Zmniejszenie wskaźnika globalnego o połowę zaproponował Manuel Eisner: „Skuteczne rządy prawa, oparte na jego praworządym egzekwowaniu, ochronie ofiar, uczciwym osądzeniu sprawców, umiarkowanych karach i humanitarnych więzieniach, są niezbędne do trwałej redukcji śmiertelności przemocy” [Eisner 2015; za: Pinker 2018, s. 210].

Źle funkcjonują systemy penitencjalne. Thomas Mathiesen stwierdza: „Wiemy dzisiaj, że system karny uderza przede wszystkim w dół drabiny społecznej, a nie w jej wierzchołek” [za: Bauman 2000, s. 144]. Według Baumana przestępstwa popełniane „na górze” są nie tylko kiepsko zdefiniowane, ale trudne do wykrycia:

Okradanie całych narodów z ich bogactw nazywa się „promowaniem wolnego rynku”; okradanie całych rodzin i wspólnot lokalnych ze środków do życia nazywa się „redukcją zatrudnienia” lub po prostu „modernizacją”. Żaden z tych czynów nigdy nie został nazwany przestępstwem i nigdy nie podlegał karze.

Pomimo zdecydowanego postępu w zakresie równości praw szerzą się w społeczeństwach poglądy rasistowskie, seksistowskie i homofob-

biczne. Fabrykowane są obiegowe poglądy na temat obcych (uchodźców, imigrantów ekonomicznych itp.):

Oni wszyscy są terrorystami; oni wszyscy są przestępcami; oni osłabiają spójność społeczną; oni zabiorą nam nasze miejsca pracy; tania siła robocza imigrantów spowoduje obniżenie naszych zarobków; oni są zbyt leniwi, aby pracować; oni nigdy nie wrócą do swoich ojczystych krajów” [Bregman 2018, s. 221-227].

Zdaniem Yuvala Noaha Harari „... Napięcia narodowościowe, religijne i kulturowe nasilają się wówczas, gdy ludzie zaczynają mieć wygórowane mniemanie na temat własnego narodu, religii i kultury” [Harari 2018, s. 236].

Innym poważnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego jest skrajna prawica, w szczególności głoszony przez nią *teokonserwatyzm, oparty na panicznym strachu przed nowoczesnością i postępem*, którego źródłem standardów rozwoju społecznego jest tradycyjne chrześcijaństwo oraz paradoksalnie – radykalny islamizm, twierdzący, że *siły świeckie niosą, ze sobą dekadencję i degenerację* [tamże, s. 520-521].

Wreszcie rozwiązania wymagają problemy z narkomanią i wypadkami drogowymi, niosącymi śmierć i trwałe kalectwo.

Według *World Drug Report 2018*:

w 2016 r. około 275 milionów ludzi na całym świecie, co stanowi około 5,6 procent światowej populacji w wieku 15-64 lat, zażywało narkotyki przynajmniej raz w roku. Około 31 milionów ludzi używających narkotyków cierpi na spowodowane przez nie zaburzenia (...). Wstępne szacunki sugerują, że na całym świecie 13,8 mln młodych ludzi w wieku 15-16 lat używało konopi indyjskich w ubiegłym roku, co odpowiada 5,6%. Około 450 000 osób zmarło w wyniku używania narkotyków w 2015 r. Zgodnie z WHO 167 750 z tych zgonów było bezpośrednio związanych z zaburzeniami zażywania narkotyków (głównie przedawkowania). Reszta była pośrednio związana z używaniem narkotyków i obejmowała zgony związane z HIV i zapaleniem wątroby typu C nabyte w wyniku niebezpiecznych praktyk wstrzykiwania [World Drug Report 2018, s. 6].

Szczególnie przerażający jest fakt, że mamy do czynienia ze wzrostem zażywania narkotyków we wszystkich krajach świata.

Skuteczne działania powinny być podjęte również w zakresie bezpieczeństwa osób w ruchu drogowym. W grudniu 2018 r. WHO opublikowała *Global status report on road safety 2018*, który podaje, że rocznie liczba zgonów w ruchu drogowym osiągnęła 1,35 mln. Urazy w ruchu drogowym są obecnie głównym zabójcą osób w wieku 5-29 lat. Obciążenie to jest nieproporcjonalnie wysokie dla pieszych, rowerzystów i motocyklistów, w szczególności mieszkających w krajach rozwijających się [*Global status report on road...*, s. 4]. Raport ten sugeruje, że potrzebne są drastyczne działania, aby wprowadzić sprawdzone już środki mogące ratować życie.

W Polsce w 2018 r., mimo nieznacznego spadku ofiar śmiertelnych w stosunku do 2017 r., zginęły 2862 osoby, a 37 379 osób odniosło rany, w tym 10 963 ciężkie [*Wypadki drogowe w Polsce 2018*, s. 2].

Jak już zaznaczono, globalne i regionalne problemy bezpieczeństwa ludzi dotyczą także Polski. Rozpatrując przyszłe środowisko strategiczne naszego kraju, należy dostrzegać wzajemne powiązania czynników globalnych, regionalnych i wewnętrznych, budować scenariusze i badać ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego oraz dokonywać racjonalnych wyborów strategicznych. Jest to podstawowy obowiązek władzy wykonawczej. Jednakże polityka bezpieczeństwa państwa nie powinna być kształtowana z punktu widzenia interesów jednej partii politycznej, ale być kwestią ponadpartyjną, ogólnonarodową.

W *Raporcie...* przewiduje się, że „bezpieczeństwo jednostki prawdopodobnie zrewolucjonizuje społeczeństwo w XXI wieku” [UNDP 1994, s. 21]. W tej sytuacji bezpieczeństwo narodowe stanowi niezwykle złożone wyzwanie dla ludzkości, w szczególności społeczeństwa państwowego i jego pojedynczych obywateli. Wymaga całościowego rozwiązywania problemów bezpieczeństwa, odnoszących się do trzech przedmiotów referencyjnych. Stąd też potrzebne jest kompleksowe myślenie, bowiem złożoność problematyki związanej z bezpieczeństwem narodowym wymaga zaprojektowania systemów bezpieczeństwa w oparciu o analizy operacyjne, umożliwiające, dzięki wykorzystaniu nowych narzędzi i pro-

cesów, wgląd zarówno w sieci przyrodnicze, społeczne i kulturowe na wszystkich poziomach rzeczywistości.

Upowszechnienie technologii informacyjnej (komputery jako dobro powszechne) spowodowało, że „...Żyjemy w społeczeństwie nadzorowanym [ang. *gragnet nation*] – w świecie masowego śledzenia, w którym instytucje gromadzą dane o jednostkach w niespotykanym dotąd tempie” [Angwin 2017, s. 20].

Według Glenna Greenwalda:

Tak jak manipuluje się strachem przed terroryzmem, tak samo poważnie pomniejsza się udowodnione niebezpieczeństwa wynikające z pozwolenia państwu na prowadzenie ogromnego tajnego systemu inwigilacji. (...) Niebezpieczeństwo wynikające z faktu, iż państwo prowadzi tajny system inwigilacji, jest teraz znacznie groźniejsze niż kiedykolwiek przedtem. Podczas gdy rząd dzięki inwigilacji wie coraz więcej co robią obywatele, ci wiedzą coraz mniej co robi rząd, ponieważ kryje się za murem tajemnicy [Greenwald 2014, s. 254, 256].

W zakresie bezpieczeństwa informacyjnego (w tym cybernetycznego) konieczne są odpowiednio głębokie co do zakresu regulacje prawne. Wyzwanie dla ludzkości stanowią także osiągnięcia w zakresie inżynierii genetycznej i sztucznej inteligencji. Yuval Noah Harari przewiduje, że „kiedy inżynieria genetyczna i sztuczna inteligencja objawią swój pełny potencjał, liberalizm, demokracja i wolny rynek mogą okazać się równie przestarzałe, jak krzemienne noże, kasety magnetofonowe, islam i komunizm” [Harari 2018, s. 350]. Wobec tego pojawia się pytanie: *Jeśli zbędny będzie liberalizm, demokracja i wolny rynek, to co w zamian?*

Brytyjski filozof Jeremy Bentham pod koniec XVIII wieku głosił, „że najwyższym dobrem jest jak największe szczęście największej liczby ludzi” i uważał, że „właściwym celem państwa, rynku i społeczności jest pomnażanie globalnego szczęścia”. Jednakże Harari trafnie zauważa, że:

Chociaż przez cały XIX i XX wiek wielu ludzi deklarowało poparcie dla wizji Benthama, to jednak rządy, korporacje i laboratoria skupiały się na bardziej bezpośrednich i wyraźniej określonych celach. Miarą sukcesu

państwa była wielkość jego terytorium, wzrost liczby ludności oraz PKB – a nie szczęście jego obywateli. Kraje uprzemysłowione, takie jak Niemcy, Francja i Japonia, utworzyły gigantyczne systemy szkolnictwa, opieki zdrowotnej i społecznej, jednak ich celem było raczej wzmocnienie samego państwa niż dbanie o dobro jednostek [tamże, s. 43].

Warto pamiętać o tej różnicy interesów państwa, rynku i jednostki.

Są przynajmniej trzy problemy globalne, które potencjalnie zagrażają ludzkiej cywilizacji: wojna jądrowa, katastrofa ekologiczna i przełom techniczny [tamże 2018, s. 166]. Autor ten zaznacza, że:

Wojna jądrowa i zmiana klimatu zagrażają jedynie fizycznemu przetrwaniu ludzkości, ale przełomowe wynalazki techniczne mogą zmienić samą naturę człowieczeństwa i dlatego uwikłane są w najgłębsze ludzkie przekonania etyczne oraz religijne. Choć wszyscy zgadzają się co do tego, że należy zapobiec wojnie jądrowej i krachowi ekologicznemu, ludzie mają bardzo różne opinie na temat wykorzystania bioinżynierii i sztucznej inteligencji do udoskonalenia człowieka oraz tworzenia nowych form życia [tamże, s. 164].

Rozwiązanie powyższych problemów globalnych będzie determinowało poziom bezpieczeństwa narodowego poszczególnych krajów. Zasadnicza trudność w rozwiązywaniu tych problemów polega na tym, że żadne państwo nie jest w stanie podejmować skutecznych decyzji w tym zakresie. Konieczna jest globalna polityka i współpraca międzynarodowa, a póki co mamy sprzeczne polityki narodowe. Niestety, nie ma co liczyć na pojawienie się w najbliższej przyszłości jakiejś formy *rządu światowego*.

Dziś faktycznie już nie ma supermocarstwa. Są trzy mocarstwa światowe: USA, Chiny i Rosja. Państwa te, zamiast działać wspólnie i w porozumieniu z innymi krajami na rzecz rozwiązywania problemów globalnych, uznają się za konkurentów gospodarczych, kontynuują wyścig zbrojeń i generują nowe konflikty.

Zachód już od lat dziewięćdziesiątych XX wieku wykazywał cechy typowe dla cywilizacji wkraczającej w stadium rozkładu:

- priorytet konsumpcji indywidualnej i zbiorowej nad tworzeniem podstaw pod przyszłą potęgę ekonomiczną i militarną,
- niski przyrost naturalny,
- narastanie zachowań antyspołecznych – przestępczość i narkomania,
- rozkład rodziny – rozwody, dzieci nieslubne, rodziny niepełne,
- zanik *kapitału społecznego* – brak zainteresowania uczestnictwem w organizacjach społecznych,
- upadek etosu pracy,
- słabnące zainteresowanie nauką [Huntington 1998, s.466-467].

Powyższy proces rozkładu cywilizacji Zachodu trwa nadal. Ponadto w świecie budzą się nacjonalizmy, społeczeństwa są dzielone przez wrogie ideologie, religie i kultury, co dodatkowo utrudnia współdziałanie w skali globalnej i regionalnej. Niepowodzenia neoliberalizmu, przejawiające się w negatywnych zjawiskach globalizacji, nie powinny być zastąpione ideologią bez przyszłości.

Rosnąca popularność skrajnych ugrupowań prawicowych o poglądach jawnie rasistowskich i ksenofobicznych, a także faszystowskich, będąca rezultatem zniechęcenia społeczeństw do doktryny neoliberalnej, która powoduje wielkie rozwarstwienie ekonomiczne, nie przyczyni się do rozwiązania problemów społecznych ani nie spełni oczekiwań większości ludzi. To kolejna mistyfikacja i oszustwo części polityków, pragnących wykorzystać nastroje społeczne dla własnych celów.

Siły nacjonalistyczne i populistyczne podejmują działania dezintegracyjne i osłabiające UE i NATO. Po objęciu urzędu prezydenta USA przez Donalda Trumpa, zdeklarowanego nacjonalisty, narastają różnice polityczne i gospodarcze pomiędzy USA i UE.

Rozwiązaniem problemów społecznych, o których mowa wyżej, może być jedynie nowa doktryna i praktyka polityki społeczno-ekonomicznej, która za pomocą regulacji państwowych zmieni negatywne skutki globalizacji, radykalnie zniesie nierówności i zapobiegnie pauperyzacji społeczeństwa oraz odbuduje pozycję klasy średniej jako siły napędowej rozwoju społecznego. W tym celu Grzegorz Kołodko i Andrzej

Koźmiński proponują doktrynę nowego pragmatyzmu [Kołodko, Koźmiński 2017].

Należy pamiętać, że działania społeczne nie mają immanentnych prawidłowości, na podobieństwo świata fizykalnego. Są one konstruowane społecznie. Chodzi o to, aby społeczeństwo miało świadomość celów, do jakich dąży, i wiedzę, jak te cele można racjonalnie zrealizować. U podstaw formułowania celów winny znajdować się chronione wartości przedmiotów referencyjnych. Wartości te należy traktować jako kryteria racjonalności działań politycznych w procesie uzgodnień między grupami społecznymi. Konieczne są zatem złożone i wielowątkowe negocjacje, obejmujące kwestie zarządzania zasobami państwa, odbywające się w warunkach realnych procesów społecznych, obejmujących różne struktury życia państwowego, gdzie dominuje walka o władzę.

W tych (i jeszcze wielu innych, nieopisanych tu) uwarunkowaniach środowiska bezpieczeństwa narodowego jego urzeczywistnianie w przyszłości wymaga postępu. Ma rację cytowany już wyżej Pinker, twierdząc, że może być on osiągnięty jedynie dzięki rozumowi, nauce i humanizmowi.

7.3.2. Integracja bezpieczeństwa narodowego

W teorii i praktyce bezpieczeństwa narodowego nie można faworyzować aparatu państwowego jako kluczowego przedmiotu referencyjnego, bowiem jego rola jest służebna wobec jednostek i społeczeństwa.

Doświadczenia XX wieku wykazały dobitnie skutki zasady Benito Mussoliniego: *wszystko dla Państwa; nic poza Państwem; nic przeciwko Państwu* [Ortega y Gasset 2016, s. 177], iż tak pojmowane państwo staje się największym niebezpieczeństwem dla ludzkości (faszyzm, stalinowski komunizm). Według Ortegi y Gasseta najbardziej

zagroza cywilizacji: upaństwowienie życia, interwencjonizm państwowy, wchłonięcie przez państwo wszelkiej społecznej spontaniczności, wszystko to oznacza unicestwienie historycznej żywiołowości, która w ostatecznym rachunku utrzymuje, żywi i popycha naprzód ludzkie przeznaczenie [tamże, s. 173-174].

Całościowe podejście do bezpieczeństwa narodowego wymaga integracji wszystkich jego przedmiotów referencyjnych. Chodzi przede wszystkim o osiągnięcie konsensusu co do określenia interesu narodowego przy udziale społeczeństwa obywatelskiego, a nie, jak to bywa dotąd, jest on stanowiony przez elity polityczne, często niestabilne i szybko zmieniające się.

Integracja bezpieczeństwa narodowego – to złożony proces włączania się przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego w kształtowanie całościowej i spójnej wewnętrznie struktury działań na rzecz trwania i rozwoju narodu (w sensie jego definicji politycznej). Integracja ta powinna dokonywać się oparciu o następujące kluczowe zasady:

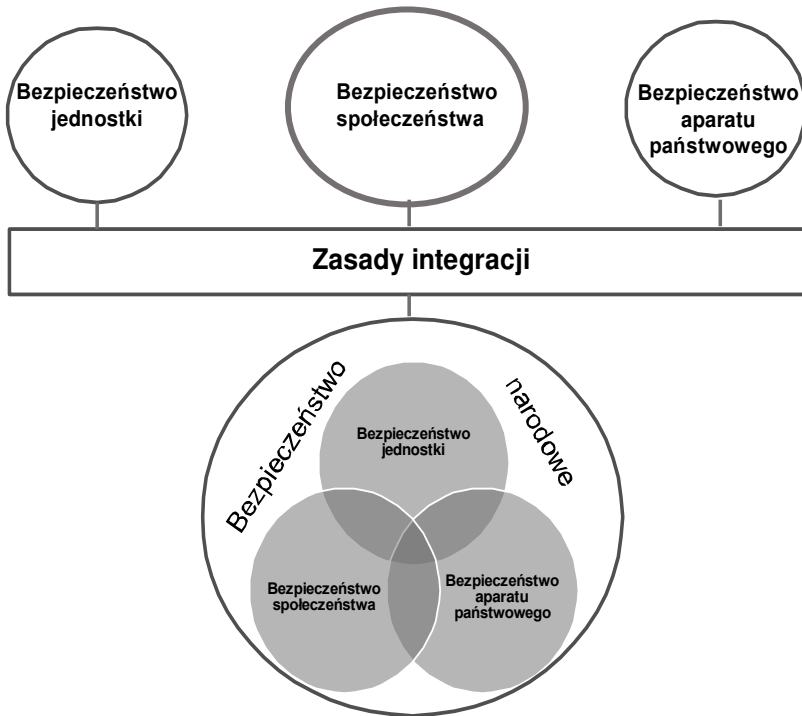
- normy konstytucyjne (państwa prawnego) i wartości stanowią podstawę integracji;
- świadomość potrzeby jedności narodowej na gruncie historii, języka i tradycji wspólnych losów;
- maksymalizowanie wysiłków na rzecz wspólnego rozwiązywania problemów bezpieczeństwa narodowego. Stąd wynika wspomniany wyżej postulat, że polityka bezpieczeństwa państwa powinna być kwestią ponadpartyjną, ogólnonarodową;
- rozwijanie zdolności do rozwiązywania i regulowania sprzeczności interesów poszczególnych przedmiotów referencyjnych w oparciu o normy konstytucyjne;
- przeciwdziałanie wszelkim jawnym i ukrytym próbom dezintegracyjnym, jakie mogą się pojawiać w procesie integracji. Próby takiej dezintegracji mogą mieć charakter wewnętrzny lub zewnętrzny. W szczególności mogą być inspirowane przez podmioty wrogo nastawione do umacniania bezpieczeństwa narodowego.

Schemat procesu bezpieczeństwa narodowego przedstawiony na rys. 20 ukazuje wzajemne relacje między przedmiotami referencyjnymi (wspólne pola), świadczące o uzyskaniu efektu integracji. Dzięki tej integracji przedmioty referencyjne nie są nawzajem traktowane jako oderwane od siebie i funkcjonujące oddzielnie, ale ujmowane jako całość, a ich chronione wartości nie są postrzegane jako konfliktowe, ale komplemen-

tarne. Społeczeństwa zasługują na taki schemat postępowania i urzeczywistniania własnego interesu narodowego. Jednakże musi to być społeczeństwo, które potrafi wpływać na procesy polityczne i społeczne dzięki rozumowi, wiedzy i humanizmowi.

Można postawić pytanie: „Czy jest możliwe osiągnięcie konsensusu co do interesu narodowego?” Nasza odpowiedź brzmi: „A dlaczego nie?” Jest to wprowadzenie idea, ale musimy właśnie pamiętać, że to nowe idee rządzą światem [John M. Keynes; za: Bregman 2018, s. 249].

Proces integracji bezpieczeństwa narodowego wymaga istnienia równoległego procesu – równoważenia wartości przedmiotów referencyjnych. Zajmiemy się tym problemem dalej.

Rys. 20. Schemat procesu integracji bezpieczeństwa narodowego

Źródło: opracowanie własne.

7.3.3. Równoważenie chronionych wartości przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego

Centralnym problemem integracji bezpieczeństwa narodowego jest kwestia równoważenia chronionych wartości przedmiotów referencyjnych, które mogą być przez nie traktowane jako wzajemnie sprzeczne (w większym lub mniejszym stopniu i zakresie). Jeżeli na przykład aparat państwowy zdominowany jest przez autorytarnego i populistycznego przywódcę, nie będzie skłonny godzić się na udział obywateli opozycjonistów w redagowaniu treści strategii bezpieczeństwa narodowego. U podstaw takiego stwierdzenia leży m.in. casus Donalda Trampa, który wbrew działaczom partii demokratycznej ogłosił hasło „America First”. Na jego szkodliwość zwrócił uwagę profesor uniwersytetu Harvarda następującymi słowami: „Nic lepiej nie oddaje plemiennego i wstecznego charakteru populizmu niż kampanijne hasło Trampa: *Niech Ameryka znowu będzie wielka*” [Pinker 2018, s. 393].

Równoważenie chronionych wartości przedmiotów referencyjnych jest złożonym problemem i powinno polegać na rzeczywistym (nie pozorowanym) uspołecznieniu podejmowania decyzji dotyczących tworzenia planów strategicznych i sposobów ich finansowania. Powyższy proces winien być oparty na czterech filarach koncepcyjnych:

- cel – urzeczywistnianie bezpieczeństwa jednostki, społeczeństwa i aparatu państwowego,
- podstawa – zrównoważone środowisko naturalne i społeczeństwo obywatelskie,
- metoda – rozum, nauka i humanizm,
- narzędzie – prospołeczna gospodarka, wykorzystująca kapitał ludzki (rys. 21).

Rys. 21. Proces równoważenia chronionych wartości przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego na tle przemian społecznych

Źródło: opracowanie własne.

Urzeczywistnianie wartości chronionych bezpieczeństwa narodowego (pomimo tego, że przypisujemy je aż trzem przedmiotom referencyjnym, należy traktować łącznie) wymaga dokonania zmiany u ich podstawy: środowiska naturalnego, społecznego i kulturowego oraz zastosowania także zmienionego narzędzia, czyli istnienia prospołecznej gospodarki opartej na kapitale ludzkim i potencjale intelektualnym, aby powyższe zmiany można zrealizować; ludzkość musi (w zasadzie – nie ma wyboru) wykorzystać jako metodę – rozum, naukę i humanizm.

Prospołeczna gospodarka oparta na potencjale ludzkim (zwłaszcza intelektualnym) możliwa jest jedynie w społeczeństwie obywatelskim. Istniejące obecnie w większości państw partyjne systemy wybierania władzy mają charakter antyobywatelski, bowiem dzielą społeczeństwa na grupy wyborców, które – jak powiedziałby Pinker – tworzą *plemiona* wrogo do siebie nastawione. W tej sytuacji uzyskanie konsensusu w odniesieniu do interesu narodowego nie jest możliwe. Społeczeństwo powinno popierać tylko partie polityczne, które są prospołeczne, lub zmienić partyjny system polityczny na ruch obywatelski.

Rzeczowe argumenty wskazujące na konieczność i możliwości zastosowania rozumu, nauki i humanizmu do rozwiązywania problemów przyszłości w sposób niezwykle przekonujący przedstawia prof. Pinker

[Pinker 2018, s. 411-526]. Wydawać się może, że w XXI wieku rozum i nauka służą ludziom, bowiem podejmują oni racjonalne decyzje. Niestety, nadal towarzyszą nam kłamliwość, naginanie faktów, teorie spiskowe, urojenia i szaleństwa tłumów. Nauka jest koniecznym, ale niewystarczającym warunkiem postępu. Niezbędny jest jeszcze humanizm, który ma na celu „maksymalizację ludzkiej pomyślności – obejmującej życie, zdrowie, szczęście, wolność, miłość, bogactwo doświadczenia” [tamże, s. 477].

Przedstawiona na rys. 21 relacja między narzędziem i podstawą przemiany wskazuje kluczowy jej warunek: skuteczne kształtowanie zrównoważonego środowiska naturalnego, społecznego i kulturowego wymagać będzie wprawdzie pojawienia się prospołecznej gospodarki opartej na kapitale intelektualnym.

Ludzie mają możliwości wyboru, dotyczy to także dróg budowania przyszłości dla następnych pokoleń. Pozostaje jednak pytanie, czy wybiorą rozwiązania optymalne.

ZAKOŃCZENIE

W monografii przedstawiono zarys historycznego rozwoju pojęcia *bezpieczeństwo narodowe*, wykazując proces rozszerzania i pogłębiania jego zakresu przedmiotowego. Był on rezultatem zmiany postrzegania tego bezpieczeństwa dzięki nowym podejściom badawczym. Dokonano ogólnej charakterystyki tych podejść do bezpieczeństwa narodowego. Zwrócono uwagę na dwa kluczowe podejścia, mające zasadnicze znaczenie dla współczesnego pojmowania tego bezpieczeństwa, a mianowicie podejście podmiotowo-przedmiotowe i podejście aksjologiczne.

Kolejnym zagadnieniem, któremu poświęcono więcej uwagi, była charakterystyka wymiarów bezpieczeństwa narodowego. Wykazano, że zmiany w środowisku bezpieczeństwa narodowego wpływają na zmianę jego zakresu przedmiotowego. Dlatego wciąż pojawiają się nowe jego wymiary. Imponująca jest dynamika tej zmiany: w 1983 r. uwzględniano tylko 5 wymiarów, a obecnie 16.

Szczególnie istotną zmianą we współczesnym postrzeganiu bezpieczeństwa narodowego jest przeświadczenie coraz większej liczby badaczy o kluczowej roli w nim bezpieczeństwa jednostki, co oznacza odejście od tradycyjnego państwowocentryzmu. Uważa się, że skutki tej zmiany powinny być wyraźnie odzwierciedlone w strategiach bezpieczeństwa narodowego państw.

Zasadnicza część książki koncentruje uwagę na centralnym problemie nauk o bezpieczeństwie, czyli na badaniu poziomu bezpieczeństwa narodowego. Jest on wypadkową ogromnej liczby czynników środowiska tego bezpieczeństwa, mających wymiar ilościowy i jakościowy. Podstawowa trudność badawcza wiąże się z kwantyfikacją oraz szacowaniem wartości czynników, a następnie sumowaniem tych wartości.

Zdaniem autora zdiagnozowanie poziomu bezpieczeństwa narodowego wymaga obliczenia potęgi państwa, indeksu zagrożeń bezpieczeństwa i oceny ryzyka obu jego składowych. Dlatego też w książce dokonano przeglądu niektórych podejść do badania potęgi państwa. Zaproponowano również budowanie indeksu zagrożeń.

Dokonana w rozdziale szóstym analiza treści strategii bezpieczeństwa narodowego wybranych państw świata wykazała, że w niektórych dokumentach istnieją zapisy sankcjonujące takie podejście. Niestety, nadal dominuje państwowocentyzm, zwłaszcza w strategiach bezpieczeństwa narodowego dużych państw.

W ostatnim rozdziale przedstawiono koncepcję bezpieczeństwa zintegrowanego i zrównoważonego. Jest to nie tylko propozycja nowego pojmowania bezpieczeństwa narodowego, ale przede wszystkim wskazanie kierunku zmian w projektowaniu przyszłych jego strategii. Taką strategię może posiadać państwo, które jest w zaawansowanym stadium tworzenia zrównoważonego środowiska naturalnego, społecznego i kulturowego. Zasadniczym warunkiem realizacji strategii zintegrowanej i zrównoważonej jest społeczeństwo obywatelskie.

Zintegrowane i zrównoważone bezpieczeństwo narodowe jest dla jednostek, społeczeństw i aparatu państwowego koniecznością, jeśli ludzkość marzy o skutecznym radzeniu sobie z wyzwaniem i zagrożeniami, i wreszcie o przetrwaniu poza XXI wiek.

Według tzw. prawa Katza „...Ludzie i narody zachowują się racjonalnie, gdy nie pozostało im już nic innego” [Bloch 2001, s. 87]. Zatem miejmy nadzieję, że powyższe marzenia ludzkości spełnią się.

ZAŁĄCZNIK

Fragmēt Rzymskiego Statutu Międzynarodowego Trybunału Karnego (Dz.U. z 2003 r. nr 78, poz. 708)

Art. 8. ust. 2. Dla celów niniejszego statutu „zbrodnie wojenne” oznaczają:

(a) poważne naruszenia Konwencji Genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., mianowicie jakiegokolwiek z wymienionych poniżej działań skierowanych przeciwko ludziom lub dobrom chronionym na podstawie postanowień odpowiedniej Konwencji Genewskiej:

- (i) zamierzone zabójstwo;
- (ii) tortury lub nieludzkie traktowanie, w tym eksperymenty biologiczne;
- (iii) umyślne sprawianie wielkich cierpień albo ciężkich uszkodzeń ciała i zdrowia;
- (iv) poważne zniszczenia i przywłaszczania mienia, nieusprawiedliwione koniecznością wojskową i dokonywane bezprawnie i samowolnie;
- (v) zmuszanie jeńców wojennych lub innych chronionych osób do służby w siłach zbrojnych mocarstwa nieprzyjacielskiego;
- (vi) umyślne pozbawianie jeńców wojennych lub innych chronionych osób prawa do rzetelnego procesu prowadzonego w normalnym trybie;
- (vii) bezprawna deportacja lub przesiedlenie albo bezprawne pozbawianie wolności;
- (viii) branie zakładników;

(b) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych o międzynarodowym charakterze, mianowicie:

- (i) zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej lub osobom cywilnym niebiorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;
- (ii) zamierzone kierowanie ataków na obiekty cywilne, czyli obiekty niebędące celami wojskowymi;
- (iii) zamierzone kierowanie ataków na personel, instalacje, materiały, oddziały lub pojazdy związane z pomocą humanitarną lub misjami pokojowymi działającymi w oparciu o Kartę Narodów Zjednoczonych tak długo, jak są

- one uprawnione do ochrony przysługującej osobom cywilnym i obiektom cywilnym na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych;
- (iv) zamierzone przeprowadzanie ataku ze świadomością, iż atak ten spowoduje przypadkową utratę życia lub zranienie osób cywilnych lub szkodę w obiektach cywilnych, lub rozległą, długotrwałą i poważną szkodę w środowisku naturalnym, które byłyby wyraźnie nadmierne w stosunku do konkretnej, bezpośredniej i całkowitej spodziewanej korzyści wojskowej;
 - (v) atakowanie lub bombardowanie, przy użyciu jakichkolwiek środków, bezbronnych miast, wsi, domów mieszkalnych i budowli niebędących celami wojskowymi;
 - (vi) zabijanie lub raniecie nieprzyjaciela, który złożywszy broń lub nie mając już środków obrony, zdał się na łaskę;
 - (vii) bezpodstawne używanie flagi rozjemczej lub sztandaru, lub oznak wojskowych i munduru nieprzyjaciela, lub Organizacji Narodów Zjednoczonych, jak również oznak rozróżniających, ustanowionych przez Konwencje Genewskie, skutkujące śmiercią lub poważnym zranieniem osoby;
 - (viii) przesiedlanie, bezpośrednio lub pośrednio, przez mocarstwo okupujące części własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane lub deportacja albo przesiedlanie całości lub części ludności cywilnej zamieszkałej na terytorium okupowanym w ramach tego terytorium lub poza nie;
 - (ix) zamierzone kierowanie ataków na budynki przeznaczone na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomniki historyczne, szpitale oraz miejsca, gdzie gromadzeni są ranni i chorzy, pod warunkiem że nie są one celami wojskowymi;
 - (x) poddawanie osób, które są pod władzą strony przeciwnej, okaleczeniom fizycznym lub wszelkiego rodzaju eksperymentom medycznym lub naukowym, które nie są usprawiedliwione leczeniem medycznym, stomatologicznym lub szpitalnym tej osoby ani prowadzone w jej interesie, a które powodują śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia tej osoby lub osób;
 - (xi) podstępne zabijanie lub raniecie osób należących do ludności lub wojsk nieprzyjaciela;
 - (xii) ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie;
 - (xiii) niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna;
 - (xiv) ogłaszanie praw i roszczeń obywateli strony przeciwnej za wygasłe, zawieszane lub niedopuszczalne do dochodzenia przed sądem;
 - (xv) zmuszanie obywateli strony przeciwnej do uczestnictwa w działaniach wojennych skierowanych przeciwko ich krajowi, nawet gdy pozostawali oni w służbie strony wojującej przed rozpoczęciem wojny;
 - (xvi) wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem;
 - (xvii) używanie trucizny lub zatrutej broni;

- (xviii) używanie gazów duszących, trujących lub innych oraz wszelkich podobnych cieczy, materiałów i urządzeń;
- (xix) stosowanie pocisków, które z łatwością rozszerzają się lub splaszczają w ciele człowieka, takich jak pociski z twardą łuską, która nie pokrywa w całości rdzenia lub jest ponacinana;
- (xx) stosowanie broni, pocisków i materiałów oraz sposobów prowadzenia wojny, które z natury rzeczy powodują zbędne szkody lub nadmierne cierpienie lub które ze swej istoty stanowią naruszanie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych, pod warunkiem że taka broń, pociski i materiały, a także sposoby prowadzenia wojny są objęte całkowitym zakazem i są wymienione w aneksie do niniejszego statutu w wyniku poprawki przyjętej zgodnie z odpowiednimi postanowieniami artykułów 121 i 123;
- (xxi) dopuszczanie się zamachów na godność osobistą, a w szczególności poniżające i upokarzające traktowanie;
- (xxii) dopuszczanie się zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytucji, wymuszonej ciąży w rozumieniu artykułu 7 ustęp 2 (f), przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie Konwencji Genewskich;
- (xxiii) używanie osób cywilnych lub innych chronionych osób do ochraniań swoją obecnością punktów, obszarów lub sił wojskowych przed działaniami wojskowymi;
- (xxiv) zamierzone kierowanie ataków na budynki, materiały, oddziały medyczne i środki transportu oraz personel używający znaków odróżniających ustanowionych przez Konwencje Genewskie zgodnie z prawem międzynarodowym;
- (xxv) zamierzone głodzenie osób cywilnych jako metoda prowadzenia działań wojennych poprzez pozbawianie tych osób środków niezbędnych do życia, w tym umyślne pozbawianie racji żywnościowych przewidzianych w Konwencjach Genewskich;
- (xxvi) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do narodowych sił zbrojnych lub faktyczne używanie ich w działaniach zbrojnych;

(c) w przypadku wybuchu konfliktu zbrojnego niemającego charakteru międzynarodowego, poważne naruszenia artykułu 3, wspólnego dla czterech Konwencji Genewskich, mianowicie następujące czyny popełnione wobec osób niebiorących bezpośredniego udziału w działaniach wojennych, włącznie z członkami sił zbrojnych, którzy złożyli broń, oraz osób wyłączonych z walki na skutek choroby, ran, pozbawienia wolności lub z jakiegokolwiek innego powodu:

- (i) zamachy na życie i nieetykalność cielesną, a w szczególności zabójstwa we wszelkiej postaci, okaleczenia, okrutne traktowanie i tortury;
- (ii) zamachy na godność osobistą, a w szczególności poniżające i upokarzające traktowanie;

- (iii) branie zakładników;
 - (iv) skazywanie i wykonywanie egzekucji bez uprzedniego wyroku, wydane-go przez należycie ukonstytuowany sąd dający gwarancje procesowe powszechnie uznane za niezbędne;
- (d) ustęp 2(c) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego; nie ma więc zastosowania do wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak bunt y oraz odizolowane i sporadyczne akty przemocy lub inne działania o podobnym charakterze;
- (e) inne poważne naruszenia praw i zwyczajów w obrębie ustalonych ram prawa międzynarodowego mających zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego, mianowicie:
- (i) zamierzone kierowanie ataków przeciwko ludności cywilnej lub osobom cywilnym niebiorącym bezpośredniego udziału w działaniach wojennych;
 - (ii) zamierzone kierowanie ataków na budynki, materiały, oddziały medyczne i środki transportu oraz personel używający znaków odróżniających ustanowionych przez Konwencje Genewskie zgodnie z prawem międzynarodowym;
 - (iii) zamierzone kierowanie ataków na personel, instalacje, materiały, oddziały lub pojazdy związane z pomocą z humanitarną lub misjami pokojowymi działającymi w oparciu o Kartę Narodów Zjednoczonych tak długo, jak są one uprawnione do ochrony przysługującej osobom cywilnym i obiektom cywilnym na podstawie międzynarodowego prawa konfliktów zbrojnych;
 - (iv) zamierzone kierowanie ataków na budynki przeznaczone na cele religijne, edukacyjne, artystyczne, naukowe lub charytatywne, pomniki historyczne, szpitale oraz miejsca, gdzie gromadzeni są ranni i chorzy, pod warunkiem że nie są one celami wojskowymi;
 - (v) wydawanie na łup miast lub miejsc, nawet zdobytych szturmem;
 - (vi) dopuszczanie się zgwałcenia, niewolnictwa seksualnego, przymusowej prostytucji, wymuszonej ciąży w rozumieniu artykułu 7 ustęp 2(f), przymusowej sterylizacji oraz innych form przemocy seksualnej również stanowiących poważne naruszenie artykułu 3 wspólnego czterem Konwencjom Genewskim;
 - (vii) wcielanie lub werbowanie dzieci poniżej piętnastego roku życia do sił zbrojnych lub używanie ich w działaniach zbrojnych;
 - (viii) zarządzanie przesiedleń ludności cywilnej z powodów związanych z konfliktem zbrojnym, chyba że wymaga tego potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa ludności cywilnej lub jest to podyktowane koniecznością woj-skową;
 - (ix) podstępne zabijanie lub ranienie walczącego nieprzyjaciela;
 - (x) ogłaszanie, że nikomu nie będzie darowane życie;
 - (xi) poddawanie osób, które są pod władzą strony przeciwnej, okaleczeniom fizycznym lub wszelkiego rodzaju eksperymentom medycznym lub nau-

kowym, które nie są usprawiedliwione leczeniem medycznym, stomatologicznym lub szpitalnym tej osoby ani prowadzone w jej interesie, a które powodują śmierć lub poważne zagrożenie zdrowia tej osoby lub osób;

(xii) niszczenie lub zagarnianie własności nieprzyjaciela, z wyjątkiem przypadków, gdy takiego zniszczenia lub zagarnięcia wymaga konieczność wojenna;

(f) ustęp 2(e) ma zastosowanie do konfliktów zbrojnych, które nie mają charakteru międzynarodowego; nie ma więc zastosowania do wewnętrznych zamieszek i napięć, takich jak bunty oraz odizolowane i sporadyczne akty przemocy lub inne działania o podobnym charakterze; ma natomiast zastosowanie do konfliktów zbrojnych, mających miejsce na terytorium państwa, gdzie toczy się przedłużający się konflikt zbrojny między władzami państwowymi a zorganizowanymi, zbrojnymi ugrupowaniami lub pomiędzy takimi ugrupowaniami.

BIBLIOGRAFIA

Pozycje zwarte

Adamska A., *Ekonomia od A do Z. Encyklopedia podręczna*, S. Sztaba (red.), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007.

Allison G., *Skazani na wojnę? Czy Ameryka i Chiny unikną pułapki Tukidydesa*, Wyd. Pascal, Bielsko-Biała 2018.

Angwin J., *Spółczesność nadzorowana. W poszukiwaniu prywatności, bezpieczeństwa i wolności w świecie permanentnej inwigilacji*, Wyd. Kurhaus, Warszawa 2017.

Aron R., *Pokój i wojna między narodami*, Wyd. Centrum im. Adama Smitha, Warszawa 1995.

Bauman Z., *Globalizacja*, PIW, Warszawa 2000.

Bedeker tatrzański, R. Jakubowski (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2000.

Białoskórski R., *The Geostrategic Position of the Russian Federation. A Powermetric Study*, University of Natural Sciences and Humanities, Siedlce 2018.

Bezpieczeństwo w perspektywie ekologicznej, M. Kubiak, M. Tolwiński (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, Warszawa 2017.

Borkowski R., *Teoretyczno-metodologiczne aspekty rozważań nad bezpieczeństwem ekologicznym*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo ekologiczne*, M. Kubiak, M. Lipińska-Rzeszutek (red.), Oficyna Wydawnicza ASPRA – JR, Warszawa 2017.

Bossak J., Bieńkowski W., *Międzynarodowa zdolność konkurencyjna kraju i przedsiębiorstwa. Wyzwania dla Polski na progu XXI wieku*, Wyd. Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2004.

Bournier I, Pottier M., *Wielka encyklopedia pokoju. Historia, symbole, organizacje*, Grupa Wydawnicza Pajilon – Publicat, Poznań 2010.

Bouthoul G., *Traité de polémologie, sociologie des guerres*. Published February 21st 1991 by Payot, 1970.

Bregman R., *Utopia dla realistów*, Wyd. Czarna Owca, Warszawa 2018.

Brémond A., Couet J., Davie A., *Kompendium wiedzy o socjologii*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2007.

- Buzan B., *People, States & Fear: The National Security Problem in International Relations* (1983; revised second edition).
- Buzan B., Wæver O., Wilde de J., *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers Inc. 1997.
- Cackowski Z., *Filozoficzne problemy człowieka i społeczeństwa*, UMCS, Lublin 1990.
- Castells M., *Siła tożsamości*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008.
- Clausewitz C., *O wojnie*, Wyd. „Test”, Lublin 1995.
- Croft S., *Perspektywy badań bezpieczeństwa*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, P. Williams (red.), Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Czaputowicz J., *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2012.
- Damasio A., *Dziwny porządek rzeczy. Życie, uczucia i tworzenie kultury*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2018.
- Deudney D., *Environmental Security: A Critique*, [in:] *Contested Grounds: Security and Conflict in the New Environmental Politics*, D. Deudney and R. Matthew (eds.), State University of New York Press, Albany 1999.
- Doren C., *Historia wiedzy od zarania dziejów do dziś*, Wydawnictwo al fine, Warszawa 1997.
- Drabik K., *Teoria sybstitutywna w polemologii*, [w:] *Wojna i pokój przedmiotem badań polemologiczno - irenologicznych*, M. Huzarski, A. Czupryński (red.), Wyd. Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2012.
- Elementy nauki o finansach. Kategorie i instrumenty finansowe*, K. Jajuga (red.), Polskie Wyd. Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Energy in Conventional Warfare*, NATO Energy Security, Vilnius 2016.
- Energy in Irregular Warfare, Part II. Hybrid Warfare against Critical Energy Infrastructures Study*. NATO Energy Security, Vilnius 2017.
- Elementy teorii i praktyki transdyscyplinarnych badań problemów bezpieczeństwa*, A. Filipek, D. Krzewniak (red.), Wyd. Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2018.
- Flint C., *Wstęp do geopolityki*. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008.
- Fox W., *The Superpowers: The United States, Britain and the Soviet Union - Their Responsibility for Peace*, Harcourt Brace, New York 1944.
- Fromm E., *Ucieczka od wolności*, Wyd. Czytelnik, Warszawa 2011.
- Fukuyama F., *Koniec historii i ostatni człowiek*, Wyd. Znak, Kraków 2017.
- Giddens A., *Socjologia*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2004.
- Greenwald G., *Snowden. Nigdzie się nie ukryjesz*, Wyd. Agora SA, Warszawa 2014.

- Groszek Z., *Gotowość państwa do obrony i ochrony*, Wyd. Difin, Warszawa 2016.
- Grudziński P., *Państwo inteligentne. Polska w poszukiwaniu międzynarodowej roli*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Hall B., *ISIS. Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza, Warszawa 2017.
- Hall C., Lindzey G., *Teorie osobowości*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2002.
- Halman L., *Wartości polityczne*, [w:] *Zachowania polityczne*, R. Dalton, H. Klingemann (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2010.
- Harari Y., *Homo deus. Krótka historia jutra*, Wyd. Literackie, Kraków 2018.
- Harari Y., *21 lekcji na XXI wiek*. Wyd. Literackie, Kraków 2018.
- Hartman J., *Polityka. Władza i nadzieja*, Wyd. Agora, Warszawa 2017.
- Hillman J., *Miłość do wojny*, Wyd. Laurum, Warszawa 2017.
- Hofstede G., Hofstede G., *Kultury i organizacje*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
- Holbraad C., *Middle Powers in International Politics*, St. Martin's Press. New York 1984.
- Horney K., *Neurotyczna osobowość naszych czasów*, PWN, Warszawa 1982.
- Inglehart R., *Wartości postmaterialne oraz przejście od wartości związanych z przetrwaniem do wartości związanych z wyrażaniem własnego „ja”*, [w:] *Zachowania polityczne*, tom 1, D. Russell, H. Klingemann (red.), Wyd. PWN, Warszawa 2010.
- Iwanicz-Drozdowska M., *Bezpieczeństwo rynku usług finansowych. Perspektywa Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warszawa 2008.
- Jarmoszko S., *Antropologia bezpieczeństwa. Kontury naukowej tożsamości*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2015.
- Jarmoszko S., Barszczewski W., *Bezpieczeństwo społeczne w sytuacjach krytycznych*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2017.
- Jean C., *Geopolityka*, Wyd. Ossolineum, Wrocław 2003.
- Johnson P., *Historia Żydów*, Wydawnictwo Platan, Kraków 1994.
- Jonina N., Kubiejew M., *Wielkie katastrofy w dziejach świata*. Wyd. Bellona, Warszawa 2015.
- Jouvenel B., *Traktat o władzy*, Wyd. Fijorr Publishing Company, Warszawa 2013.
- Kagan R., *Potęga i raj. Ameryka i Europa w nowym porządku świata*, Wyd. Studio Emka, Warszawa 2003.

- Kalinowski R., *Obrona cywilna w ujęciu systemowym*, [w:] *Współczesne bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe*, M. Kubiak, M. Minkina (red.), Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2011.
- Kaszuba M., *Sily zbrojne w polityce bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Warszawa-Siedlce 2019.
- Kennedy P., *Mocarstwa świata. Narodziny. Rozkwit. Upadek*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1994.
- Kissinger H., *Porządek światowy*, Wyd. Czarne, Wołowiec 2016.
- Kitler W., *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń 2018.
- Klementewicz T., *Geopolityka trwałego rozwoju. Ewolucja cywilizacji i państwa w trakcie dziejotwórczych kryzysów*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013.
- Kołodko G., *Czy Chiny zbawią świat?*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2018.
- Kołodko G., Koźmiński A., *Nowy pragmatyzm kontra nowy nacjonalizm*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.
- Kompendium wiedzy o społeczeństwie, państwie i prawie*, M. Zmierczak, S. Wronkowska (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa-Poznań 1993.
- Krasnodębski G., *Modelowanie systemu zarządzania bezpieczeństwem infrastruktury krytycznej państwa*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego”, Wyd. Akademii Marynarki Wojennej, Gdynia 2013.
- Księżopolski K., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Wyd. Elipsa Dom Wydawniczy i Handlowy, Warszawa 2011.
- Lipowski T., *Raje podatkowe – charakterystyka i sposoby wykorzystywania*, Wyd. Ośrodek Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 2002.
- Madsen K., *Współczesne teorie motywacji*, PWN, Warszawa 1980.
- Maj J., *Nowe aspekty sztuki wojennej*, Wyd. ENCE sp. z o.o., Poznań 2018.
- Malinowski B., *Magia, nauka i religia*, [w:] tegoż, *Szkice z teorii kultury*, Wyd. Książka i Wiedza, Warszawa 1958.
- Marshall T., *Więźniowie geografii, czyli wszystko, co chciałbyś wiedzieć o globalnej polityce*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2017.
- Maslow A., *Motivation and Personality*. N.Y.: Harper; Reprinted from the English Edition by Harper & Row, Publishers 1954.
- Mingst K., *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2008.
- Miśkiewicz B., *Przedmiot badań nauki historycznowojсковej*, [w:] *Szkice z dziejów wojskowości*, Wyd. PWN, Warszawa-Poznań 1991.

- Molenda J., *Ofiary z ludzi. Od samurajów do męczenników džihadu*, Wyd. Bellona, Warszawa 2014.
- Morgenthau H., *Politics Among Nations*, 4th ed. (New York: Alfred A. Knopf) 1967.
- Mukherjee S., *Gen. Ukryta historia*, Wyd. Czarne, Wołowiec 2017.
- Münkler H., *Wojny naszych czasów*, Wyd. WAM, Kraków 2004.
- Murray D., *Przedziwna śmierć Europy. Imigracja. Tożsamość. Islam*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2017.
- Nisbett R., *Geografia myślenia. Dlaczego ludzie Wschodu i Zachodu myślą inaczej?*, Wyd. Smak słowa, Sopot 2015.
- Orłowski W., *Stulecie chaosu. Alternatywne dzieje XX wieku*, Open Wydawnictwo Naukowe i Literackie, Warszawa 2007.
- Ortega y Gasset J., *Bunt mas* (reprint), Wyd. Replika, Zakrzewo 2016.
- Pinker S., *Nowe oświecenie. Argumenty za rozumem, nauką, humanizmem i postępem*. Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2018.
- Pruszyński J. *Dziedzictwo kultury Polski: jego straty i ochrona prawna*, t. 1, Kantor Wydawniczy „Zakamycze”, Kraków 2001.
- Robins R., Post J., *Paranoja polityczna. Psychopatologia nienawiści*. Wyd. KiW, Warszawa 1999.
- Rostow W., *The World Economy* (Austin: University of Texas Press), 1980.
- Rotfeld A., *W poszukiwaniu strategii*, Wyd. BOSZ Szymanik i wspólnicy sp. jawna, Olszanica 2018.
- Starożytna Grecja*, Wyd. New Media Concept sp. z o.o., Warszawa 2007.
- Shin D., *Demokratyzacja: perspektywy obywateli globu*, [w:] *Zachowania polityczne*, t. 1, D. Russell, H. Klingemann (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2010.
- Skrzypczak W. (rozmawia E. Żemła), *Jesteśmy na progu wojny*, Wyd. Czerwone i Czarne Sp.k., Warszawa 2018.
- Słownik etnologiczny: terminy ogólne*, Z. Staszczak (red.), PWN, Warszawa 1987.
- Słownik socjologii i nauk politycznych*. Oxford, G. Marshall (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2005.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, wyd. Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.
- Stomma L., *Antropologia wojny*, Wyd. ISKRY, Warszawa 2014.
- Szulc B., *Metodologiczne i epistemologiczne dylematy nauk o bezpieczeństwie i obronności*, [w:] *Interdyscyplinarność nauk o bezpieczeństwie. Paradygmat. Wiedza. Demarkacja*, K. Raczkowski, K. Żukrowska, M. Żuber (red.), Wyd. Difin, Warszawa 2013.

Szymonik A., *Zarządzanie bezpieczeństwem gospodarczym w systemie bezpieczeństwa narodowego. Aspekty logistyczne*, Wyd. Politechniki Łódzkiej, Łódź 2016.

Świadkowie. *Walczyliśmy w piekle. Raporty niemieckich generałów z frontu wschodniego*, P. Tsouras (red.), Wyd. RM, Warszawa 2014.

Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa*, Wyd. Ulmak, Warszawa-Pruszków 1997.

Talmon J., *Źródła demokracji totalitarnej*, Wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych, Kraków 2015.

Taylor P., Clint C., *Political Geography: World – economy. Nation-state and Locality*, ed. 4, Harlow: Prentice Hal 2000.

Vaidhyanathan S., *AntiSocial. Jak Facebook oddala nas od siebie i zagraża demokracji*, Wyd. Grupa Wydawnicza Foksal Sp. z o.o., Warszawa 2018.

Walzer M., *Spór o wojnę*, Warszawskie Wydawnictwo Literackie Muza SA, Warszawa 2006.

Watson C., *U.S. National Security. A Reference Handbook. Second Edition*. ABC-CLIO, Santa Barbara, California 2008.

Williams P., *Badanie bezpieczeństwa. Wprowadzenie*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, P. Williams (red.), Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Williams P., *Wojna*, [w:] *Studia bezpieczeństwa*, P. Williams (red.), Wyd. Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.

Winiarski B., *Polityka gospodarcza*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2006.

Współczesne bezpieczeństwo ekologiczne, M. Kubiak, M. Lipińska-Rzeszutek (red.), Wyd. UPH w Siedlcach i Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa-Siedlce 2017.

Wróblewski R., *O definiowaniu wojny*, [w:] *Oblicza współczesnych wojen*, M. Kubiak, R. Wróblewski (red.), Wyd. Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach i Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa-Siedlce 2018.

Wróblewski R., *Wprowadzenie do nauk o bezpieczeństwie*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2017.

Wróblewski R., *Zarządzanie kryzysowe jako element zarządzania bezpieczeństwem narodowym*, Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2013.

Zachowania polityczne, R. Dalton, H. Klingemann (red.), Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 2010.

Zalewski T., *Hilary Clinton*, Wyd. Świat Książki, Warszawa 2016.

Zieliński E., *Nauka o państwie i polityce*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2006.

Artykuły i źródła internetowe

Albrycht I. i inni, *Cybersecurity call: defining threats applying solutions*, Wyd. Instytutu Kościuszki, Kraków 2019, https://ik.org.pl/wp-content/uploads/cybersecurity-call_ik_online.pdf, dostęp: 20.04.2019.

Asylum and first time asylum applicants by citizenship, age and sex Monthly data (rounded), <https://data.europa.eu/euodp/hr/data/dataset/Az6KA9jpswnhYiuy1W>, dostęp: 15.10.2018.

Bajwa JS, *Defining Elements of Comprehensive National Power*, CLAWS Journal, Summer 2008; https://claws.in/images/lournal_doc/1302263399_JS_Bajwa.pdf, dostęp: 21.04.2019.

Barometr WHC (2018), Raport na temat zmian w dostępności do gwarantowanych świadczeń zdrowotnych w Polsce nr 18/ 27/ 06/ 2018. Stan na kwiecień/maj 2018 r., 2019; www.korektorzdrowia.pl/wp-content/uploads/barometr_whc_xii_i_2019_final.pdf, dostęp: 28.05.2019.

Borkowska I., *Ocena kondycji publicznej opieki zdrowotnej w Polsce*, 2018, kolegia.sgh.waw.pl/pl/KZiF/czasopisma/zeszyty_naukowe_studia_i_prace_kzif/Documents/02_Borkowska_165.pdf, dostęp: 10.04.2019.

Brauch H., *Security in Peace Research and Security studies. Deficits on Gender Issues?*, 2011, <https://www.isanet.org/Conferences/Montreal-2011>, dostęp: 23.01.2019.

Bryła J., *Mocarstwa regionalne jako wyzwanie badawcze. Wybrane zagadnienia*, „Forum politologiczne” 2012, t. 13.

Bulard M. *Systemy opieki zdrowotnej na świecie*, <https://wolnemedi.net/systemy-opieki-zdrowotnej-na-swiecie>, dostęp: 21.02.2019.

Buttiglione Rocco; *Prawa człowieka... dziś*; <https://www.rpo.gov.pl/pliki/1197303125.pdf>, dostęp: 28.04.2019.

Chair H., Honghua M., *The Rising of Modern China: Comprehensive National Power and Grand Strategy*, 2004, <https://www.wenkuxiazai.com/doc/c10b51b9c77da26925c5b0d7.html>, dostęp: 05.03.2019.

Chiny modernizują armię..., 2018, <https://www.tvp.info/38312264/chiny-modernizuja-armie-rosna-obawy-usa>, dostęp: 28.02.2019.

Chmielecki A., *Wykłady z ontologii*, 2005, <http://www.wnsts.strony.iniv.gda.pl/pracownicy/filozofia/chmielecki-w-ontologia-2005.pdf>, dostęp: 17.06.2006.

Clifford G., *A Tentative Evaluation of World Power*, „Journal of Conflict Resolution” 1960, Vol. 4.

Costescu B. *Energy Security Indicators*, 2010, www.drustvo-termicara.com/resources/files/7fa5460.pdf, dostęp: 16.04.2019.

Crisis Standards of Care: A Toolkit for Indicators and Trigger, 2013, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK202381/>, dostęp: 12.05.2019.

Dalby S., *Security and ecology in the age of globalization*, 2002, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/Report_8_Dalby.pdf, dostęp: 11.03.2017.

Defining Indicators of Media Development. Background Paper; 2007, www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/ipdc_51_bureau_media_development_indicators_background_paper.pdf, dostęp: 14.05.2019.

Dellios R., *China: The 21st Century Superpower? Lecture, Casa Asia, Barcelona*, 2005, <http://www.casaasia.es/pdf/9200595422AM1127202862621.pdf>], dostęp: 15.02.2019.

Doktryna bezpieczeństwa informacyjnego RP (projekt), BBN, 2015, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/01/Projekt_Doktryny_Bezpieczenstwa_Informacyjnego_RP.pdf, dostęp: 08.04.2019.

Domeradski K., *Filozofia bezpieczeństwa w epoce renesansu w Europie zachodniej*, 2010, www.konflikty.pl/historia/nowozytnosc/filozofia-bezpieczenstwa-w-epoce-renesansu-w-europie-zachodniej/, dostęp: 10.03.2019.

Działalność cywilno-wojskowa w Iraku, 2011, [skmponz.szczecin.pl/2011/08/działalność-cywilno-wojskowa-w-iraku](http://skmponz.szczecin.pl/2011/08/dzialalnosc-cywilno-wojskowa-w-iraku), dostęp: 16.01.2019.

ECHI - European Core Health Indicators, 2012, https://ec.europa.eu/health/indicators/echi/list_en, dostęp: 06.04.2019.

EEA indicators, 2017, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/indicators/about>, dostęp: 14.06.2018.

Engelbach W., Frings S., Molarius R., *Indicators to compare simulated crisis management strategies*, 2013, www.crismaproject.eu/docs/Extended%20Abstracts%20IDRC%20Davos%202014%20CRISMA%20Indicators%20V1.pdf, dostęp: 16.03.2019.

Food security indicators, 2017, www.fao.org/economic/ess/ess-fs/ess-fadata/en/#.XMreUPZuJPY, dostęp: 14.02.2019.

Global food losses and food waste, 2011, www.fao.org/3/mb060e/mb060e.pdf, dostęp: 26.09.2018.

Global Food Security Index 2018. A report from The Economist Intelligence Unit, 2018, <file:///F:/EIU%20Global%20Food%20Security%20Index%20-%202018%20Findings%20&%20Methodology.pdf>, dostęp: 04.02.2018.

Global Security Defense Index on Climate Change, 2014, globalsecuritydefenseindex.org, dostęp: 18.04.2019.

Global status report on road safety 2018, 2018, https://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2018/en/, dostęp: 18.04.2019.

Górka K., *Zasoby naturalne jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego*, 2012, file:///C:/Users/rwrob/Documents/Zasoby%20%20naturalne.pdf, dostęp: 18.03.2019.

Hagelstam A., Narinen K., *Współpraca przeciwko zagrożeniom hybrydowym*, 2018, <https://www.nato.int/docu/review/2018/Also-in-2018/cooperating-to-counter-hybrid-threats/PL/index.htm>, dostęp: 12.03.2019.

Hass R., Rapp-Hooper M., *Responsible competition and the future of U.S.-China relations. Seven critical questions for strategy*, 2019, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/02/06/responsible-competition-and-the-future-of-u-s-china-relations/>, dostęp: 24.04.2019.

HNS Polska, *Sztab Generalny WP*, hns.polska.wp.mil.pl/pl/7.html, dostęp: 09.05.2019.

Holmes K., *What is National Security?*, 2015, <https://index.heritage.org/military/2015/important-essays-analysis/national-security/#ashorthistoryofnationalsecurity>, dostęp: 27.03.2018.

Homer-Dixon T., *Environmental Scarcities and Violent Conflict: Evidence from Cases*, „International Security”, 1994, Vol 19, No.1.

How the West Got China Wrong, „The Economist”, March 1st, 2018, <https://www.economist.com/news/leaders/21737517-it-bet-china-would-head-towards-democracy-and-market-economy-gamble-has-failed-how>.

<http://wyborcza.biz/Gieldy/1,132329,20781787,projekt-budzetu-2017-wydatki-na-obrone-narodowa-to-37-35-mln.html>, dostęp: 10.03.2019.

Human Development Report 1994; hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf. Published for the United Nations Development Programme (UNDP). Oxford University Press. New York, dostęp: 16.10.2018.

Hwang K., *Measuring Geopolitical Power India: A Review of the National Security Index (NSI)*, 2010, https://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/wp136_hwang.pdf, dostęp: 18.04.2019.

Indicators of Governance and Institutional Quality; siteresources.worldbank.org/INTlawjustinst/Resources/IndicatorsGovernanceandInstitutionalQuality.pdf, dostęp: 26.04.2019.

Information security indicators, 2018, https://en.wikipedia.org/wiki/Information_security_indicators, dostęp: 25.04.2019.

Insurance indicators, 2019, <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=INSIND>, dostęp: 25.04.2019.

ISO/IEC 27000:2018, 2018, <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso-iec:27000:ed-5:v1:en>, dostęp: 27.04.2019.

Kaplan R., *The Coming Anarchy: How security, crime, overpopulation, tribalism, and disease are rapidly destroying the social fabric of our planet*, "The Atlantic" 1994.

Klimkiewicz B., *Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2017 in the European Union, FYROM, Serbia & Turkey. Country Report: Poland*, 2018, cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/61151/2018_Poland_EN.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 12.01.2019.

Kugler J., Organski A.F.K., *The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation*, 1989, [www.acsu.buffalo.edu/~fczagare/PSC_346/Kugler and Organski.pdf](http://www.acsu.buffalo.edu/~fczagare/PSC_346/Kugler_and_Organski.pdf), dostęp: 14.07.2018.

Kukułka J., *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności*, „Sprawy Międzynarodowe” 1982, z. 7.

Kuncewicz T.T., *Demokracja musi umieć się bronić, a nie tylko zapewniać swobodny głos w wyborach*, 2019, wyborcza.pl/magazyn/7,124059,24569627,demokracja-musi-umiec-sie-bronic-a-nie-tylko-zapewniac.html, dostęp: 14.05.2019.

Macała J., *Kody geopolityczne jako element analizy dyskursu w myśli politycznej*, 2015, https://www.academia.edu/16837565/Kody_geopolityczne_jako_element_analizy_dyskursu_w_myśli_politycznej, dostęp: 16.09.2018.

Measuring National Power in the Postindustrial Age (2000), 2001, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1110.html, dostęp: 07.04.2019.

Mierczyk Z., *Zaawansowane technologie monitorowania zagrożeń bezpieczeństwa*, 2008, <http://www.ptib.pl/component/remository/?func=showdown&id=90>, dostęp: 14.02.2019.

Migracja ludności, 2019, https://pl.wikipedia.org/wiki/Migracja_ludnosc, dostęp: 23.05.2019.

Migrant crisis. Migration to Europe explained in seven charts, 2016, <https://www.bbc.com/news/world-europe-34131911>, dostęp: 23.03.2019.

Miller L., *China an Emerging Superpower?* „Stanford Journal of International Relations”, Winter 2005, Volume 6 Issue 1: Emerging Power.

Organski A., Kugler J., *The Power Transition: A Retrospective and Prospective Evaluation*; „Handbook of War Studies” 1989, part 7.

Osiatyński W., *Przyszłość praw człowieka*, 1999, https://opoka.org.pl/biblioteka/P/PS/przyszlosc_praw.html, dostęp: 17.12.2018.

Paleri P., *National Security. Imperatives and Challenges*. Tata McGraw-Hill Publishing Company Limited. New Delhi. E-book, 2008, https://books.google.pl/books?id=DMzcGe0-HQwC&pg=PA16&hl=pl&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false, dostęp: 12.01.2019.

Pillsbury M., *China debates the future security environment, chapter 3: Geopolitical Power Calculations*, National Defense University Press. Washington, DC., 2000, <https://fas.org/nuke/guide/china/doctrine/pills2/part08.htm>, dostęp: 06.04.2019.

Pindják P., *Deterring hybrid warfare: a Chance for NATO and the UE to work together?.*, <https://www.nato.int/docu/review/2014/Also-in-2014/Deterring-hybrid-warfare/EN/index.htm>, dostęp: 17.02.2019.

Political Stability and Absence of Violence/Terrorism, 2019, info. worldbank.org/governance/wgi/pdf/pv.pdf, dostęp: 24.04.2019.

Poverty, 2019, <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview>, dostęp: 28.05.2019.

Pozyskanie nowych wskaźników z zakresu ochrony zdrowia przydatnych do oceny dostępności i jakości usług publicznych. Raport z badań Centrum Badań i Edukacji Statystycznej GUS, 2015, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultstronaopisowa/5851/1/1/raport_zdrowie_.pdf, dostęp: 04.03.2019.

Projekt budżetu 2017: Wydatki na obronę narodową to 37,35 mld zł, tj. 2,01% PKB, 2016.

Protecting cultural heritage an Imperative for Humanity, 2016, https://www.unodc.org/documents/publications/SRIUN_Protecting_Cultural_Heritage_2016.09.12_LR.pdf, dostęp: 06.04.2019.

Public order, <https://www.usip.org/guiding-principles-stabilization-and-reconstruction-the-web-version/rule-law/public-order>, dostęp: 17.03.2019.

Rethinking security: A discussion paper. The Ammerdown Group, May 2016, <https://rethinkingsecurityorguk.files.wordpress.com/2016/10/rethinking-security-a-discussion-paper.pdf>, dostęp: 19.09.2018.

Romm J., *Defining National Security. The Nonmilitary Aspects*. Council on Foreign Relations Press, New York. E-book, 1993, https://books.google.pl/books?id=shxDOnuVcyYC&printsec=frontcover&hl=pl&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, dostęp: 14.12.2018.

RPO wskazuje zagrożenia dla praw i wolności w Polsce, 2018, <https://www.prawo.pl/prawo/zagrozenia-dla-praw-i-wolnosci-w-polsce,234885.html>, dostęp: 01.02.2019.

Rutkowska A., *Istota kapitału ludzkiego i wybrane metody jego pomiaru*, 2012, zif.wzr.pl/pim/2012_1_3_29.pdf, dostęp: 16.02.2019.

Serrão T., 2009, *Poder Nacional: Um Estudo Exploratório de Avaliação Comparativa, Destacando a Influência do Fator C&T*. Niterói – Rio de Janeiro, dostęp: 04.04.2019.

Słownik terminów i definicji NATO - AAP-6, 2014, <https://docplayer.pl/1140494-Slownik-terminow-i-definicji-nato-zawierajacy-wojskowe-terminy-i-ich-definicje-stosowane-w-nato.html>, dostęp: 16.11.2018.

Sulowski S., *O rozwoju badań i postulatcie interdyscyplinarności w naukach o bezpieczeństwie*, 2016, <http://biblioteka.oapuw.pl/wpcontent/uploads/2015/06/Sulowski-S.-O-rozwoju-badan-i-postulacie-interdyscyplinar%C5%9Bci.pdf>, dostęp: 03.03.2017.

Sulek M., *Metodyka analizy geopolitycznej (na przykładzie potęgotetrii)*, „Przegląd Geopolityczny” 2011, tom 3.

Summary List of Indicators, https://www.measureevaluation.org/prh/rh_indicators/indicator-summary.Superpower, 2019, <https://en.wikipedia.org/wiki>, dostęp: 24.04.2019.

Szeżłag I., *Ochrona porządku i bezpieczeństwa publicznego jako zadanie własne samorządu lokalnego*, cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1element.Desklight-5d880ff2-1cbd-4494-93ef-12e571209181/c/I.Szezlag-ochrona-porzadku-i-bezpieczenstwa-publicznego-jako-zadanie-wlasne-samorzadu-lokalnego,kopia.pdf, dostęp: 24.04.2019.

Szos M., *Dyplomacja w stosunkach międzynarodowych*, 2010, www.stosunki-miedzynarodowe.pl/dyplomacja/811-dyplomacja-w-stosunkach-miedzynarodowych?format=pdf, dostęp: 12.04.2019.

The lottery of life, <https://www.economist.com/news/2012/11/21/the-lottery-of-life>, dostęp: 27.04.2019.

The United Nations. Rule of Law Indicators. Implementation Guide and Project Tools, 2011, https://www.un.org/en/events/peacekeepersday/2011/publications/un_rule_of_law_indicators.pdf,dostęp: 19.08.2018.

Trzeciński K., *Czym jest stabilność polityczna państwa?*, „Przegląd Politologiczny” 2015, nr 2.

Ullman R., *Redefining Security*, „International Security” 1983, Vol. 8, No. 1 (Summer 1983), Published by: The MIT Press.

Virmani A., *Global Power from the 18th TO 21st Century: Power Potential (VIP2), Strategic Assets & Actual Power (VIP)*, Indian Council for Research on International Economic Relations, New Delhi; 2005, https://www.researchgate.net/publication/5127195_Global_Power_from_the_18th_to_21st_century_Power_potential_VIP2_strategic_assets_actual_power_VIP, dostęp: 07.04.2019.

Wilczyński P., 2013, *Koncepcje państwa we współczesnej myśli politycznej*; <https://www.printfriendly.com/p/g/zDRGkX>, dostęp: 24.07.2018.

Wojtkowski P., 2015, *Czynniki świadczące o mocarstwowości ChRL. Część 1*; www.nowastrategia.org.pl/chrl, dostęp: 04.01.2019.

World Drug Report 2018, 2018, <https://www.unodc.org/wdr2018>, dostęp: 29.04.2019.

Wypadki drogowe w Polsce 2018, 2019, statystyka.policja.pl/st/ruch-drogowy/76562,Wypadki-drogowe-raporty-roczne.html, dostęp: 03.04.2019.

Wyzwania 2017: imigracja i terroryzm, 2019, https://ec.europa.eu/poland/news/161222_eurobarometer.pl, dostęp: 06.05.2019.

Zaburzenia psychiczne w liczbach – historia i prognozy; porady-psychologa, 2013, blogspot.com/2013/11/zaburzenia-psychiczne-w-liczbach.html, dostęp: 10.11.2018.

Zadłużenie Skarbu Państwa 1/2019, 2019, Biuletyn miesięczny. MF; <https://www.gov.pl/web/finanse/dlug-publiczny>, dostęp: 16.05.2019.

Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2017 r., 2018, https://bstat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5487/14/5/1/zasieg_ubostwa_ekonomicznego_w_polsce_w_2017.pdf, dostęp: 21.11.2019.

Zatrważające ustalenia NIK w sprawie kontroli badań genetycznych, 2018, Wyd. NIK, <https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-bezpieczenstwie-badan-genetycznych.html>, dostęp: 01.02.2019.

Zipi I., *National Security Index- Public Opinion Survey- 2016-2017, 2018*, <https://www.inss.org.il/national-security-index/>, dostęp: 06.04.2019.

Żywność, ludzie, środowisko, 2016, igo.org.pl/wp-content/uploads/2016/09/rwsmakieta_27.09.pdf, dostęp: 16.04.2019.

Определение понятия национальная безопасность. Объекты, субъекты, угрозы национальной безопасности. Триада безопасности (безопасность личности, общества и государства), 2015, <https://studfiles.net/preview/1848001/>, dostęp: 16.03.2019.

Akty prawne i dokumenty normatywne

Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego RP; www.bbn.gov.pl.

China's Military Strategy; eng.mod.gov.cn/Press/2015-05/26/content_4586805.htm.

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage; <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>.

Europejska Konwencja Praw Człowieka; https://bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/convention_pol.pdf.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 z późn.zm.).

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 169).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych [Dz.U. z 1977 r. nr 38, poz. 167].

National Security Act of 1947; <https://legcounsel.house.gov/Comps/National%20Security%20Act%20Of%201947.pdf>

Security Strategy of the Czech Republic 2015; www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf.

National Security Strategy of Sweden; <https://www.government.se/information-material/2017/10/national-security-strategy/>.

National Security Strategy of the United States of America, December 2017; <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

Regulamin wiedeński z 1815 r. – Regulamin o rangach przedstawicieli dyplomatycznych z 19 marca 1815 r.

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych); <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>.

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego (Dz.U. z 2003 r. nr 78, poz. 708).

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (2014), MON, Warszawa.

Стратегия национальной безопасности Российской Федерации; [www.doc.mil.ru/documents/quick_sarch/hm?id=12074117@egNPA](http://doc.mil.ru/documents/quick_sarch/hm?id=12074117@egNPA).

The UK, National Security Strategy 2015, <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7431/CBP-7431.pdf>.

Unijny Mechanizm Ochrony Ludności – koordynacja reagowania na klęski żywiołowe poza terytorium UE była zasadniczo skuteczna. Sprawozdanie nr 33 z 2016 r. Europejskiego Trybunału Obrachunkowego; https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR16_33/SR_DISASTER_RESPONSE_PL.pdf.

Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. 1997 nr 54, poz. 348 ze zm.).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007 r. nr 89, poz. 590 ze zm.).

Ustawa z dnia 23 września 1999 r. o zasadach pobytu wojsk obcych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz zasadach ich przemieszczania się przez to terytorium (Dz.U. z 2018 r. poz. 35, 529).

Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o służbie zagranicznej (Dz.U. z 2001 r. nr 128, poz. 1403).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (Dz.U. z 2004 r. nr 210, poz. 2135 z późn. zm.).

Uchwała nr 59/2014 Rady Ministrów z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie przyjęcia „Programu Ratownictwa i Ochrony Ludności na lata 2014–2020”.

Weissbuch 2016 zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr; <https://www.bundesregierung.de/resource/blob/975292/736102/64781348c12e4a80948ab1bdf25cf057/weissbuch-zur-sicherheitspolitik-2016-download-bmvg-data.pdf?download=1>.

INDEKS SKRÓTÓW

- AAP - 6** – *NATO Glossary of Terms and Definitions*, Słownik terminów i definicji NATO
- AMS** – Chińska Akademia Nauk Wojskowych
- BMR** – broń masowego rażenia
- CASS** – Chińska Akademia Nauk Społecznych
- CECIS** – *Common Emergency and Information System*, Wspólny System Łączności Informowania w Sytuacjach Kryzysowych
- CERT** – *Community Emergency Response Team*, Zespół ds. Reagowania kryzysowego we Wspólnocie
- ChRL** – Chińska Republika Ludowa
- CIMIC** – *Civil-Military Co-operation*, Współpraca cywilno-wojskowa
- CNP** – *Comprehensive National Power*, Kompleksowa potęga narodowa
- CPR** – centrum powiadamiania ratunkowego
- DNA** – *Deoxyribonucleic acid*, daw. kwas dezoksyrybonukleinowy
- DT&E** – *Development, testing and Evaluation*, rozwój, testowanie i ewaluacja
- ECHI** – *European Core Health Indicators*, europejskie wskaźniki zdrowotne
- EEA** – *European Environment Agency*, Europejska Agencja Środowiska
- EERC** – *The Energy & Environmental Research Center*, Centrum Badań Energii i Środowiska
- EFTA** – *European Free Trade Association*, Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu
- ERCC** – *Emergency Response Coordination Centre*, Centrum Koordynacyjne Reagowania Kryzysowego
- ETSI** – *European Telecommunications Standards Institute*, Europejski Instytut Norm Telekomunikacyjnych
- GFSI** – *Global Food Security Index*, Globalny Indeks Bezpieczeństwa Żywności
- HIV** – *Human immunodeficiency virus*, ludzki wirus niedoboru odporności
- HNS** – *Host Nation Support*, Wsparcie pobytu i działań wojsk sojusznicznych na terytorium kraju gospodarza

- Hybrid CoE** – *The European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*, Europejskie Centrum Doskonałości w Przeciwdziałaniu Zagrożeniom Hybrydowym
- ICC** – *International Criminal Court*, Międzynarodowy Trybunał Karny – MTK
- IDF** – *Israel Defense Forces*, Siły Obrony Izraela
- ISG** – *Industrial Standards Institute*, Instytut Standardów Przemysłowych
- ICT** – Technologie informacyjne i komunikacyjne
- IP** – *Internet Protocol*, podstawowy protokół stosowany w Internecie
- IPDC** – *International Programme for the Development of Communication*, Międzynarodowy Program Rozwoju i Komunikacji (UNESCO)
- ISI** – *Information Security Indicators*, wskaźniki bezpieczeństwa informacyjnego
- ISIS** – *Islamic State in Iraq and al-Sham*, tzw. Państwo Islamskie w Iraku i Al-Sham
- ISMS** – *Information Security Management System*, System Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji
- ISO** – *International Organization for Standardization*, Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna
- IT** – *Information technology*, technologie informacyjne
- IZBN** – indeks zagrożeń bezpieczeństwa narodowego
- KPZK** – Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego
- LNG** – *Liquefied natural gas*, gaz ziemny w stanie ciekłym
- LPR** – Lotnicze Pogotowie Ratunkowe
- MIC-ECHO** – Centrum Monitoringu i Informacji w Zakresie Ochrony Ludności – Biuro Pomocy Humanitarnej UE
- MF** – Ministerstwo Finansów
- MON** – Ministerstwo Obrony Narodowej
- NATO** – *North Atlantic Treaty Organization*, Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego
- NCI** – *National Security Index*, Indeks Bezpieczeństwa Narodowego
- NIK** – Najwyższa Izba Kontroli
- NSC** – *National Security Council*, Rada Bezpieczeństwa Narodowego (USA)
- NSI** – *National Security Index*, Indeks Bezpieczeństwa Narodowego
- OECD** – *Organisation for Economic Co-operation and Development*, Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
- ONZ** – *United Nations*, Organizacja Narodów Zjednoczonych
- PBN** – poziom bezpieczeństwa narodowego
- RODO** – ogólne rozporządzenie o ochronie danych
- RMA** – *Revolution in Military Affairs*

- RP** - Rzeczpospolita Polska
- RPO** - Rzecznik Praw Obywatelskich
- RWS** - *Rolnictwo Wspierane przez Społeczność*
- SALT** - *Strategic Arms limitation Talks*, układ dotyczący ograniczenia broni strategicznych
- SBN** - System Bezpieczeństwa Narodowego
- SIEM** - *Security Information and Event Management*; Informacje o bezpieczeństwie i zarządzanie zdarzeniami [podejście]
- SIPRI** - *Stockholm International Peace Research Institute*, Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem
- SOC** - *Security Operations Center*, Operacyjne Centrum Bezpieczeństwa
- SOP** - System Obrony Państwa
- SZ** - siły zbrojne
- UE** - Unia Europejska
- UK** - *United Kingdom*, Wielka Brytania
- UNESCO** - *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury
- UNDP** - *United Nations Development Programme*, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju
- UPH** - Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
- USA** - *United States of America*, Stany Zjednoczone Ameryki
- WHO** - *World Health Organization*, Światowa Organizacja Zdrowia
- ZIB** - zagraniczne inwestycje bezpośrednie
- ZSRR** - Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

INDEKS NAZWISK

- Adamska Agata 99
Adler Alfred 32
Ake Claude 84
Albrycht Izabela 112
Angwin Julia 321
Alison Graham 262
Aron Raymond 54, 96, 187, 220, 231
Augustyn, św. 35
- Bajwa JS 100, 221, 227, 228
Bauman Zygmunt 318
Betham Jeremy 321
Białoskórski Robert 197
Bieńkowski Wojciech 99, 100
Bismarck Otto von 120
Blair William 21
Bloch Arthur 330
Booth Ken 23
Borgosz Józef 37
Borkowska Iwona 122
Borkowski Robert 124
Bostrom Dick 249, 250
Bossak Jan W. 99, 100
Bournier Isabelle 39, 40, 86
Bouthol Gaston 44
Brown Harold 22
Brauch Hans Günter 23
Bregman Rutger 319,325
Bremond Alice 56
Bryła Jolanta 194
Bulard Martine 120
Buttiglione Rocco 64
Buzan Barry 22, 23, 24, 125
- Cackowski Zdzisław 58
Castels Manuel 110, 182
Carter Jimmy 22
Chalecki Elizabeth 126, 127
Chmielewski Andrzej 26
Cieślarczyk Marian 75
Clausewitz Carl von 36, 44, 161, 187
Cline Ray 196, 208, 210
- Costescu Badea Anca 106
Couet Jean- François 56
Croft Stuart 24, 41
Czupryński Andrzej 338
- Dalby Simon 125
Davie Anne 56
Deng Xiaoping 207, 208, 209
Diderot Denis 64
Domaradzki Krzysztof 37
Doren Charles Van 39, 57
Drabik Krzysztof 45
- Eisner Manuel 318
Engelbach Wolf 157, 158
- Fahd ibn Abd al-Aziz Al Su'ud 145
Faldowska Maryla 75
Filipek Agnieszka 75
Flint Colin 190
Fox William 191
Forrestal James 20
Frings Sandra 157, 158
Fromm Erich 32, 33
Fucks Wilhelm 196, 208
- German Clifford 195, 186
Giddens Anthony 59, 70
Gilpin Robert 198
Gladdis John L. 190
Greenwald Glenn 321
Groczusz Hugo 36, 45
Groszek Zbigniew 156
Górka Kazimierz 100, 176
Grudziński Przemysław 194
- Haerper C. 70
Hagelstam Axel 92, 94, 95
Hall Calvin S. 33
Halman Loek 71
Haas Ryan 345
Harari Yuval Noah 319, 321

- Hegel Friedrich 36
 Held David 70
 Heraklit 36
 Herodot 39
 Hillman James 153
 Hobbes Thomas 36
 Hofman 87
 Hofstede Geert 132
 Hofstede Gert Jan 132
 Holbraad Carsten 194
 Holmes Kim R. 18, 79
 Homer-Dixon T. 345
 Horney Karen 32, 33
 Howard Michael 86
 Hu Angang 343
 Huang Shuofeng 207, 208, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219
 Huntington Samuel 133, 323
 Huzarski Michał 338
- Inglehart Ronald 66, 67, 71
 Isaacson Jeffrey A. 205
 Israeli Zipi 228
 Iwanicz-Drozdowska 100
- Jarmoszko Stanisław 75
 Jean Carlo 108
 Johnson Edwin 20
 Johnson Paul 47
 Jonina Nadieżda 103
 Jouvenel Bertrand de 63
- Kalinowski Romuald 172
 Kant Emmanuel 36
 Kaplan Robert D. 346
 Kaszuba Malina 264
 Kennedy John F. 250
 Kennedy Paul 39, 40, 86, 187, 188, 198, 221
 Keynes John M. 325
 Kissinger Henry 39
 Kitler Waldemar 52
 Klare Michael T. 106
 Klementewicz Tadeusz 127, 313, 314
 Klimkiewicz Beata 185
 Kołodko Grzegorz W. 262, 314, 323
 Komorowski Bronisław 270
 Koncewicz Tomasz Tadeusz 152
 Konfucjusz 18
- Kondziela Joachim 38
 Koźmiński Andrzej 324
 Książopolski Krzysztof 99
 Krasnodębski Grzegorz 124
 Krzewniak Daria 75
 Kubiak Mariusz 37
 Kubiejew Michał 103
 Kugler Jacek 189
 Kuhn Thomas 10
 Kukulka Józef 18
 Kurzweil Ray 250
- Lasswell Harold 20
 Leyen Ursula von der 267
 Lele Ajey 92
 Lindzey Gardner 33
 Lin Yichang 209
 Lipowski Tomasz 86
 Lippman Walter 19
 Li Qingshan 209
 Locke John 36, 64
- Macała Jarosław 190
 Madsen Bent Kristen 30, 31, 32
 Maier Charles 22, 23
 Maj Julian 164, 167, 168
 Malinowski Bronisław 47
 Malthus Thomas 36
 Mao Zedong 207
 Maslow Abraham 30, 31, 32
 Marshall Gordon 341
 Marshall Tim 340
 Mathiesen Thomas 318
 Münkler Herfried 96, 97
 Men Honghua 343
 Meng Renzhong 208
 Merkel Angela 51, 266
 Mierczyk Zygmunt 247, 248
 Miller Lyman 191
 Mingst Karen 19, 42, 44, 61, 149, 188, 189
 Minkina Mirosław 340
 Mischler W. 70
 Miśkiewicz Benon 54
 Modelski Georg 198, 199, 200
 Modrzewski Andrzej Frycz 35
 Monteskiusz 64
 Molarius Ritta 157, 158
 Molenda Jarosław 97

- Moss Frank 21
 Morgenthau Hans 195
 Mukherjee Siddhartha 130
 Murray Daglas 132, 315
 Mussolini Benito 324

 Narinen Kirsti 92, 94, 95
 Neumann John von 250
 Nisbett Richard E. 34, 306
 Napiórkowski Stanisław C. 38

 Organski Abramo F.K. 189
 Osiatyński Wiktor 64
 Orłowski Witold 191
 Ortega y Gasset 324

 Paleri Prabhakaran 21, 24, 29, 32, 79
 Paździuch S. 122
 Pillsbury Michael 207, 212, 213, 214, 220
 Pindják Peter 92
 Pinker Steven 316, 317, 318, 327,
 328, 329
 Platon 35
 Post Jerold M. 42, 43, 46
 Porter Michael 100
 Pottier Marc 39, 40, 86
 Protagoras 35
 Pruszyński Jan 132
 Pudendorf Samuel von 45
 Putin Władimir 264
 Putnam Robert D. 71

 Ranke Leopold von 36
 Raap-Hooper Mira 345
 Robins Robert S. 42, 43, 46
 Roman Łukasz 44
 Romm Joseph J. 19, 20, 21, 22, 23
 Rosa Ryszard 37
 Rose R. 70
 Rostow Walt W. 198
 Roth Leon 47
 Rotfeld Adam Daniel 17, 18, 147
 Rousseau Jean-Jacques 36, 64
 Rutkowska Anna 178

 Schmitt Carl 36
 Serrão Torreão Nathalie 219
 Shin Don Chull 70
 Schumpeter Joseph 198

 Shepard B. 84
 Skworowski Henryk 38
 Sobczak Jacek 142
 Stańczyk Jerzy 18
 Staszczak Zofia 141
 Stomma Ludwik 98
 Sulowski Stanisław 18
 Sułek Mirosław 197, 198
 Szeląg Izabela 152
 Szmitkowski Paweł 172
 Szos Monika 75
 Sztompka Piotr 59
 Szulc Bogdan 86
 Szymonik Andrzej 113

 Świniarski Janusz 37

 Talmon Jacob L. 69
 Tatarkiewicz Władysław 35, 36
 Taylor Peter 190
 Tellis Ashley J. 222
 Thopson William R. 198, 199, 200
 Tomasz z Akwinu, św. 35
 Tong Fuguan 209
 Trump Donald J. 258, 259, 327
 Trzciński Krzysztof 84, 85
 Tukidydes 39

 Ullman Richard 22

 Vaidhyanathan Siva 318
 Virmani Arvind 221, 222, 223, 224,
 225, 226
 Vitoria de Francisco 35

 Walenberg Marek 60
 Wævers Ole 24
 Waltz Kenneth N. 195
 Walzer Michael 37
 Watson Cynthia Ann 22
 Wang Songfen 212, 213, 214, 220
 Ważniewska Joanna 75
 Wiatr Jerzy J. 46
 Winiarski Bolesław 342
 Williams Paul D. 22, 24, 25, 46, 79
 Wilde de Jaaap 24
 Wojtkowski Piotr 192, 193
 Wolfers Arnold 21
 Włodarczyk C. 122

Wolter 36

Wright Quincy 45, 46

Wróblewski Ryszard 27, 28, 46, 49, 51,
52, 155, 206, 250

Xi Jinping 261, 262

Xwang Karl 231

Zalewski Tomasz 140, 317

Zieliński Eugeniusz 59, 60, 145

Zu Liangyin 208

INDEKS RZECZOWY

Antropologia bezpieczeństwa 76

Badania

- Eurobarometru 143
- genetyczne 13-131
- nad bezpieczeństwem narodowym 10
- naukowe 150
- strategiczne 36
- wielodyscyplinarne 24

Behawioryzm 29-30, 32

Bezpieczeństwo(a)

- brak 27, 32
- dowolnego przedmiotu 26
- grup społecznych 56
- kompleksowe 23
- luka 28
- pewność 28
- państwa 25-26
- poczucie(percepcja) 30, 32-33, 43-44, 63
- podmiot referencyjny 27, 49, 55
- postrzegane 32
- pozorne 32
- przedmiot referencyjny 10, 41, 55
- społecznego przedmiotu 26, 27
- system
 - dwubiegunowy 136
 - wielobiegunowy (multipolarny) 136, 277, 316
- zerowe 32

Bezpieczeństwo aparatu państwowego

26, 28, 34, 324

- pojęcie 56
- chronione wartości 12, 41, 62
 - suwerenność 9, 41, 45, 55, 72, 73
 - całość terytorialna 55, 72, 73
 - tożsamość narodowa 9, 72, 73
 - ład i porządek publiczny 72, 73
 - interesy zagraniczne 72, 73
- poziom 10, 46, 135

Bezpieczeństwo(a) jednostki 17, 23, 26, 28, 34, 320

- definicja 57-58
- składowe(wymiary) 57
- chronione wartości 12, 41, 62
 - wolności, prawa człowieka i obywatela 62-65, 307
 - jakość życia 64-65
- koncepcja 57-58
- poziom 10, 46, 135

Bezpieczeństwo(a) narodowe(go) 9, 10, 17, 18, 19, 25, 27, 330

- definicje 18-27
- geneza 18-20
- integracja(i) 325
 - zasady 325
 - schemat procesu 326
- koncepcje 10, 11, 13
 - tradycyjna 311-312
 - zintegrowanego i zrównoważonego 12, 75, 308, 312, 331
- pogłębianie zakresu przedmiotowego 9, 11, 12, 24, 330
- podejścia do 13, 29-76
 - aksjologiczne 61-76, 330
 - behawioralne 29-32
 - filozoficzne 29, 34-38
 - historyczne 29, 38-41
 - konstytucyjne 29, 48-49
 - militarne 29, 53-55
 - mitologiczne 29, 46-48
 - nauk społecznych 29, 41-46
 - planistyczne 29, 49-51
 - podmiotowo-przedmiotowe 35-61, 330
 - proponowane 55-76
 - psychologiczne 29, 32-33
 - systemowe 29, 52-53
 - tradycyjne 29-55
- poziom 9, 13, 28, 136, 330
 - pojęcie 186

- metodyka pomiaru poziomu
13, 186-252
- rozszerzanie zakresu
przedmiotowego 9, 11, 12, 24, 330
- równoważenie(a) 327
 - filary koncepcyjne 327
 - schemat procesu 328
- słabości 138, 187
- szanse 136-137, 187
- środowisko 13, 308
- urzeczywistnianie 9, 55, 78
- wymiary 11, 22, 78, 79-134, 330
 - demograficzne 102-104
 - dziedzictwa kulturowego 132-134
 - ekonomiczne 98-100
 - energetyczne 106-107
 - fizyczne 79-82
 - genetyczne 130-131
 - geostrategiczne 108-109
 - granic 101
 - informacyjne 109-115, 323
 - militarne 86-98
 - polityczne 82-86
 - proponowane 13
 - środowiskowe (ekologiczne)
134-130
 - tradycyjne 13
 - w obliczu katastrof 104-106
 - zasobowe 100
 - zdrowotne 119-124
 - żywnościowe 115-119
- wyzwania dla 13-137, 187
- zasady 310-311
- Bezpieczeństwo(a) społeczeństwa** 26, 28, 34
 - pojęcie 65-66
 - chronione wartości 41, 62
 - zwierzchnictwo narodu 66
 - podział i równowaga władz
65, 67
 - pluralizm polityczny 67-68
 - państwo prawne 68-69
 - demokracja 69-71
 - sprawiedliwość 71-72
 - poziom 10, 46, 135
- Biotechnologia** 54
- Brexit** 315
- Broń**
 - jądrowa (nuklearna) 40, 91, 312
 - użycie 322
 - w strategiach bezpieczeństwa
narodowego 316
 - masowego rażenia 87, 89
- Chińska Republika Ludowa (Chiny)**
206, 260-263
 - Biała księga bezpieczeństwa naro-
dowego 261
 - cechy charakterystyczne strategii
bezpieczeństwa narodowego 263
 - cele strategiczne i sposoby ich
osiągania 294-296
 - chronione wartości przedmiotów
referencyjnych 303
 - liczba ludności 260-261
 - nowe dowództwa wojskowe 263
 - Siły Rakietowe 263
 - Siły Wsparcia Strategicznego 263
 - odrębne Dowództwo Sił
Lądowych 263
 - powierzchnia terytorium 260
 - wielkość gospodarki 260
- Cyberprzestrzeń** 55
- Cywilizacja(e)** 38, 55, 132
 - Sumerów 38
 - Zachodu 277, 313-324
- Elektronika** 55
- Federacja Rosyjska (Rosja)** 263-266,
280-282, 296, 304, 314
 - cechy charakterystyczne strategii
bezpieczeństwa narodowego 265-266
 - cele strategiczne i sposoby ich
osiągania 296
 - chronione wartości przedmiotów
referencyjnych 304
 - liczba ludności 263-264
 - podstawowe tezy strategii bezpie-
czeństwa narodowego 280-282
 - powierzchnia terytorium 263
 - układ treści strategii bezpieczeń-
stwa narodowego 264
 - wielkość gospodarki 263
- Geopolityka** 188
- Gospodarka(i)** 173-178
 - charakter 173-174
 - społeczna 328
 - sektory 174
 - wskaźniki 175-178
 - kapitał ludzki 177-178
 - miernik krajowego dobrobytu 175

- oczekiwana długość życia 175
- parytet siły nabywczej 175-176
- PKB 175
- PKB per capita 175
- wskaźnik rozwoju społecznego 175
- współpraca zagraniczna i wewnętrzna 178
- zasoby kapitałowe 176
- zadłużenie zagraniczne i wewnętrzne 178
- zasoby naturalne 176
- Globalizacja(i)** 9, 23
 - doktryna nowego pragmatyzmu 324
 - neoliberalna 27
 - kryzys 313-314
 - procesy
 - demokracja 9
 - ekonomizacja 9
 - informatyzacja 9
 - standaryzacja kulturowa 9
 - uniwersalizacja wartości 9
 - skutki 323
- Grupa(y)**
 - etniczna 56
 - etniczno-językowa 59
 - łowiecko-zbieracka 34, 38
- Humanizm** 324, 326, 328, 329
- innowacje(i), innowacyjność** 199-201
 - dominujące cykle (sektory) 199-200
 - teoria Schumpetera 199
 - wskaźniki 201
- Jednostka** 25, 33, 34, 40, 42, 56, 57
- Indeks bezpieczeństwa narodowego** 13, 28, 136
 - pojęcie 206
 - Chin (Comprehensive National Power - CNP)
 - czynniki składowe 212
 - główne obszary (części) 212-213
 - koncepcja 207
 - oczekiwania wobec 208
 - plan podstawowy 209-210
 - plan ważony 210
 - procedura tworzenia planu podstawowego 210
 - Indii 220-228
 - Virmani Index Power 1(VIP1) 225-228
 - Virmani Index Power 2(VIP2) 223-225
 - Izraela 228-230
 - RAND Corporation 198-206
- Karta Narodów Zjednoczonych** 40
- Katastrofy**
 - humanitarne 127
 - naturalne 55, 104-105
 - technogenne 55, 105
- Konflikty(ów)** 313
 - etniczne 144, 319
 - kulturowe 144, 319
 - makrospołeczne 46
 - regionalne 127, 319
 - religijne 144, 319
 - zbrojne 36, 41, 86
- Kontrola społeczna wg RAND**
 - penetracja 202-203
 - ekstrakcja 203
 - regulacja stosunków społecznych 203-204
- Królestwo Szwecji (Szwecja)**
 - cechy charakterystyczne strategii bezpieczeństwa narodowego 274
 - cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia 299-300
 - chronione wartości przedmiotów referencyjnych 304-305
 - liczba ludności 272
 - podstawowe tezy strategii bezpieczeństwa narodowego 286-289
 - powierzchnia terytorium 272
 - układ treści strategii bezpieczeństwa narodowego 272-273
 - wielkość gospodarki 272
- Kultura**
 - bezpieczeństwa 75, 76
 - narodowa 132
 - materialna 38
 - niematerialna (duchowa) 38
- Ludobójstwo** 144
- Ład prawny** 62
- Międzynarodowe studia bezpieczeństwa** 24, 41
 - szkoła kopenhaska 24, 78
 - szkoła krytyczna (walijska) 24

- Migracje (i, migracyjny)** 142-144
- ekonomiczna 103
 - konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego 143
 - kryzys 144
 - modele 142-143
 - gasterbeiterów 142-143
 - klasyczny 142
 - kolonialny 142
 - imigracja nielegalna 143
 - obiegowe poglądy o 319
 - przyczyny 103, 143
- Nauka(i)** 324, 326, 328, 329
- ekonomiczne 41
 - filozofia 29, 34
 - bezpieczeństwa 37
 - pokoju (irenologia) 37
 - wojny 37
 - o bezpieczeństwie 10, 41, 58
 - o obronności 86
 - o polityce i administracji 29, 41
 - o stosunkach międzynarodowych 41
 - prawne 41
 - psychiatria 29
 - psychologia 29
 - socjologiczne 29, 41
 - społeczne 41
 - wojskowo-historyczne 54
 - wskaźniki rozwoju 179
- Narodowość** 59,60
- Naród** 17, 19, 47, 56, 59-60
- definicja 59-60
 - etniczna 59
 - polityczna 17
- NATO**
- operacje połączone 163
 - rozszerzanie 266
 - standardy działań sojusznicych 164-167
 - interoperacyjność 154, 166-167
 - kompatybilność 165
 - wspólność 165
 - współzamiennność 165
 - wiarygodność sojusznicza 149
 - zdolności do działania 169
- Nacjonalizm** 145
- Nienawiść** 42-43,46
- Obrona cywilna** 171-172
- Obrona narodowa** 52
- budżet obronny 159-160
 - definicja 88
 - koncepcja obrony powszechnej 163
 - planowanie obronne 53
 - operacyjne 53
 - programowanie 53
 - przemysł obronny 154
 - rozbudowa 277
 - stany nadzwyczajne 49
 - zapasy strategiczne 161
- Obrona wartości demokratycznych i instytucji demokracji**
- pojęcie 152
 - wskaźniki 152
- Ochrona ludności** 154, 171-173
- systemy 171-172
 - Unijny Mechanizm 172
 - zadania 171
- ONZ** 17, 40
- operacje 165
 - Rada Bezpieczeństwa 165
- Opieka społeczna** 35-36, 121-122
- modele 121-122
 - Baweride'a 122
 - Bismarcka 122
 - Siemaszki 122
 - rynkowy 122
 - pojęcie 121
 - poziom 122
 - wskaźniki 122
- Państwo(a)** 25, 60-61, 144
- aspiracje polityczne 145, 306
 - biedne i bogate 315
 - definicje 60-61
 - działania strategiczne 77
 - forma 144-147
 - forma rządów 144
 - monarchia 144
 - republika 144
 - funkcje 145
 - gotowość obronna 154, 155-156
 - pojęcie 155
 - stany 155-156
 - hierarchia (kody geopolityczne)
 - pozostałe państwa 191
 - mocarstwa regionalne 191, 192-193
 - mocarstwa światowe 191

- hierarchia mocarstw
 - dominujące 189
 - wielkie 189
 - średnie 190
 - małe 190
 - kolonie 190
- interesy narodowe 77, 78, 82
- kluczowe instytucje 61
- małe 256
- mocarstwo 191-192
 - pojęcie 192
 - supermocarstwo 191
- narodowe 17
- pojęcie
 - w szerszym znaczeniu 60-61
 - w węższym znaczeniu (aparatus państwowy) 61
- polityka (polityczna) państwa 77, 148
 - obronna 88
 - zagraniczna 148
- pozycja w stosunkach międzynarodowych 149
- prawne (praworządność) 151
 - elementy 68-69, 151
 - pojęcie 151
 - wskaźniki 151
- przywództwo
 - polityczne 154
 - strategiczne 154
- racja stanu 77
- reżim polityczny 144,146
 - autorytarny 146
 - demokratyczny 146
 - totalitarny 147
- siła państwa 187-189
 - pojęcie 187
 - potencjał siły 188, 189
 - teoria zmiany siły 189
 - źródła siły 188
- służby ochrony granic
 - celne 101
 - dyplomatyczne 101
 - migracyjne 101
 - policyjne 101
 - wojskowe 101
 - wywiadowcze 101
- stabilność polityczna 151-152
 - pomiar 151
 - wskaźniki 151-152
- stanu wyjątkowego 36
- system polityczny 146
- teorie 35
- typy
 - feudalne 145
 - kapitalistyczne 145
 - niewolnicze 145
 - socjalistyczne 145
- ustrój terytorialny
 - federalne 147
 - unitarne 147
- władza 38, 145
 - sędziowska 67
 - ustawodawcza 145
 - wykonawcza 145
- zasady ustrojowe 48
- Partie polityczne**
 - prospołeczne 328
 - systemy partyjne 328
- Pokój** 19, 35, 36, 40, 49
- Polemologia** 44, 45
- Polska Rzeczpospolita Ludowa (Polska)**
 - cechy charakterystyczne strategii bezpieczeństwa narodowego 271-272
 - cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia 300-303
 - chronione wartości przedmiotów referencyjnych 305
 - liczba ludności 270
 - podstawowe tezy strategii bezpieczeństwa narodowego 290-291
 - powierzchnia terytorium 270
 - układ treści strategii bezpieczeństwa narodowego 270
 - wielkość gospodarki 270
- Populizm** 9, 316
- Porządek (porządku) konstytucyjny (konstytucyjnego)** 151
- Porządek publiczny** 152-153
 - pojęcie 152
 - wskaźniki 153
- Potęga (i) narodowa(narodowej)**
 - dyspozycyjna 197
 - ekonomiczna 306
 - elementy 195
 - kompleksowa 207
 - konwencjonalna 218
 - koordynacyjna 197
 - podejście tradycyjne do 196-198

- model Cline'a 196
- model Fucksa 196
- model Germana 195-196
- model Sułka 197-198
- obraz wg RAND
 - zasoby narodowe 201
 - narodowa wydajność 201
 - zdolności wojskowe 201
- ogólna 187,188
- państwa (narodowa) 198,199
- pomiar
 - Indeks Bezpieczeństwa Narodowego Chin 206-220
 - Indeks Bezpieczeństwa Narodowego Indii 221-228
 - RAND Corporation
 - rangowanie 231-240
- realna 197
- strategiczna 218
- wojskowa(militarna) 187, 188, 217
 - bezpośrednia 217
 - pośrednia 217
- względna 187
- Prawo międzynarodowe** 36, 45, 82
- Problemy globalne**
 - wojna jądrowa 322
 - katastrofa ekologiczna 322
 - przełom techniczny 322
- Przemoc** 87
 - pojęcie 39
 - zbrojna – formy 89
- Przemyt**
 - broni 101
 - narkotyków 101
 - roślin 101
 - towarów 101
 - zwierząt 101
- Przestępczość**
 - pojęcie 153
 - z użyciem przemocy 318
 - wskaźniki 153
- Rasizm** 145
- Republika Czeska (Czechy)**
 - cechy charakterystyczne strategii bezpieczeństwa narodowego 276
 - cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia 297-298
 - chronione wartości przedmiotów referencyjnych 304
- liczba ludności 275
- podstawowe tezy strategii bezpieczeństwa narodowego 282-283
- powierzchnia terytorium 275
- układ strategii bezpieczeństwa narodowego 275
- wielkość gospodarki 275
- Republika Federalna Niemiec (Niemcy)**
 - Biała księga bezpieczeństwa narodowego 266
 - cechy charakterystyczne strategii bezpieczeństwa narodowego 269
 - cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia 298-299
 - chronione wartości przedmiotów referencyjnych 304
 - liczba ludności 266
 - podstawowe tezy strategii bezpieczeństwa narodowego 283-286
 - powierzchnia terytorium 266
 - układ treści strategii bezpieczeństwa narodowego 266-268
 - wielkość gospodarki 266
- Rewolucja informacyjna** 9, 232, 179
- Rewolucja rolna** 38
- Rozum** 324, 326, 328, 329
- Rozpad ZSRR i UW** 41
- Ryzyko (a) bezpieczeństwa narodowego** 13, 248-254
 - norma ISO 248
 - pojęcie 248
 - rodzaje 248-249
 - akceptowane 251
 - nieakceptowane 252
 - ostateczne 249
 - tolerowane 251
 - umiarkowane 249
 - znaczne 249
 - znośne 249
 - szacowanie (ocena) 196, 252-254
 - potęgi narodowej 196
 - zagrożeń bezpieczeństwa narodowego 196
- Sił(y) zbrojnych(e)** 54, 158-167
 - efektywność 162-163
 - infrastruktura wojskowa 166
 - koncepcje operacyjne 162-164
 - kluczowe zdolności logistyki 161
 - stan osobowy 162

- struktura organizacyjna
- systemy
 - cybernetyczne 55
 - łączności 55
 - rażenia 55
 - raketowe o zasięgu międzykontynentalnym 315
 - wsparcia 161
- teren działania
 - bagnisty 139
 - Daleka Północ 139
 - góry 139
 - lesisty 139
 - lesisto-jeziorny 139
 - pustynny 139
 - zurbanizowany 139
- uzbrojenie i wyposażenie
- zdolności 162-163, 199, 203
 - integracyjne 203
 - operacyjne 162-163, 203
 - technologiczne 203
- zdolności wg RAND
 - zasoby strategiczne 203-204
 - możliwości konwersji 204-205
 - sprawność wojskowa 205
- użycie 90, 277, 89
- Spółeczeństwo(a, społeczeństwie) 25, 42**
 - dzielone przez
 - wrogie ideologie 323
 - religie 323
 - kultury 323
 - nadzorowane 321
 - obywatelskie 59, 307, 328
 - państwowe 56, 59
 - poglądy:
 - homofobiczne 318-319
 - rasistowskie 318
 - seksistowskie 318
 - popularność skrajnych ugrupowań o poglądach:
 - faszystowskich 323
 - ksenofobicznych 323
 - rasistowskich 323
 - pojęcie 58-59, 60-61
- Stany Zjednoczone Ameryki (USA) 258-260**
 - cechy charakterystyczne strategii bezpieczeństwa narodowego 260
 - cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia 292-294
 - chronione wartości przedmiotów referencyjnych 303
 - liczba ludności 258
 - podstawowe tezy strategii bezpieczeństwa narodowego 278-279
 - powierzchnia terytorium 258
 - wielkość gospodarki 258
- Strategia**
 - ewolucja semantyczna 49
 - działań
 - antyterrorystycznych 97
 - nieregularnych 95
 - narodowa 49
 - pojęcie 49-50
 - próżnia strategiczna 41
 - wojskowa 51
- Strategia bezpieczeństwa narodowego 13, 49-51, 77**
 - definicja 49-51, 77
 - główny problem 50
 - podstawowe tezy 50
 - państwocentryczna 311, 312, 330
 - proces tworzenia 50-51
 - układ treści 51
 - wzorzec klasyczny 307, 311
- Studia strategiczne 188**
- System międzynarodowy 41, 42, 43, 135**
 - aspekty 135
 - kulturowe 135
 - naukowo-techniczne 135
 - polityczne 135
 - społeczno-ekonomiczne 135
 - technologiczne 135
 - globalna niestabilność 315
 - walka o przywództwo 312
 - zakłócenie równowagi strategicznej 315
- System Obrony Państwa (SOP) 52-53, 88, 170-171**
 - definicja 88
 - podsystem militarny 170
 - podsystem niemilitarny 170
 - ogniwa informacyjne 170-171
 - ogniwa ochronne 171
 - ogniwa gospodarcze 171
- Sztuka wojenna 89, 163-164**
 - działania
 - asymetryczne 92
 - hybrydowe 92
 - niekonwencjonalne 95

- - sił nieregularnych
- - wojenne 91-93,95
- - prewencyjno-stabilizacyjne 97
- operacja połączona 163
 - - strategiczna obronna 163-164
 - - strategiczna zaczepna 163
- Sztuka operacyjna** 89-90
- Środki masowego przekazu (media, mediów)** 147, 150, 182-185
 - Internet 182
 - prasa 182
 - rezultaty rozwoju 183-184
 - - system regulacji i kontroli 183
 - - pluralizm i przejrzystość własności 183
 - - jako platforma demokratycznego dyskursu 183
 - - budowanie potencjału zawodowego i wspieranie instytucji 183
 - - zdolności infrastrukturalne 183-184
 - społecznościowe 317
 - wskaźniki 184-185
- Środowisko (otoczenie)**
 - naturalne (przyrodnicze) 9, 24, 41
 - kulturowe 328
 - międzynarodowe 82
 - społeczne 328
 - zmiany 127
- Teoria motywacji** 29, 31-32
 - hierarchia potrzeb 29-30
 - model Masłowa 29-30
 - potrzeby bezpieczeństwa 31
- Terroryzm** 43,96-97
- Tożsamość europejska** 133
- Transdyscyplinarne Centrum Badania Problemów Bezpieczeństwa** 75
- UE**
 - kryzys demograficzny 315
 - napięcia na tle imigracji 315
 - zagrożenia dla 315-317
- Ubezpieczenia społeczne** 181-182
 - wymiary 181
 - wskaźniki 182
- Ubóstwo** 315-316
- Uproszczony obraz świata** 308
- Wiarygodność sojusznicza** 154
- Wiedza** 35, 127
- Wojna(y)** 35, 36, 40, 49, 54, 90
 - asymetryczna 91-92
 - definiowanie 43
 - hybrydowa 91,92-93
 - informacyjna 87
 - klimatyczne 127
 - lokalna 90
 - na wielką skalę 90
 - partyzancka 96
 - przyczyny 42
 - regionalna 90
 - teorie
 - - demograficzna 36
 - - sprawiedliwej 37, 45
 - skutki 46
 - światowa (II) 19,40
 - przyczyny 42
 - - warunek konieczny 42
 - - warunek wystarczający 42
 - trzydziestoletnia 18
 - zimna 22, 23, 40, 43
- Wskaźniki bezpieczeństwa**
 - demograficznego 102
 - dziedzictwa kulturowego
 - ekonomicznego 174-178
 - energetycznego 107
 - informacyjnego 114-115
 - politycznego 84-86
 - środowiskowego 129-130
 - zdrowotnego 123-124
 - żywnościowego 118-119
- Wsparcie państwa-gospodarza** 154, 167-169
 - pojęcie 168
 - państwo przyjmujące - gospodarz 168
 - państwo wysyłające 168-169
 - proces współpracy sojuszniczej 168
 - świadczenia HNS 169-170
 - wojska obce 169
- Współpraca cywilno-wojskowa (CIMIC)** 154, 170
 - cele 170
 - pojęcie 170
- Wielokulturowość**
- Wypadki drogowe** 319, 320
- Wyścig zbrojeń** 277, 308, 314
- Zmiana geostrategiczna** 277

Zmiany klimatu (klimatyczne) 38, 117, 126, 135, 309, 312

- aspekty 128
 - adaptacja do128
 - reagowanie na 128, 277
 - zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego ze względu na 122-127
 - związek z konfliktem zbrojnym 127
- przyczyny 124-126
- skutki 126-127

Zagrożenia(zagrożeń) dla bezpieczeństwa narodowego

- hybrydowe 93-95
- militarne 87
- narkomania 319-320
- obszary monitorowania 247
- pojęcie 137
- potencjał(u) 186
 - indeks 241-248,330
 - koncepcja 243
 - tradycyjne podejścia do 241
 - pojęcie 241
- percepcja 149
- skrajna prawica 319
- systemy monitorowania 247-248
- teokonserwatyzm 319
- wojenne 90
- źródła informacji o 248

Zarządzanie kryzysowe 52, 55, 88, 105, 156-158

- planowanie cywilne 53
- poziom 156
- wskaźniki 157
 - sytuacji 157
 - planowania i zasobów 157
 - wpływu gospodarczego 158
 - wydajności 158

Zasoby

- antropogenne 176
- ideowe
 - racjonalność instrumentalna 202
 - racjonalność merytoryczna 202
- materialne 206
- narodowe 200
 - finansow 100, 200
 - fizyczne 100, 200, 201
 - ludzkie 100, 200
 - przedsiębiorczości 100, 200
 - technologiczne 100, 200
- strategiczne 154, 159

Zasoby wg CNP

- ekonomiczne 100
- kapitałowe 100
- międzynarodowe (dot. współpracy z zagranicą) 100
- naturalne 100
- rządowe 100
- wiedzy i technologii 100
- wojskowe 100

Żelazna kurtyna 312

WYKAZ ILUSTRACJI

Rysunki

1. Rozumienie poziomu bezpieczeństwa narodowego.....	28
2. Model teorii motywacji Masłowa.....	31
3. Mechanizm urzeczywistniania bezpieczeństwa narodowego.....	78
4. Czasoprzestrzenny model operacji połączonych sił zbrojnych.....	92
5. Wewnętrzne relacje między kategoriami działań wojennych.....	93
6. Kompleksowe podejście do przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym.....	95
7. Informacje zawarte w DNA człowieka.....	131
8. Poziomy zagrożenia według krajowego planu zarządzania kryzysowego.....	156
9. Odpowiedzialność w zakresie HNS.....	168
10. Składniki potencjału siły państwa.....	189
11. Czynniki świadczące o mocarstwowości Chin.....	192
12. Objaśnienie generowania potęgi narodowej.....	199
13. Wiodące sektory innowacji i mocarstwa światowe.....	200
14. Poprawiony obraz potęgi narodowej.....	201
15. Przełomowe zasoby technologiczne i ich wskaźniki referencyjne.....	201
16. Rozumienie kompetencji wojskowych.....	206
17. Główne obszary zastosowań systemów monitorowania zagrożeń bezpieczeństwa.....	248
18. Zagadnienie równowagi między potencjalami zagrożeń i zabezpieczeniami.....	251
19. Model prognostyczny rozwiązania kryzysu neoliberalnej globalizacji <i>World New Deal</i> (uwarunkowania przyczynowe, zależność adaptacyjna).....	314
20. Schemat procesu integracji bezpieczeństwa narodowego.....	326
21. Proces równoważenia chronionych wartości przedmiotów referencyjnych bezpieczeństwa narodowego na tle przemian społecznych.....	328

Tabele

1. Przyczyny wojen z perspektywy poziomów analizy.....	42
2. Podejścia państw do radzenia sobie z brakiem poczucia bezpieczeństwa.....	44
3. Chronione wartości bezpieczeństwa narodowego.....	62
4. Systemy opieki zdrowotnej w świecie.....	122
5. Ważone współczynniki głównych czynników składowych CNP.....	212
6. Kompleksowe ramy wskaźników potęgi narodowej.....	214
7. Punkty i rangi wg roku – prognozy do 2020 r. Statystyki CNP według CASS.....	220
8. Wszystkie rodzaje zasobów strategicznych i główne wskaźniki.....	228
9. Rangowanie potęgi narodowej.....	233
10. Indeks zagrożeń bezpieczeństwa narodowego.....	243
11. Podział ryzyka wg Nicka Bostroma.....	250
12. Ryzyko oceny potęgi narodowej.....	253

Wykaz ilustracji

13. Podstawowe tezy strategii (polityki) bezpieczeństwa narodowego wybranych państw.....	278
14. Cele strategiczne i sposoby ich osiągnięcia w wybranych państwach.....	292
15. Chronione wartości przedmiotów referencyjnych w strategiach bezpieczeństwa wybranych państw	303

Ramki

1. Clausewitza schemat dedukcyjny definiowania wojny. Rekonstrukcja.....	44
2. Możliwe sytuacje dotyczące postrzegania (oceny) zagrożeń.....	150
3. Wyznaczanie poziomu bezpieczeństwa narodowego.....	186
4. Wymiar penetracji.....	203
5. Proponowane zakresy wielkości wskaźników wagowych.....	242

Mapa

Liczba wniosków o azyl w państwach UE i EFTA od 1 stycznia do 30 czerwca 2015 r.....	144
--	-----

SUMMARY

NATIONAL SECURITY INTEGRATED AND SUSTAINABLE

The monograph is an attempt to further organize the issues of security sciences. He continues the author's deliberations taken in the book *Introduction to security sciences* [2017].

In the first part, he justifies that national security is the subject of research on these sciences. It characterizes the evolutionary process of defining national security, its approach, its dimensions and level. He explains that the process of widening and deepening national security is still being carried out, and its results are new in its dimensions.

The main part of the monograph is taken up by two key problems of security science, namely the study of the level of national security and the issue of changing its concept.

There is no scientific work in the literature on the subject, addressing the issue of national security in its entirety. There are many attempts to study the power of the state. They are so-called national security indexes. However, determining the level of national security also requires the development of an index of threats and risk assessment, both in relation to national security indexes (power indexes) and the threat index.

The above state of affairs results from the universally accepted state - centric concept of national security, which should be regarded as anachronistic. In line with the new concept of national security adopted by the author, the monograph proposes solutions regarding the question of examining the level of national security in a comprehensive manner.

The analysis of the national security strategy of selected seven countries carried out in the monograph shows that it is necessary to change the concept of national security. The outline of this concept is presented in the last chapter. The proposed concept of national security is based on two foundations: the process of integrating the values of reference subjects and their balancing against the background of knowledge, understanding and humanism of social change.

Keywords:

national security, approach and dimensions, measurement, integration, sustainability

РЕЗЮМЕ

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ: КОНСОЛИДАЦИЯ И УСТОЙЧИВОСТЬ

Монография является попыткой дальнейшего рассмотрения вопросов наук о безопасности. Продолжает размышления автора, представленные в книге «Введение в науки о безопасности» [2017]. В первой части он обосновывает, что национальная безопасность является предметом исследования этих наук. Автор характеризует эволюционный процесс определения национальной безопасности, ее подход, размеры и уровень. Объясняет, что процесс расширения и углубления национальной безопасности все еще продолжается, и его результаты являются новыми по своим параметрам. Основную часть монографии занимают две ключевые проблемы наук о безопасности, а именно - изучение уровня национальной безопасности и изменение ее концепции.

В литературе нет научных работ, касающихся всей проблемы национальной безопасности. Появилось много попыток изучить власть государства. Это так называемые индексы национальной безопасности. Тем не менее, определение уровня национальной безопасности также требует разработки индекса угроз и оценки рисков, как в отношении индексов национальной безопасности (индексов мощи), так и индекса угроз.

Вышеупомянутое положение вещей вытекает из общепринятой государственной концепции национальной безопасности, которую следует рассматривать как анахронизм. В соответствии с новой концепцией национальной безопасности, принятой автором, в монографии предлагаются решения, касающиеся вопроса комплексного изучения уровня национальной безопасности.

Проведенный в монографии анализ стратегии национальной безопасности отдельных семи стран показывает, что необходимо изменить концепцию национальной безопасности. Схема этой концепции представлена в последней главе. Предлагаемая концепция национальной безопасности основана на двух основах: процессе интеграции ценностей референтных предметов и их балансирование на фоне знаний, понимания и гуманизма социальных изменений.

Ключевые слова:

национальная безопасность, подход и размеры, измерение, консолидация, устойчивость

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION.....	9
-------------------	---

PART I

THE CONCEPTS, APPROACHES, LEVELS AND DIMENSIONS OF NATIONAL SECURITY

1. EXTENSION AND DEVELOPMENT OF THE SUBJECT MATTER OF NATIONAL SECURITY	17
1.1. Preliminary remarks.....	17
1.2. The genesis and defining the term national security in the context of changes in the security environment of states.....	19
2. APPROACHES TO NATIONAL SECURITY.....	29
2.1. Preliminary remarks	29
2.2. Traditional approaches	29
2.2.1. Behavioral approach.....	29
2.2.2. Psychological approach.....	32
2.2.3. Philosophical approach.....	34
2.2.4. Historical approach.....	38
2.2.5. The approach of social sciences.....	41
2.2.6. Mythological approach.....	46
2.2.7. Constitutional approach.....	48
2.2.8. Planning approach.....	49
2.2.9. Systems approach.....	52
2.2.10. Military approach.....	53
2.3. Approaches proposed.....	55
2.3.1. Subject and object approach.....	55
2.3.1.1. Preliminary remarks.....	55
2.3.1.2. Human (man, citizen).....	56
2.3.1.3. Society.....	58
2.3.1.4. The state in the narrower sense - the state apparatus.....	60
2.3.2. Axiological approach.....	61
2.3.2.1. Preliminary remarks.....	61
2.3.2.2. Protected human values.....	63
2.3.2.3. Protected values of society.....	65
2.3.2.4. Protected values of the state (state apparatus).....	72

3. DIMENSIONS OF NATIONAL SECURITY	77
3.1. Preliminary remarks	77
3.2. Physical security	79
3.3. Political security	82
3.4. Military security	86
3.5. Economic security	98
3.6. Resource security	100
3.7. Border security	101
3.8. Demographic security	102
3.9. Security in the face of disasters	104
3.10. Energetic security	106
3.11. Geostrategic security	108
3.12. Information security	109
3.13. Food security	115
3.14. Health security	119
3.15. Environmental (ecological) security	127
3.16. Genetic security	130
3.17. Security of cultural heritage	132
4. THE NATIONAL SECURITY ENVIRONMENT	135
4.1. Preliminary remarks	135
4.2. Elements of the description	138
4.2.1. Geographical location	138
4.2.2. Population	140
4.2.3. Form of the state	144
4.2.4. The foreign policy	148
4.2.5. Constitutional order and the rule of law	151
4.2.6. The defense system of the state	154
4.2.7. Armed forces	158
4.2.8. Economy	173
4.2.9. Science and technology	179
4.2.10. Healthcare and social security	179
4.2.11. Mass media	182
5. NATIONAL SECURITY LEVEL	186
5.1. Concept	186
5.2. Power and national strength	187
5.2.1. Concepts of power and national strength	187
5.2.2. Traditional approaches to measuring national power	195
5.2.3. Measurement of national power in terms of RAND Corporation	198
5.2.4. China,s national security index	206
5.2.5. India, s National Security Index	221
5.2.6. Index of national security of Israel	228
5.2.7. The concept of ranking national power	231

5.3. The potential of threats to national security	241
5.4. The risk of national security.....	249
5.4.1. Concept.....	249
5.4.2. Estimating the risk of assessing national power.....	252

PART II
STRATEGIES AND CONCEPTS

6. STRATEGIES (POLICIES) OF NATIONAL SECURITY OF SELECTED COUNTRIES	257
6.1. Preliminary remarks	257
6.2. General characteristics of selected countries and characteristics of their national security strategies	257
6.2.1. Preliminary remarks	257
6.2.2. United States of America	258
6.2.3. People's Republic of China	260
6.2.4. Russian Federation	263
6.2.5. Federal Republic of Germany (Germany)	266
6.2.5. The Republic of Poland (Poland).....	270
6.2.7. The Kingdom of Sweden (Sweden)	272
6.2.8. The Czech Republic (Czech Republic)	275
6.3. Analysis of the national security strategy (policy) of selected countries	276
6.4. Conclusions.....	306
7. CONCEPTS OF NATIONAL SECURITY.....	309
7.1. Preliminary remarks.....	309
7.2. Traditional concept.....	311
7.3. The concept of integrated and balanced national security	312
7.3.1. Preliminary remarks.....	312
7.3.2. Integration of national security.....	324
7.3.3. Balancing the protected values of national security reference subjects.....	327
CONCLUSION.....	330
APPENDIX.....	332
Extract of the Rome Statute of the International Criminal Court	
BIBLIOGRAPHY.....	337
Non-serial publications	337
Articles and Internet sources	343
Legal acts and documents	349

INDEX OF ABBREVIATIONS	352
INDEX OF NAMES	355
SUBIEKT INDEX.....	359
LIST OF ILLUSTRATIONS.....	368
Figures	368
Tables	368
Frames	369
Map.....	369
SUMMARY	371
RESUME.....	372
TABLE OF CONTENTS.....	373
СОДЕРЖАНИЕ	377

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	9
----------------	---

ЧАСТЬ I

КОНЦЕПЦИИ, ПОДХОДЫ, УРОВНИ И ИЗМЕРЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

1. РАСШИРЕНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРЕДМЕТНОГО ВОПРОСА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	17
1.1. Предварительные замечания	17
1.2. Генезис и определение термина национальная безопасность в контексте изменений в среде безопасности государств	19
2. ПОДХОДЫ К НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	29
2.1. Предварительные замечания	29
2.2. Традиционные подходы	29
2.2.1. Поведенческий подход	29
2.2.2. Психологический подход	32
2.2.3. Философский подход	34
2.2.4. Исторический подход	38
2.2.5. Подход социальных наук	41
2.2.6. Мифологический подход	46
2.2.7. Конституционный подход	48
2.2.8. Планирующий подход	49
2.2.9. Системный подход	52
2.2.10. Военный подход	53
2.3. Предлагаемые подходы	55
2.3.1. Субъектно-объектный подход	55
2.3.1.1. Предварительные замечания	55
2.3.1.2. Единица (человек, гражданин)	56
2.3.1.3. Общество	58
2.3.1.4. Государство в более узком смысле – госаппарат	60
2.3.2. Аксиологический подход	61
2.3.2.1. Предварительные замечания	61

2.3.2.2. Защищенные ценности единицы	63
2.3.2.3. Защищенные ценности общества	65
2.3.2.4. Защищенные ценности госаппарата	72
3. РАЗМЕРЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	77
3.1. Предварительные замечания	77
3.2. Физическая безопасность	79
3.3. Политическая безопасность	82
3.4. Военная безопасность	86
3.5. Экономическая безопасность	98
3.6. Ресурсная безопасность	100
3.7. Безопасность границ	101
3.8. Демографическая безопасность	102
3.9. Безопасность в случае катастроф	104
3.10. Энергетическая безопасность	106
3.11. Геостратегическая безопасность	108
3.12. Информационная безопасность	109
3.13. Продовольственная безопасность	115
3.14. Охрана здоровья	119
3.15. Экологическая (экологическая) безопасность	127
3.16. Генетическая безопасность	130
3.17. Охрана культурного наследия	132
4. СРЕДА НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	135
4.1. Вступительные замечания	135
4.2. Элементы описания	138
4.2.1. Географическое положение	138
4.2.2. Население	140
4.2.3. Форма государства	144
4.2.4. Внешняя политика	148
4.2.5. Конституционный порядок и правопорядок	151
4.2.6. Система обороны государства	154
4.2.7. Вооруженные силы	158
4.2.8. Экономика	173
4.2.9. Наука и техника	179
4.2.10. Здравоохранение и социальное обеспечение	179
4.2.11. Средства массовой информации СМІ	182
5. УРОВЕНЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	186
5.1. Понятие	186
5.2. Мощь и национальная сила	187
5.2.1. Концепции мощи и национальной силы	187
5.2.2. Традиционные подходы к измерению национальной мощи	195
5.2.3. Измерение национальной мощи с точки зрения корпорации RAND	198

5.2.4. Индекс национальной безопасности Китая	206
5.2.5. Индекс национальной безопасности Индии	221
5.2.6. Индекс национальной безопасности Израиля	228
5.2.7. Концепция ранжирования национальной мощи	231
5.3. Потенциал угроз национальной безопасности	241
5.4. Риск национальной безопасности	249
5.4.1. Понятие	249
5.4.2. Оценка риска оценки национальной мощи	252

ЧАСТЬ II

СТРАТЕГИИ И КОНЦЕПЦИИ

6. СТРАТЕГИИ (ПОЛИТИКИ) НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ВЫБРАННЫХ СТРАН	257
6.1. Предварительные замечания	257
6.2. Общая характеристика выбранных стран и особенности их стратегии национальной безопасности	257
6.2.1. Предварительные замечания	257
6.2.2. Соединенные Штаты Америки	258
6.2.3. Китайская Народная Республика	260
6.2.4. Российская Федерация (Россия)	263
6.2.5. Федеративная Республика Германия (Германия)	266
6.2.5. Республика Польша (Польша)	270
6.2.7. Королевство Швеция (Швеция)	272
6.2.8. Чешская Республика (Чехия)	275
6.3. Анализ стратегии (политики) национальной безопасности выбранных стран	276
6.4. Выводы	306
7. КОНЦЕПЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	309
7.1. Предварительные замечания	309
7.2. Традиционная концепция	311
7.3. Концепция комплексной и сбалансированной национальной безопасности	312
7.3.1. Предварительные замечания	312
7.3.2. Интеграция национальной безопасности	324
7.3.3. Балансировка защищенных ценностей справочных предметов национальной безопасности	327
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	330
ВЛОЖЕНИЕ	
Фрагмент из Римского статута Международного уголовного суда	332

БИБЛИОГРАФИЯ.....	330
Книги.....	337
Статьи и интернет - материалы.....	343
Акты и документы.....	349
УКАЗАТЕЛЬ СОКРАЩЕНИЙ.....	352
УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН.....	355
ПРЕДМЕТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ.....	359
СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ.....	368
Рисунки.....	368
Таблицы.....	368
Рамки.....	369
Карта.....	369
SUMMARY.....	371
РЕЗЮМЕ.....	372
TABLE OF CONTENTS.....	373
СОДЕРЖАНИЕ.....	377